

Inv. A. 59.809. E. LOVINESCU

T. MAIORESCU

I

(1840—1876)

70316

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II“

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1940

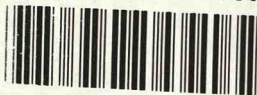
CONTROL 1952

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

C. nr. 75135

Inven. nr. 70316

B.C.U. Bucuresti

C70316

PREFAȚĂ

Inceput cu mult înainte, numai întâmplarea face ca studiul de față să apară odată cu sărbătorirea centenarului nașterii lui T. Maiorescu, de unde rezultă că n'are un caracter de circumstanță, comemorativ și apologetic. El reprezintă, mai întâi, o încercare de reconstituire biografică, nu numai cu ajutorul datelor și actelor publice ci și în latura ei intimă și psihologică. Cele două volume de Insemnări zilnice, dar mai ales întâiul, ne-au schimbat, fără a o scobori, viziunea psihologiei lui Maiorescu. În reconstituirea vieții lui sentimentale, nu ne-am îngăduit totuși să înaintăm de cât pe pârtia propriilor lui pași, folosindu-ne de indicațiile memorialului său, fără referințe la alte informații de tradiție orală; împărtășim cetitorului atât cât a dorit el însuși să se afle. Ca orice încercare de acest fel, și biografia de față are un caracter provizoriu, voluntar și involuntar lacunar. Apariția celorlalte volume de Insemnări zilnice, tipărirea extensivă a corespondenței lui Maiorescu și a membrilor Junimii vor contribui, desigur, la îmbogățirea materialului informativ; în afară de asta, un apropiat volum «T. Maiorescu și contemporanii săi» își propune să-i fixeze raporturile personale și literare cu cei din jur, prieteni sau dușmani (P. P. Carp, T. Rosetti, V. Alecsandri,

Iacob Negruzzi, V. Pogor, M. Eminescu, I. Creangă, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, V. Conta, I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, I. L. Caragiale, V. A. Urechia, etc., etc.) nu numai cu scopuri informative ci și ca o contribuție de caracter psihologic.

Cercetarea activității literare pleacă, în schimb, dela un material, pe care timpul nu-l mai poate spori. In lumina unui mare rol istoric împlinit cu simț de orientare, talent și autoritate morală, rol necesar atunci și actual și acum, studiul de față conține o critică destul de strânsă a întregii acțiuni culturale, literare și politice a lui Maiorescu, dintr'un punct de vedere, al cărui grad de obiectivitate și îndreptățire rămâne să-l determine cititorul și vremea.

E. LOVINESCU

*15 Februarie 1940, la a suta aniversare
a nașterii lui T. Maiorescu*

I

1. O privire asupra vieții lui Ioan Maiorescu. — 2. Lipsa vocației religioase a tatălui și «indiferența» religioasă a fiului. — 3. Critica culturii noastre la tată și la fiu: galofobia. — 4. Lupta împotriva formei fără fond la tată și la fiu. — 5. Retractarea criticii și destituirea. — 6. Ioan Maiorescu la Iași: aceeași atitudine critică. — 7. Din nou la Craiova, luptă pentru aceleași idei. — 8. Atitudinea în revoluția dela 1848, Frankfurt, Viena: «Centralismul» politic al tatălui și al fiului. — 9. «Pensionarea» lui. — 10. Reîntorcerea în țară; noi conflicte și moartea lui. — 11. Paralelă psihologică și ideologică între tată și fiu. — 12. Mama lui T. Maiorescu.

1. Adevăratul nume al familiei lui Maiorescu e Trifu; în anii de școală și chiar la începutul carierei lui didactice Ioan Maiorescu iscălea Trifu, uneori chiar Trifon. Numele de Maiorescu — trecut succesiv prin formele I. Trifu Maioreanu, I. Maior, I. Măiorescu și, în sfârșit, I. Maiorescu și l-a luat mai târziu, poate din înrudirea lui prin mamă cu Petru Maior ¹⁾.

Ioan Maiorescu s'a născut în anul 1811 la Bucerdea-Grânoasă, aproape de Blaj, centrul cultural al Românilor

---

¹⁾ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui*, 1811—1911, Buc., 1912, p. 3, 11, 49.

Uniți. « O biografie genuină a lui Ioan Maiorescu demnă de valoarea, erudiția și de meritele lui, spunea Gh. Bariț la moartea lui ¹⁾, numai fiu-său e în stare să o dea Românilor ». Cu toată pietatea arătată față de lucrările tatălui său ²⁾, biografia a rămas pe seama altora ³⁾. Dintr'însa vom reține numai cât e necesar cunoașterii elementelor psihologiei tatălui pentru a le raporta la fiu, evocând totodată și atmosfera copilăriei lui Titu Maiorescu.

2. Formația lui Ioan Maiorescu nu se deosebește de cea a multora dintre cărturarii ardeleni. După ce absolvise la 1829 cu « prima eminentă » cursul de filosofie la Blaj, trecuse la Cluj; episcopul Samuil Vulcan al Oradiei, rudă după mamă, îl trimise la Pesta, unde sfârși teologia, iar episcopul Lemeny îi înlesni apoi șederea la Viena, în vederea doctoratului. Aici îl atraseră însă mai mult studiile de istorie și de filologie. În *Biblioteca românească* a lui Carcalechi apăru în continuare

¹⁾ G. Bariț, *Istoria Transilvaniei*, când ajunge cu povestirea la 1864, anul morții lui Ioan Maiorescu.

²⁾ I-a publicat anume: *Itinerarul în Istria* în *Conv. lit.*, II, nr. 1; VI, p. 117, 139, 183; *Vocabular istriano-român*, în *Conv. lit.*, VI, p. 249, 284, 393; VII, p. 402, 431; VIII, 33, 209, 294, 335, 376; în volum ed. I. Buc., 1874; ed. II. Buc., 1900. *Correspondență cu A. Golescu* în *Conv. lit.*, XXXII, p. 1, 154, 228, 377, 428.

³⁾ Despre Ioan Maiorescu se poate consulta: A. Pumnul, *Lepturariu*, IV, 1864, p. 303; G. Ionescu-Gion, *Ioan Maiorescu* în *Revista nouă*, II, 1889, p. 401; N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, sec. XIX, Vol. I, p. 289-293. Biografia cea mai completă ne-au dat-o însă, cu prilejul centenarului, N. Bănescu și V. Mihăilescu, citată mai sus.

un capitol al *Istoriei Romanilor*, «lucrat de Ioan Triffu, teolog în a 4-lea an». În loc de a-și urma cariera preoțească, pentru care se pregătise, o părăsi; în August 1836 îl vedem trecând Carpații pe drumul apucat odinioară de Lazăr și de alți cărturari ardeleni pentru a lucra ca dascăl în țara liberă.

Criză de conștiință? Probabil; sigur chiar. N'o cunoaștem în amănunte și nici nu bănuim să fi mers până la pierderea credinței; a fost mai de grabă convingerea lipsei unei vocații preoțești. Amintim, totuși, că, încă de pe băncile Theresianului, și pe fiul său Titu l-a frământat la fel o criză religioasă, ce avea să-l ducă la urmă la o liberă cugetare definitivă. Indiferența fiului poate fi pusă în legătură cu lipsa de chemare preoțească a tatălui.

3. Dascăl «suplent» la școala din Cerneți la 1 Oct. 1836, activitatea lui se lovi de toate dificultățile create de oameni și de împrejurări, dar și de o fire energică, lesne pornită spre critică și luptă. Nu trecu mult și-l găsim biciuind «grozava stricăciune a năravurilor în patria noastră»¹⁾.

Numit la începutul anului școlar 1837 «profesor și inspector la școala centrală din Craiova», Ioan Maiorescu ridică una din acele furtuni, ce rup zăgazurile normelor și cuviințelor pentru a descoperi caracterele și caracterul lui se dovedi dintr'o bucată, aprig, necruțător. În *Foaia literară* a prietenului său G. Bariț apăru cu

¹⁾ *Muzeul național*, nr. 9 din Dec. 1838.

data de 11 Februarie 1838 o scrisoare a lui cu amare critice aduse stării culturale a țării:

« Citesc, apăsa el ¹⁾, *Foaia literară* cu cea mai mare băgare de seamă. Mă opintesc în multe locuri și în mijlocul bucuriei oftez. Unde e la noi căldura și focul? Unde naționalimea și patrioția accia ce însoțesc pe Românii Ardeleni? *Un materialism gros* s'a lăsat ca un nor greu pe Țara Românească. De unde? Din Galia. O beletristică lunecoasă amăgește *mai pe toți*. De unde? Din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silință opintită numai pe lucruri din afară, un lux grozav, dărăpănător. De unde? *Din materialismul franțozesc*. O ușuritate, o nestatornicie, o procopsință superficială. De unde? *Din beletristica francească* ».

Teologul format la Blaj, la Pesta și la Viena se înăbușea în mijlocul unei țări ce se desvolta sub influența culturii franceze, aversiune transmisă și tânărului său fiu. Intr'o scrisoare semnată cu pseudonimul Aureliu trimisă lui Iacob Mureșianu, directorul *Gazetei Transilvaniei*, în 1857 — adică pe când avea numai 17 ani — Titu Maiorescu îi propunea un plan de răspândire de traduceri ale clasicilor antici și germani și englezi în contrast cu « ușurătatea și supraficialitatea Francilor » ²⁾.

4. În articolul din *Foaia* Ioan Maiorescu recunoștea, de altfel, că și în țară apăreau mereu reviste și ziare bune (*Curierul românesc*, *Muzeul național*, *Curierul de ambe sexe* etc.), dar că nu erau, în fond, decât simple simulacre: « totul e o mască fără creeri » — prefigurație a

¹⁾ *Foaia literară*, 16 Aprilie 1838, nr. 16. Această *Foaie literară* avea să devină apoi *Foaia pentru minte, inimă și literatură*.

²⁾ Aurel Mureșianu, *Cea dintâi încercare publicistică a lui Titu Maiorescu în Gazeta cărților*, Ploești, 1934, nr. 1—15 Iulie.

formulei de mai târziu a fiului « o formă fără fond ». « Nu vă uitați, apăsa el, că avem scriitori mulți, cărți multe și gazete *câte nu ne trebuie*. Trebuie să trăiți aici cu noi ca să ne cunoașteți! Avem scriitori, nu fără talente bune. Dar care poet s'a silit a cunoaște aceea ce trebuie Românului și, cântându-i-le, să-l învețe potrivit naturii lui? Ei se apucă de lucruri înalte. Aici vor să-și *arate talentele*, târînd sărmana limbă și silind-o în toate părțile ca pe un cal orb de căpăstru . . .

. . . Pe bietul Român se silesc să-l suptie, să-l îmbrace cu haine nouă, după *civilizația Europei*, până ce atâta îl cutropesc cu petece străine, încât nu se mai poate cunoaște în el originalitatea ».

Sunt rândurile acestea ale lui Ioan Maiorescu ori ale lui Titu? În ele găsim, oricum, tiparele prime ale articolelor marelui critic împotriva « formei fără fond », împotriva « hainelor noi, după *civilizația Europei* », « încât nu se mai cunoaște în ele originalitatea ».

5. Admițând apoi că școlile dela noi « în organizația din afară » sunt mai bune decât cele din Austria, regreta că « n'avem profesori învățați, sau cel puțin care și-ar îndeplini datoriile lor din conștiință, și o fierbințeală patriotică ». Iscălit în calitate oficială: « Ioan Maiorescu, inspector al Școlii Centrale din Craiova și profesor de Istoria universală și de stil național », articolul nu putea să nu trezească vâlvă; o protestare a profesorilor dela Colegiul național din Capitală ceru Eforiei să li se dea din partea calomniatorului « o pilduitoare îndestulare potrivită cu mărimea defăimării ». Scrisă de Simion

Marcovici, petiția era semnată și de vechiul lui prieten Florian Aaron. Dat în judecată, amenințat cu destituirea, Ioan Maiorescu bătu drumul Canossei; fu silit anume să semneze o retractare, prin care mărturisea că «nu cunoaște de aproape această țară cum și corpul profesoral» și că afirmațiile lui «izvoriseră din niște impresii grăbite și prin urmare greșite»; mai fu obligat să publice și în *Foaia literară*¹⁾ altă retractare, prin care punea unele afirmații pe seama greșelilor de tipar și altele pe propria-i pripă; o mărturisea, rugând Eforia «ca să-l ierte și să primească această adevărată a mea căire, ca un semn de îndreptare». «Nădăjduind că numitul își va veni în cunoștință», Eforia îl primi iarăși ca profesor la școala din Craiova. Se poate închipui amărăciunea unei astfel de umilințe lăsată într'un suflet dârz ca al lui. Își mai făcea el voie bună, scriindu-i lui Bariț: «Lasă, frate, să mai treacă, o să-i potcovesc eu. Articolul acela (e vorba de articolul de retractare redactat chiar de profesorii petiționari) e cea mai bună dovadă de prostia lor și înaintea celui ce nu-i cunoaște. Triumful meu e sigur. Este mijloc. Dar acum voi tăcea»²⁾. De tăcut n'a tăcut, dar n'a mai publicat; scrisorile «tainice» către Bariț sunt pline de critici împotriva situației dela noi. «Stricăciunea năravurilor, în țara asta, e mare, e grozavă, înfiorătoare și foarte de temut», hotăra el la 27 August 1838. «Preoții sunt cei mai neînvățați. Ei nu știu să citească bine ecteniile. Cei cari se zic aici mai

¹⁾ *Foaia literară*, 6 Iunie 1838.

²⁾ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 420.

civilizați, în public sunt fățarnici, între sine își bat joc de lege»¹⁾. Și așa mai departe. În ordinea activității publice, învinuit, după câțiva ani, de cărmuitorul județului de a fi răspândit cel dintâi la Craiova adresa Obșteștei Adunări împotriva Domnitorului Alex. Ghica, el fu destituit în 1842 din posturile sale și trecut peste graniță în Transilvania natală.

6. După un scurt popas la Brașov, îl găsim tot în 1842, sub vechiul lui nume de I. Maior, profesor la Seminarul Veniamin din Iași. Și în Moldova îl aștepta, de altfel, aceeași decepție. «Cine va judeca lucrurile de acolo după întâia întipărire, care este totdeauna plăcută, se va înșela groaznic», îi comunica el amar lui Bariț, așa că, la urcarea în scaun a lui Gh. Bibescu în locul lui Al. Ghica, îl cuprinse dorința reîntoarcerii la Craiova, cu atât mai mult cu cât și la Iași intrase în conflicte. Boerimea înclina la introducerea limbii franceze ca limbă de predare în școli; numai cu greu putu birui limba națională. Conflictul cu rectorul seminarului Filaret Scriban, care vedea într'însul un «misionar apusean», adică un «unit», un «laic», un «răsvrătit», se întetise prea mult pentru ca satisfacția dată de Asachi și Câmpeanu, prin numirea lui ca profesor la Academie, să-l mai poată reține la Iași.

7. La 13 August 1843 Eforia școalelor din București îl numi din nou în vechiul lui post de profesor și de

---

¹⁾ Scrisoarea din 25 Sept. 1838. N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 425.

inspector al Școalei Centrale din Craiova. Intr'un discurs ținut cu prilejul examenelor ¹⁾, el se arată aprig apărător al clasicismului; discursul lui e de comparat cu disertația lui Titu Maiorescu asupra importanței studiului limbii latine, ca bază a educației morale. Tot ce se poate spune în favoarea limbilor clasice, mai ales a limbii latine, și ca disciplină a minții și ca superioritate literară și morală, se găsește în acest discurs. Nu lipsește nici ura ardelenască împotriva limbii franceze, «două trei franțozești și chiar limba întregă, ori și două limbi învățate pentru modă, însoțite de maniere galante, de închinăciunile acele simetrice, pasul acela măsurat, frizura părului, bastonașul și altele de acestea nu fac pe tânărul cultivat». El luptă și aici «ca un desperat» pentru introducerea limbii române ca limbă de învățământ, împotriva limbii franceze, pe care o cereau boerii locului ca și cei din Iași.

8. La 1848 se alipi mișcării revoluționare și citi în curtea Colegiului național din Craiova proclamația dela Islaz. Alipirea se făcuse prin mijlocirea lui Gh. Magheru, prietenul lui, originar prin strămoși tot din Ardeal, și în momentul acela cârmuitor al Romanașilor ²⁾. După o misiune la Sibiu pe lângă generalul-comandant Puchner, pentru a-l întreba «ce ar avea să aștepte Valahia, din

¹⁾ *Foaia*, 1846, nr. 49-51.

²⁾ O biografie a lui Gh. Magheru scrisă de I. Maiorescu în *Conv. lit.*, XXXII, p 387-392; apoi în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 381.

partea Austriei, în caz că ar intra Rușii în țară?» — el fu numit agent pe lângă dieta dela Frankfurt. Reținem ideile exprimate în cele două memorii adresate Ministrului Germaniei de acolo, la 17 Septemvrie și 16 Noemvrie 1848: dacă în materie culturală și istorică, Ioan Maiorescu era un « daco-roman », în materie politică nu vedea altă putință pentru desvoltarea în comun a neamului nostru decât alăturarea de Germani. În schimbul concesiunilor, pe care le-ar face Austria în Italia, propunea ca Bucovina, Moldova, Țara Românească și Transilvania să se unească într'un singur regat al României, cu un prinț austriac, sub protecția Germaniei pentru a putea pune o stavilă panslavismului. Cum Germania nu putuse ieși din dieta dela Frankfurt, premature, memoriile lui Ioan Maiorescu ne dau numai o indicație asupra tendințelor lui politice.

În Ianuarie 1849 îl găsim la Viena și apoi prin Munții Apuseni în strângerea documentelor asupra acțiunii Românilor în timpul revoluției dela 1848, cuprinse în cartea sa *Die Romanen des Oesterreichischen Monarchie*. Cu ajutorul ministrului Anton Schmerling, pe care îl cunoscuse la Frankfurt, isbuti, în sfârșit, să fie numit translator în Ministerul de Justiție pentru legile ce trebuiau promulgate în Transilvania. Din această epocă datează (20 August 1854) memoriul său adresat contelui Buol Schauenstein, ministrul de Externe al Monarhiei, unde îi declara că « momentul, în care Austria e chemată a-și exercita asupra Țărilor din josul Dunării influența hotărâtă prin poziția ei geografică, starea ei culturală și prin oarecare considerații etnografice, nu mai este departe, ba chiar

a sosit». In zadar încercaseră Rușii la 1848 să trezească printre noi ideea unui Imperiu Daco-Român, — «Românii recunoscuseră că, chiar în cazul când ar fi cu toții uniți, n'ar putea să reziste în contra Slavismului și să gândească neîncetat la o alipire de poporul german, adică la o legătură de Stat cu Austria și Germania ¹⁾».

Nu e, de sigur, o întâmplare, că fiul omului care exprima astfel de idei, el însuși de formație culturală germană, avea să fie autorul articolului din *Deutsche Revue* din 1 Ianuarie 1881, adică cel dintâi om politic care luă asupra-și răspunderea publică a politicei noastre alături de Puterile centrale, devenită apoi politica țării până în preziua războiului mondial.

9. Din modestul său loc de translator, Ioan Maiorescu a lucrat la crearea unei atmosfere favorabile Românilor din Principate prin articole și informații în presa germană, pricină de perchiziții și alte neplăceri. Denunțatorul din 1854 era fostul prieten Florian Aaron, adus chiar de el ca funcționar în Minister. Aaron lucruse din îndemnul Mitropolitului Andrei Șaguna, convins că Maiorescu ceruse în Memoriul său către Ministrul de Externe Buol Schauenstein introducerea în Principate a unirii religioase cu Roma și a limbii germane. Repetate, intrigile sfârșiră prin a isbuti. Maiorescu se văzu «pensionat» din slujba lui la 15 Mai 1856, fără să fi putut afla pricina disgrăției, pe care o credea venită din partea lui Șaguna, deși, de fapt, se făcuse în urma cererii

---

¹⁾ Reprodus în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 314.

Domnitorului Moldovei Gr. Ghica ¹⁾. S'ar fi întors în Țara Românească, dar Barbu Știrbei, cu care era în continui relații epistolare, îl îndemnase să-și caute mai întâi sănătatea la Carlsbad, punându-i la dispoziție mijloacele necesare ²⁾; în răstimp însă Știrbei părăsise scaunul.

Intre 22 Iunie—22 Iulie Maiorescu întreprinse o călătorie de studii prin Istria, din care avea să apară apoi în fragmente, prin îngrijirea fiului său, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*. Din Brașov trimise un nou memoriu Ministerului de Justiție pentru a-l face să revie asupra pensionării lui din postul de translator, fără a putea obține câștig de cauză.

10. Intors în țară în 1859, fu din nou expulzat de vechiul lui dușman Alexandru Ghica, ajuns Caimacam, așa că nu putu reveni definitiv decât după Unire la 1 Septembrie 1859 ca profesor de istorie critică și statistică în clasa a VI-a, a VII-a, a VIII-a din Gimnaziul Colegiului Sfântul Sava din Capitală și apoi ca director la Eforia Instrucției Publice. Activitatea lui culturală se desfășură și aici energetic, dar dârzenia caracterului îl împinse la un nou conflict

¹⁾ Această pensionare după cinci ani cu pensia întreagă, ca și cum ar fi împlinit zece (400 fiorini), e cunoscută și de fiul său tot ca o lovitură a lui Șaguna: «Nouă se înțelege că nu ne face nimica, pentru că Tata are posturi destule de ocupat în Țară sau în Moldova, dar e vorba să nu triumfeze Șaguna, — și apoi ducându-se Tata, pierd Românii din Viena toată baza». (*Insemnări*, I. p. 42). E legitimă și în mândria fiului pentru meritele tatălui său.

²⁾ Cf. N. Iorga, *Corespondența lui Știrbeiu-Vodă*, I, p. 91, 239-40 etc. Chestiunea rezumată în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 333.

91607

cu membrii Eforiei, ce îngăduiau lui Eliade practicarea unor abuzuri cu niște abecedare făcute din intenții mai mult comerciale. Fu silit, deci, să-și dea demisia, pentru că atacase demnitatea Eforiei (17 Iunie 1861). Rămăsese totuși la catedra dela Sfântul Sava, discumpănit, amărît și bolnav de ficat; când Al. Odobescu întemeie în 1863 *Școala superioară* de litere, embrionul Universității actuale, Ioan Maiorescu fu numit printre profesori. Boala îl răpuse însă repede, la 24 August 1864, în vârstă numai de 53 de ani.

10. Dintr'o vieată atât de sbuciumată se desprinde firea unui Ardelean dârz, « rău la răsbunare » cum îi spunea Bariț, aspru cu sine, cu ai săi dar și cu alții, cu cele mai bune intenții patriotice, cu o mare vocație dascălească, nemlădios și deci provocând conflicte și răscolind prigoana, nemeritată ca fond, dar explicabilă ca formă, oriunde a trecut, la București, la Iași ori la Viena; mai din toate funcțiunile a fost silit să plece din pricina fricțiunilor provocate mai ales din deosebiri de vederi afirmate tăios. Trăsătură de caracter păstrată și la fiu; în orice împrejurare amândoi s'au proptit într'o atitudine gravă; n'au găsit nimic mai prejos de interesul lor, nici școala dela Cerneț, nici Institutul Vasilian dela Iași. N'au avut « ușurătatea », pe care o imputau firii și educației franceze, ci sentimentul dur al unei discipline realizate în împrejurări, din care nu putea ieși decât adversitatea. Au întâmpinat, așa dar, dușmăni, intrigi și prigoana, dar au și căutat-o prin afirmarea unei atitudini categorice, fiul și prin ostilitatea, pe care o trezește

întotdeauna prezența talentului în mijlocul mediocrității organizate pentru exploatarea situațiilor. Insuflețiți de credință în tot ceea ce fac, și de scopuri identice, natura credinței în materie de limbă și de istorie era însă cu totul alta. Ioan Maiorescu făcea parte din generația făuritorilor de limbă și de istorie, din generația lui Bariț, Cipariu, Laurian, Massim, a cărturarilor dela Blaj și a celor descălicați peste Carpați pentru ridicarea culturală a Principatelor, care continua generoasa eroare a latiniștilor din prima generație, a lui Maior, Șincai, Micu. Din a treia generație de Ardeleni, cu o cultură generală mult mai largă, filosofică mai ales, cu gust literar, singurul om de mare talent apărut până atunci peste munți, Titu Maiorescu era sortit să devină nu numai dușmanul latinismului, ci și groparul lui istoric.

12. Dacă prin tată Titu Maiorescu e Ardelean, originea mamei sale Maria ¹⁾ e mai nesigură. După datele privitoare la Ioan Popazu, episcopul Caransebeșului, fratele mamei lui ²⁾, familia Popazu se trage din comuna Vălenii-de-Munte; sunt presupuneri că ar fi însă de origine aromână, emigrată din Drenova, pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea la Vălenii-de-Munte ³⁾.

¹⁾ 1819—23 Noemvrie 1864. Muri deci 3 luni după moartea bărbatului ei.

²⁾ *Biografia primului Episcop al reinființatei dieceze gr. or. române a Caransebeșului Ioan Popasu*, Caransebeș, 1899 (autorul anonim e episcopul Tr. Bădescu); Nicolae Cornean, *Ioan Popasu, Episcopul Caransebeșului*, 1934. Vezi și anexa *Originea familiei Popasu în Insemnări zilnice*, I, p. 351.

³⁾ St. Povrok, *Adevărul*, 28 Martie 1936.

II

1. Titu Maiorescu: primele amintiri. — 2. Intenția tatei de a-l da la vreo meserie. — 3. Protopopul Ioan Popazu și înființarea gimnaziului român la Brașov, 1850; Titu urmează clasa întâia.

1. Titu Maiorescu — numele de botez și-l trăgea dela nașul lui, Titu Bengescu — s'a născut la Craiova la 15 Februarie 1840, mai mic cu doi ani decât soru-sa Emilia, viitoarea d-nă Humpel dela Iași. Cei dintâi opt ani și i-a petrecut la Craiova, cu intervalul de timp, când, destituit la 1842 de Alexandru Ghica, tatăl său fusese trecut peste graniță, și apoi, după un scurt popas la Brașov, pribegise în Moldova, de unde se întorsese din nou la Craiova la 13 August 1843, la căderea lui Al. Ghica și urcarea în scaun a lui Gh. Bibescu. Privitor la această epocă nu cunoaștem decât ceea ce găsim în biografia cu informații autobiografice a lui Soveja ¹⁾. Ni se pomenește de o călătorie la Sibiu pe la Turnu-Roșu, unde soru-sa Emilia era instalată în pensionul d-rei Vauthier, și de asistarea la reprezentația comediei *Der*

---

¹⁾ Soveja, *Titu Maiorescu*, Cartea românească, 1925, p. 10 și următoarele. A apărut mai întâi în numărul jubilar al *Conv. lit.* din 1910.

Wirrwarr a lui Kotzebue și de o boală de scarlatină. Între 1846—48 urmă la școala primară din Craiova, unde pictorul Const. Lecca, întors din Italia, îi dădu lecții de caligrafie; Lecca avea să ne lase portretele în ulei și al lui Ioan Maiorescu și al soției lui ¹⁾); taică-su îi dăduse chiar lecții elementare de latinește, după cum reiese și dintr'o scrisoare a lui către G. Bariț.

Din revoluția dela 1848, copilul își amintea bine de Gh. Magheru, prietenul familiei, cârmuitorul județului Romanați, călare pe un cal alb, cu o pălărie rotundă cu trei pene tricolore, în curtea Colegiului, și de taică-su urcat într'un pom, de unde citise mulțimii proclamația dela Islaz, în timp ce maică-sa și alte prietene ale casei coseau cocarde.

La plecarea lui în misiune la Frankfurt am Main, Ioan Maiorescu își lăsase familia la Craiova; pornind apoi la București, de teama apropierei Turcilor, mama cu cei doi copii trecuse spre Brașov și, negăsindu-se în siguranță nici acolo, mersese la Sibiu; aici se adăpostise în casa unei unguroaice (se mai aflau și d-nele Gh. Magheru, I. Eliade Rădulescu, etc.); bătând pe Austrieci și pe Ruși, Bem se apropiase de Sibiu ca să-i dea foc; sosiseră apoi succesiv și Cazacii și Secuții, măcelărind și pârjolind totul. Familia Maiorescu și ceilalți scăpaseră mulțumită ocrotirii unguroaicei, apoi protecției chiar a lui Bem, care trimisese un aghiotant ca să apere casa. Zile și săptămâni văzuse copilul dela fereastră jafurile Secuilor și trecerea convoaelor de

---

¹⁾ Acesta a fost reprodus de curând în colorii de revista *Arta și tehnica grafică*, caetul 8, Iunie—Sept. 1939.

osândiți la spânzurătoare. Abia prin Decembrie 1848, cu ajutorul lui Avram Iancu, prieten al lui Ioan Maiorescu, familia putuse ajunge la Blaj, apoi la Vingart, la Vasile Maiorescu, fratele lui Ioan, și în sfârșit din nou la Brașov, pe lângă protopopul Popazu — unde copilul își isprăvi cursul primar la școala protodiaconului Iosif Barac, al cărui învățământ nu se deosebea prea mult de cel cunoscut de Ion Creangă la Humulești.

2. Abia își isprăvisese școala primară la Barac și-l vedem pe taică-su foarte îngrijorat de soarta fiului.

«Frate, îi scria lui Bariț dela Viena ¹⁾, ce să fac eu cu Titu? A rămas copilul de tot înapoi. Mie nu mi-se pare (bună) școala din Schiaiu (= Schei). Oare n'ar fi bine să intre la Sași, să nu mai piardă și vara asta toată? Te rog, fă tu cum vei ști. Am scris nevestei ca să asculte în punctul acesta de tine. Dar la toată întâmplarea aș dori să se facă ceva cu copilul, ca să mai învețe. La începuturi de germănește aș vrea să se mai deprindă, precum și la aritmetică și altele elementare. Fă, frate, ce vei putea».

Știrile venite dela Brașov erau, se vede, tot mai rele, copilul devenea tot mai neascultător. Pe lângă severitatea mamei se adăuga și asprimea bine cunoscută a tatei.

«M'am tulburat tare, insistă el într'o scrisoare tot către Bariț ²⁾ din 30 Sept. 1850, aflând din scrisoarea nevestei mele, că copilul meu ar începe să fie nesupus, neascultător și că nu învață nimic. Când mă

¹⁾ *Transilvania*, XI, 1878, reproducă în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 293.

²⁾ *Transilvania*, XI, 1878, p. 17—18, republicată de N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 294.

gândesc că copilul meu, când mergea pe șapte ani, când a plecat Vasile la București ca profesor de istorie știa declina și conjuga latinește și în 1848 avea și începuturi bune de gramatică germană, iar astăzi e mai pe jos, știe mai puțin, mi se rupe inima și mă tulbur cu totul. Cu nimic nu m'ai putea îndatora atât de mult, decât cu o cercetare deaproape, cu o examinare a copilului meu, ca să vezi ce este cu el.

Știi bine că acum vei fi și mai ocupat, dar tot cred că, fiind în stare de a judeca interesul ce poate avea un părinte la educația fiului său, tu tot îți vei rupe o oră-două, și-l vei cerceta. *Dacă nu e nici o speranță de el, apoi iar te voi ruga să-ți dai părerea la ce meserie de mână să-l așez, căci eu sunt prea determinat în punctul acesta.* Iar dacă ai crede că aici în Brașov ar mai putea lua ori la Sași ori la altă școală ceva începuturi bune de latină și germană pe lângă celelalte cunoștințe elementare, ca la primăvară să-l pot așeza aici într'un gimnasiu. La școala din Schiau nu poate învăța nimic. Sau dacă cunoști un tânăr, care sub consiliul tău, după ideile tale, ar putea împlini această sarcină privatim iar ar fi mai bine . . . ».

Puțin a lipsit, așa dar, ca Titu Maiorescu să nu fie dat la vreun meșteșug din lipsa de silință la școală!

3. Fratele mamei lui Maiorescu, Ion Popazu, urmasa la școala grecească din Brașov, trecuse la Gimnaziul săsesc de acolo și apoi la cel romano-catolic din Sibiu, își sfârșise studiile la liceul romano-catolic din Cluj în 1832. Isprăvisc apoi în patru ani cursurile teologice la Viena « fără ca spiritul romano-catolic să-i fi alterat ortodoxismul » — ne asigură autorul anonim (în realitate, episcopul Tr. Bădescu) al « biografiei sale »¹⁾. Paroh al

¹⁾ *Biografia primului Episcop al reinființatei dieceze gr. or. române a Caransebeșului Ioan Popasu, Caransebeș, 1899; Nicolae Cornean, Ioan Popasu, Episcopul Caransebeșului, 1865—1889, Caransebeș 1934.*

bisericii Sf. Nicolae din Scheiu și apoi protopop al Brașovului, plănuise să realizeze ideea înființării unui gimnaziu român acolo la 1850¹⁾; la această dată îl găsim pe Titu, nepotul lui, elev al clasei întâi, singura existentă, cu 26 de elevi și cu Gavril Munteanu ca unic profesor. Inscris la 1 Noemvrie 1850, el fusese delegatul colegilor săi pentru a mulțumi întemeetorilor școalei la serbarea de sfârșit de an din 21 Iulie 1851; cuvântarea copilului de 11 ani ni s'a păstrat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (nr. 31 din 2 August, fără indicația numelui elevului, ce se făcu abia la 6 August). Ea poate fi privită ca cea dintâi cuvântare a marelui orator²⁾.

---

¹⁾ Andrei Bârseanu, *Din trecutul școalelor românești din Brașov în Conv. lit.*, 1910, p. 495. Cu formalitățile întemeierii acestui gimnaziu s'a ocupat și Ioan Maiorescu, aflător atunci în deputațiunea română la Viena. Cf. G. Bariț, *Ist. Trans.*, I, p. 581; *Transilvania*, XI, p. 4 și în genere N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 303.

²⁾ Reproducerea discursului în Anexa, nr. 1. Ca premiu a primit *Magazin istoric pentru Dacia*.

III

1. În drum spre Viena (Sept. 1851) și primele știri dela Gimnaziul academic, anexa «Theresianului». — 2. Inscierea la «Theresianum» (1855); cheltuelile de întreținere. — 3. «*Insemnări zilnice*», importanța lor pentru biografia spirituală a lui T. Maiorescu, cuprinsul și caracteristica lor.

1. Dobândindu-și funcția de translator în Ministerul de Justiție, Ioan Maiorescu își înștiința în August 1851 familia din Brașov ca să vină la Viena . . . Puținele lucruri cunoscute vin tot din informațiile «autobiografice» ale lui Soveja. Familia plecă în Septembrie cu un chervan tras de 12 cai cu trei surugii și călătoria ținu trei săptămâni până la Czégled (73 km dincoace de Pesta).

La Viena, copilul fu înscris în Octombrie 1851 la Gimnaziul academic, anexa pentru externi a Theresianului. Tot din Soveja cunoaștem impresiile primului contact cu școala vieneză, umilința resimțită din pricina neștiinții limbii germane; după o lună de probă, i se echivală totuși anul de gimnaziu dela Brașov și fu primit în clasa a doua; la sfârșitul anului făcu cea mai bună compoziție în limba germană, clasificându-se printre «eminentiști».

2. Asupra cheltuelilor de întreținere a lui Titu Maiorescu ca « solvent » într'o școală atât de aristocratică de felul Theresianului, avem referințe dintr'o scrisoare de discuții financiare cu soru-sa Emilia, publicată recent, ca răspuns la niște revendicări bănești, în preajma căsătoriei ei cu pianistul Wilhelm Humpel.

« In ceea ce privește cheltuelile enorme, pe care le-ari fi făcut tata pentru educația mea, îi scria el dela Iași ¹⁾, trebuie să amintesc cu durere, că nu tata le-a suportat, ci Știrbei, care mi-a dat întreaga întreținere la Theresianum în 1857 și 1858 cât și la Berlin în 1859. In Paris am fost bursier al Statului. Datoriile, pe care le-am făcut acolo, tata le-a achitat tot prin Știrbei. Deci zestrea nu se putea micșora din cauza aceasta ».

Cheltuelile fuseseră prin urmare suportate de Știrbei, cu care Ion Maiorescu lucrase și la Craiova, Știrbei fiind în Eforia școalelor, și cu care rămăsese în corespondență politică și didactică, pe când Maiorescu se afla la Viena, iar Știrbei se urcase în scaunul Țării Românești ²⁾.

Asupra altor ajutoare venite între 1856—59 din fondul Ramonțai — al d-rului Simion Ramonțai din Blaj, a atras atenția protopopul Ilie Dăianu în *Com. lit.* din 1910 cu ocazia jubileului de 70 de ani ai lui Maiorescu,

¹⁾ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VI, p. 1-3. Scrisoarea e trimisă din Iași, 27 Ian. 1869; Emilia se afla la Brașov.

²⁾ Asupra legăturilor lui Ioan Maiorescu cu Știrbei, cf. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbeiu, domn al Țerei Românești* (1849—1856), Vălenii de Munte, 1910; idem, *Corespondența lui Știrbeiu-Vodă*, 2 vol., 1904; rezumat în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 333.

punct de plecare al unei corespondențe pentru a se preciza suma luată fără să fi știut și apoi între Maiorescu și Mitropolia din Alba-Iulia și Făgăraș prin Mitropolitul Victor Mihaly, în urma căreia Maiorescu trimise dela Berlin la 2/15 Iunie 1910 suma de 480 de coroane « pentru fondul cultural al Arhidiecezei Alba-Iulia și Făgăraș »¹⁾.

3. Epoca dela 1855 (Noemvrie) până la 1917 (23 Aprilie 1917) adică până la moarte se bucură și se va mai bucura de izvorul de informație al însăși *Insemnărilor zilnice* ale lui Maiorescu, din care au apărut până acum două volume de importanță inegală, prin îngrijirea d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu²⁾. Existența unui « jurnal » ținut timp de peste 60 de ani constituie un fenomen de două ori unic în cultura noastră, și prin epocă și prin vârsta autorului, un copil de 15 ani. Meticulozitatea « însemnărilor » poate părea, ce e drept, discutabilă; ea descoperă însă o trăsătură de caracter esențială. Dela adolescentul, care la 28 Ianuarie 1857 nota: « Imi curseră azi la vr'o două sute de picături de sânge din nas »³⁾, ne putem aștepta la orice precizie. Până la adânci bătrânețe își va însemna deci zilnic presiunea atmosferică și temperatura,

¹⁾ Toate actele și corespondența relativ la această chestiune se află adunate în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 453 etc. Vezi și I. Georgescu, *Din legăturile lui Maiorescu cu Ardelenii în Conv. lit.*, 1867—1937 (număr jubilar), LXX, Ianuarie-Maiu 1937, p. 285.

²⁾ T. Maiorescu, *Insemnări zilnice* publicate cu introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, ed. Soccc, vol. I (1855—1880), 1937; vol. II (1880—1886), 1940.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 60.

orariile tuturor opririlor și plecărilor în călătorie, hotelurile cu numărul camerei și costul ei. Acestei implacabile meticulozități i se datorește, de altfel, și altă culegere, un vast *Epistolarium*, la care *Insemnările* se raportează mereu; serie de tomuri, unde erau, probabil, adunate nu numai scrisorile primite ci și copia sau ciorna celor trimise. « Vezi *Epistolarium*, 8, dela 8 Octomvrie 1857 către soru-mea » — notează el la 26 Septembrie 1857, semn că păstrase copia scrisorii către soru-sa — trimisă la 17 ani. Testamentul lui Titu Maiorescu din 23 Ianuarie 1916 lăsa în sarcina ficei sale « să dispună » de manuscrisele ce se vor mai găsi — « după multe ce le-am ars. Poate unele din manuscrise (« jurnale », scrisori literare și politice) ar fi de hărăzit Academiei Române ». Dacă nu și-a exprimat dorința de a fi publicate, o subînțelegea și nici nu putea să nu-și dea seama de importanța lor pentru cunoașterea evenimentelor contemporane. Grija cu care și-a publicat din viață discursurile, încadrându-le în expunerea sintetică a împrejurărilor ce le-au determinat, impunea concluzia publicării « însemnărilor » din același sentiment al contribuției istorice. Ținerea unui jurnal la maturitate se explică prin conștiința importanței lui; un copil de 15 ani n'o putea însă avea. *Insemnările* acelei epoci trebuiesc deci privite ca un act structural, determinat de necesități psihologice, și nu de considerații utilitare sau istorice; n'au fost scrise în vederea unei contribuții, ci, pornite dintr'o nevoie confesională, obișnuită de altfel în școlile apusene de veche tradiție, au fost continuate apoi cu o disciplină și metodă fără altă comparație în istoria culturii

noastre. Dincolo de valoarea documentară, însăși prezența «jurnalului» este revelatoare pentru psihologia tânărului menținută apoi pe o linie nedesmințită până la adânci bătrânețe: nevoia de a se mărturisi, de a se analiza, de a-și fixa datele vieții afective, intelectuale și publice, de a se judeca în amănunt și recapitulativ la fiecare sfârșit de an, de a judeca și pe alții în notații sobre și cu acea incizivitate maioresciană atât de caracteristică mai târziu în discursuri și critice, totul cu metodă și disciplină riguroase. «Jurnalul» e un document de o valoare incalculabilă ce ne ajută să asistăm zi cu zi la formația unei mari personalități. Oricât ar fi de interesantă pentru cunoașterea evenimentelor politice și culturale, partea documentară de mai târziu e de un interes secundar față de importanța primelor însemnări din timpul școlii, de puțină valoare documentară, dar capitale pentru cunoașterea amănunțită a adolescenței, adică a epocii de închegare a personalității, în care surprindem toate elementele de prefigurație a omului de mai târziu. Nu credem să existe în biografia multora un document de o astfel de valoare psihologică; amintirile de copilărie sunt de obicei învăluite în haloul de poezie al lucrurilor petrecute odinioară, legate de o epocă privită ca cea mai fericită a vieții și evocate cu nostalgie, — când nu sunt ticluite în vederea unor scopuri de exaltare personală și impregnate de considerații anacronice. Mărturiile lui Maiorescu sunt contemporane, înregistrate zilnic, cu tot caracterul autenticității; dacă unele însemnări, pagini sau caete au fost suprimate chiar de autor din diferite considerații de

oportunitate, nimic nu ne face să bănuim că a fost alterat sau refăcut ceea ce ni s'a publicat. «Citindu-și caietele-«jurnal», pentru introducerile istorice la cele cinci volume de *Discursuri parlamentare*, precum și cu alte prilejuri — ne afirmă editorul *Insemnărilor zilnice* — autorul a însemnat la fiecare, pe copertă sau înăuntru, numărul de ordine al caetului și răspasul de timp al însemnărilor cuprinse în el. La aceste lecturi de mai târziu ale caietelor, a șters adesea din text cuvinte ori rânduri întregi sau a tăiat foi ori părți din ele, iar uneori a adaos scurte note sau comentarii ulterioare datei însemnărilor; dar, în genere, în afară de foarte rare înlocuiri ale câte unui cuvânt, n'a schimbat nimic din textul primitiv rămas»¹⁾. Cu toate suprimările de caete întregi făcute din cauze necunoscute nu e nicio îndoială asupra autenticității însemnărilor rămase²⁾.

¹⁾ I. Rădulescu-Pogoneanu, în *Introducerea la Insemnări zilnice*, Vol. I, p. IV.

²⁾ Pentru a fixa dela început inventariul caetelor rămase ori publicate până acum dăm aceste referințe luate din *Introducerea* d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu, editorul *Insemnărilor zilnice*. În volumul I apărut, intră caetele 1, 2, o parte din caetul 3, caetul 4, mare parte din 5 și mai tot caetul 6 — adică însemnările dintre Noembrie 1855 și sfârșitul anului 1880, cuprinzând deci epoca vârstei de 15—40 de ani. Numai în cei trei ani dela început, Noembrie 1855 — Iulie 1858, însemnările sunt regulate; în anul următor (Noembrie 1858 — Iulie 1859) ele sunt sporadice; lipsesc cu totul în anii 1860—65 și 1867—69; din 1866 rămân câteva însemnări scurte; cele din 1870—80 sunt restrânse, afară de jurnalul politic din Aprilie — Mai 1870. D-l I. Rădulescu-Pogoneanu ne arată (nota 2 dela p. 119) că jurnalul nr. 3 avea la început nr. 7, ceea ce ne face să presupunem suprimarea caetelor 4, 5, 6. Pe actualul caet 4 Maiorescu a scris, probabil în ultimii ani ai vieții lui:

« Pentru timpul intermediar între jurnalul 2 (caet verde) și acest jurnal 4, vezi volumele 2, 3, 4 și 5 *Epistolarium* legate în 4° și la nr. 3 jurnalul 4° gros, legat în piele neagră verzie, cu lacăt galben, Ian. 1866— Aug. 1871 (și apoi 10 Mai 1883 — 19 Febr. 1885) ». Din nefericire acest *Epistolarium* nu s'a găsit între hârtiile rămase. Nu e nicio îndoială că însemnările s'au urmat cu regularitate și pentru timpul ce lipsește azi și că au fost suprimate chiar de Maiorescu, din motive ce ne scapă.

În afară de aceasta el mai ținuse alt jurnal intim, intitulat *Fragment din tinerețea mea* (*Insemnări*, I, p. 96, 102, 103). « *Fragmentul* », ajuns la partea II, nu ni-e cunoscut.

IV

1. « *Insemnările zilnice* »: recapitularea epocii dinaintea de Noembrie 1855. — 2. Cariera și succesele școlare. — 3. Lecturile, teatrul, muzica. — 4. Activitatea lui literară în epoca dela Theresianum. — 5. Vocația lui pedagogică și prozelitică.

1. E momentul de a arunca o privire generală asupra acestor *Insemnări zilnice*, înainte de a scoate bogatul material documentar și de a surprinde elementele prefigurative ale psihologiei maioresciene de mai târziu, cât și cele ce par în contradicție cu ea.

Insemnările pornesc din Noemvrie 1855, adică pe când Maiorescu se afla ca extern în clasa V-a a gimnaziului anexă a Theresianului. Singură *Efemerida* ce le precede ajunge pentru a arăta calitatea excepțională a adolescentului memorialist. E tabloul sinoptic al tuturor pieselor de teatru « văzute mai înainte », începând dela *Boieria de trei zile*, văzută la București în 1847, adică la vârsta de șapte ani și chiar dinaintea, la cinci ani (fără să înțeleagă ceva), de la piesa germană *Der Wirrwarr* (*Incurcătura*) a lui Kotzebue, auzită în 1845 la Sibiu, într'o scurtă călătorie la sora mai mare Emilia, instalată acolo în pensionatul francez al d-rei Vauthier, — și trecând apoi

în revistă toate piesele auzite la Viena dela 1851 până la 1 Noemvrie 1855, la Burgtheater, la Operă, la Iosephstädter Theater; — un total de vreo 50 de piese și de opere (Shakespeare, Schiller, Rossini, Auber, Donizetti, Mozart, Meyerbeer, etc.), trecute la rând cu numele interpreților principali, însoțite de calitative: « foarte bine », « bine », « excelent », cu note ca la școală . . . Acest tablou premergător ne indică și pasiunea de teatru și de muzică a adolescentului, care avea să se continue multă vreme ca o preocupare principală până la un început de activitate de dramaturg, — dar ne mai arată și un spirit critic și metodic. Când își pornește jurnalul, în Noemvrie, e un tânăr matur, capabil de a judeca pe fiecare actor, specificând anume scenele în care i-a plăcut, ba notând notele false ale unor cântăreți. Vedem deodată octava largă a interesului artistic, stimulat de o familie înțelegătoare, căci a merge la teatru și operă de zece ori într'o lună de școală (Noemvrie 1855) dovedește o libertate îngăduită de părinți peste obișnuit.

2. Vom scoate din aceste *Insemnări zilnice*, pentru epoca școlară vieneză, la început diagrama mai puțin interesantă a carierei pur școlare, *curriculum* al succeselor didactice, care nu implică meritul excepțional, dar nu-l exclud, mai ales într'o direcție, unde nu e vorba de creație artistică, de obicei liberă și spontană, ci de soliditate de cultură și de judecată, de orientare normativă.

Din Noemvrie 1855 putem urmări cariera lui strict școlară, succesele și preferințele. Nota distinctivă a adolescentului e de a se instrui în multe direcții, de a dori

succesele într'o emulație firească între camarazi ¹⁾ — dar de a le privi, totuși, dintr'un unghi de superioritate evidentă, ca semne exterioare fără valoare, dacă sunt lipsite și de conținut. Când în Iulie 1858 e proclamat întâiul pe toată școala și își capătă premiul din mâna ministrului Thun, el notează scena serbării încheind: « Le scriu toate acestea aici, ca date; dar mă lăsară *de tot* indiferent, ba — ce nu-mi pot explica — trist » ²⁾.

Din aceste însemnări surprindem o aplicație aproape uniformă pentru toate obiectele de studiu și nu numai cele literare, și, cu deosebire, pentru limbile latină și greacă, dar și cu dispoziții pentru desen și pentru flaut . . . La 6 Octomvrie 1856 intră, în sfârșit, ca intern în Academia Theresiană, după ce urmase semestrul II din clasa V-a și întreaga clasă VI la « Gimnaziul academic », anexa pentru externi a Theresianului. « Am o foarte drăguță cameră, cu vederea pe Meyerhofgasse și pe Favoritenstrasse ». E elev « solvent » și i se pare că unii camarazi își bat joc de el din gelozie, deoarece « cu toată fala boerească, sunt întreținuți aici numai grație stipendiilor ». Ba italianul Carcano îi strigă: « Tâlhar valah ». « Când am auzit asta, am început să râd cu hohote ». La sfârșitul anului e totuși, primul clasei, « premiantul singur al clasei a 7 », ceea ce nu împiedică ostilitatea aproape generală a camarazilor în anul următor (1857—58). « Dacă sunt 10 dintre 250, care mai vorbesc cu mine » — înregistrează

¹⁾ « Mă cuprinse iarăși acel sentiment de a voi să străbat, ce-l am atât de des, acea desperare că sunt încă necunoscut, acea voință de a sparge barierele », notează el la 15 Noemvrie 1856.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 101.

el(23 Octomvrie 1857). Lecțiile de logică ale lui Suttner îi determină aproape o vocație. « În acest an, își face el bilanțul lui 1857, am învățat și italienește, cel puțin pricep limba; și englezește, într'asta merge bine; mult mai bine franțuzește». Proclamat întâiul pe toată școala, în prezența ministrului Thun, ține « orațiunea » latină. « Fu bine », notează laconic la data de 31 Iulie 1858. Se poate deci spune că realizase ceia ce-și propusese în Martie 1856: « O să le arăt eu măgarilor de Vienezi ce e un Român! » ¹⁾.

3. În afară de această aplicație și dincolo de trebuințele școlare, preocupările adolescentului se îndreaptă spre teatru, lecturi literare, muzică și desen ²⁾. Ca elev extern, frecventarea Burgtheatrului, a Operei, a teatrului din Iosephstadt fusese, firește, în primul plan, și poate uneori cu exces; notațiile au și acum același caracter critic și calificativ-didactic. « Mediocru, se rostește el despre comedia *Zur Rube setzen* a lui Hackländer. Numai puțin să fi fost jucată mai prost — ar fi căzut. Excelent: La Roche Neumann; foarte bine: Fichtner junior, Meixner, soția acestuia, Beckmann », Iată tonul.

În afară de clasici, Virgiliu, Homer, pe care îi citește cu aplicație școlară, preferințele lui literare merg, firește, spre Lessing, cu care avea atâtea asemănări structurale, și din care îl vedem traducând diverse piese de teatru; despre Dickens (sub pseudonimul Boz) menționează

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 36.

²⁾ La desen, în deosebi, e foarte încântat. Mereu notează progresele cf. *Insemnări*, I, p. 37).

unei reconcilierii. Când citește biografia lui Goethe de Lewes e încântat; ba găsește și asemănări cu dânsul: «O nostimă anecdotă, pe care am avut vanitatea să o aplic la mine în multe privințe e următoarea, notează la 18 Aprilie 1858 ¹⁾: Câți va oameni bogați regretau odată, cu adânci oftări, că un spirit așa de superior ca Goethe nu s'a consacrat adevărului creștin; la asta, Carlyle, care era de față, a zis: «Domnilor, cunoașteți d-voastră povestea cu omul care vorbea de rău soarele, fiindcă nu-și putea aprinde țigara dela el?». Aluzia era, firește, la propria-i ireligiozitate.

Și mai departe:

«În alte privințe, am avut un foarte ciudat sentiment la lectura acestei cărți. Am găsit la Goethe, în istoria evoluției lui sufletești, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, care erau scoase din sufletul meu. Tot astfel și la critica lui Faust. Am găsit la Lewes o mulțime de acele coniecturi cu pretenția de a fi ingenioase, pe care și el le numește neroade și pune alături de ele propria lui opinie și felul lui de a vedea, care corespund *în totul* felului meu de a interpreta lucrurile».

4. Încă din Noemvrie 1855, tânărul de 15 ani notează terminarea piesei sale *Die Blödsinnige*, pe care voia s'o trimită la teatrul din Josephstadt «ca să o reprezinte», teatru, pe care-l frecventa des. Iar în nota din 5 Decemvrie

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 92.

de mai multe ori cu interes «4 Wintergeschichten»¹⁾; după cum vedem din lista de lucrări, a și tradus din el: «1855. *Manuscriptul unui nebun*. Traducere din Boz, *Pik-wik-Club*»²⁾. Shakespeare e una din pasiuni; nu numai că-i vede multe din piese la Burgtheater, dar îl și citește mereu: «Finiu *Timon* al lui Shakespeare, notează la 7 Ianuarie 1857³⁾. Il cunosc pe Shakespeare mai tot acum; mă apuc apoi de Goethe». Căci Goethe, constituia lectura lui masivă. «Citesc necurmat pe Goethe» afirmă peste câteva zile⁴⁾. Când dădu peste o biografie a lui, avu totuși o impresie de revoltă⁵⁾. «O biografie a lui Goethe ce o citii îmi făcu o impresiune foarte neplăcută; om curios a fost Goethe, cât a trăit, și toate vorbele frumoase din operele lui mi se par acum ca o ironie; de a vorbi e frumos, dar a se purta mai cumsecade, e și mai frumos. Un lingușitor reptil, în politică un tâlhar, în morală un c . . . ar, în purtarea către Klopstock, Lessing, Schiller, Herder, etc. un copil arțăgos». La o revedere Maiorescu scrisese pieziș cu creionul peste aceste rânduri: «Ce altă părere mai târziu». Părerile i se schimbaseră, de altfel, repede. *Insemnările* sunt pline de lecturile din Goethe și extrase din operele lui, mai ales din «genialele *Afnități electice*»⁶⁾; își propune chiar să traducă *Nachbarskinder*, ca să o dedice surorii sale Emilia, în urma

¹⁾ *Insemnări*, I, 1 Ian., 1856, p. 12.

²⁾ *Insemnări*, I, la Anexe, p. 347.

³⁾ *Insemnări*, I, 7 Ian. 1857, p. 58.

⁴⁾ *Insemnări*, I, 24 Ian., 1857, p. 59.

⁵⁾ *Insemnări*, I, 28 Ian., 1857, p. 59.

⁶⁾ *Insemnări*, I, 9 și 18 Aprilie, 27 Mai și 13 Sept. 1858.

(1855) găsim primele versuri ale adolescentului în limba germană:

*Ach! Auf der Erde weiten Strassen
Bin ich so einsam und verlassen.*

« O s' o termin mai târziu », adaugă el. Iar la 29 își precizează intenția:

1. Să desvolt poezia: *Weiss der Teufel* u. s. w.
2. Să prelucrez cât mai curând poezia *Ach! Auf der Erde weiten Strassen* u. s. w.
3. Să fac mai dinainte poezii pentru vreun album al cuiva.
4. Să traduc în românește gramatica greacă ¹⁾.
5. Un fel de fabulă, în care Concordat ²⁾.

După vreo două luni, în urma unei convorbiri cu prietenul său Ghiță Magheru ³⁾ « i se ivi deodată înaintea ideea unei *Istorie a Românilor*, completă, în germănește » și ca o echivalență pentru Români ⁴⁾ se gândi și la o « Istorie generală cât se poate de mare și de completă, un op care poate mă va costa 12 ani »; — urma să se apuce de el « în luna viitoare ». Spiritul lui programatic se întindea apoi liber pe aria unui viitor mai depărtat, cu pronunțată tendință didactică și de vulgarizare literară

¹⁾ Gramatica lui Curtius, pe care a tradus-o apoi V. Burlă.

²⁾ Aluzie neînțeleasă.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 20.

⁴⁾ Ideea aceasta de a scrie o *Istorie a Românilor* avea să-i revină și la maturitate. Iată ce găsim într'o notă, 1880 (*Insemnări*, I, p. 340): « Întăile idei ale unei hotărâri de a scrie *Istoria Românilor* ca opera principală a vieții mele ».

și științifică. «In altă privință, înseamnă la 24 Ianuarie 1856, gândesc, până când voi absolve gimnaziul să fie scris (= tradus) de mine: *Filota, Minna de Barnhelm, Gramatica elenă* a lui Curtius, *Miss Sara Samson, Emilia Galotti*. Până voi ieși ca doctor de două grade (filosofie și jura) voi mai scrie «*Geschichte der Romänen (Walachen) seit ihrem Ursprunge bis auf unsere Zeiten*»; voi traduce pe Lessing *complet*, afară de poezii; se înțelege dela sine că în tot timpul acesta voi lucra tot mereu la *Istoria universală*».

Acest «se înțelege dela sine» nu e lipsit de o candidă fermitate. Peste câteva zile împrumută dela teologii români dela Institutul Sfânta Barbara și ia și din biblioteca tatălui său cărțile necesare, din care își propunea ca în vacanță să facă «excerpte și un fel de prospect pentru ca după câteva luni să mă pot apuca de *Geschichte der Romänen*». Mai mult chiar, sub influența înverșunării, pe care Mitropolitul Șaguna i-o arăta lui Ioan Maiorescu, tânărul se și vedea răsbunătorul tatălui său. «O Doamne, notează la 28 Ianuarie, de ce n'am ajuns cu vr'o istorie a mea până la timpurile noastre! I-ași pune lui Șaguna un timbru (= l-ași înfiera), la care să se gândească în toată viața lui, spre memoria scandaloașă. Fie, că va veni odată timpul acesta! Mă bucur de acum»...¹⁾

Peste câteva zile, în același spirit programatic și anticipativ, își propunea să scrie la *Gazeta Transilvaniei*. «Materie am destulă: mai întâi voi scrie despre «*Educarea fetelor române*» — o filipică; apoi despre «literatura

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 22.

noastră în starea de acum» — lipsa de câmpul critic și așa mai departe. Poate să trimit și traducerea lui Filota la *Foaie*¹⁾ . . . O să mă apuc de vreo câteva nuvele fantastice». În cadrul acestor vaste activități . . . viitoare de caracter sever, nici Muzele nu erau totuși uitate. La 29 Februarie se felicita că «apucaiu să-mi edau poeziile mele mai la lumină și să mi le scriu într'o carte completă». Operația începuse încă dela 24, când isprăvisese poezia *Mitternacht*; încă în aceeași febră traduce mereu poezii românești în nemțește; «liber dar bine», adaugă satisfăcut. De altfel, «capul îi e plin de idei». Ii lipsește doar o lună de răgaz, pentru a duce totul la bun sfârșit, și anume iată ce:

1. Incepui (cu soru-mea), însă voi să finesc articolul pentru *Gazeta Transilvaniei*: *Câteva cuvinte despre educarea la Români*.

2. Am un plan de o tragedie în cap, sub titlul de *Salomon de Caus*, — care să mă desemneze pe mine.

3. *Das Becher-Comité und das Treiben der 6-ten Classe*, o umorescă cu ilustrațiuni.

4. O bucată comică, sub titlul *Unsere Zeit. Ein trauriges Lustspiel*. Va fi *personal*. Voi să bat: a) un pedant grosier, căruia nu-i pot arăta ideile mele în alt mod; b) certele moderne între Saphir-Laube-Schorn-Bacherl-Halm-Waldeck ș. c. l.

5. O poezie în hexametre pro primo germănește apoi românește sub titlul: *Ich*, ca un fel de scuză.

¹⁾ *Foaie literară* din Brașov a lui G. Bariț. — *Insemnări*, I, p. 26.

6. Să-mi coreg bucată făcută: «*Die Blödsinnige*»...¹⁾
 Literatura e atacată, așa dar, pe toate fronturile, dela simple aspirațiuni ziaristice până la dramă și comedie. Prin Mai (1856) intra în faza realizărilor cu *Schizze din Viena de acum*, pentru *Gazeta Transilvaniei*, obiectivul mai precis al năzuințelor lui²⁾.

Nici vieța de internat — intrarea lui are loc la 6 Octombrie 1856 — nu puse vreo piedică și stăruinții lui de a scrie și mai ales elaborării unor mari planuri. După o lună (4 Noembrie) poate nota isprăvirea comediei *Lustspiel ohne Namen*. «Mare lucru nu e cu ea, recunoaște, căci e un lucru de ocazie».

Încă din anul trecut (31 Ianuarie 1856) își propusese să scrie opere originale pentru vechea foaie brașoveană *Gazeta Transilvaniei*, ținta ambițiilor lui tineresti. Pe data de 3 Ianuarie 1857 găsim însemnarea: «Azi finiiu scrisoarea către redactorul *Gazetei Transilvaniei*, mâine o trimit ca să poată fi a propos de anul nou». Iscălită Aureliu, scrisoarea însoțea niște traduceri din Dickens și Jean Paul; ea a rămas printre hârtiile lui Iacob Mureșianu și a fost publicată de nepotul acestuia, Aurel A. Mureșianu, în *Gazeta cărților* sub titlul *Cea dintâi încercare publicistică a lui T. Maiorescu*. După cum cuvântarea ținută cu ocazia premiilor, la vârsta de 11 ani, și publicată în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*³⁾, e primul discurs al marelui orator, tot așa această scrisoare, apărută, de altfel, după 77 de ani — dar scrisă cu intenția

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 38.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 44.

³⁾ *Foaia*, etc., nr. 31 din 2 August 1851.

de a fi publicată atunci ca introducere la traduceri, e prima încercare publicistică cunoscută a marelui scriitor ¹⁾.

La sfârșitul anului în aceeași linie metodică dela însăși baza structurii maioresciene, tânărul își face bilanțul activității lui literare, nu după uriașe planuri, ci după realizări: «Dela început, notează, trebuie să caracterizez acest an al meu de formare și de dezvoltare. Mai întâi cunoștința mea intimă cu Richard Capellmann, acest suflet frumos, plin de simțire; el cel dintâi mi-a dat impulsul de a fi poet, cea dintâi a mea poezie propriu zisă e datată 24 Fevruarie: *Miezul nopții* — traducere din românește. La 3 Martie a urmat traducerea *Nocturnei*. La 13 Martie întâiul subiect umoristic *Comitetul pabarelor* . . . In Martie și Aprilie am făcut mai multe traduceri; din Aprilie până în Iulie e importantul episod, care e descris cu deamănuntul în *Fragment din tinerețea mea*. In Septembrie am început și în Octombrie am terminat *Comedia fără nume*, această reușită și spirituală contopire de scene. In Noembrie, traduceri din nemțește în românește». *Comedia fără nume* avea cinci părți și cuprindea «o serie de parodii»; se pare că s'a și jucat acasă la Vicențiu Babeș, de autor cu alți câțiva diletanți, ca Gh. Racoviță, Nicu Iacovaki, Alcaz ²⁾, etc.

Exercițiul teatral, care pare a fi fost cea mai tenace din ambițiile literare ale tânărului, continuă și în anul următor, deși cu mobiluri mai modeste și mai imediate. E vorba de *Die Buchstaben-Narren-Comödie*, o satiră în

¹⁾ *Gazeta cărților*, IV, nr. 3 și 4 din 1 și 15 Iulie 1934. O reproducem în *Anexa* nr. 2.

²⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 23.

patru acte îndreptată împotriva unor camarazi din « camerată », « cu un umor local-personal, de făcu să râdă cu hohote pe toți la câți le-o cetii până acum; se înțelege că e polemică » — notează la 6 Februarie 1857, poate pentru cea din urmă dată ¹⁾. Căci anul școlar următor e crucial pentru direcția preocupărilor viitorului critic, reprezentând părăsirea aproape definitivă a îndemnu-rilor poetice în urma contactului luat cu filosofia. « Prelucrez acum în românește *Logica* lui Herbart — notează la Decembrie 1857, și lucrez la o sistematizare a prelegerilor despre *Logică* ale lui Suttner. Filosofia e o știință *divină*. Orice alt studiu pe de lături l-am părăsit acum ». Iar când la sfârșitul anului (31 Decembrie 1857) își face obișnuitul lui bilanț, scrie cuvinte cu caracter definitiv pentru întreaga lui carieră: « Pentru direcțiunea mea științifică a fost de cea mai mare însemnătate cunoștința cu privire generală asupra filosofiei și cu logica, această știință așa de extrem de interesantă. Ea m'a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre o exprimare fără greșeli, scurtă, *adevărată*, spre o ferire de acele cuvinte umflate și goale, pe care tinerii sunt așa de apăsători să le întrebuițeze; ea mi-a insuflat întâi într'adevăr iubirea pentru o direcție de gândire, de care *niciodată* nu mă voi despărți » ²⁾. Intregul Maiorescu e prefigurată în aceste rânduri programatice și divinatorii: acel răspicat *niciodată* al tânărului de 17 ani va rămâne valabil și pentru bătrânul de 77 de ani, cu o

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 64.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 84.

statornicie impresionantă. Botezul lui filosofic nu se face în văzduhul albăstrui al speculațiilor metafizice ci pe tărâmul solid și formal al logicei, atât de prețioasă în viitoarea lui activitate de direcție culturală și literară; în cadrele culturii noastre de atunci speculația ar fi rămas sterilă, pe când desvoltarea spiritului logic, a căutării adevărului și a fugii de « cuvinte umflate și goale », a constituit un element esențial în orientarea culturii române. Formarea conștiinței de sine aduce ruina tuturor ambițiilor literare, pe care are sinceritatea de a o înregistra atât de categoric. « De când am ajuns să fiu pregătit în mod serios din punct de vedere științific, nu-mi mai reușește nicio rimă; sunt bucuros că a încetat această ocupație neserioasă . . . ». Condamnarea întregii lui activități poetice și chiar literare de până acum ne arată că tânărul căpătase intuiția destinului său.

5. Încă de pe băncile școlii găsim în Maiorescu o vocație didactică; nevoia de a comunica, venită dintr'o însușire pedagogică de expunere și clarificare, dar și dintr'o necesitate de dăruire sufletească și de prelungire în alții. Nu e vorba de lecțiile ce le da, poate numai din interese materiale, încă de pe când avea numai 15 ani, lui Romulus Magheru, fiul generalului Gheorghe Magheru, care mergeau până la 6 ore pe săptămână ¹⁾,

¹⁾ *Insemnări zilnice*, I, 31 Dec. 1855, și 1 Febr. 1856., p. 11 și 27. În aceeași categorie punem și informația dela 3 Ian. 1856 (p. 14): « După masă fusei la locul unde să dau ora. O femeie săracă care avea numai o odaie la pământ (= parter). De trei ori pe săptămână: Duminica, Marțea, Vinerea. Latina, Matematică — 2 florini. Nu știu încă de oiua lua ».

ci de a învăța pe alții din simplă necesitate sufletească. De cum lega prietenie cu vreun camarad din Theresianum, îl vedem întrebuintându-și aptitudinile-i didactice. «Pe Kutschera îl învăț flautul; merge bine; pe Ozegowich englezește; progrese bune», notează la 27 Ianuarie 1857, deși el însuși era un începător și în flaut și în englezește. Tot despre Kutschera, în epoca marelor prietenii, notează la 1 Februarie: «după sfaturile mele studiază și cele scolastice și literatura; învață dela mine și flaut. Tot sperează, că ne vom face amici» — dându-și seama, se vede, că la sufletul lui Maiorescu nu se ajungea decât prin studiu și lărgime. Și despre Ozegowich afirmă: «e absolut pe lângă mine; învață dela mine englezește; păcat că e cam prost». Și pe Helm îl învață flautul¹⁾. În acțiunea lui pedagogică întâlnește, firește, și ingrați. Așa, de pildă, Unger, «cu care mă ocupasem atât de mult, pe care vrui să-l aduc pe cale bună, să-l fac să studieze, prăpăditul de Unger, cu care nu mai vrea să se înjosească nimeni, ci numai eu mai vorbeam cu el, pe care-l învățam cum să studieze latinește» — trecuse de partea dușmanilor lui Maiorescu; — căci e dela sine înțeles că o personalitate atât de definită nu trezea în jur numai simpatie și admirație; superioritatea strivește și ațâță dușmăni. Toate «însemnările» acestei epoci sunt străbătute de ecoul unor rivalități dincolo de studiu și clasificație, cu vrăjmășii tenace, cu intrigi, cu boicotare a străinului prezumțios. Tânărul,

¹⁾ *Insemnări*, I, 1 Febr. 1855, p. 62. Ba și în vacanță, la Brașov, dă lecții de italienește la doi studenți săraci, *op. cit.*, 30 Aug. 1858, p. 103.

în care mustea o frenezie amicală atât de puternică, e cuprins și adesea înfrânt de sentimentul părăsirii în care se găsea, a dușmăniei, pe care o simțea în juru-i, cu farse dureroase, cunoscute de oricine a trăit vieța de internat, unde simpatiile și antipatiile se fac și se desfac după legi obscure dar fatale. Conștiința superiorității ca și spiritul lui sarcastic tradus în versuri și chiar în piese satirice nu erau făcute ca să-i ușureze situația, deși stima și-o consolidase prin succesele școlare; din incertitudinile începutului îl vedem întâiul în clasa a VII-a și întâiul pe întreaga școală în anul ultim . . . Incă din clasa a VII-a se pare că strânsese în juru-i un nucleu de prieteni — porecliți de ceilalți « școlari ». « Pe de altă parte, notează el la 10 Iulie 1857, se vede că așa numita « școală filosofică » se tot mărește, Welsersheimb e acum « școlar » de ai mei și Rylski, un copil sărac și părăsit de acasă, pentru care tocmai acum fac o colectă conchisă, fără ca să știe el nimic »¹⁾ — rânduri, din care vedem o prefigurație a *Junimii*, adică a necesității de a reuni în juru-i un număr de « școlari » — de aderenți, în vederea unei acțiuni comune. Chiar și colecta pentru Rylski prefigurează faimoasele « colecte » ale *Junimii*, de care s'a folosit un Eminescu sau un A. D. Xenopol. Iată cine subscrisesse dintre « școlarii mei », după cum notează nu fără oarecare trufie: « Baronul Kutschera, Cavalerul Czapka-Winstetten, Cavalerul Ozegowich, Nobilul Rossmanit, Nobilul Rechtenberg, Contele Paravicini, Contele Montecuccoli, Contele Welsersheimb » — de unde se vede că « școlarii »

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 74.

lui Maiorescu erau nobili, dar, de obicei, dintr'o clasă inferioară lui.

Camarazii își bat joc, firește, de tânărul șef de școală; zece din 280 dacă vorbesc cu dânsul, cum notează el anul următor (23 Octomvrie 1857); ei sunt numiți « discipulii », iar el « maestrul » unei « școli filosofice » ce ține conferințe filosofice în grădina școlii. Unul îi numește « Cristos și cei 12 apostoli »; altul « Hans Sachs și ucenicii cismarului »; un răutăcios îl poreclește Adonis, « tocmai fiindcă nu-s frumos »; alții, Plato, Socrate, « un individ arogant », etc. În amărăciunea lui de a se vedea hulit, nu-i lipsește totuși spiritul critic de a-și analiza « școlarii » cu incizivitatea maioresciană de mai târziu: « Iată, Ozegowich; acesta e mereu pe lângă mine poate din recunoștință, poate fiindcă — foarte adese sunt de aceeași părere cu el, poate fiindcă, în genere, e un om bun. Kutschera are relații cu mine, fiindcă eu sunt singurul care simte la fel cu el; Tegetthoff, fiindcă e un om al științei în adevăratul înțeles al cuvântului; Paravicini, un cap slab, fiindcă îl măgulește faptul de a fi numit « filosof » chiar în batjocură; Rossmanit, fiindcă și el nu mai poate avea relații cu ceilalți și găsește totdeauna la mine primire prietenoasă; Löhner, fiindcă a fost luat în bătaie de joc de ceilalți; Löwenfeld, fiindcă e un băiat simplu, dar foarte onorabil; în sfârșit, Rechtenberg, fiindcă eu dela mine m'am dus să vorbesc cu el, fiindcă e certat cu toți, fiindcă am, poate, fără să știu, o influență asupra lor, în scurt, poate că mă iubește »¹⁾.

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 81.

Asta este «școala filosofică». Nu se poate spune că-și cruța partizanii și că din prozelitism tânărul abdică dela spiritul critic. «Prelegerile filosofice» nu erau o legendă scornită de camarazi, întru cât chiar el înseamnă în Aprilie 1858: «Dela 1—6 Aprilie am trăit poate cele mai fericite zile din viața mea. Am fost în relații mai de aproape cu Welserheimb, Rylski și Tegetthoff. Am avut prelegeri filosofice și printre ele convorbiri mai intime, care m'au făcut să mai gust iarăși viața. În ziua întâi am citit eu *Verhängnisvolle Gabel* a lui Platen, în ziua a doua romanul său *Oedipus*, în ziua a treia fragmente din a mea *Comedie fără nume*, în ziua a cincea *Nathan* al lui Lessing, într'a patra dialogul dintre Possa și rege; pe lângă asta, comentariile așa de umane, care erau de cel mai mare interes »¹⁾. Prelegerile filosofice constau din lecturi literare cu discuții — ceea ce avea să se continue apoi în ședințele *Junimii*. Svonul acestor ședințe cu un aer misterios ajunse și în «forurile înalte», unde fură interpretate, firește, ca subversive, după cum reiese dintr'o însemnare din 18 Aprilie 1858. După ce se compară cu Goethe, adaugă: «Acea luptă a adevăratului spirit spre mai multă lumină împotriva vulgarității negatoare a tot ce e superior, luptă pretutindeni împiedecată și, totuși, necesară, acum am priceput-o bine». Și ca să fie mai explicit că e vorba de dânsul: «Altminteri, poziția mea e foarte ciudată. Ajung mereu în situații noi, mereu în complicații noi, dintre care una mai rea decât alta mă fac să fiu neînțeleș. Se pare că în

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 90.

forurile înalte s'a băgat de seamă că există un *club*, care ține ședințe; eu sunt observat cu niște priviri ciudate; umblă vorba între interni că o să fiu dat afară, însă despre asta ar trebui să știi și eu ceva». ¹⁾

Și pentru a mai da un exemplu de prozelitism, mai cităm cazul «școlarului» său Arnim Löhner, pe care la 31 Decembrie 1857 îl aprecia «un bun cap — poate va ieși ceva din el», și cu care trebuie să se fi legat foarte mult, deoarece la 13 Septembrie 1858 îi declara patetic surorii sale Emilia că «numai dânsa și Löhner îl mai țin în viață». Pentru acest Löhner, abia scăpat de școală, scria în Septembrie 1858 la Brașov un tratat de logică! — ce s'ar putea să fie prelucrarea românească a logicei lui Herbart, despre care nota încă din Decembrie 1857, și-și propunea să o ducă la bun sfârșit în cursul anului următor, cu un ton aproape testamentar: «Pentru acest an (1858) îmi propun, pe lângă examenul de maturitate, să termin o sistematizare, ce am început-o, a prelegerilor de logică audiate de mine. Ași dori să las această lucrare la câțiva din așa numiții mei «școlari» la plecarea mea din Germania (= Austria), ca amintire — anume, dacă mai trăiesc atâta! Cine știe!» ²⁾.

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 93.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 87.

V

1. Frenezia pentru prietenie. — 2. Prima dragoste. — 3. Criza religioasă. — 4. Maiorescu în cadrul familiei: tata, mama, sora.

1. E caracteristică nevoia afecției prietenești a tânărului atât de deosebită de atitudinea distantă și oarecum glacială a bătrânului. Cuprins de dragoste pentru camaradul său Richard Capellmann, Maiorescu notează la 19 Ianuarie 1856: « Scrisei lui Richard Capellmann o epistolă, în care îl rugai să fim amici »; la 20: « R. Capellmann îmi răspunse. Nu primi; altfel, epistola scrisă într'o afecțiune de suflet tocmai ca a mea de vreo două săptămâni. Seara mă apucau să-i răspund. Scrisei până la 12½ o epistolă, mostră de frumoasă și adevărată ». La 21: « Ii dedei epistola. Sper că tot o să fim amici »; la 23: « Seara scrisei lui Richard »; la 24: « Mă apuc să-i scriu lui Richard până la 12½ »; la 25: « acum o să-i scriu lui Richard . . . »; la 26: « Azi îmi scrise Richard îndărăt că suntem amici. Imi pare bine, de nu pot să exprim »; la 28: « Ii scriu lui Richard, inima mea de acum »; la 29: « O să-i scriu lui Richard că prea mi-e necaz »; la

30: « M'apuc să-i scriu lui Richard... » și la 31 Ianuarie, ca bilanț de încheiere de lună: « În luna asta fui amic literar cu Richard Capellmann, un tânăr cât se poate de aproape unui ideal de amic. Avem tot aceleași idei de nedreptatea monarhilor, absurditatea religiei și ridiculitatea așa numitului bon ton »¹⁾.

Iată-l, așa dar, sguđuit de cea mai clasică criză de prietenie pentru un camarad, scriindu-i zilnic ca unei iubite, deși îl vedea zilnic, făcându-i declarații de « amicitie » și așteptându-i cu înfrigurare răspunsul. E drept că și 'n această criză sentimentală e la temelie tot un element intelectual: avea cu Richard aceleași idei asupra « monarhilor », « religiei » și « bontonului ». Criza continuă și în Februarie. « Dacă am vreo idee o împărtășesc lui Richard », consemnează el pe ziua de 2 și la fel și în alte zile, iar la 28: « Azi căpătaiu dela Richard o epistolă așa de frumoasă și plină de amicitie, dè, zău, nu știu cum să-i răspund » . . .

În realitate încă din Decembrie 1856, la Theresianum, el cunoscuse pe Kutschera, despre care însemnase pe ziua de 6: « O ce ciudat de fericit-nefericit mă simt ! Ce nouă relații, cunoștințe, sentimente mi s'au deschis în timpul din urmă ! Ce oameni buni ! Kutschera, acest delicat, blând, așa de simțitor, de poetic, suflet de fată în necurmata sa năzuință după prietenie și prieten ! Să dea Dumnezeu să fi nemerit bine, dar știe Dumnezeu dacă a înmerit ! ». Și, după ce descrie pe ceilalți prieteni ai lui Kutschera, pe Unger, Tegetthoff, revine la el:

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 25.

«Iar eu, eu — sărmanul, singurul, părăsitul, luatul în răs, simțitorul, eu, a cărui minte ar vrea să îmbrățișeze omenirea — eu care totuși sunt vrădnic, cred, de o cât de puțină compătimire — eu mă închid în camera mea — lacrimi îmi țâșnesc din ochi, tonul și vorba fericitorilor prieteni îmi răsună încă în urechi, văd fericirea lor, nu o invidiez, mi-o închipui altfel și totuși — la mișcătoarea afectuoasă lor convorbire despre iubire mă gândesc totuși: dar eu? Cruzii fericiți»¹⁾). Aici nu mai e pornire spre prietenie, ci un adevărat «coup de foudre» de dragoste, cu toate desperările și iluminările ei. Când la 7 Ianuarie 1857 cânta din flaut în prezența lui Kutschera un cântec popular, adolescentul înseamnă: «mă mișcă, de-mi intrară lacrimile în ochi; înaintea acestei ființe frumoase le putui lăsa libere»; la 24 scria: «pe Kutschera îl iubesc tot mai mult». La 1 Februarie, deși-l iubește, începe să-l judece: «Kutschera mă iubește foarte mult; și eu pe el. Pe mine mă are singur; după sfătuirile mele studiază și cele scolastice și literatura; învață dela mine și flaut. Tot sperează că ne vom face amici. Nu. El se ține de mine, dar eu n'am nemica în el; un amic al meu trebuie să aibă spirit literar viu. Dar lui când îi citesc ceva frumos din clasici sau ceva din scrierile mele, stă ca un lemn și cască. Asta mă omoară! Ori și cum, nu e bine. Când mi-ar arăta cineva scrierile lui, ce bucuros mi-ași comunica eu și păreriile mele, ași vorbi cu el despre stil, despre desemnul simțirii, despre păreri religioase, etc. O ideal frumos! Poate nu te

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 54-55.

realizez! Așa stau singur, fără spirit egal — dezolat»¹⁾. Și cum începe să se simtă «singur» și «izolat», ca Moise al lui Alfred de Vigny, dar totodată urît și invidiat de camarazi, tânărul adaugă la 2 Februarie: «O conspirare în contra mea. Ce ridiculi oameni! Cu toate acestea mă debilită rău! Doamne, Doamne, iară la tine refug! De ce lași să pățimesc așa de nevinovat! Singurul Kutschera tot cu mine; îmi zise că-i pare bine să se vadă rău tratat de către ceilalți, numai ca să poată avea plăcerea de a fi pasiv (= de a suferi) pentru mine. Doamne, ce inimă! O! de ce nu are un spirit viu! Atunci l-ași adora. Acum numai îl iubesc». Iată drama: durerea de a se simți urît de camarazii lui, refugiul în prietenia lui Kutschera și, totuși, nemulțumirea de a nu găsi într'însul un spirit viu, literar, egal cu al său. Oricât de patetică îi era afecția, ea mergea spre inteligență. Prin Aprilie nota: «Imi scrie Kutschera; are inimă frumoasă; dar e păcatul meu că nu pot să iubesc un om fără spirit». La 17 Iunie lucrurile iau o întorsătură dramatică: «Azi în fine văzui că Kutschera nu mai mă iubește; și-a pierdut tot simțimântul și toată încrederea în mine, după cum zice; îmi zise însă încă, că eu sunt tot acela, dar că el s'a schimbat și s'a făcut mai rău, nu mă mai poate stima. Când o auzii, tăcui și ieșii afară liniștit; dar îmi luase toată vieța din trup; omul, pe care-l cutropii de sentimente și binefaceri fără niciun egoism, numai spre binele lui. Știe Dumnezeu, îmi luase toată vocea, vorbeam cu o stație. Trecu. Dar îmi pierd toată încrederea în oameni.

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 63.

Doamne, Doamne, dacă te uiți la mine, privește-mă și mă judecă și mă recunoaște. De când sunt, crezui în bunătatea oamenilor, dar încep a-mi pierde toată încrederea. Când mi-oi pierde-o și în națiunea mea, atunci m'am dus, m'am prăpădit . . . »¹⁾.

Și pentru ca totul să fie ca în dramele pasionale, la 22 notează: « Kutschera iară s'a reîntors. Nu poate să rămână fără mine. Singurul om al Academiei, care mai e cu mine nedespărțibil . . . ».

Prietenia lui față de un om fără spirit viu, « literar », inegal cu dânsul, nu putea însă dura; ca și dragostea, prietenia se caută în exemplare succesive, crede că găsește și constată apoi că s'a înșelat. Setea de afecție, dincolo chiar de marginile obișnuite la tineri dornici de expansiune sufletească, sporește la dânsul și prin faptul unei situații speciale: strein, clasificat cel dintâi în clasă, ambițios, și poate și îngrădit moralmente « ca Moise » în superioritatea lui, el trecea în jur ostilitatea. Iată pentru ce psihologicește avea și mai mult nevoie de compensații prietenești decât alții. Cum Kutschera nu-l mai satisfăcea, era fatal ca la orizont să apară tânărul conte Welsersheimb, « un copilandru amabil, plin de grație și de spirit »²⁾. « Nenorocirea mea este că eu, oriunde mă duc, sunt iubit numai de trei-patru, dar de mult mai mulți sunt urît, luat în râs, defăimat. Calomniile încep să-și producă deplinul lor efect la Welsersheimb. Ei, treacă

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 73.

²⁾ Rudolf Welsersheimb avea să devină ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București. (9 Oct. 1894 – 5 Oct. 1895). Cf. *Insemnări*, I, p. 74, nota 1.

și asta! De altfel, în răstimp n'am vorbit încă nicio vorbă cu el. Așa mi-e firea, că, cu cineva pe care-l iubesc, nu știu de loc cum să umblu la început; și, dacă nu se oferă nicio chestiune obiectivă de convorbire, oral, nici mai târziu; scris însă, da. E unul din cele mai neplăcute sentimente să te crezi așa de neînțeles de oameni, pe care-i iubești, fără speranța stabilirii unei aprecieri drepte! Și ciudat! Cât de mult îți umple viața un astfel de om! . . . Când în biserică este și el, cred că întreaga încăpere e plină de spirite care fâlfâie în jurul meu . . . Dar astăzi tocmai a plecat la Laibach pentru o săptămână, până la încheerea semestrului. Biserica era pustie! Și totuși nu l-am putut vedea niciodată în biserică; pur și simplu știam numai că era acolo. Nu știu pe cine să invoc, ca să mă ferească de desperare». Rândurile conțin toate elementele clasice ale unei afecțiuni de caracter aproape mistic: sficiunea de a se apropia și de a vorbi cu ființa iubită, nevoia, în schimb, de a-i scrie mereu (deși se vedeau zilnic, lui Capellmann îi scria zilnic), pustiul universal prin singura lipsă a ei, hipersensibilitatea ce dă puțința de a-i simți prezența chiar când n'o vedea. În Aprilie 1858, notează: «Dela 1—6 Aprilie am trăit poate cele mai fericite zile din viața mea. Am fost în relații mai de aproape cu Welsersheimb». Apropierea se făcuse deci și intimitatea cu obiectul adorației lui începea. La 18 Aprilie, adolescentul avea să însemne biruitor: «Welsersheimb are, în sfârșit, o mare simpatie pentru mine. Lăsase într'un caet de franțuzește, ce trebuia să-l copieze școlarii, părți întregi nescrise și scrise mai departe, ca să țină pasul cu ceilalți. Ce-i

drept, e cu două clase în urma mea; dar mă duc în camera lui în timpul când el e în grădină, îi iau caetul și scriu în el ceea ce lipsise... A fost cu totul uimit de asta, vine în grădină grăbit spre mine; de cum mă zărește: «Asta, știi, e prea mult!». De atunci, e mereu la mine și înjurul meu¹⁾. Și această introducere în prietenie prin servicii aduse pe ascuns ființei iubite e caracteristică. «Weltersheimb mă atrage; ce este această putere de atracție? notează mai departe tânărul deprins cu analiza propriilor lui sentimente. Simpatie? dar nici măcar un sentiment de simpatie. Cine știe ce gândește el despre mine? Și tot astfel cu toți oamenii»²⁾. Ajuns oarecum la scop, tânărul începe să se îndoiască apoi de sine și de prieteni: «Mă tem — că și pentru Weltersheimb voi pierde orice sentiment, cum l-am pierdut pentru toți până acum, afară de — ciudat lucru — pentru unul singur nu, de care înainte mă preocupam mai puțin decât de oricare altul: pentru Tegetthoff, acest rece, repulsiv geniu matematic. Sentiment pentru el? O, nu, sentiment nu, ci infinita prerogativă a inteligenței». Căci dacă Maiorescu procedează instinctiv prin atracții, ele devin afinități «elective», și în mintea lui se încheagă repede o judecată de valoare: e prietenul, pe care-l iubește, la înălțimea lui intelectuală? După ce l-a cântărit, adaugă: «Weltersheimb, cap limpede, desăvârșită cultură de acasă, acum cu o mare râvnă la studiu provocată de mine. Oare e mai multă stofă în el?». Nu-l

---

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 93.

²⁾ *Insemnări*, I. p. 94.

părăsește totuși pe Welsersheimb pentru Tegetthoff. În atmosfera internatului se simte înăbușit. « Mă afflu acum în foarte rele dispoziții sufletești, mă simt ca și mort. Welsersheimb, Kutschera mă atrag; amândoi mai reci decât mine; aproape sunt sigur că farmecul ar înceta îndată ce ași avea relații cu ei; nu găsesc aici pe nimeni pe aceeași treaptă cu mine (probabil că acest orgoliu îi înstrăina pe colegii lui). Dar așa cum e acum mi-este insuportabil; n'am acum cu adevărat pe nimeni, deși mă port prietenește cu mulți . . . Vorba lui Spinoza: « Dacă iubești pe Dumnezeu, nu trebuie să te aștepti ca și el să te iubească », e în contradicere cu întreaga mea fire. Poate eu sunt prea puțin cultivat: sau este egoism? vanitate? Nu; asta nu; sunt adese momente, în care simt până în fundul sufletului că pentru Welsersheimb, de exemplu, ași fi în stare să jertfesc aproape *total*. Iar el? » ¹⁾).

Setea de absolut și aceeași îndoială față de capacitatea de sacrificiu a ființei iubite. « Șase, șapte, adaugă el patetic, sunt pentru mine, fiindcă însemnez ceva și sunt în stare să dau ceva; dar pentru Titu, ca Titu, cum, de exemplu pentru mine Welsersheimb ca Welsersheimb — cine? De ce nu m'a făcut Dumnezeu frumos? . . . ». Conștiința superiorității o are, dar cum femeile bogate nu vreau să fie iubite pentru bani, nici el nu vrea să fie iubit pentru inteligență — ci pentru « frumusețea » lui. « Dacă ași muri? — adaugă el cu patetismul amorului nesigur de sine, — ce s'ar întâmpla? Dar dacă ar muri

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 99.

Welsersheimb — da, asta aproape mi-ar rupe inima — un imens gol s'ar naște atunci în mine». Sentimentul superiorității capitulează înaintea sentimentului dăruirii de sine dela temelia oricărei dragoste. «La 30 Iulie, notează pentru cea din urmă oară, dela ora 5 dimineața înainte am vorbit o oră cu așa de recele (devenit recele?) conte Rudolf Welsersheimb. Nu mi-am putut stăpâni lacrimile. După atâtea luni de zile o emoție peste măsură de puternică. Va să zică n'am murit de tot; dar oamenii, oamenii cari îmi sunt aproape — soru-mea mă numește un rece realist, un sistematic. Eu *rece* și realist, realist? O Doamne, Doamne — de ce nu ești? Loehner mă iubește dar mă cunoaște prea puțin: Emilia (soru-sa) mă cunoaște mai mult și nu mă iubește; Kutschera mă iubește, dar e fără cap. Prietenie, ești așa de inaccesibilă? Uite că plânsei . . . »¹⁾.

Sub marmora măștii omului calm, rece, glacial, a protectorului ce te îngheța cu buna lui voință, — se ascundea deci o frenezie amicală împinsă la un fel de erotism cerebral, nevoia de a se ști iubit — și mai ales nevoia de a iubi, de a se da, de a se jertfi cu toate tulburările ei fiziologice și psihologice: sficiunea paralizantă dinaintea ființei adorate, necesitatea confesiunii epistolare, exaltarea febrilă, din care nu lipsesc lacrimile și desperările. Din această turbure stare sentimentală, pasională aproape, se desprinde însă repede simțul de cumpanire al viitorului critic, trebuința de a-și judeca prietenii

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 102.

după valoarea lor intelectuală, de a-i ajuta să se formeze — căci, pornite uneori numai dela frumusețe, pasiunile tânărului nu se desvoltă decât în cadrul valorilor morale, ceea ce ne dă un indiciu asupra structurii lui sufletești.

Prietenie și mereu prietenie — pornită dintr'o necesitate confesională. Cei de acasă îl nesocotesc. «Nu mă cunosc oamenii iștia! notează el în Mai 1856. Nimeni nu mă cunoaște». Numai în Cornea (= Kernbach) găsește «ceva». «Cu toate acestea nu mi-e amic în înțelegerea cea frumoasă, strictă a vorbei. Nu-i spun toate lucrurile... Am lipsă de ceva! Se vede că acum e timpul unde se luptă flăcăul cu bărbatul; ori ce altceva e 'n mine?»¹⁾ Criza de pubertate este diagnosticizată de însuși tânărul care, plin de efuziuni sentimentale, știa însă să și le analizeze.

2. Mai reținem din această epocă și amănuntele unei prime idile de dragoste cu Olga Coronini, nu dintr'un inventar erotic, neinteresant altfel, cât pentru a semnaliza de pe acum reacțiunile tânărului față de adevărata iubire, de natură mai mult intelectuală și morală, ca și în pasiunile lui prietenii.

«Azi avui prima oră de desemn la Contele Coronini-Cronberg, notează el la 1 Aprilie 1856. Iacă binele desenului pe care-l învăț, deși ar crede cineva că e numai timp pierdut degeaba. Imi pare foarte bine»²⁾. E primul

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 40.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 37.

semnal. « Fata, nota el mai departe la 13 Mai, e cam cu nazuri, ca toate de ăst mod; dar mamă-sa îi ținu un sermon minunat; afară de aici mamă-sa se pare o femeie foarte cumsecade și fără mândrie; fata e frumoasă și plină de spirit, așa dar cauze destule ca să fie răsfățată prin saloane; dar cu mine s'a înșelat foarte; eu îi tot dau peste nas *în toată vorba*, însă se înțelege cât se poate de fin; de aici cu mine e mai reținută». Idila începe, așa dar, cu ostilități obișnuite; iar când la 27 Mai n'o găsește pe Olga la oră, Maiorescu adaugă stăpân pe sine: « altfel, am început a mă învinge în orice privințe »¹⁾. Deși își făcuse drum, tânărul știa să-și înfrâne sentimentul; prin Iunie îi închină totuși o poezie, o nocturnă *Nachtgedanken, An die Gräfin Olga Coronini-Cronberg*. Fata crezuse nimerit să simuleze supărarea. « O găsii, notează el la 5 Iunie, într'o supărare afectată din cauza poeziei mele; tot căuta să mă atingă; ea scrisese pe hârtia mea ceva, pentrucă după poezie lasasem o foaie goală; când să plec, voi să-mi dea poezia mea, cam gândindu-se, însă eu îi zisei, că prin necăjirea afectată de astăzi mi-a făcut fără voie o plăcere foarte mare; ea se făcu roșie și rupse hârtia — zicându-mi: « Adieu » — finis; lasă, lasă! »²⁾. Capricii și certuri obișnuite de îndrăgostiți. La 28 Martie al anului următor 1857, după o boală de trei săptămâni, tânărul înseamnă: « Pe la ora 1 îmi spuse o ordonanță (un servitor) că două dame mă caută jos la portar; ies afară; o damă elegantă sta înaintea unei

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 44.

²⁾ *Insemnări*, I. p. 46.

caleșce; îmi dă o scrisoare și-mi zice că o damă în caleașcă are să-mi spună ceva; mă duc la ușiță și văd — pe Olga Coronini; îmi dă mâna, spune că nu fu vina ei catastrofa din Iulie al anului trecut, și finit a fost». «Catastrofa» e plecarea Olgăi din Viena în Iulie, fără să-și fi luat rămas bun; și, se vedea că, lecțiile încetând, tinerii nu se mai văzuseră de opt luni. «In scrisoare sta, adaugă Maiorescu: Viena 28 Mart 1857. M'ai convertit, Titus. Abia acum sunt vrednică să fiu prietena dumitale. O... Doamne! sunt nemulțumitor către tine! Nu merit atât». Cu o vorbă îi închisese¹⁾, așa dar, o rană ce nu sânge-rase de altfel mult. La 27 Aprile Olga îl autoriza să-i scrie prin poștă. «Olga îmi răspunse, consemnează el la 13 Mai. *Încă nu i s'a format părerile despre Dumnezeu, imortalitate. Ii răspund tocmai (= chiar) acum; scrisoarea e încercarea a doua a unei pertractări filosofice*». Tinerii nu găseau altceva mai bun de făcut în scrisori decât să-și împărtășească ideile despre Dumnezeu și despre nemurirea sufletului; dragostea, probabil, nu mergea. «Lui Olga o să-i scriu scrisoarea *ultimă* azi, notează el la 5 Iunie; ea-mi scrisese în 29 Mai să mă duc la ea, dar *n'am fost*. Văd că părinții ei nu vor; nu-mi permite conștiința». Unde conștiința își reclamă drepturile, în-seamnă că dragostea nu e prea mare, așa că la plecarea Olgăi la 15 Iunie, Maiorescu adaugă: «așa de o parte am sublevare», adică se ușurase de sarcina de a-i mai scrie, căci și de data asta adolescentul păstrase obiceiul de a fi în corespondență cu cei cu cari se vedea mereu.

¹⁾ *Insemnări*, I. p. 65.

Două zile după plecarea fetei mai scria: « Singurul om pe lume e pentru mine Emilia și poate Olga. Pentru aceste două trăiesc mai mult decât pentru mine însumi ». Amintirea fetei nu mai reapare în *Insemnări* decât peste vreo opt luni, la 11 Februarie 1858 . . . « Imediat după ce terminasem orele de școală fui chemat de portar — trăsura era acolo. Olga vorbi cu mine, *îmi ceru să-i comunic în scris opiniile mele filosofice și politice* pe adresa Monsieur Gaston Durandal, poste restante »¹⁾. Tinerii erau tot la comunicări de « opinii politice și filosofice », dar adresa la « poste restante » aduce o notă de progres sentimental simțitor și chiar echivoc; la 4 Mai (1858) tânărul notează « Olga a fost la mine o oră; riscat și ciudat lucru. Vorbit mult. Seara am scris următorul început de răspuns la scrisoarea ei, pe care l-am șters a doua zi, așa încât n'a mai fost trimis. Scrisoarea e, în adevăr, reproducă în *Insemnări* »²⁾. E exaltată și dincolo de realitățile sufletești ale tânărului, căci totul nu fusese decât foc de pae: flori retorice aruncate peste cenotaful unui modest sentiment, după care Olga Coronini nu mai apare în *Insemnările zilnice*, fără, de altfel, să fi lăsat o urmă prea adâncă nici acolo unde i se fixează amintirea. Prin Septembrie (1858) el notează doar laconic: « De un an de zile nu sunt de loc amoretzat; dar iubesc într'altfel și aceasta echivalează. Sunt fericit ». Iubirea lui se resorbise probabil, căci, pe cât se arăta de frenetic în prietenie, în cadrul unei vieți comune de ambiții și

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 88.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 96.

competiții, pe atât se dovedise de puțin expansiv în prima idilă amoroasă a adolescenței lui.

3. O notă caracteristică a psihologiei maioresciene de mai târziu — bine înțeles cu toate atenuările maturității — prezentă încă dintr'o vârstă atât de fragedă, e scepticismul lui religios, — nu fără oarecare desperare potrivită și temperamentului lui patetic și epocii romantice prielnice unor astfel de desbateri cu sine amplificate. Încă la 31 Ianuarie 1856 notează că ceea ce-l leagă de prietenul său Richard Capellmann e comunitatea de idei «de nedreptatea monarhilor, absurditatea religiunii și ridiculitatea așa numitului *bon ton*» — iar mai departe arată că ar vrea să studieze religia: «spre a putea poate vreodată să-i demonstrez absurditatea». Poziție categorică de «fine de neprimire» ce se umbrește totuși de o îndoială într'o însemnare dela 2 Februarie, când e cuprins «de o fericire astfel de tristă, o tristețe astfel de fericită, încât, încât, zău, nu pot să fac altceva decât să înalț ochiul cătră cer; și, zău, asta e un semn de ființa proprie a unui Dumnezeu sublim, că oameni, care lapdă toate formele și dogmele religioase, ca la mine, atât în pericol, cât și în bucurie mare își ridică ochii cătră cer, fără de a vrea, dintr'un fel de *instinct natural*; dar *instinctul natural* se bazează pe lucruri *din ființă*, iar nu numai pe *ipoteze simple*»¹⁾. Concesiune temporară făcută doar sub presiunea unei exaltări de bucurie: în alt moment de exaltare romantică de esență religioasă, în urma

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 28.

unei vizite la templul evreesc, unde totul i se pare că are « o armonie minunată » notează la 27 Iunie¹⁾ « ași vrea să îmbrățișez, să iubesc ceva, — nu știu ce — îmi bate inima — plâng — nu știu de ce! O vanitas »! Sbuciumul nu-i lunecă însă la vreo concesie ci la negație desperată. « Desper cu totul! plâng și plâng; căci nu mă pot convinge că e un Dumnezeu! Și ce e omul fără Dumnezeu? De înnebunit ». Tot într'o astfel de criză romantică de desperare, cu mult amestec de literatură, îl vedem într'o însemnare din 11 Aprilie 1857 mergând toată ziua prin biserici « și văd la oameni nebuni și râd, râd — până odată mă apucă câte o tristețe. Fug și las toată biserica, vin acasă și mă arunc fără nicio speranță pe pat »... Criza e de natură mai generală, e un fel de mizantropie; îl desgustă; « oameni nebuni, fete cochete, bărbați afectați ». Mai mult ca oricând — și gândul acesta i-a revenit adese — vrea să-și « scurteze viața ». « Dacă nu e nicio imortalitate, prin urmare niciun Dumnezeu (se leagă el în ipoteze), atunci nu-i pasă la nimeni de mine; dacă însă sunt aceste, atunci Dumnezeu bine trebuie să știe că lumea și viața nu sunt pentru mine etc. » — totul înecat într'un patos și silă de oameni, de profesori, de colegi, care nici nu bănuiesc ce se ascunde într'ânsul: « când mă văd ascultând la vorbele lor cu un ochiu plecat și din când în când cu buzele surâzânde. Veți afla-o cât de curând voi! »²⁾.

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 47.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 67-68.

Dincolo de acest patos tineresc, la sfârșitul anului 1857, în care se încheagă aproape definitiv personalitatea lui prin contactul cu filosofia, scepticismul religios ia și el același caracter definitiv; la obișnuitul bilanț de sfârșit de an notează: « S'a infiltrat însă în mine un scepticism deconcertant, o punere la îndoială a tuturor celor tradiționale, ba chiar a ideii de Dumnezeu și de nemurirea sufletului — paralel cu imposibilitatea de a concepe absolutul. La ce oscilări e supus cugetul meu în această privință! Cine mă constrânge să admit un Dumnezeu, care e cu totul de neconceput de rațiunea mea? Dar, în același timp mă constrânge să-mi zăpăcesc mintea prin necesitatea și totdeodată incomprehensibilitatea a ceea ce este dat necondiționat »¹⁾. Cuvinte, care încheie evoluția în materie religioasă a tânărului, pornit prin a fi « bisericos, un om care se teme într'una de moarte, în timpul holerei, până la extrem; apoi un ateist grosolan; abia acum leapăd încetul cu încetul totul, — abia acum cu toată punerea în joc a minții și a voinții » — notează el la 13 Septembrie 1858. Punct ce avea să fie definitiv: completă incredulitate personală, dar o cât mai progresivă înțelegere a fenomenului religios la alții și a importanței lui în desvoltarea omenirii.

4. Nu-i fără interes psihologic de a preciza pentru epoca vieneză și raporturile lui familiale, mai ales pentru un adolescent sensibil, lacom de afecțiune, până la un patetism romanțios. Ar fi fost natural să-și fi găsit

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 84.

refugiul sentimental la maică-sa, femeie cultă; e vizibil că nu și l-a găsit, deoarece numele mamei lui apare rar în *Insemnări* și în chestiuni indiferente, chiar în epoca vieții în comun la Viena, înainte de intrare în internatul Academiei Theresiane. « Rar mă simții așa de izolat ca acum, scria el la 1 Februarie 1857 ¹⁾. Singur și dezolat. Numai pe soru-mea o mai am, cu care pot vorbi ceva, natural». Prin urmare, nu pe maică-sa.

Tatăl său era sever, om de datorie, cu largi comprehensiuni și jertfe materiale pentru creșterea copiilor, dar și cu principii rigide și uneori arbitrar. Încă din informații orale ajunse la noi prin biografia lui Soveja avem câteva pilde de severitatea lui. Văzându-l pe fiul său, la 15 ani, cu o păreche de mănuși, i le-a smuls din mână și le-a rupt, sub cuvânt că « astfel de lux conrupe moravurile . . . ». Asistând la lecțiile de pian ale soru-sei, ar fi vrut să învețe și el muzica. Taică-su îl împiedică, spunând că « asta nu e treabă de bărbat ». Tânărul a trebuit să-și cumpere pe furiș dela hala de vechituri cu un florin un flaut și astfel, în ascuns, a învățat primele noțiuni de flaut ²⁾. Notă de austeritate și de lipsă de comunicare sufletească. Multe din însemnări privesc sarcina pe care i-o dase taică-su de a copia memorandele lui. « La 29 Decembrie (1855) tata mi-a dat să transcriu pentru memorandumul ce scrie dânsul pentru Români » ³⁾. E vorba aici și aiurea de *Die Romänen der Oesterreichischen*

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 61.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 20. Anume la un coleg al său Pop.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 8.

Monarchie, publicat încă dela 1849, și de memorandele redactate la Frankfurt am Main în calitate de « pleni-potent al Principatelor » și de alte articole publicate în ziare germane asupra situației Principatelor în epoca războiului Crimeei ¹⁾. Mereu revine sec: « scrisei pentru tata ». Dar, încolo: « Venind acasă, mă certă tata grozav și pe mama și pe toți; era iar în toane » ²⁾. « Tata e tot cam ursuz, dacă-i cere cineva bani » ³⁾. Altădată pentru acelaș motiv își găsi buclucul. « Nu cred să fiu culpabil; fu educarea mea așa, încât pe de o parte totdeauna mi se arată neîncredere, pe de alta, de câte ori am cerut bani, pentru orice lucru, tata se supără, parcă ași fi făcut vreun rău » ⁴⁾.

Și pentru a da atmosfera familială, iată o însemnare din 13 Mai 1856: « Acasă, așa, așa. Cu mama, ca totdeauna, binișor; cu soru-mea nu vorbesc decât ce e chiar de trebuință; cu tata încă nimica; dacă îmi dă ceva de lucru, îl fac; finis; dacă mă ceartă, tac și nu-mi pasă; dacă am făcut rău, îmi pare mie destul de rău; da, vezi că de regulă mă ceartă când e în toane rele, și nu știe unde să-și verse necazul. Nu mă cunosc oamenii iștia! Nimeni nu mă cunoaște » ⁵⁾.

Prin Iunie 1858, bolnav, se simte singur. « Tata, mama, departe: de altminteri și ei așa de înstrăinați de

¹⁾ Vezi nota editorului *Insemnărilor*, I, p. 8—9; Soveja, *op. cit.*, p. 14, 23, 24; N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 68, 74 și 309.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 17, 15 Ian. 1856.

³⁾ *Idem*, I, p. 30.

⁴⁾ *Idem*, I, p. 61, 29 Ian., 1857.

⁵⁾ *Insemnări*, I, p. 40.

mine, chiar dacă ar fi aici» constată el. La 27 Iulie 1857 i se dă rezultatul că e premiant întâi al clasei a VII-ea, ceea ce nu-l impresionează pe taică-su; a doua zi tânărul notează: « 28. Azi mă gătiți de plecare; tata era în toane rele; de când sunt, zi neplăcută ca asta nu avui, deși nu-mi face nicio impresie adâncă»¹⁾. Nici pe fiu nu-l impresiona, așa dar, uzurul tatălui.

Cu mult mai interesante și chiar mai patetice sunt raporturile cu soru-sa Emilia, născută la 1838, adică cu doi ani mai în vârstă decât Titu²⁾. . . . Iată cum o judecă el într'o însemnare dela 2 Februarie 1856: « Soru-mea e o fată cu o minte singulară, unică; cu o inocență (în privința aceea, în care, din contra, damele de acum excelează) unică, cu o conștiință — dar casnică nu e, nu e dulce, cum am zice; e prea mândră pe științele ei ori pe purtările ei — ferească Dumnezeu! dar p. e. zice totdeauna... « Eu tatei nu-i mai cer bani pentru note! mi le cumpăr singură! » — pentru că tata înainte era tot cam ursuz, dacă-i cerea cineva bani; e tot aplecată spre ceartă»³⁾. Același elogiu îl găsim și mai târziu în însemnarea dela 2 Aprilie 1857: « Umblu toată ziua ca un nebun. Numai seara, când vorbesc cu soru-mea, mai văd că sunt om. Cu ea congruesc în toate părerile; trebuie să fiu iară mulțumitor că am în soru-mea un spirit în orice privință egal și constant. În altă privință mă desgustez tot

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 76.

²⁾ E d-na Emilia Humpel (1838— 11 Febr. 1918), întemeietoarea pensio-nului Humpel dela Iași (1872—1900) atât de cunoscut pe vremuri.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 29.

mai mult de vieață; dau tot de oameni ridiculi, de copii; de ce studiez un om mai mult, de aia îmi pare mai rău» ¹⁾. Tot așa la 15 Februarie 1857 scrie: « Azi sunt de 17 ani; trist! Ziua asta nu e observată de nimeni; știe Dumnezeu, dar nu-mi mai place niciun om afară de Emilia, Olga, Kutschera și mama» ²⁾. Cu ea cânta un ansamblu de clavier și flaut, și tot ei îi citea din Boz, adică din Dickens: « plăcere atât de simplă și de mare, care însă sta într'un contrast prea cras cu formalitatea rece din Academie» ³⁾. Tot așa și la 17 Iunie 1857: « Singurul om pe lume e pentru mine Emilia și poate Olga (Olga Coronini-Cronberg). Pentru aceste două trăesc mai mult decât pentru mine însumi» ⁴⁾ — încheie el patetic. Dar culmea patetismului avea să-l atingă în nota ultimă din 13 Septembrie 1858, scrisă la Brașov, într'o relativă epocă de maturitate, de oarece isprăvisse Theresianul: « În sfârșit, în sfârșit! A fost o seară dumnezească. Ne-am lămurit în sfârșit deplin cu Emilia. Erau încă lucruri nelămurite între noi; de toate am vorbit. Trebuie să fi fost o ființă foarte nenorocită; ca fată mică... [lipsește câteva rânduri] plângea adesea din cauza asta și nu se destăinuia nimănui. Și cui oare? Mie — eram prea tânăr, prea copilăros, prea egoist... Puteam noi oare mai înainte să ne lămurim așa de deplin? Acum însă ne-am lămurit *cu totul, cu totul*. Și mai ales când i-am

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 66.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 64.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 65.

⁴⁾ *Insemnări*, I, p. 73.

spus (și așa este într'adevăr), că numai dânsa și Löhner mă mai țin în viață »¹⁾). Emoția explicației dintre frate și soră trece peste măsura obișnuită și arată la adolescent o dragoste frenetică pentru ea, ce avea, de altfel, să se mențină în tot cursul vieții.

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 103.

VI

1. Intoarcerea la Braşov. — 2. La Berlin (3 Noembrie 1858 — 1 Iulie 1859). — 3. Legătura cu familia Kremnitz: Clara Kremnitz. — 4. Doctoratul la Giessen (26 Iunie 1859) şi altă activitate. — 5. Intoarcerea la Bucureşti: *Măsura înălţimii prin barometru* în revista *Isis*; Conferinţa *Socialismul şi comunismul*. — 6. Plecarea la Paris (3 Noemv. 1859) ca bursier.

1. Atmosfera şcolii şi a unor prietenii legate aveau să se poetizeze prin depărtare şi absenţă, — ca de obicei. Intors definitiv la Braşov, după sfârşirea studiilor, iată ce notează la 5 August 1858: « Pustiu, pustiu! Ce contrast, cu iubitorii mei « şcolari » din Viena, cu Löhner, Kutschera, mai ales! Soru-mea, rece; Louise Favre ¹⁾, care era la ea, cu atât mai mult; şi pentru ce ar fi fost tocmai aceasta mai caldă, când chiar cea dintâi? Mătuşă-mea şi mamă-mea — da; dar mie mi-e destul atâţia! Löhner, Löhner şi baronul! ²⁾ Abia de o zi sunt aici şi mă sufoc. Voi studia în această vacanţă *mai serios*

---

¹⁾ Guvernantă, devenită apoi subdirectoare la Şcoala Centrală de fete din Bucureşti şi directoare la Şcoala Centrală de fete din Craiova. *Insemnări*, I, p. 57, nota 6 a editorului.

²⁾ Kutschera.

decât oricând și voi fi mai serios decât oricând»¹⁾. Și, în adevăr, îl vedem învățând în fiecare dimineață matematică, logică și latinește, scrie de zor la *Logica*²⁾ pentru Löhner, prietenul lui atât de iubit, cu o clasă în urmă, ba dă și lecții de italienește la doi studenți săraci și de englezește directoarei de pension Vauthier. La 27 Octombrie pleacă din Brașov, iar la 3 Noembrie ajunge la Berlin.

2. E de regretat că pentru această epocă a studiilor la Berlin de relativ scurtă durată nu avem bogăția de informații a epocii Theresianului dela Viena... *Insemnările* nu mai sunt zilnice ci lunare și fără pateticul celorlalte din anii de școală; chiar și atmosfera de ansamblu a vieții dela Berlin n'o putem reconstitui decât sumar după informațiile sale păstrate în versiunea biografiei lui Soveja.

Potrivit vechei lui vocațiuni pedagogice, o lună dela soșire, îl și vedem propunând prelegeri gratis de psihologie pentru dame în Institutul Dr. Reyer (Jägerstrasse 15) și la școala privată a demoazelelor Jacobi (Taubenstrasse 48)³⁾. «Acceptate. În prima am 4 școlărițe, în secunda 7». În Decembrie devine profesorul a patru copii ai reputatului profesor de drept Daniels (1800—1868).

«La Universitate nu-mi place cum merge; încă nu mă orientez în drept», înseamnă el nemulțumit în Ianuarie 1859. Și, în adevăr, nimic din notițe nu se referă la cursurile

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 102.

²⁾ În anexa *Insemnărilor* pentru anul 1858 se trece: «*Grundzüge der Logik für Gymnasien.*» Prelucrată la Brașov.

³⁾ În anexa *Insemnărilor*, p. 348 se pomenește pentru anul 1859 și de niște lecții la baroneasa v. Kendell (înaintea unor dame).

urmate și nici la aprecieri la profesorii avuți. În schimb, destule referințe asupra lecturilor literare și filosofice, în nemțește și franțuzește: Molière, Béranger, Corneille (*Horace, Cinna*), Racine (*Phèdre*), Spinoza, Kant (*Anthropologie*), cu multă plăcere pe Feuerbach (*Grundsätze der Philosophie der Zukunft*). « Parcă ar fi vrut să-mi scrie confesiunea mea proprie, așa ne nimerim » notează el în Martie 1859; apoi *Philosophie und Christentum, Abälard und Héloïse*; Herbart, firește; Julius Stahl (*Die Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht*) și cu multă aversiune *Dicționarul Filosofic* al lui Voltaire, cu ample citate combătute cu pornire etc. În tot, lectură relativ puțină pentru un om de hărnicia lui Maiorescu, în primul an al studiilor universitare. Inițierea muzicală — după informațiile din Soveja — pare a fi fost mai intensivă decât la Viena; concertele populare ale lui Liebig îi dau puțința unui contact mai strâns cu muzica lui Beethoven, Mozart, Haydn. « *Evangelia lui Ioan* » a lui I. S. Bach i se pare divină; mai puțin *Evangelia lui Matei* ¹⁾. Intrând în relații cu familia istoricului imperiului otoman Zinkeisen, întocmește cu fiii istoricului o orchestră « executând toate simfoniile clasice, prelucrate de Hummel pentru clavier ». În lipsă de alte informații, biograful ne amintește de vizitele în muzee; lectura lui Winckelmann îl conduse la cercetarea camelor din cabinetul Stosch; obiceiul de a face excursii prin Turingia, Elveția saxonă, Rügen, etc., avea să se păstreze în tot cursul vieții ²⁾.

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 116.

²⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 31.

3. Cu mult mai însemnate pentru desfășurarea vieții lui Maiorescu sunt raporturile cu familia Kremnitz, nici trei luni dela sosirea lui la Berlin. La 30 Ianuarie 1859 notează: «Dau lecțiuni de franțuzește! Fui rugat de către Justizrath Kremnitz. Eh, bien! Merge, și încă cu conștiința bună. Gramatica lui Borel. Temele mele sunt corese de Francezul meu, eu le corig pe ale lor după ale mele — e così va la cosa. Sunt patru copii ai consilierului, cari învață cu mine. Fata cea mai mare (20 de ani) Clara, blondină, mattblasse Deutsche; den Studien etwas entwachsen und darum sehr fehlerhaft arbeitend. Cea mai mică, de 15 ani, Helene, de tot frumoasă, neagră, cap foarte desvoltat. Ța ira. Hermann de vreo 16 ani, cap brun, lucrează bine; Wilhelm, de vreo 17 ani, german». Iată-ne așa dar în familia Justizratului Kremnitz, viitoarea lui familie — și iat-o și pe viitoarea lui soție, Clara, cu un an mai mare ca dânsul, «germană de o paloare mată, cam trecută de anii învățaturii și de aceea, când lucrează, făcând multe greșeli». Caracterizare lăconică, severă; nimeni nu-și prevede destinul. Wilhelm e viitorul doctor Kremnitz, soțul scriitoarei Mite și doctorul Regelui Carol, îngropat în pădurea dela Poiana-Țapului (Iulie 1897). Intre acești patru oameni: Maiorescu-Clara-Mite și Wilhelm Kremnitz avea să se desfășoare apoi o dramă sentimentală, de care ne vom ocupa mai târziu.

Nimic nu indica vreo atracție pentru Clara; poate, mai degrabă, pentru Elena. Dar când în Martie Clara e silită să plece pentru câțva timp, golul simțit îi trădează sentimentul: «Eleva mea Clara Kremnitz, notează el pe

ziua de 11 Martie (1859), a plecat pentru două luni la Königsberg, la sora ei bolnavă. In seara în care am aflat acest lucru, am fost cu totul zdrobit. Nu că ea ar avea vreo importanță deosebită, *nu că ași iubi-o*, dar fără să fi simțit eu însumi acest lucru, bag de seamă dintr'odată că în ora de franțuzește raportam totul la dânsa, chiar de hainele mele cele noi mă bucuram pentru ea, în scurt că ea îmi cuprinsese sufletul pentru acea oră de franțuzește, pe când ceilalți Kremnitz nu înseamnă nimic pentru mine. Și astfel simt un gol în viața mea». Prin jocul de balanță al sentimentelor adaugă apoi: «Acum însă iarăși mai gentil către Elena». Absenții sunt totdeauna păgubași . . . In luna Paștilor e invitat în familie pentru botezul lui Ernst-Heinrich; lume multă, de înaltă societate; stânjinit că nu știe dansa se strecoară acasă, unde pe ziua de 25 Aprilie notează: «Numai Elena m'a despăgubit; are numai 15 ani, dar o frumoasă blondă (deși la început o descrisese ca «neagră») — cred că o iubesc; nu acea iubire desăvârșită, cum mi-o pot închipui; căci lipsește stima severă; dar totuși iubire, din cauza afabilității ei, a firei ei deschise, naive, a simpatiei ei pentru mine . . .». Zarurile păreau, așa dar, aruncate pentru Elena, deși nu exista «stima severă» (pentru o fată de 15 ani!), pe care Maiorescu o căuta totdeauna în afecțiile lui . . . Era necesar ca buna Clara să se întoarcă dela Königsberg. Prin Iulie, în momentul plecării familiei Kremnitz la băi, tânărul înseamnă pe data de Martți 12: «Luat rămas bun dela fete. Clara e admirabil de bună. Lenchen plângea, eu eram pe jumătate mort. Se duc pentru o lună la băile de mare Heringsdorf. *Iubesc*

pe Clara, dar platonice, mai mult decât pe Elena». Zarurile căzuseră așa dar în favoarea Clarei.

O întâmplare nenorocită face ca după aceste cuvinte: «Iubesc pe Clara, dar platonice, mai mult decât pe Elena», să se sfârșească al doilea caet al *Insemnărilor* și prin dispariția câtorva caete (poate patru) să se întrerupă firul povestirii cinci ani jumătate (Iulie 1859—5 Ianuarie 1866).

Grăbit să-și isprăvească studiile la Berlin, el cere să i se considere ca făcând parte din trieniu ultimii doi ani dela Academia Theresiană, și cum rectorul nu-i admite cererea, abia după opt luni de ședere în Germania, își trece doctoratul în filosofie la Giessen *magna cum laude* cu teza *De philosophia Herbarti*. Data pusă de Soveja e de 8/20 Iunie 1859, pe când *Insemnările* precizează: «La 26 Iunie 1859 am trecut doctoratul la Giessen, la ora 6 seara; jucărie¹⁾».

În anexa *Insemnărilor* pentru acest an și la Berlin sunt trecute ca lucrări²⁾:

1. Traducere a întregii gramatici a lui Borel.
2. *Πρόο τι* (Relațiunea).
3. Măsurătoarea înălțimii prin barometru, în *Isis*, jurnalul lui Barasch.
4. *Ueber Socialismus und Communismus*. Conferință la Justizrath Kremnitz; de sigur o reproducere a conferinței, pe care o înseamnă pentru același an (1859): «*Despre socialism și comunism*, discurs public ținut în București, în Septemvrie 1859».

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 119.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 348.

5. În timpul acesta, în urma Unirii, Ioan Maiorescu se pătuse întoarce în țară, și la 22 Aprilie 1859 fusese numit prin decret domnesc «Prezident la Obșteasca Epitropie»; iar la 14 Octomvrie 1859 în postul de director la Eforia instrucțiunii publice în locul lui Zalomit. Se crează în acest timp câteva burse pentru tineri în străinătate. Prezența lui Titu Maiorescu la București se semnalează mai întâi prin publicarea unui articol — primul în românește — cu titlul *Măsura înălțimii prin barometru de dr. Titu Liviu Maiorescu*, în «*Isis sau natura*, jurnal pentru răspândirea științelor naturale și exacte în toate clasele redigeat de profesor Dr. Iuliu Barasch»¹⁾. Articolul e plin de formule algebrice. Se semnalează însă cu deosebire printr'o conferență asupra *Socialismului și comunismului*, ținută la 20 Septemvrie 1859 într'una din sălile colegiului național de la Sf. Sava. Despre această conferință găsim în *Reforma*²⁾ o dare de seamă elogioasă făcută cu intenția evidentă de a crea atmosferă în jurul lui Maiorescu de A. Pelimon, poetul, pe care avea să-l nesocotească apoi criticul în articolele sale.

6. Tânărul doctor din Germania nu putea decât să treacă cu succes examenul de bursă... pentru străinătate. Bursa era, ce-i dreptul, pentru Paris și impunea luarea licenței în litere la Sorbona.

---

¹⁾ Nr. 31 (anul IV), din 22 Aug. 1859.

²⁾ *Reforma*, ziar politic, judițiar și literar. Apare Dumineca. Red. I. A. Comăneanu și I. G. Valentineanu, nr. 1 apare la 6/18 Sept. 1859. Articolul se publică la 24 Sept. 1859 și-l reproducem în *Anexa*, nr. 3.

Maiorescu sosi acolo la 3 Noemvrie 1859 și, după cum isbutise în Germania să-și echivaleze cei doi ani ultimi dela Theresianum cu frecvența a doi ani universitari și luase doctoratul în 8 luni, la fel isbuti și la Paris să-și echivaleze doctoratul din Germania cu licența în litere, așa că obiectul bursei era împlinit fără nevoia unor noi efortări¹⁾. Intră totuși în relații cu filosoful Victor Cousin și cu elenistul Egger²⁾. Preferă deci să urmeze dreptul și după doi ani de ședere, intermitentă și ea, la Paris, pe cheiul Senei (Quai des Augustins) își luă licența în drept la 12 Decemvrie 1861 (Soveja afirmă la 16 Noemvrie 1861) cu teza *Du régime dotal*³⁾. Din petrecerea sporadică la Paris nu avem decât o conferență ținută la 27 Aprilie 1861 la *Cercle des Sociétés savantes*, repetarea conferenței ținute la 10 Martie 1861 în folosul monumentului lui Lessing la Kamenz — despre care ne vom ocupa mai departe. Din anii de studiu la Berlin, reținem la fel informația păstrată de Soveja⁴⁾ de la însuși Maiorescu că la Berlin mai întreținuse relații cu profesorul Trendelenburg, a cărui influență avea să se resimtă în *Logica* lui și cu Karl Werder, care, deși hegelian, îl îndemnase să-l studieze mai mult pe Kant,

¹⁾ Diploma nr. 310 din 28 Ianuarie 1860.

²⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 39.

³⁾ In *Insemnări*, I, p. 348 arată că a trecut în Aprilie 1860 întâiul examen juridic la Universitatea din Paris și în August al doilea; la începutul lui Ianuarie 1861 al treilea; teza de licență în August; al patrulea examen juridic totodată.

⁴⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 39, 40.

așa cum era prezentat pe atunci de Schopenhauer¹⁾). În cercul revistei *Der Gedanke*, al cărei colaborator era, intrase în relații cu Ferdinand Lassalle, colaborator și el, hegelian și apoi cunoscut agitator socialist, care căutase să-l ademenească și pe dânsul la socialism... Un cerc politic în frunte cu Twesten îi propusese chiar să primească redactarea unei foi liberale pe cale să se înființeze la Hanovra; din îndemnul tatălui său, ce se afla tocmai atunci la Berlin, Maiorescu refuză pentru a se întoarce în țară, unde îl aștepta altfel de activitate.

---

¹⁾ Aceasta se confirmă și prin scrisoarea lui Maiorescu din 27 Mai 1906, către I. Petrovici, publicată de acesta în *Titu Maiorescu, 1840—1917*, ed. Casei Școalelor, 1930, p. 160.

VII

1. Influența lui I. F. Herbart. — 2. *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form.* — 3. Influența lui Ludwig Feuerbach. — 4. *Ueber des Herbartianers C. S. Cornelius teleologische Grundgedanken.* — 5. Conferința «*Die alte französische Tragödie und die Wagnerische Musik*». — 6. Atitudinea lui de mai târziu față de muzica lui Wagner.

1. Intâia și cea mai profundă influență asupra formației cugetării lui filosofice este influența lui I. F. Herbart, trezită încă de pe băncile Theresianului, de profesorul său Hermann Suttner ¹⁾. Am cules aiurea pomenirile lui Herbart din *Insemnări* și le repetăm.

« Altfel, prelucrez acum în românește *Logica* lui Herbart și lucrez la o sistematizare a prelegerilor despre Logică ale lui Suttner », notează el la 9 Decembrie 1857; iar la 18: « Am tradus mult din Herbart »; la 31 Decembrie prelucra încă *Introducerea în filosofie* a lui Herbart.

Absolvind Theresianul la 1858, se înscrie în Noembrie la Universitatea din Berlin și își susținu în anul următor (26 Iunie 1859) doctoratul la Giessen cu o

---

¹⁾ Asupra lui Hermann Suttner, cf. nota lui G. Bogdan-Duică în *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepție rostit la 25 Maiu 1921, p. 4.

lucrare *De philosophia Herbarti*, probabil nepublicată. Inscris la Facultatea de Drept dela Paris, își împărțea timpul între Paris și Berlin, unde, pe lângă cursurile, ce continua să audieze, îl atrăgea și legătura cu familia Justizrathului Kremnitz, pe a cărui fată, Clara, avea să o ia de nevastă. Din această epocă 1860—61 datează și prima și putem spune și ultima lui carte de filosofie (dacă lăsăm la o parte manualul didactic al *Logicei*) intitulată *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form*, apărută la sfârșitul lui 1860, la editorul Nicolai, scrisă sub influența lui Herbart, care ocupa «întâiul loc printre filosofii mai noi»¹⁾.

Pentru orientarea lectorului cităm aceste rânduri de caracterizare generală a filosofiei lui Herbart făcută de E. v. Aster²⁾: «Cugetarea lui Herbart este absolut raționalistă. Pentru el claritatea și preciziunea noțiunilor este singurul criteriu, iar lipsa contrazicerii în concepția despre lume singurul scop al gândirii filosofice. Ca un spirit treaz între amețiți, așa sta acest sever cugetător între poeticii filosofi idealști ai timpului său: Schellingi, Schopenhaueri. Cercetător clar, rece, el stăpânește domeniul cugetării abstracte, fără să se lase răpit, ca Hegel, de încântarea ce poate ființa și în abstracțiune. Dar, firește, partea sa este și lipsa de avânt a sobrietății.

¹⁾ T. M. *Einiges*, etc. p. 218 și 229. Din această carte avem în românește un singur capitol *Ce e filozofia?* publicat în *Conv. lit.*, 1920, sub semnătura M. și R. D(juvara?).

²⁾ E von Aster, *Grosse Denker*, II, p. 307; citație după G. Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepție la Academie, 1921, p. 4.

Ideile sale sunt lipsite de putința de a inspira. Orice patos, veritabil sau fals, rămâne departe de el. Stilul său nu are alt farmec afară de unul, care, fără îndoială, nu este neînsemnat: farmecul deplinii clarități și puterii de a găsi formule agere și concise». Cine nu recunoaște în acest portret însuși portretul lui Maiorescu și cine nu înțelege influența, pe care trebuia să o exercite un astfel de filosof asupra tânărului cu care se potrivea atât de mult?

Elementar se poate spune că filosofia lui Herbart e înainte de toate o reacțiune realistă, experimentală și individualistă împotriva exagerațiilor filosofiei idealiste, mistice și panteistice ce se dezvoltaseră în Germania pe urma lui Kant, a cărui filosofie fusese ea însăși o reacțiune, pe de o parte, împotriva dogmatismului lui Wolff și Leibnitz; pe de alta, a empirismului englez, care susținea că spiritul trebuie să se modeleze după lucruri, pe când Kant afirma că lucrurile se modelează după spirit. În fața subiectului se află lucrul în sine (*das Ding an sich*), despre care nu știm nimic alta decât că e necesar pentru a-i da subiectului materia, de care are nevoie pentru a cunoaște și a gândi; materia adică senzația e primită în formele sensibilității, spațiul și timpul, și elaborată de inteligența ce-i impune categoriile ei: substanțialitatea, cauzalitatea etc. Natura, cel puțin sub raportul formei, e un produs al spiritului; în acest chip știința e posibilă, întrucât legile naturii sunt legile gândirii și spiritul nu găsește în lucruri decât ceea ce el singur a pus.

Fiindcă rămăsese dificultatea de a înțelege cum *lucrul în sine* se modelează atât de bine cu legile impuse de

spirit, Fichte l-a suprimat, nelăsând decât Eul, care e tot odată obiect și subiect și nu e numai un organizator ca la Kant ci un creator, trăgându-și din sine și materia cunoștințelor și formele ce i le impune. Natura e o desfășurare a Eului absolut. *Eului subiect-obiect*, Schelling i-a substituit *Absolutul*, ce se desfășoară în timp prin dubla serie fenomenală a obiectivului și a subiectivului, a naturii și a istoriei și care se regăsește în conștiința individuală prin intuiția intelectuală, un fel de extaz, la care se pot înălța poezii, artiștii, filosofi.

Impotriva acestor divagații, spre care lunecase idealismul kantian, împotriva filosofilor poetizanți (*die dichtenden Philosophen*), care înlocuiau raționamentul prin extaz și vaticinație reacționa filosofia lui Herbart. Filosofia este opera rațiunii și nu a sentimentului; ea pleacă dela niște *date* și se clădește pe baza experienței interne și externe. Ceea ce ne e dat sunt obiectele, lucrurile cu proprietățile lor multiple și schimbătoare, cărorora le acordăm pe nedrept o existență reală. Natura e o lume de aparențe, care își au fundamentul și explicația într'o lume de lucruri elementare, de monade, singure reale, a căror esență ne e în sine necunoscută. Noi nu ne cunoaștem imediat decât senzațiile, reprezentările și apoi, prin progresul mecanismului psihologic, raporturile de simultaneitate și de succesiune ale acestor reprezentări. Scufundați într'o lume de relații nu putem cunoaște decât aceste relații, ceea ce ne ajunge totuși pentru norma vieții, pentru înțelepciunea practică și pentru constituirea Științei.

« In rezumat, conchide Mauxion, metafizica lui Herbart e realistă, pentru că afirmă realitatea existenței individuale și leagă activitatea de existență și nu face să depindă existența de activitate, dar e și puternic impregnată de idealism, pentru că neagă spațiului orice realitate absolută și îl consideră ca o creație a spiritului. Ea e relativistă pentru că afirmă neputința spiritului omenesc de a pătrunde esența lucrurilor, dar se separă de relativism în încercarea lui de a determina într'o măsură oarecare natura *lucrului în sine*, pe care Kant o lăsase nedeterminată, legitimând astfel îndoelile asupra realității existenței sale »¹⁾.

2. *Einiges philosophische in gemeinfaßlicher Form* a ieșit dintr'o serie de conferințe ținute în cercuri particulare, pentru care tânărul student era bine înzestrat și apreciat chiar de atunci, după cum reiese dintr'o scurtă recenzie apărută în revista *Der Gedanke* din 1861 asupra cărții (p. 255—256): « Dacă ne bucură că vedem un elev al filosofiei germane, dr. Titus Livius Maiorescu ocupând în curând o catedră nou creată, în calitate de profesor de filosofie, cu atât mai mare e bucuria noastră, când putem recunoaște, din opera de curând publicată de el, talentul, pe care îl vădește pentru conferințe filosofice, prin fluiditatea și limpezimea dicțiunii sale ». Maiorescu era, de altfel, membru corespondent al revistei *Der Gedanke*, organul *Societății filosofice din Berlin*, care se menținea în spiritul hegelian, nu fără a-și deschide paginile și altor curente de idei.

¹⁾ Marcel Mauxion, *L'éducation par l'instruction et les théories pédagogiques de Herbart*, p. 33. Raportarea se face la întreaga expunere.

Influența filosofiei herbartiene asupra acestei cărți e recunoscută de însuși Maiorescu și de alții ca, de pildă, de hegelianul Ad. Stahr, membru al Societății filosofice, care o recensă în foiletonul din *National Zeitung* (Berlin, 10 Ianuarie 1861): « S'ar putea să pară indiferent, dela principiul cărei filosofii a plecat d-l Maiorescu pentru a ajunge la acest scop; iar că, rezemându-se pe Herbart, a înfăptuit această temă atât de fericit mai ales în consecințele sociale (p. 197—211) . . . dovedește mai mult arta elevului decât dreptatea magistrului ». Ca bun hegelian, îl îndemna să părăsească relativismul herbartian: « În loc să se abțină critic dela orice pronunțare asupra obiectivității unei atare Ființe, sugerăm autorului, dacă n'ar fi mai filosofic, de a evada din simplul concept al relativității și de a concepe ca adevăratul rol, ca absolutul, legătura spirituală nu factorii ce stau în relație »¹⁾.

Recunoașterea influenței lui Herbart o găsim mai de multe ori în însăși lucrarea lui Maiorescu. « Înainte de orice, din îndemnul său m'am interesat de Herbart, scrie el la p. 229, ale cărui cercetări solide și pătrunzătoare — în ce privește studiul teoretic al filosofiei — îi asigură primul loc printre filosofii mai noi ». Sau: « E dureros pentru cel ce s'a obișnuit să cunoască și să stimeze pe Herbart (și cine îl cunoaște îl va stima totdeauna) de a vedea pe acest filosof remarcabil așa de puțin cunoscut, așa de mult răstălmăcit și chiar executat printr'o frază incidentală, cu atât mai dureros când

¹⁾ În genere relativ la influența lui Herbart asupra lui Maiorescu e de consultat studiul lui Mircea Florian: *Inceputurile filosofice ale lui Maiorescu* din *Conv. lit.*, numărul jubilar, 1937, p. 132.

aceasta se întâmplă din partea unor oameni cari sunt prețuiți ca celebrități ale științei, cum e Carus».

După Maiorescu, ca și după Herbart: «Știința care se ocupă numai cu raporturile pure este filosofia, deoarece fiecare știință trece peste expunerea cunoștințelor de amănunt și caută raporturile dintre ele, atingând sau căutând să atingă integrarea lor într'un sistem. Astfel, orice știință sistematizează și orice sistem este filosofic; astfel, filosofia este știința științelor». În centrul acestei filosofii este, deci, relația sau raportul; acestei preocupări i se datorește lucrarea Πρός τι (Relațiunea), despre care amintește în apendicele *Insemnărilor* (I, p. 348). Urmează în cartea lui o expunere a diferitelor discipline filosofice considerate ca științe ale unor raporturi speciale: o filosofie a istoriei, o filosofie a dreptului, o filosofie a naturii, o psihologie, o estetică, o metafizică — făcute din punctul de vedere herbartian. Mai interesant e Maiorescu în latura practică a cercetării, când se apleacă asupra consecințelor sociale (cap. IX: *Gesellschaftliche Folgerungen*), punându-și ca singur scop ca « să trezească respect pentru cercetările conștiințioase și pentru teoria care îi dă omului atâta tărie, încât el să se poată sprijini numai pe sine însuși, în același timp căutându-și, însă, fericirea deaproapelui său». Tot aici proclamă *toleranța*, ca prima virtute a omului civilizată, toleranță, pe care avea să o reprezinte mai târziu în toate manifestările vieții lui publice¹⁾. . . Din practicarea filosofiei, cugetătorul trebuie să-și însușească *liniștea* sufletească izvorită din ideea că

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *op. cit.* p. 6.

peste tot domnește legea și răbdarea, izvorită din ideea că legile domnesc cu necesitate; ele trebuiesc însoțite de «instinctul sfânt» al cercetării legalității și a necesității și de recunoașterea adevărului găsit fără alte considerații laterale de oportunitate. «Cine nu simte în sine acest instinct, declară el, este pierdut pentru știință și — ceea ce este identic — este pierdut și pentru umanitate» ¹⁾.

E, în adevăr, o profesie de credință, în care regăsim pe omul ce a luptat cu atâta bărbăție și jertfă de sine pentru tot ce a crezut că e adevăr.

3. În unele capitole IX (teism și ateism) și X (moarte și nemurire), d-l Mircea Florian constată în studiul său influența lui Feuerbach, care pare să fi fost mare, chiar după entuziasmul cu care vorbește din primele lui lecturi; la 11 Martie 1859, sosit la Berlin abia de câteva luni, am văzut că nota: «Am înghițit cu o plăcere furioasă broșura lui L. Feuerbach: *Grundsätze der Philosophie der Zukunft*. Parc'ar fi vrut să-mi scrie confesiunea mea proprie, așa ne nimerim». Sau mai departe: «Am isprăvit pe Feuerbach: *Philosophie und Christentum, Abälard und Heloise*». Interesul lui pentru Feuerbach avea să se mențină până târziu; așa, de pildă, în procesul verbal al ședinței *Junimii* din 21 Ianuarie 1872 ²⁾ găsim: «Domnul Maiorescu invită *Junimea* pentru o contribuție în favoarea nenorocitului filosof Feuerbach. Rămâne ca fiecare să contribuie prin d-l Maiorescu cu cât va vroi».

¹⁾ T. Maiorescu, *Einiges etc.*, p. 139.

²⁾ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 444.

Filosof de proveniență hegeliană, Ludwig Andreas Feuerbach (1804—1872) suprimase apoi metoda dialectică și spiritualismul lui Hegel pentru a-și clădi un sistem materialist. În privința problemei lui Dumnezeu și filosofia religioasă a lui Herbart era făcută să convină ateismului fundamental al lui Maiorescu, altoit abia mai târziu cu respectul pentru toate dogmele pozitive și acordarea unei mari importanțe învățământului religios în opera educației. În atomismul metafizic al lui Herbart, « existența unui Dumnezeu creator nu e necesară, cu atât mai puțin ca judecător și răsplătitor, întru cât vieța veșnică e prelungirea firească a vieții pământești; deși cu un spirit religios, el recunoaște că oamenii de concepții filosofice, nu trebuie să se lase dominați de sentimente ». Ordinea lumii rămâne însă neinteligibilă, dacă n'o socotim ca procedând dintr'o finalitate gândită și voită prealabil, realizată apoi de un spirit dotat cu putere și eficacitate. Argumentul finalității prestabilite e însă un argument și nu o demonstrație riguroasă. Nu putem cunoaște esența niciunui lucru, cum am putea atunci cunoaște esența divină? Nu trebuie să cerem deci științei să ne dea un răspuns la probleme dincolo de înțelegerea omului, — ceea ce nu-l împiedica de a specula asupra atributelor lui Dumnezeu; e unul, din pricina armoniei ce se vede în operele lui, e Înțelepciunea (*Weisheit*) și Atotputernicia (*Allmacht*), e Libertatea interioară, Perfectia, Amorul, Justiția, Dreptatea; astfel, devine o persoană, un fel de căpetenie a societății spiritelor, tatăl oamenilor . . . Totul rămâne însă mai mult în domeniul credinței decât al științei.

În materie religioasă, Maiorescu e mai radical, urmând pe Ludwig Feuerbach, care împinsese hegelianismul la ultimele lui consecințe, făcând din Dumnezeu nu un creator ci o creație, adică proecția a tot ce se află mai înalt în sufletul lui. «Dumnezeu, scrie Maiorescu, nu este decât umanitatea abstractizată; conceptul Dumnezeirii nu e decât conceptul umanității»¹⁾. Sau: «Din toate cele mai de sus rezultă că Dumnezeu, pe care unii vor să-l înțeleagă ca pe o ființă suprapământescă, nu este decât una exclusiv umană. El e nobil în cei nobili, curat în cei curați, obscur și intolerant în credințioșii eretizați. Conceptul său progresiv este măsura civilizației omenirii; căci el este reflexul celui mai bun și mai clar spirit al acesteia; el e nemuritor pentru că omenirea e nemuritoare, pentru că conceptul trăiește într'otinerete eternă, fără bătrânețe, stâlp nesguduit, pe care se poate clădi un loc de refugiu pentru reprezentările noastre ușurate și trecătoare»²⁾.

4. În loc de a o crede o consecință a lui Hegel, teza lui Feuerbach i se părea lui Maiorescu o consecință a filosofiei lui Herbart, după cum susține într'un articol din revista *Der Gedanke: Ueber des Herbartianers C. S. Cornelius teleologische Grundgedanken*³⁾, în care arată că, în afară de un pasaj în trecut, Herbart ignorează ideea de

1) T. Maiorescu, *Einiges*, p. 154.

2) T. Maiorescu, *Einiges*, p. 170, apud T. Vianu, *op. cit.*, p. 24.

3) *Der Gedanke*, III, fasc. V (1862). Articol comentat de Mircea Florian, *Inceputurile filosofice ale lui T. Maiorescu în Conv. lit.*, Ian.-Mai, 1937, p. 141.

scop și, că, pe lângă asta, filosofia lui nu acceptă ideea de Dumnezeu. « Noi susținem că din punctul de vedere al metafizicei lui Herbart, așa cum aceasta este, orice fel de determinare necontradictorie a lui Dumnezeu e imposibilă; și aceasta din cauza Realilor (= monadelor) absoluți. Metafizica lui Herbart e strict ateistă, nu se preocupă de Dumnezeu. Tocmai de aceea ea lasă credinței loc liber și de aceea a găsit până în prezent cea mai largă răspândire tocmai în Austria». Maiorescu reproducea, negreșit, spiritul filosofiei herbartiene, în ce-i convenea lui mai mult. Finalitatea vizibilă în lucruri care duce la « concepția unui scop prealabil gândit și voit și apoi realizat de o inteligență », i se părea lui, ca și lui Kant, un argument serios dar nu o demonstrație riguroasă; ceea ce însemna a rămânea la jumătatea drumului; iar dacă Dumnezeu nu e un obiect de cunoaștere științifică, nu-i mai puțin adevărat că Herbart îi determina foarte circumstanțiat atributele; echivocul vine din lupta ce se dădea într'însul între spiritul lui profund religios și speculația filosofică, ce-l scotea pe Dumnezeu din câmpul cunoștinței umane; căci, după cum spunea el: cum să cunoști pe Dumnezeu, dacă nu ne cunoaștem pe noi și esența niciunuia din lucrurile ce ne înconjoară?

În problema nemuririi sufletului ideile lui Herbart sunt mai fumegoase. Sufletul, în calitate de element simplu, nu poate pieri, dar mai conservă el după despărțire de corp, conștiința, condiția nemuririi personale? Herbart o consideră ca o ipoteză probabilă. Organismul e, în adevăr, indispensabil pentru a oferi sufletului reprezentările elementare, punct de plecare al vieții

psihice; odată începută această viață psihică, ea poate continua fără corp întru cât reprezentațiile nu mor niciodată; în lipsa unor noi reprezentații, sufletul trebuie să tindă spre starea de echilibru perfect. « O oscilație infinit de dulce și înceată a reprezentațiilor, o icoană infinit de palidă și de ștearsă de ceea ce numim viață, iată viața veșnică. Cunoștința nu e poate crescută prin faptul acestei armonii ce se stabilește între reprezentări, dar sufletul se bucură de o liniștită bună stare (*ein ruhiges Wohlsein*) » ¹⁾. Concepție poetică puțin diferențiată de concepția antică a lui Homer sau a umbrelor fără sânge din câmpiile elizee ale lui Virgiliu. Pentru Maiorescu, în articolul citat din *Der Gedanke* « ceea ce se înțelege prin nemurirea sufletului (persistența individului, cel puțin cu conștiință de sine) e cu totul peste putință din punctul de vedere al filosofiei lui Herbart » (p. 21). Adevărul e că Herbart, după ce refuza științific existența lui Dumnezeu sau a nemuririi sufletului, se lasă în voia unor ipoteze poetice sau izvorite din credința lui religioasă. « Feuerbach, adăuga Maiorescu, e mult mai moral; el știe că moare; dar pentru el moralitatea are o valoare în și pentru sine, independent dacă minuscula sa individualitate subsistă sau piere ». Și deși convingerea că totul moare odată cu noi i-ar putea ridica moralei sprijinul cel mai puternic, Maiorescu afirmă contrariul: « Tocmai pentru că nemurirea lipsește, viața muritoare dobândește mai mult conținut; tocmai fiindcă după moarte nu există nici răsplată nici pedeapsă, trebuie să facem binele

---

¹⁾ M. Mauxion, *op. cit.*, p. 47.

pentru el însuși și să ocolim răul pentru că este rău, aceasta este enorma importanță morală a tăgăduirii nemuririi»¹⁾.

5. Din epoca aceasta de dublă studenție la Berlin și Paris, cea mai bogată în activitate filosofică, vine și conferința despre *Vechea tragedie franceză și muzica viitorului a lui Richard Wagner*²⁾, relativ la care avem o primă mențiune în anexa *Insemnărilor*, 1861: «La 10 Martie, conferința la Berlin, în folosul monumentului lui Lessing la Kamenz» și a doua tot la același an: «La 12 Aprilie, conferință la *Cercle des sociétés savantes* despre Wagner și Corneille». Sub forma unei comunicări ea revine la 27 Aprilie 1861 dinaintea *Societății de filosofie din Berlin* și e supusă unei discuții a specialiștilor, toți hegelieni notorii. Rezumatul ei ca și al discuției se găsește în *Der Gedanke*, (II, p. 112 sqq.) și se află reprodus în original și în traducere în anexele lucrării d-lui Tudor Vianu: *Influența lui Hegel în cultura română*, 1933 (p. 58 sqq.).

---

¹⁾ Despre lucrarea lui Maiorescu, în afară de pomenita recenzie a lui Ad. Stahr din *National Zeitung*, Soveja (*op. cit.*, p. 38, 39) mai amintește și de o recenzie apărută în *Spener'sche Zeitung* ce se ridică împotriva concluziilor sociale ale autorului și de o recenzie semnată Rellstab, fără rezerve, apărută în *Vossische Zeitung* (4 Dec. 1860).

În românește numai recensia doctorului Iuliu Barasch din *Românul*, reprodusă de G. Sion în *Revista Carpaților*, II, 1861, Vol. I, p. 789, după care o dăm în întregime în *Anexa*, nr. 4.

²⁾ Textul german: *Die alte französische Tragödie und die Wagnerische Musik.*

Punctul ei de plecare e în definiția frumosului lui Hegel: «frumosul e completa întrepătrundere a ideei și a aparenței sensibile».

Operele, în care ideea, elementul logic, se valorifică în dauna sensibilității, cum e în cazul *sublimului*, sau momentul sensibil în dauna ideei, cum e în cazul *fermecătorului*, se abat, așa dar, dela adevăratul frumos. Luând ca exemplificare tragedia, principiile eroului corespund ideei, afectele opuse reprezintă sensibilitatea iar lupta lor constituie patetismul tragediei. Când principiile unui erou sunt atât de puternice încât înăbușe apariția afectelor opuse, drama poate fi sublimă dar nu frumoasă. E cazul tragediei *Horace* a lui Corneille: patriotismul eroului e atât de puternic încât devine exclusiv; niciun alt sentiment (aici dragostea de frate) nu-i rezistă; eroul poate fi sublim dar e lipsit de lupta interioară, adică de patetic, condiția esențială a tragediei.

Aplicată la muzică, *armonia* corespunde elementului logic, ideal, pe când melodia corespunde elementului sensibil. Frumosul muzical, realizat atât de magistral în simfoniile lui Beethoven, constă în contopirea armoniei și a melodiei; pe când valorificarea melodiei în dauna armoniei produce fermecătorul sensual din operele italienești mai noi, iar valorificarea armoniei în dauna melodiei duce la sublim, ca în operele lui Wagner. Corneille și Wagner sunt, așa dar, în afară de ortodoxia estetică.

Nu urmărim rezumatul discuțiilor ce au avut loc după aceea între hegelieni de valoarea lui Michelet, Adolf Lasson, Pasquale d'Ercole, Max Schasler, Friederich-

August Maercker și Foerster; el se regăsește reproduș și comentat în studiul citat al d-lui T. Vianu. Tratatate în plan hegelian, d-l Mircea Florian susține însă că toate ideile din conferința lui Maiorescu se găsesc exprimate în *Einiges* și le crede de proveniență herbartiană. Iată câteva citații concludente în această privință: «Pe propoziția că, manifestarea forței fiind rezistența, forța se măsoară în realitate după mărimea rezistenței, rezidă în domeniul esteticei studiul acelui element atât de însemnat al dramaticului, care se numește patos»¹⁾. Patosul e o cerință primă și neapărată pentru artistul tragic.

Impotriva acestei cerințe este «înfățișarea numai a caracterului cu puțin patos. O astfel de înfățișare degenează în declamație rece, care nu ne încălzește nicio-dată deoarece căldura iese tocmai din mișcare și luptă . . . Ca model poate servi aici *Horace* al lui Corneille, o operă executată în felul ei cu o clasică consecvență»²⁾.

Exemplificarea în muzică e identică. «Caracterului sau principiului intelectual îi corespunde armonia, pe când melodia reprezintă sensibilul, pateticul. O extremă ar fi deci: armonie cu redusă melodie (R. Wagner și școala sa). Acest drum greșit corespunde dramei franceze din perioada clasică. Cealaltă extremă ar fi: melodia cu armonie redusă (muzica italiană mai nouă cu excepția lui Rossini)»³⁾.

¹⁾ T. Maiorescu, *Einiges* etc., p. 61.

²⁾ T. Maiorescu, *Einiges*. etc. p. 65.

³⁾ T. Maiorescu, *Einiges* etc., p. 66—67.

Ideile sunt aceleași și chiar exemplificările; ar fi fost și greu să fie altfel când *Einiges* și conferința datează din acelaș an (1860—61).

Adolf Lasson îi făcuse obiecția în ședința *Societății de filosofie din Berlin* din 27 Aprilie 1861, de a nu fi rămas pe linia hegeliană: «Nu mi se pare că onoratul vorbitor a dat o potrivită întrebuintare definiției hegeliene a frumosului. Este cu neputință de a concepe ideea, care trebuie să apară în formă sensibilă, drept o cugetare abstractă, ci ca principiul intern și organic al obiectului devenit operă de artă sau existent ca frumos natural; un principiu care, ca atare, este ceva ideal și general, opus voinței sensuale a individului, dar care nu poate fi nici exprimat, nici înțeles altfel decât în intuiția concretă a explicațiunii sale în toate detaliile obiectului frumos. Din această pricină elementul logic n'are în artă niciun loc sau cel mult în tehnica externă și în consecințele ei. Ce este mai bun în artist sau mai degrabă ceea ce îl face artist, este inconștientul, determinația fanteziei sale, care este absolut independentă de orice raționament. Dacă într'o operă de artă dramatică cele două momente ale frumosului pot fi deosebite atunci momentul ideal este concepția morală despre lume și forma specială a fanteziei poetului, pe când momentul sensibil este manifestarea acestui factor ideal în particularitățile forme artistice. Principiile și convingerile eroului n'au nici cea mai îndepărtată relație cu principiul ideal al artei». Observația lui Lasson e de cea mai strictă ortodoxie hegeliană, și era cu atât mai bine venită cu cât Măiorescu plecase dela definiția lui Hegel. El îi răspunse:

« Când d-l Lasson recunoaște elementul logic al artei în tehnică, această sobră (= *nüchterne*, d-l Vianu traduce: *seacă*) concepție ar putea fi justificată din punctul de vedere al lui Herbart, dar nu în cercul părerilor hegeliene ». Răspunsul e, poate, alături de chestiune. Lasson arătase că, din punctul de vedere hegelian, « logicul » n'are ce căuta în artă — și i-l acorda ca o concesie « cel mult în tehnica externă ». Maiorescu nu răspunse de loc obiecției principale că nu e în linia hegeliană, ci afirmă că « logicul » în tehnică nu se justifică decât în estetica formalistă a lui Herbart, ceea ce era adevărat. De unde rezultă că, format integral la filosofia lui Herbart, el nu se mișca încă destul de stăpân în planul filosofiei hegeliene ¹⁾.

6. Aversiunea pe care o arată în 1860 pentru muzica lui Wagner avea să se mențină. Doisprezece ani după aceea găsim aceste două notații scrise la Viena în 1872, în *Insemnări* ²⁾ :

« Am fost la *Lobengrin* și n'am mai putut sta după actul I. E muzică asta? Sfortări spasmodice ale unui

---

¹⁾ Hegelianul A. Stahr, biograful lui Lessing, care recensase *Einiges* în *National Zeitung* din 10 Ianuarie, recensează și conferința tot în *National Zeitung*, 25 Martie 1861. *Conv. lit.* o republică în numărul din Ian. 1939, p. 109 după traducerea ei tipărită în *Revista Carpaților*, II, 1861, Vol. I, p. 789 unde se află și părerile lui Sion și Barasch asupra activității lui Maiorescu. Recensia a fost semnalată de Julian Jura, *Cum ar trebui studiat Titu Maiorescu* în *Darul vremii*, 1930, no. 4—5, p. 184.

²⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 198.

impotent, care a luat filtru, simte avânturi și totuși nu poate. Ingrozitor! Pe lângă asta, inconveniența materiei din punct de vedere estetic. În mijlocul furtunilor corului, unde e vorba de o luptă a cavalerilor pe vieață și pe moarte, apare Lohengrin, tras de o lebădă! « Mulțumesc grațioasă lebădă » ș. a. m. d. Trebuie să fii tânără croitoreasă lunatică, ca să nu găsești așa ceva meschin, ferchezuit, ridicul. Și apoi! Elsa e acuzată de contele Telramund, duelul trebuie să o salveze, dacă se găsește cineva. Și vine Lohengrin îndată cu supranaturala aparatură a lebedei și se luptă. Dar prin aceasta știi imediat că Lohengrin trebuie să învingă și duelul e un omor brutal. Scena face un efect revoltător ».

Ceva mai jos, după o critică a instalației Operei din Viena prea încărcată, care poate produce efect prin masivitate, fără să însemne că e artă, adaugă:

« La Wagner e același lucru. Ia 200 de instrumente de orchestră, mult decor pe scenă, 200 de bărbați și de femei la cor și lasă toate astea să urle împreună ritmic și în anumite acorduri muzicale stabilite — și trebuie să producă efect, prin masivitate. Dar de frumusețe muzicală nu e aici nicio urmă ».

Citite după aproape 70 de ani aceste aprecieri ale lui Maiorescu pot părea ciudate; ele se încadrau însă în reacțiunea, pe care o trezise în acea epocă revoluția muzicală a lui Wagner în public și chiar în critica specială. Nu i se putea cere un spirit de avangardă, în muzică, pe care nu-l avea nici în literatură și în structura lui sufletească

ponderată și reactivă. Cazul se inserează, de altfel, ca un exemplu propriu în teoria « progresului adevărului »¹⁾.

---

1) Părerile exprimate în aceste « însemnări » asupra muzicii lui Wagner sunt și mai categorice decât cele exprimate în conferința lui din 1861, așa cum le găsim reproduse în recensia din *National Zeitung*, a lui Ad. Stahr, redată în *Conv. lit.*, 1 Ian. 1939, p. 109, unde Maiorescu se arată mai conciliant. « Nu se poate nega că încercarea lui Wagner nu e numai un capriciu sau o jucărie copilărească, ci reprezintă mai mult, după opinia oratorului, un moment necesar în dezvoltarea istoriei muzicale, un extrem contrariu unei alte direcțiuni unilaterale, care se caracterizează în abundența melodiei italiice. Extremul muzicii viitoare își are însemnătatea sa socială și este un semn evident al spiritului timpului, tocmai precum muzica grecească, care nu cunoștea încă armonia, în înțelesul nostru corespundea statului social și sensibilității preponderante a epocii elenice. În Germania predomină astăzi mai peste tot o discordie între elementul melodic și armonic, între sensibilitate și idealitate; conștiința sau formarea practică a unei tonalități mai înalte s'a pierdut. Fieștecare, spre a intra îndată în viață, se gândește mai mult a avea decât de a fi, caută a se face independent prin mijloace materialiste.

Muzica lui Wagner documentează îndeosebi încercarea unei opoziții spirituale în contra unei direcții materiale; și așa se manifestase ca o reacțiune demnă de laudă. Ea va trece ca tot lucrul unilateral, dar va da fără îndoială impulsul spre a deștepta în mod îndoit cunoștința drumului celui adevărat, ca așa pe o viață mai solidă să se poată afla mediul și împăciuirea cea dreaptă. »

VIII

1. Intoarcerea la București (27 Noembrie 1861) și primirea ce i se face în publicistică. — 2. Primele lui conferințe despre « *Educațiunea în familie* ». — 3. Numirea în magistratură. Căsătoria lui cu Clara Kremnitz.

1. Terminându-și studiile în străinătate, tânărul doctor se întoarse în țară pe o iarnă grea cu cea din urmă cursă a vaporului austriac și ajunsese la București la 27 Noembrie 1861, după o luptă de două zile cu nămeții de zăpadă ¹⁾. Svonul reputației și succeselor lui universitare și științifice sosise însă mai repede decât cursa de navigație austriacă și de cât sania împotmolită pe drumul Giurgiului.

Cel dintâi ce se ocupase de activitatea lui filosofică este doctorul Iuliu Barasch, directorul revistei de științe vulgarizate *Isis*, la care T. Maiorescu colaborase încă din 1859.

Darea lui de seamă ²⁾, publicată în *Românul*, e destul de competentă și de circumstanțiată. Cu totul de alt caracter este articolul lui G. Sion din *Revista Carpaților*, articol de prezentare biografică a tânărului doctor în

---

¹⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 43.

²⁾ Vezi *Anexa*, nr. 4.

filosofie cu referințe ce nu-i puteau fi date decât de familie; articol de atmosferizare și de introducere, a cărui natură de bunăvoință e cu atât mai evidentă cu cât încompetența lui G. Sion în materie filosofică era mai neîndoioasă ¹⁾.

Prezentarea pare și mai ciudată, când ne gândim că G. Sion (ca și A. Pelimon înainte) avea să devină una din victimele cele mai însângerate ale criticului.

Abia sosit și, la 27 Noemvrie 1861, adică înainte de a obține o situație, Maiorescu se și manifestă prin talentul său esențial, talentul de conferențiar, așa cum se manifestase la Berlin, la Paris, și, într'o scurtă ședere, înainte, chiar la București. Iată anunțul, pe care-l găsim în numărul din 7—9 Decemvrie 1861 al *Românului*, adică zece zile după sosirea lui în Capitală:

Academia Națională
Cu autorisarea Eforiei instrucțiunii publice
Invitațiune
Domnul Titu Liviu Maiorescu
va deschide
Duminică 10/22 Decembre 1861 la 1½ după amiază
un curs public și popular
despre Educațiunea în familie

fondată pe psihologie și estetică, cu privire perpetuă la cercustările noastre. Acest curs va continua peste tot anul scolastic 1861—1862, în toate Duminicile, la ora indicată, în sala cursurilor juridice din noul edificiu al Academiei. N. B. Pentru dame se vor rezerva locuri separate. Sala va fi încălzită ²⁾.

¹⁾ Reprodus în *Anexa*, nr. 5.

²⁾ Anunțul apare identic în *La voix de la Roumanie* 7/19 Dec. și în *Independența* din 9 Dec. (Cf. G. Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepție, 1921).

Maiorescu debutează, așa dar, în linia vocației lui de conferențiar public și într'o chestie ce făcea de mult, încă dela Viena, obiectul preocupărilor lui.

E interesant și aproape paradoxal ecoul ce ni s'a păstrat al primei lui conferințe în *Țeranul român* din 17 Decembrie 1861 (p. 48), într'un articol intitulat *Un fiasco*, pe al cărui autor, G. Bogdan-Duică îl identifică cu Ion Ionescu dela Brad¹⁾. El contrazice tot ceea ce știm despre Maiorescu și-i tăgăduiește meritele cele mai recunoscute, însăși esența personalității lui: «claritatea și legătura între ideile desvoltate puteau, apăsă recensentul, răspândi peste profunditatea cam neguroasă a minții germane lesnicioasa lumină a unei minți romane». Il invită apoi să nu se mulțumească a expune «ideile mari» fără a le desvolta și a le clarifica, pentru că altfel le expune la ridicol. Iată pentru ce o idee mare ca «lumea este o ficțiune» a fost comentată la ieșire de cei neinițiați ca «absurditatea absurdităților». Cu totul neașteptată e invitația făcută oratorului de a avea mimică și expresivitate, adică tocmai ceea ce posedă în cel mai înalt grad. «Am mai dori ca domnul Maiorescu să puie oarecare foc în câte spune, să facă ca fizionomia, vocea, mișcările corpului său să concorde cu cele zise; căci vocea, mișcările corpului sunt atâtea mijloace de a comunica auzitorilor săi, de a trece sufletul său într'al lor, de a-i persuade de cele ce spune». Și pentru ca tâlcul acestei critice să se străvadă mai bine, recensentul încheia: «Finim, deci,

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepție, 1921, p. 26.

aducându-i aminte că nu şade bine unui june, unui june filosof mai cu seamă, să se arate atât de îndemânat ec diplomat, încât să tămâie puterile, să evite, în acelaşi timp, a se pronunţa despre legitimitatea lor, precum a făcut, spre exemplu, vorbind de ziarul *Românul*». Maiorescu era, aşa dar, contestat în marea claritate a expresiei, în acţiunea lui oratorică atât de preţuită de toţi cei ce l-au auzit, prin care orice cuvânt nu era numai rostit ci şi sculptat, şi mai ales pentru diplomaţia de a se pune bine cu puterile constituite şi în cazul de faţă cu *Românul*, adversarul de mai târziu. Se vede bine că Ion Ionescu era în opoziţie ¹⁾.

Dacă elementul esenţial al talentului lui Maiorescu era arta vorbirii, vocaţia lui era tot atât de categoric didactică; în el trăia un profesor. Ar fi deci de mirat cum, cu tot succesul cursului său public prelungit până la vacanţa Paştilor şi cu toată lipsa de profesori de merit, el n'a fost numit totuşi profesor, — dacă n'am ţine seamă de faptul că sosise în Bucureşti tocmai în epoca conflictului tatălui său cu colegii săi dela Eforia Instrucţiunii Publice, din pricina abecedarelor lui I. Eliade — despre care am mai amintit. Avea deci într'un fel dreptate Ioan Maiorescu să se plângă lui Bariţ (22 Iunie 1862) de «surda persecuţiune», cu care era lovit nu numai dânsul ci şi fiul său.

Fapt e că Titu Maiorescu nu izbuti să intre în învăţământ. Numai datorită intervenţiei lui D. Rosetti

¹⁾ Altă recenzie e a lui G. Creţeanu, *Mișcarea literară în Revista română pentru știință, litere și artă*, I, 1861, p. 833. Vezi *Anexa*, nr. 6.

(fratele prietenului său T. Rosetti, amândoi cumnații lui Cuza), Domnitorul îl primi în audiență, și, mulțumit de dânsul, îl recomandă ministrului Brăiloi, care îl numi la 2 Iunie 1862 «supleant» la Tribunalul Ilfov, iar urmașul lui Brăiloi, D. Cornea, îl înaintă procuror.

Numirea în magistratură îi dădu astfel puțința de a-și aduce logodnica dela Berlin și de a se însura. Modestia mijloacelor sale materiale îl sili însă să țină în gazdă în mica lui gospodărie de pe strada Principatele Unite, de sub dealul Mitropoliei, și doi copii din Craiova¹⁾.

---

¹⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 5.

IX

1. Numirea la *Gimnaziul central sau colegiul național* dela Iași (3 Dec. 1862). — 2. « *Anuariul Gimnaziului și Internatului din Iași* », 1862—63. — 3. Disertația asupra limbii latine ca fundament al educației morale. — 4. Obiecții.

1. După 6 luni de magistratură în Capitală, întâmplarea îl puse pe adevăratul drum al vocației sale profesionale. Imprejurări, de care vom pomeni mai jos, determinară numirea lui pe ziua de 3 Decembrie 1862 ca director al Colegiului național din Iași și al internatului cu însărcinarea de a face și un curs de istorie la Universitate. Își desfăcu deci gospodăria, lăsă pe cei doi copii în gazdă la tatăl său și își începu cursul în ziua de 9 Decembrie 1862.

Iată ce se întâmplase anume la Iași:

În 1861 *Gimnaziul central sau colegiul național* se afla în plină anarhie, din pricina conflictului izbucnit între ministrul D. Cantacuzino și consiliul școlar al Moldovei. Printr'o decizie din 29 Octombrie 1861 Cantacuzino înlocuise pe C. Verdeanu din direcția Școalei centrale de fete cu o franceză, d-na Gros, fosta lui guvernantă. În semn de solidarizare demisionaseră un grup de 16

profesori locali iar în Februarie 1862 își dăduse demisia și Consiliul școlar al Moldovei. Folosindu-se de ocazie, Cantacuzino desființase Consiliul, înlocuindu-l cu *Consiliul superior de instrucție publică* (24 Aprilie 1862). Un an, învățământul din Moldova nu mai avusese un organ superior de control; urmase apoi desființarea ministerelor din Moldova și mutarea conducerii administrative la București, nerămânând la Iași decât Melidon cu lichidarea ¹⁾.

Revolta între profesorii dela toate școalele (demisionaseră oameni ca I. Strat, Gh. Mârzescu, V. A. Urechia, Nicolae Ionescu, Șt. Emilian, etc.) se propagase și printre elevii internatului, încât fu nevoie de intervenția prefectului Poliției, a jandarmilor și a pompierilor. Școala se suspendase; un semestru era pierdut; cursurile începuseră abia la 14 Februarie; dar Consiliul școlar demisionase și odată cu el și G. Petrescu, directorul Colegiului. Numirea lui Al. Pretorian nu adusesse o îmbunătățire a situației, elevii internatului fiind în continuă rebeliune împotriva regimului hranei. Examenele au ră loc abia la 27 Iunie—3 Iulie 1863 în fața comisiei examinatoare compusă din V. Alexandrescu-Urechia, T. Maiorescu, O. Teodori, Gh. Mârzescu, I. Pangrati, toți apărători ai fostului consiliu școlar.

La deschiderea școlii, în ziua de 24 Septembrie 1862, agitația, după cum am spus era mare; tăbărând pe întuneric în noaptea de 4 Noembrie, o ceată de elevi îl bătuseră pe

---

¹⁾ Chestiunea se poate urmări în *Anuarul Gimnasiului și internatului din Iași*, pe anul școlastic 1862—63. Cf. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 247.

directorul Al. Pretorian, pe soția lui și pe economul Cernavodeanu; directorul fu atunci înlocuit prin decretul nr. 992 din 13 Noemvrie cu T. Maiorescu, care luă conducerea colegiului la 3 Decemvrie 1862¹⁾.

După plecarea ministrului D. Cantacuzino, generalul Chr. Tell înființă un « comitet central de inspecție școlară din partea stângă a Milcovului », care se constituie la 27 Februarie 1863 sub președinția lui Vasile Alexandrescu-Urechia și cu membrii: T. L. Maiorescu, Octavian Teodori, Gh. Mârzescu, Ioan Pangrati; comitetul va dura până la intrarea în vigoare a legii Instrucțiunii publice din 1864. Cu multă greutate isbuti el să potolească spiritele, reintegrând și la celelalte școli pe profesorii demisionați. În schimb, dela constituire, el protestă împotriva Consiliului superior de instrucțiune publică, creat la București la 24 Aprilie 1862, cu scopul de a înlocui fostul consiliu școlar din Moldova și Eforia școalelor din Muntenia, până la alcătuirea noiei legislații. Punctul de vedere al Consiliului era acelaș cu cel al profesorilor demisionați, « apărarea autonomiei școlare a Moldovei », deci tot un fel de moldovenism. Protestul, foarte circumstanțiat, fu iscălit de toți membrii, printre care și de Maiorescu. Lui îi răspunse ministrul Al. Odobescu la serbarea de sfârșit de an din 7 Iulie 1863 a colegiului național din Iași cu aceste frumoase cuvinte, indicându-i fostei Capitale destinul său viitor:

---

¹⁾ *Dela Academia Mibăileană la Liceul Național, 1835—1935, Iași, în care se află studiul lui C. I. Andreescu, Istoricul Liceului național din Iași, 1835—1935, p. 150.*

« Guvernul este pătruns de părerea că cea mai nobilă compensație ce se poate da acestui frumos oraș pentru îndepărtarea din el a scaunului lui Vasile Vodă Lupu, nu este alta decât aceea de a statornici într'însul un centru de lumină și de învățătură, care să răspândească cunoștințele serioase și principiile de moralitate și de ordine asupra întregii României. Când țelul va fi atins, atunci vom putea zice că Iașul n'a pierdut nimic . . .

. . . neastâmpărul ce a domnit în școlile din Iași dela un timp încoace, se va curma cu sfârșitul acestui an scolastic. Ferit acum de arșița luptelor politice, Iașul nu poate menține vieața în sânul său decât învelindu-se de îndată în nepărtinitoarea gravitate a Științei; el nu-și poate asigura înflorirea decât devenind locașul plăcut și liniștit al literaturii; el nu-și poate recâștiga o nobilă și folositoare înrâurire asupra țării întregi, decât prin răspândirea peste toată România a bunelor învățături ce se vor dobândi în sânul său». Adică ceia ce a devenit: o metropolă culturală.

2. Numit director al Gimnaziului și Internatului din Iași prin decretul nr. 992 din 1862, Maiorescu își începu activitatea la 3 Decemvrie, iar la sfârșitul anului publică:

*Anuarul
Gimnaziului și Internatului din Iași
Pe anul scolastic 1862—63
publicat de
Directorul T. L. Maiorescu*

*Doctor în filosofia și Licențiat în drept, Professorul la Universitatea din
Iassi și membru cor. alii societății filosofice din Berlin
Iassi, Tip. Bermann-Pitești, 1863.*

În prefață își recunoștea prioritatea inițiativei: « Un asemenea anuar făcându-se pentru prima oară în țara noastră, are lipsă (scrisul lui Maiorescu debuta prin ardelenisme) de justificare ». Justificarea e clară pentru noi. Anuarul cuprinde: 1. Corpul profesoral; 2. Planul învățământului; 3. Instituția pentru înlesnirea învățământului; 4. Statistica; 5. Regulări oficiale mai importante; 6. Cronica. Fiecare clasă e trecută cu profesorii săi, cu materiile predate, cărțile introduse și chiar numărul de capitole și de versuri făcute, cu numărul de ore împlinite de fiecare în parte, cu un inventar al « cabinetului fizic și geodetic » al lui St. Micle, cu lista cărților aflate în bibliotecă (36 anume!), cu statistica școlărilor împărțiți pe clase, interni și externi, și dintre interni, gratuit și solvenți (122 gratuit, 10 solvenți), cu adresele și regulamentele trimise de ministere și în fine cu o « cronică » a școlii dela 24 Septembrie 1862 — 7 Iulie 1863, din care nu e uitată agresiunea unor elevi ai internatului asupra fostului director A. Pretorian; chiar și întâiul Mai petrecut de Maiorescu cu elevii la o vie din apropierea Iașului; încercarea la 27 Iunie a unei bande de elevi externi excluși dela examen de a tulbura examenul printr'o irupție în sală, repede zădărnicită de ceilalți elevi și terminată prin eliminarea din toate școlile Principatelor-Unite a nouă dintre dânsii. Solemnitatea împărțirii premiilor avu loc la 7 Iulie în asistența Ministrului ad-interim dela Instrucție, ce se întâmplase să fie Al. Odobescu, care îl felicită pe directorul Maiorescu printr'un discurs. « Ceea ce ne întărește în această credință, spuse el, este chiar repede și radicala îndreptare

a Internatului dela Colegiul național, așa de tulburat în anul trecut cât e de liniștit și de studios acum». Acțiunea de pacificare a lui Maiorescu fusese, deci, încununată de succes.

3. Partea cea mai originală e precedarea *Anuarului* cu o disertație a lui Maiorescu: *pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în Gimnaziu?* — de o claritate de idei în adevăr actuale și azi, expuse în mod dialectic: întâi argumentele adversarilor limbii latine, pe care o privesc ca o inutilitate, întru cât clasicii sunt traduși în limbi moderne; apoi contra argumentele «amicilor neadevărați» ai clasicismului, ce susțin că traducerea nu sunt bune și că în niciun caz scriitorii moderni nu se pot compara cu cei vechi. Maiorescu respinge argumentele și ale unora și ale altora. Utilitatea clasicismului e alta; cu puținul ce se învață în școli, elevii nu ajung să citească textele în original așa că traducerea sunt preferabile; scriitorii vechi nu sunt superiori celor moderni. Gibbon sau Macaulay sunt cel puțin la fel de interesați ca Titu Liviu sau Cornelius Nepos; Lessing ca Cicerone. Studiul limbii latine trebuie să fie fundamentul învățământului secundar din alt motiv. «Fiindcă scopul educației este de a ne întări principii constante în contra oricărui fel de tentații, scria el, de a ne nimici dorințele neregulate și de a ne supune rațiunii, așa dar acel studiu teoretic va fi cel mai puternic ajutor al educației practice, care ne va prezenta: 1. o regularitate strictă și precisă cu cele mai puține excepțiuni posibile; prin aceasta

se câștigă și se întărește ideea principiului; 2. o sferă de obiecte așa de întinsă încât să poată influența asupra celei mai mari părți a existenței noastre spirituale și să ne lumineze, respectiv să ne întărească, pe cât se poate, toate ramurile sufletului nostru până a ajunge și la cel mai slab; prin aceasta se câștigă o armă în contra variației tentațiilor. 3. Studiul, în fine, care ne prezintă la întinderea acestor obiecte o sferă, în care se mișcă și ideile noastre și în care, dominând o regulă strictă, să fie și ideile noastre, până acum libere de orice frână, silite a se lua după aceasta și astfel supuse rațiunii; cu acest chip se preferă învingerea a sine însuși».

Din toate obiectele învățământului secundar numai studiul limbii latine corespunde acestor cerințe ale educației. După ce trece în revistă științele exacte, limbile moderne, istoria, limba elină, el conchide în favoarea limbii latine. « Având ca limbă și literatură, în genere, o sferă din cele mai întinse și predominitoare în inteligența școlarilor, acest studiu, ca studiu antic, mai ne și propagă calitatea cea eminentă a întregii antichități, pe care unii o numesc obiectivitate, alții realitate, și a cărei esență este: *a scoate egoismul sau mai bine individualismul* din fiecare om și a-l supune pe acesta unei sfere superioare, adică întru cât e cetățean, statului și disciplinei, întru cât este spirit gânditor — naturii, lucrului și adevărului. Astfel subiectivitatea, cu luptele nefericite ce le produce, lipsește dintr'însa. Și de aci provine impresia de repaos și de mărimă ce ne-o produce antichitatea, parcă dintr'un râu tulburat intrăm în oceanul limpede; de aici provine diferența că, pe când în scrierile modernilor auzim

totdeauna vorbind un individ cu mărginirea sa egoistă, în operele clasicității, în Tucidide, în Cezar și în Salustiu nu auzim pe istoriograf, ci pare că auzim însăși istoria, în epele lui Homer și în cântecele rustice ale lui Virgiliu nu vedem pe poet ci chiar întâmplarea și realitatea poetică. Cu un cuvânt: antichitatea și studiul ei este calitatea nemuritoare, care impune spiritului junimii studioase direcțiunea cea mai sănătoasă, care îi deschide un câmp întins pentru activitatea rațiunii, însă i-o supune totdeodată sub legea naturii lucrurilor sau a adevărului și astfel îi taie în rădăcină aberațiunea egoismului. Această calitate este puternicul argument, pentru care studiile clasice au fost până acum nutrimentul principal al inteligenței în omenime și vor rămâne totdeauna până când va fi vorba de bine, de adevăr și frumos. Însă această calitate o împărtășește limba latină cu limba elenă. Ceea ce este propriu limbii latine și o înalță peste cea elenă, din punct de vedere al instrucțiunii gimnaziale, este simplitatea și regularitatea gramaticii. Gramatica latină parcă ar fi granit turnat, este unică între gramatici și va rămâne, prin urmare, în pururea cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orice parte a gândirii noastre»¹⁾.

Nu putem totuși să nu amintim că, cu tot elogiul adus aci limbii latine și, în genere, clasicismului, activitatea lui viitoare de legiuitor se va inspira de la ideea dominantă a înlocuirii cât mai largi a învățământului clasic

---

¹⁾ Disertația aceasta avea să devină obiectul unor atacuri ale lui V. A. Urechia în articolul *Nova direcțiune din Iași* din *Revista contemporană*, 1 August 1873, p. 542.

printr'un învățământ real. Maiorescu e întemeitorul primelor noastre școale reale. Despre aceasta ne vom ocupa însă mai pe larg aiurea.

4. Urmând pe Herbart în teoria educației prin instrucție și a instrucției prin multeralitatea interesului copilului, Maiorescu s'a pus pe alt teren în apărarea studiilor clasice, a căror valoare educativă ar sta în principiul unei educații ce trebuie să stimuleze dezvoltarea spontană a spiritului copilului, potrivit legilor evoluției lui, ce sunt însăși legile ce determină progresul umanității. « Adevăratul educator nimerit copilului, spunea Herbart, e puterea acumulată a tot ce oamenii au simțit vreodată, încercat și gândit, așa că dascălul să o interpreteze inteligent, ca simplu auxiliar, și să o întovărășească ca pe o adevărată călăuză ». Cu alte cuvinte, prin studiul clasicismului refacem etapele formației spiritului omenesc. Lăsând la o parte, bine înțeles, argumentele de disciplină intelectuală venită din structura limbii latine și din înrudirea și ușurința relativă față de limba greacă, valoarea acestei culturi ar veni din stârpirea egoismului și supunerea individului unei sfere superioare, adică din același principiu de eliberare, de impersonalizare, pe care îl va pune la temelie valorii artei. Nu vedem, totuși, pentru ce anume la moderni istoricul n'ar putea ieși din îngrădirea lui egoistă, pe când în cei vechi, de pildă, vorbește însăși istoria. Cezar a fost un « partizan », propriul său partizan; sub aparența unei atitudini obiective, se ascund pasiunea și interesul egoist; Salustiu a fost și el un partizan, partizanul lui Cezar, și în scrierile lui se simte

ura și interesul. Obiectivitatea istorică, strict imparțială și răzimată numai pe o documentare științifică, este, dimpotrivă, un câștig al timpurilor moderne, pe care n'au cunoscut-o nici Tacit, de esență pamfletară, nici Titu Liviu, istoric cu tendințe morale și naționale, peste imparțialitatea fără finalitate a științei.

Studiul antichității — și în special al celei latine mai apropiate sufletește de noi prin multe alte determinanțe — e un studiu de importanță educativă, în sens moral, prin faptul că ne îndepărtează de atmosfera vieții de toate zilele, în care se desvoltă, în adevăr, egoismul, și ne face să ne reculegem într'o epocă, unde interesele nu ne sunt proprii. Nici antichitatea nu reprezintă o fază mai fericită sub raportul moral decât vremurile noastre, nici scriitorii clasici nu se ridică mai sus de cât cei de acum. E alta și sunt alții: meritul cel mai mare din punctul de vedere educativ al înălțării deasupra egoismului vital. Studiul antichității constituie, în adevăr, un repaos al minții prin faptul că ne smulge din actualitatea sbuciumată pentru a ne proiecta într'o lume tot atât de sbuciumată, dar departe de interesul nostru, devenită simplu obiect desinteresat de contemplație. Folos educativ legat de studiul oricărui trecut, dar sporit, când e fixat în opere artistice de mare valoare.

X

1. Activitatea la «*Institutul Vasilian*». — 2. *Anuarul Institutului Vasile Lupu* (1863—1864). — 3. Continuarea activității până la înlocuirea lui (16 Ianuarie 1868). — 4. Intemeierea Universității din Iași. — 5. Activitatea lui la Universitate. — 6. Intemeierea *Institutului Academic* (1866) devenit apoi (1879) «*Institutele Unite*».

1. Abia se sfârșise anul școlar, în chip atât de mulțumitor, și Maiorescu fu numit pe ziua de 8 Octomvrie 1863 la direcția *Institutului Vasilian*. Ce era acest Institut și în ce împrejurări fu adus Maiorescu în fruntea lui? ¹⁾

Institutul Vasilian, — adică școala normală de învățători — se afla în plină descompunere; în Septemvrie 1863 se prezentase numai trei candidați și aceia «fără calitățile cerute de lege...». Cursurile țineau un an cu pedagogie și științe naturale, dar fără gramatică și metodică ei, fără aritmetică. Ministrul Al. Odobescu se hotărîse să-l reformeze și, înainte de a-și părăsi postul în Octomvrie 1863, avusese timpul să decidă:

---

¹⁾ V. Petrovanu, *Istoricul școlii normale Vasile Lupu din Iași*. II., *Inst. Vasile Lupu sub conducerea lui Titu Maiorescu, 1863—1868*, Iași, 1928.

1. « Amânarea cu două luni a deschiderii școalei adică până la 22 Decemvrie pentru ca îndată, la începutul noului an, să înceapă și școala în noua ei organizare.

2. Anii de studiu pentru pregătirea învățătorilor să fie doi, nu numai unul ca până atunci.

3. Din fiecare district să se trimită la școala preparandală elevul cel mai distins și în vârsta cerută de regulament.

4. Admite propunerea comitetului de inspecție școlară din Iași, de a încredința direcția școlii dela Trei-Ierarhi lui Titu Maiorescu, și

5. Până la deschiderea școalei, îl însărcinează pe acesta de a merge la Berlin: « pentru a studia în specie organizarea școalelor normale și metodele didactice mai noi întrebuințate în instrucția primară » ¹⁾.

Gestul lui Maiorescu de a se pogori la un învățământ atât de elementar nu e întâmplător, ci se încadrează într'o concepție a politicii școlare și într'o mare vocație pedagogică, vocația lui Ioan Maiorescu dela Cerneț.

« Văzând, își explică el însuși inițiativa, lipsa totală de atențiune pentru această ramură a învățământului (subscrisul) s'a oferit în Octomvrie 1863 de a o îmbrățișa și a primit direcțiunea școalei normale dela Trei-Ierarhi, nu din încrederea că va fi singur în stare a pune piatra fundamentală la acest edificiu național și mai puțin încă din așteptarea vreunei recunoștințe pe acest tărâm, deocamdată ingrat, ci din datoria de a arăta calea ce o crede adevărată și de a-și sacrifica activitatea în orice

¹⁾ Arhiva Șc. Nor. Dosar 1863—64, adresa 11 din 18, II, 1864.

caz acolo, unde îi spune conștiința că este de sacrificat. Aci, mi-o spune conștiința și eu o spun altora după dânsa, aci este un câmp de activitate modestă, patentă, în aparență inferioară, în realitate de importanță suverană pentru poporul nostru și cu o expresiune politică, pentru Statul nostru. Aci este ținta spre care o parte din junimea noastră trebuie să-și concentreze silințele sale. Aci este locul unde se împlântă stindardul cel mare, care va chema pe toți Români din toate țările la vatra comună»¹⁾.

Călătoria în Prusia îl convinse repede că școlile de acolo nu se potriveau « cu treapta de cultură semibarbară a societății noastre ». Așa că, încheie el, « organizarea școalei normale dela Trei-Ierarhi și, după forma ei și a celorlalte școale, va trebui dar să fie potrivită cu împrejurările noastre și nu copiată de altundeva ». Solicită deci o experiență de doi ani, după care va face propuneri pentru a vedea ce se poate înrădăcina în poporul nostru.

În răstimp o corespondență trimisă din Iași și apăruse în *Românul*²⁾, arătând că școala dela Trei-Ierarhi era de un semestru « cu lacătul la ușă », iar « directorul ei se primbla la Berlin » — ceea ce atrăsese o desmințire oficială a lui Maiorescu prin același *Românul*. La Berlin Maiorescu își procură mai multe cărți de pedagogie generală și de metodică, ca un început al bibliotecii școalelor.

Intors la 4 Ianuarie, cursurile se inaugurară la 8 Ianuarie.

¹⁾ T. Maiorescu, *Anuarul Institutului Vasile Lupu*, 1863—64, p. 24.

²⁾ *Românul*, 2/14 Febr. 1864.

Școala porni cu 22 de elevi și cu un personal didactic compus din T. Maiorescu pentru pedagogie și Teodor Burada pentru muzică vocală. Maiorescu mai ținea lecții de gramatică românească și de psihologie populară; apoi lecții de compunere în scris; odată pe săptămână dictando la tabelă cu obligația ca elevii să-și redacteze singuri acasă obiectiile făcute în clasă de profesor; apoi recitări de fabule. Pentru practica pedagogică, elevii erau distribuiți în cele 6 clase primare (erau 3 clase I-a) ale școlii primare dela Trei-Ierarhi, asistând la lecțiile institutorilor.

O mărturie asupra importanței acestor lecții ale lui Maiorescu o avem dela fostul lui școlar Ion Creangă: «După cum se știe, de pe la anul 1863 până la 1869, școala normală Vasile Lupu dela Trei-Ierarhi din Iași avu norocul să aibă director și profesor de pedagogie pe d-l Titu Maiorescu, scrie Creangă¹⁾. În cei doi ani dela început, 1863—65, unii dintre noi am urmat în școala normală, ca școlari înscriși; iar alții, deși eram institutori, văzând că slabul curs de pedagogie ce-l făcuserăm mai înainte, ne era de puțin folos practic și fiindcă lecțiunile de pedagogie ce le făcea d-l M. se țineau în orele libere de clasă, pentru a putea urma toți institutorii din Iași, care vor voi, am urmat și noi cu mare plăcere acest curs, care ne-a fost de foarte mare folos, și pentru care îi suntem recunoscători d-lui M. Căci în țară

---

¹⁾ I. Creangă, *Opere Complete*, ed. «Minerva», 1906, p. XII. Răspunsul e colectiv, cu colaboratorii săi dela cărți didactice: «Răspuns la criticile lui Ion Pop Florentin», 1888, Iași.

la noi *singurul* care a înțeles rolul ce joacă știința pedagogică întemeiată pe practică este d-l M., care în tot timpul profesoratului său de pedagogie s'a ferit de a îndopa pe școlarii săi cu teorii pedagogice *abstracte*, fără să fie întemeiate pe o practică adevărată. Pentru acest scop, a înființat cursuri practice de predare la clasa I-a și a II-a primară, atât la școala din Trei-Ierarhi cât și la celelalte școale primare din Iași, unde trimetea pe școlarii săi ca să pună în practică ceea ce singur le arăta la școala pedagogică din Trei-Ierarhi». Cum școala se numea când *Institutul Preparandal*, când *Școala Vasiliană* sau *Școala Preparandală*, Maiorescu fixă cel dintâi titlul admis apoi pentru toate școalele similare de *Școala normală*.

2. După cum făcuse la sfârșitul anului școlar 1862—63 la Colegiul național, scoase și aici:

Annariul
Institutului Vasilie Lupu
Școala normală de la Trei-Ierarhi
din Iassi
pe anul scolaru 1863—1864
publicatu de
Directorul Titu Maiorescu

*Dr. în fil. și licenț. în legi. Profes. la Univ. de Iassi și Președinte al Comitetului de Insp. școl., membru onorariu al Asociat. Transilv.*¹⁾ *pentru cultura poporului român și membru coresp. alu societății filosofice din Berlin.*
Iassi, Impr. Adolf Bermann, 1864.

¹⁾ Fusese proclamat împreună cu tatăl său membru onorar al *Asociației* la constituirea ei, 1861.

Prefața reproducea aceleași 7 scopuri ale publicării unui anuar, pe care le dăduse cu un an înainte în prefața anuarului gimnaziului, și cerea dela guvern ca publicarea unor astfel de anuare să fie obligatorii pentru orice școală. Anuarul cuprinde o *Notiță istorică despre școala dela Trei-Ierarhi* a lui I. A. Darzeu; *Regulele limbii române pentru începători* de T. Maiorescu, cu *Observații și Știri școlare* din an. s. 1863—64; statistică, fosile, mica bibliotecă și constatarea că cel dintâi premiat al său era Ion Creangă.

Anuarul conține și *Regulele limbii române* ale lui Maiorescu ¹⁾ — din care vedem că el nu se emancipase încă, cum avea să o facă în *Despre scriere*. Găsim, de pildă, «propunșăciuni»; în tot vreo 12 pagini mici de lucruri elementare, la care se adăogau vreo 18 pagini mult mai interesante de *Observațiuni la regulele precedente*, un fel de discurs foarte vehement pentru un anuar, ce anunța pe viitorul polemist: «Nu ocuparea politică serioasă este rea, căci aceasta se bazează pe studiul cel mai sever și mai sistematic. Dar este rea, e pernicioasă și funestă maimuțăriia politică ce molipsește a junimii de astăzi, este îndepărtarea dela studii serioase și năvălirea în broșuri, este rea fanfaronada liberală și declamația prin cafenele, pronunțată de domnișori parfumați, care încă n'au șters de pe ei pulberea școalei și cu idei necoapte și cu noțiuni nemistuite, cu aroganța de a se crede oameni politici, este rea cu un cuvânt toată direcția, care ne depărtează dela învățătura solidă și sistematică și ne aruncă înainte de timp în activitatea abruptă și aforistică a jurnalelor.

¹⁾ S'a publicat și separat într'o broșură, Iași, 1864, tip. Adolf Bermann.

Cine astăzi la noi se pune pe politică personalistică, în loc de a se pune pe studii sistematice, acela este un copil nebun, care vrea să înalțe coada smeului și ține smeul însuși la pământ».

Urmează apoi o critică severă a gramaticii lui Platon și a celei a lui Măcărescu imortalizată mai târziu de Creangă; și, pe urmă, o mică schiță de metodologie a limbii române pentru clasa II-a primară — iată preocupările practice, la care se apleca doctorul în filosofie din Germania și autorul lui *Einiges philosophische*...

3. Din pricina procesului, despre care vom pomeni, Maiorescu fu suspendat din învățământ în Noemvrie 1864 și reintegrat abia în Mai 1865; șase luni elevii remaseră deci fără profesor de pedagogie și de gramatică românească!...

Situația legală a Școlii normale fiind uitată în legea instrucției din 1864, Maiorescu raportă în 29 Octomvrie 1865: «Noua lege de instrucție publică din *norocire* (ironie maioresciană!) a uitat școala noastră cu totul și nu-i însemnează niciun rol în administrația învățământului. Cu atât mai mare latitudine regulamentară este dar deschisă înțelepciunii și experienței Consiliului permanent pentru a determina acest rol potrivit cu trebuințele simțite ale instrucției primare». Proiectul de program fu întocmit de Maiorescu în 1865, cu materia distribuită pe doi ani și cu următoarele obiecte de studii: pedagogia, gramatica română, aritmetica, geografia, agromonia, muzica vocală și gimnastica. La muzică propunea chiar «deprinderi speciale pentru cunoașterea și tran-

scrierea melodiilor populare naționale; precum la gramatică cerea: « deprinderi de stil și cunoștință amănunțită a tezaurului de poezii și povești populare române; explicarea, învățarea și recitarea lor ». În latura administrativă cerea preferința absolvenților școlii normale la numirea în posturile vacante de învățători.

În schimbările epocii, Maiorescu fu însă înlocuit și aici pe ziua de 16 Ianuarie 1868 de ministrul D. Gusti, la îndemnul lui V. Alexandrescu (devenit apoi Urechia), ajuns director al Ministerului de Instrucție Publică, printr'o rudă a acestuia, Gr. Petrovan, mutat și destituit apoi pentru dilapidare de bani ¹⁾.

4. În privința Universității din Iași dăm câteva amănunte necesare. Originile ei pornesc din legea *Așezământ pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, votată de Divanul general în Februarie 1850 și promulgată de Domnitorul Gr. Ghica în Ianuarie 1851. Legea prevedea și întemeierea unui învățământ superior prin înființarea a patru facultăți, de filosofie, de legi, de teologie și de medicină. Pentru punerea ei în aplicare Grigore Ghica chemase din Transilvania în Ian. 1852 pe August Treboniu Laurian, ca inspector general al școlii.

În 1854—55 se procedase la înființarea facultății juridice: primul profesor fusese Gh. Apostoleanu, care și ținuse o serie de lecții de Economie politică cu elevii din clasa VII-a pentru recrutarea viitorilor studenți ai

---

¹⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 56.

Facultății. În anul 1858—59 cele două facultăți, juridică și filosofică, aveau ca profesori pe: Simeon Bărnuz, profesor de filosofie și drept natural cu obligația de a preda și la gimnaziu introducerea la Filosofie; V. A. Urechia, profesor de istorie și lit. rom. și universală; Petru Suci, profesor de istorie, Institutele dreptului roman și Pandectele; Theodor Veisa, la dreptul civil; Gh. Apostoleanu, la dreptul penal și procedura penală; Iacob Lupășcu, la dreptul comercial.

Sub forma ei definitivă, cu patru facultăți (filosofică, juridică, teologică și medicală), Universitatea din Iași se înființase prin decretul din 26 Octombrie 1860, din inițiativa Ministrului de Instrucție M. Kogălniceanu (director fiind V. Alexandrescu-Urechia)¹).

În ziua de 24 Noiembrie avuse loc prima ședință a Consiliului academic (cu 13 profesori) și, în urma refuzului lui G. Bărnuz de a primi rectoratul (pentru a nu-și pierde calitatea de supus austro-ungar), fusese ales ca prim rector Ion Strat, profesorul de Economie politică și viitorul ministru de Finanțe.

5. Maiorescu debută la Universitate la 9 Decembrie 1862, printr'un curs *Despre istoria republicii romane dela*

¹) Actele inaugurării Universității în ziua de 26 Oct. 1860, în prezența domnitorului Cuza se pot găsi în *Anuarul Universității din Iași* pe anul școlar 1895—96, Iași, 1897. Anume: Rugăciunea Arhiepiscopului Filaret Scriban; discursul rostit în numele Universității de G. Mârzescu; afișul reprezentației de gală dela Teatrul Național; cu «*Strofe la ocaziunea deschiderii Universității de Iași*» ale lui Ion Ianov; programul cursurilor de facultate pe anul viitor 1860—61.

introducerea tribunilor plebei până la moartea lui Iuliu Cezar, cu privire specială la dezvoltarea economico-politică și cu anexa unui seminar pentru studiul izvoarelor în texte. Cursul nu dură însă decât o lună (până la 23 Ianuarie 1863), deoarece, odată cu venirea la Instrucție a generalului Christian Tell, fu invitat să pună capăt cursului de istorie, pentru a face cursul de filosofie suplinat de Bărnauț, care rămânea la catedra lui de drept public ¹⁾.

Din *Anuarul general al Instrucțiunii publice din Iași pe anul școlar 1863—64*, publicat de V. Alexandrescu-Urechia, directorul general al Instrucției Publice și al Cultelor (1866), vedem că Facultatea de Litere se compunea din trei profesori: N. Ionescu la istorie, V. Alexandrescu la literatură și Titu Maiorescu la filosofie; Maiorescu predă la anul I:

Marți—Joi—Sâmbătă, 5—6: Filosofia (Psihologia cu aplicare la pedagogie și cu privire perpetuă la Logică, Metafizică, Estetică).

La anul II: Filosofia (Metafizica lui Kant: introducere istorică. *Critica rațiunii pure*).

Consiliul academic era compus din T. L. Maiorescu, S. Bărnauț, V. Alexandrescu, St. Micle, I. Pop, Gh. Mârzescu, Octav. Teodori, St. Emilian și N. Culiianu.

Nu vom urma aici peripețiile, prin care s'au scurs anii de profesorat ieșean al lui Maiorescu din Decembrie 1862 până la 13 Octombrie 1871, când fu considerat ca demisionat de generalul Chr. Tell, prin faptul alegerii lui ca deputat guvernamental. Multe din întâmplări vor

¹⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 47.

fi povestite în capitole deosebite; amintim doar, în trecăt, ca simplă indicație de *cursus honorum*, că-l găsim decan între 12 Februarie 1863 — Septemvrie 1863 și apoi rector dela 18 Septemvrie 1863—1867, în condiții patetice, asupra cărora vom reveni. În această calitate, după lovitura de stat dela 2 Mai 1864, fusese numit în comisia ce avea să prezinte Domnitorului rezultatul plebiscitului. Actul fusese redactat chiar de Maiorescu ¹⁾.

În aceiași calitate rosti în ziua de 2/14 Iulie 1867 înaintea Domnitorului Carol I raportul asupra școalelor publice ²⁾, prin care constata că, deși față de 1864 s'a mărit numărul școlilor, numărul școlarilor s'a împuținat. În anul 1864 erau 1500 școlari primari și secundari, iar acum 1360. Explicația: « notabila schimbare ce a intervenit în acești trei ani și care poate explica diferențele statistice, este noua lege de Instrucția publică, pusă în lucrare la 1865—1866, după care inspecțiunea școalelor primare a trecut la primărie, iar școalele secundare au rămas fără inspecție regulată, și toată administrația s'a centralizat. În aceste împrejurări datele statistice de mai sus iau un caracter de o îndoită gravitate prin faptul că, după noua lege, învățământul a devenit obligator și cu toate aceste statistica constată împuținarea numărului școlarilor».

¹⁾ « Monitorul Oficial », nr. 114 din 22 Mai 1864. Cf. Soveja, *op. cit.*, nota dela p. 57.

²⁾ *Raporturi despre starea școalelor publice din Iași la finele a. șc. 1866—67 pronunțate înaintea M. S. Domnitorului Carol I în 2/24 Iulie 1867 de d. Titu Maiorescu, rectorul Universității și de d. Nicolae Culiannu.*

În 1866, împreună cu o asociație de profesori, din care făceau parte I. M. Melic, N. Culianu, P. Poni, Dr. L. Ciurea, P. Paicu și D. Quinezu, T. Maiorescu întemeie *Institutul academic*, care fuzionează la 1879 cu *Liceul nou*, întemeiat la 1871, în *Institutele Unite*, una din gloriile învățământului particular al Moldovei, care n'au dispărut decât în 1907 ¹⁾.

---

¹⁾ În această privință cu specială privire la epoca de profesorat a lui M. Eminescu, cf. Eugeniu E. Vincler, *Institutul Academic, 1866—1879; Institutele Unite, 1879—1907*, Buzău, 1914.

Ni s'a păstrat « *Discursul d-lui T. Maiorescu, rostit cu ocazia împărțirii premiilor la Institutul academic* », în 26 Iunie 1873. S'a republicat de I. E. Torouțiu, *op. cit.*, I, p. 35.

XI

1. Primele conferințe ale lui Maiorescu la Iași. — 2. Primele conflicte cu B. P. Hasdeu. — 3. Primele conferințe organizate cu V. Pogor și P. P. Carp.

1. Maiorescu ajunsese la Iași la 4 Decembrie 1862, la 9 Decembrie își începuse cursul « despre istoria republicii romane » — și, după obiceiul lui, la 10 Februarie 1863 porni un ciclu de conferințe publice de caracter pedagogic, în care și vechile lui preocupări dela Berlin (opera clasică și opera italiană, etc.) își găsesc întrebuințare.

Ni s'a fi păstrat prospectul acestor conferințe în periodicul *Lumina*¹⁾ al lui B. P. Hasdeu, colegul lui dela Colegiul național, însoțit de un comentariu plin de obișnuita lui incizivitate satirică:

Reflecțiuni filosofice populare relative la familie și educațiune

Sub acest titlu se începe Duminică în 10 Februarie 1863 la 12 ore și se va continua în Duminicile viitoare dela 12—1 de amiază, în *Sala*

---

¹⁾ *Lumina*, nr. 10 din 1863, p. 69. Cf. Mihail Popescu, *Conv. lit.*, numărul jubilar, 1867—1937, p. 396.

de la Bancă un curs public, unde se vor desvolta în mod popular un șir de idei asupra educației în familie, luminat prin principii psihologice și mai ales estetice. Intre altele se vor trata următoarele materii:

1. Familia în Stat și în societate; educația în familie.
2. Educația fundată pe principii științifice; estetica și psihologia ca părți ale filozofiei.
3. Principiile estetice. Frumosul, sublimul și plăcutul. Aplicări la muzică (opera clasică și operă italiană) și la literatură (clasică și romantică).
4. Importanța estetice pentru educațiune. Principii psihologice. Realismul și materialismul în psihologie.
5. Temperamentele.
6. Viața de zi și viața de noapte a sufletului; vis, viziuni, stahii.
7. Memoria și fantezia.
8. Voința și caracterul.
9. Voința și inteligența, talentul și geniul.
10. Recapitulare. Mijlocul justifică scopul.

Cu introducerea acestui curs public sper că am atins o coardă ce-și va afla răsunetul ei în inimile societății din Eși. Dacă Eșii nu mai sunt acum centrul administrațiunii, trebuie să devină centrul unei alte activități, centrul mișcării literare și științifice. O mică parte a unei asemenea mișcări sunt și cursurile publice. Inșă pentru ca ele să aibă un efect în societate trebuie să fie susținute prin doamne, adevăratul element social în timpul modern.

Către *doamne* dar mă adresez în specie și mai ales către mamele de familie, rugându-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili, ca ora pe săptămână, în care mă vor încuraja cu prezența d-lor, să nu fie o oră pierdută.

Tit Liviu Maiorescu

Iași, 6 Februarie, 1863.

Iată și comentariul lui Hasdeu (pe atunci B. Petriceicu-Hâjdeu), în care elogiul aparent e țesut cu firul ironiei și al calamburului.

Amicul și colegul nostru d. Maiorescu este unul dintre acei doi-trei jani români, cari n'au adus din străinătate câte un lustru de studiu, o știință jumătățită. Noi am avut plăcerea a asista la câteva din prelegerile d-sale de istorie universală la facultatea de litere, și, dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tânărului profesor, încai am rămas încântați

de elocința și limpiditatea de expunere, cu ajutorul cărora d-lui știe a se furișa, așa zicând, în inimile ascultătorilor. Inzestrat fiind cu unele atari daruri, d. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul Doamnelor (!)¹).

Șeșencele noastre trebuie să se bucure cu atât mai mult, că pân'acum ele n'au auzit *en propre* decât pe doftori, cari le făceau nu cursuri publice ci doar curse private, pe când noul lor profesor nu le va aduce decât lumini, învățându-le a se feri de orice *negură* (?!). In adevăr, însuș forța de atracție a d-lui Maiorescu, elocința sau *gura* (puteți adăuga « de aur » ca în porecla Sf. Ioan) este în contradicție diametrală cu *ne-gura*.

B. P. H-ă.

2. Pentru că acest comentariu ne-a pus de pe acum față în față pe acești doi oameni de temperamente deosebite, care aveau să se măsoare apoi în polemici și în rezerve, cu stimă reciprocă în fond și cu porțiuni de recunoaștere, dar pe poziții diferite, timp de o jumătate de veac, expunem aici elementele unui conflict iscat între dânsii chiar din primul an al întâlnirii lor, — care vor arunca lumini asupra raporturilor lor ulterioare.

Iată ce găsim sub titlul « *Tutti frutti* » în aceeași *Lumina* (nr. 57) a lui Hasdeu:

Comitetul de inspecțiune a școalelor din România de dincoace de Milcov, Iași, în 18 Aprilie 1863.

D-lui B. P. Hăjdeu, prof. la Gimnaziul din Iași.

Domnule profesor și confrate,

Subscrisul comitet are onoare a vă aduce la cunoștința d-v. că unii din d-ni profesori s'au plâns de frivolitățile răspândite în mai multe locuri în foaia dv. *Lumina* (din Moldova). Și afară de aceste plângeri,

¹) Imprudența lui Maiorescu de a se adresa în special către « doamne » merita ironia lui Hasdeu.

comitetul însuși este de opinie că din punctul de vedere al demnității morale «una din sfintele datini a profesorului în (lipsește ceva) care caz, mai multe din pasagiile scrise de dv. în numita foae, ar fi rămas mai bine, dacă nu nescrise, cel puțin nepublicate»¹⁾).

Și după ce-i amintea conținutul § 150, 153, 154 din regulamentul școlar continuă:

Comitetul are dreptul de a vă sfătui cu autoritate oficială să părăsiți calea, pe care ați început a păși în ultimele numere.

Subscrisul comitet însă, apreciind pe de altă parte serviciul ce inteligența dv., când este aplicată cu seriozitate, a adus și aduce publicației și fiind prin urmare plin de considerațiune colegială pentru dv., vine a vă ruga, d-le profesor și confrate, să binevoiiți a nu mai publica în foaia dv. lucruri ce vatămă sentimentul de onestitate a lectorilor, un sentiment ce — sperăm că în privința aceasta suntem de aceeași opinie — trebuie să fie respectat în toată candiditatea sa.

Vă rugăm încăodată, d-le Profesor, să interpretați aceste cuvinte cu acelaș spirit de colegialitate cu care au fost scrise și să primiți totodată încredințarea distinsei noastre considerații.

T. Maiorescu, O. Teodori, G. Mârzescu

(președintele V. Alexandrescu (Urechia) nu e subscris).

Hasdeu răspunse cu vioiciunea lui obișnuită:

— «Nu avem plăcerea de a cunoaște de aproape pe d-nii Mârzescu și Teodori; dar suntem în stare să apreciem meritele junelui d. Maiorescu, care a făcut studii serioase, posedă cunoștințe netăgăduite, și, prin urmare, ne mirăm cum de n'a știut niște lucruri atât de elementare».

¹⁾ E vorba de nuvela *Duduca Mamuca*.

Argumentul e: abaterile ziaristice sunt supuse legii presei și nu comitetului de instrucție. Apoi în ofensivă: «Noi atragem, ca redactor, cea mai serioasă atenție a d-lui ministru de Culte asupra unui corp ce-și însușește o nepilduită dictatură peste spirite și chiar peste trupuri pe temeiul de «imoralitate în cuvânt și în faptă» din Așezământul școalelor: o frază fără margini, în puterea căreia tot profesorul lesne ar putea fi spânzurat în toate orele zilei — etc. ! etc.».

După ce atacă pentru publicistica lor pe N. Ionescu, pe V. Alexandrescu-Urechia, în nr. următor 16, în *Mișcarea literelor în Eși*, are totuși o notă de cruțare față de Maiorescu: «D. Maiorescu, ale cărui baze teoretice, iubesc a fi drept, dau o frumoasă speranță pentru viitor, și care, prin urmare, formează o excepție în mijlocul celorlalți, te ucide și d-lui, prin imitație, în cursul d-sale».

Cum? Nu ne spune însă la ce face aluzie.

Cu toate că din acuzat se făcuse acuzator, Ministrul îl destitui totuși din postul de profesor la gimnaziu iar procurorul îi deschise acțiune publică. În nr. 17 al *Luminii* avem în extenso: «*Apărarea redactorului în procesul de presă*, intentat *Luminii* de către d-l procuror al curții criminale pentru epizodul *Emiliei*, inserat în romanțul *Duduca Mamuca*, pronunțată în 3 Iunie 1813».

Iată poate primul proces literar de imoralitate. Desbaterile lui avură loc în cadrul spectacular, pe care îl oferea Iașul în astfel de ocazii; după două zile se dădu sentința:

«Curtea criminală cunoaște pe d. Hasdeu nevinovat de acuzația ce i s-a întins și, prin urmare, hotărăște ca să rămână liber de răspundere în acest caz.» D. Gherghel,

L. Catargi, V. Florescu, Mano. — Hasdeu rămase totuși destituit dela catedră.

3. «Prelucrările populare» pornite de Maiorescu la 10 Februarie 1863 în sala Băncii Moldova avură, ca de obicei, un mare succes și prin talentul oratoric al vorbitorului și prin atmosfera culturală a unui oraș lipsit de alte distracții intelectuale și artistice. În iarna anului următor Maiorescu se întovărăși cu Vasile Pogor și P. P. Carp, cu care se împrieteni, în vederea unui ciclu colectiv de «prelucrări», început la 9 Februarie și având să rămână apoi stabilit la data fatidică a lunii Februarie până în vacanța Paștilor. Deși ciclul nu se axa încă pe o idee centrală, prezența unei prelegeri introductive ținută de T. Maiorescu dădea de pe acum indicații. Iată programul acestui ciclu:

1. *Ce scop au cursurile populare?* de T. Maiorescu.
2. *Religia în popor* de T. M.
3. *Sunete și colori* de T. M.
4. *Tragedia antică și modernă* de P. Carp.
5. *Încă o dată principii estetice și aplicări la arhitectură* de T. M.
6. *Aplicări la tragedia «Moartea lui Wallenstein»* citit în traducere română ¹⁾ de T. Maiorescu.
7. *Moartea lui Wallenstein*, continuarea citirii.
8. *Moartea lui Wallenstein*, terminare.
9. *Înrăurirea revoluției franceze asupra ideilor moderne*, I, de V. Pogor.
10. *Individualitatea poporului și cosmopolitismul* de T. Maiorescu.

---

¹⁾ Traducerea era făcută de Emilia Maiorescu, apărută în editura Junimeii.

11. *Inrâurirea revoluției franceze asupra ideilor moderne*, II, de V. Pogor.
12. *Socialismul și comunismul în Franța* de T. Maiorescu.
13. *Trei Cezari* (Cezar, Carol cel Mare, Napoleon I) de P. Carp.
14. *Mintea și inima* de T. Maiorescu.

Primate cu atâta însuflețire de cercurile intelectuale ale Iașilor, «prelecțiunile» fură suspendate câțva timp de marea înscenare a procesului împotriva lui Maiorescu din 1864.

XII

1. Preludiul intrigii universitare. — 2. Atacurile lui N. Ionescu în *Tribuna română* privitor la «scandalul» dela Școala centrală de fete. — 3. Destituirea lui T. Maiorescu și ancheta judiciară. — 4. Procesul dela 4—8 Febr. 1865. Achitarea. — 5. Procesul ajunge la Curtea de apel. Achitarea și reintegrarea lui T. Maiorescu.

1. Lupta întreprinsă împotriva lui Maiorescu de Ardeleni și fracționiștii moldoveni porni mai întâi din sânul Universității, al cărei rector era. Sub cuvânt că rectorul trimesese o adresă de invitare la un examen fără ca ea să fie contrasemnată de decan și secretar, Consiliul academic se adunase în două ședințe consecutive la 30 Iunie și la 1 Iulie 1864 (care ținut dela 6 dimineața până la orele 12) și, sub instigația lui N. Ionescu, dăduse un vot de blam rectorului, cu o majoritate compusă din adversarii lui: Gr. Cobălcescu, Ștefan Micle, P. Suciu, Al. Gheorghiu, Șt. Emilian, N. Ionescu. Indignat, Maiorescu își prezentase demisia, pe care Ministrul nu i-o primise ¹⁾.

---

¹⁾ Adversarii obținuseră majoritatea prin faptul că Maiorescu se abținuse dela vot. Scena e povestită și în I. Negruzzi, *Amintiri din «Junimea»*. p. 22. Dușmănind pe un student, P. Suciu nu voia să

Acesta e preludiul.

La 3 August 1864 apăru în *Tribuna română*, ziarul lui N. Ionescu, o notă misterioasă:

« Ceia ce se șoptește despre purtarea necuviincioasă a unuia din membrii fostului comitet de inspecțiune e de o mare gravitate.

Nouă nici nu ne vine să credem că, sub pavăza unei autorități publice, s'au putut ascunde atât de îndelungat timp o purtare de scandal ca aceea ce a devenit fabula târgului. Trebuie să fi ajuns și până în Minister murmurele de aici ».

Peste zece zile în nr. 223 din 13 August 1864 al *Tribunei române*, atacul începu să se precizeze, fără a se numi totuși persoana și povesti faptul:

« Nu voim nici măcar să dăm a înțelege că n'ar fi cazuri, în care un profesor, un înalt funcționar universitar, se cade și trebuie să fie destituit spre pedeapsa lui și moralizarea altora ». Și așa mai departe.

În timpul acesta « Comitetul de inspecție », compus din V. Alexandrescu (devenit apoi V. A. Urechia) ca președinte și din T. Maiorescu, N. Culianu, I. Pangrati, Oct. Teodori și G. Mârzescu, intrase în conflict pe chestie bugetară cu ministrul D. Bolintineanu și demisionase în Iulie 1864. Curând Bolintineanu se retrăsese însă și fusese înlocuit de N. Krețulescu, care numise pe V. A. Urechia ca director general al Cultelor și Instrucțiunii

---

completeze comisia lui de examinare, așa că tânărul era mereu amânat. În lipsa unui regulament, deși profesor la litere, Maiorescu intrase ca al treilea examinator — de aici campania lui N. Ionescu și votul de blam.

publice. La 13 August el reintegrase vechiul comitet în drepturile lui; peste câteva zile Maiorescu fusese chemat la București la căpătâiul tatălui său pe moarte; ajuns la 22 August, îl găsisse îngropat și se întorsese la 8 Septemvrie. În lipsă, în numărul din 31 August, în care se publica necrologul tatălui său Ioan Maiorescu, se dădea atacul deciziv împotriva fiului, povestindu-se « scandalul dela școala centrală » prin legătura lui de dragoste cu o guvernantă a școalei. Prezența lui Maiorescu în școală se explica prin faptul că se oferise să țină un curs gratuit de metodică limbii române elevelor de curs superior, la care puteau asista și institutoarele din Iași, curs ce avea loc dela 6—7 sau 7½ seara de trei ori pe săptămână. De aici și posibilitatea insinuărilor.

Sesizat de aceste calomnii, *Comitetul de inspecție școlară* aduce prin adresa nr. 662 din 7/29 Septemvrie 1864 concluziile lui privitoare la cele ce s'ar fi petrecut la școala Centrală de fete¹⁾. Rezoluția conchide la netemeinicia acuzațiilor, la suspendarea profesorului N. Ionescu, la urmărirea lui judiciară pentru calomnie. Membrii comitetului semnați sunt: G. Mârzescu, N. Culianu, O. Teodori, Ioan Pangrati. Președintele era T. Maiorescu, adică însuși calomniatul. Rezoluția ministrului N. Krețulescu (17 Septemvrie 1864) aprobă vederile comitetului, suspendă pe N. Ionescu și înaintă

¹⁾ Dosarul 551/864 al Ministerului Instrucțiunii la Archivele Statului. Pe lângă unele date, de care m'am servit, folosind lucrarea în manuscris a d-lui Mihail Popescu, subdirectorul Archivelor, e de consultat broșura *Procesul Maiorescu cu actele autentice*, publicată de P. P. Carp, N. Mandrea, G. Mârzescu, I. Negruzzi, V. Pogor, Iași, 1865.

afacerea în mâinile Procurorului Curții criminale. Comitetul de inspecție școlară trimise și ziarului *Tribuna română* (7 Septembrie 1864) o desmințire a celor publicate acolo, susținând că «scrisorile ce pretindeți că le posedăți nu sunt și nu pot fi decât simple mistificări dela niște calomniatori și rău voitori ai școalei»; la fel protestă prin adresa nr. 232 din Septembrie 1864 și direcția școalei centrale de fete prin directoarea sa Olimpia Gros, o bătrână franceză, fostă guvernantă în casa lui D. Cantacuzino, ce o numise în fruntea școalei, în trecerea lui pe la Ministerul Cultelor și al Instrucției publice ¹⁾.

Procuror al curții criminale era D. Vârlănescu, un prieten al «fracțiunii libere și independente»; lui îi prezintă N. Ionescu diferite scrisori ale părinților unor eleve asupra relațiilor lui Maiorescu cu domnișoara Emilia Richert, pedagoaga școalei.

Cu toată intervenția Doamnei Elena Cuza de a nu se face o anchetă judiciară ci ancheta unei comisii, evitându-se astfel scandalul public, afacerea luă totuși calea judiciară. Armele lui N. Ionescu constau din câteva scrisori, din care unele ale unor persoane neidentificate, și din mărturiile d-nei Eufrosina Cobălcescu, a moașei Câmpeanu, mama Veronicăi Micle, a pedagoagei Grofșca precum și ale lui Alecu Alexandrescu, economistul, și Ion sin Andrei, portarul școalei, ce declarau că, după lecțiile

---

¹⁾ Numirea acestei străine în locul lui N. Verdeanu produsese revolta printre profesorii locali, urmată de 16 demisii din învățământ, despre care s'a pomenit ceva mai înainte.

sale de limba română, între 4—5 p. m., Maiorescu obișnuia să se ducă în camera pedagoagei, unde rămânea până la 9, 10 și odată chiar până la 12 noaptea; după spusele unor foste eleve, Eufrosina Cobâlcescu împingea chiar ora acestor incursiuni până la unu din noapte; la fel și moașa Ana Câmpeanu, după mărturia propriei sale fiice ¹⁾: « Fiica mea, anume Veronica Micle, ce se afla în etate de 14 ani, elevă în clasa V, cu ocazia venirii acasă, după vacanța sărbătorilor Paștelor, anul curent, mi-a arătat următoarea împrejurare: că într'una din zile pe la orele 5,30 după amiază, viind d. Maiorescu în internat a intrat direct în camera d-rei guvernante, Emilia Richert, elevele fiind intrate în clasă, numita mea fiică era ocupată cu ștergerea unei table din sală, în același timp a văzut că a venit d-na Maiorescu, aceasta, voind a intra în camera D-rei Richert, a bătut la ușă, dar nu i s'a deschis și nici n'a voit a-i răspunde, numai atunci Doamna a trecut peste sală și bătând la ușa D-nei Gros i s'a deschis și numai atunci s'a deschis și ușa dela d-ra Richert, unde era d. Maiorescu, după care d-na Maiorescu a intrat înlăuntru și ce se va fi petrecut nū cunoaște ». Măritată de câteva luni cu profesorul Ștefan Micle, Veronica se afla acum cu soțul ei în Transilvania. În urma raportului procurorului Vârlănescu (nr. 1334 din 1 Octomvrie 1864), ministrul Krețulescu îl reintegră la catedră pe N. Ionescu și-l suspendă la 9 Octomvrie 1864 pe Maiorescu din funcția de rector și profesor la Universitate precum și din alte funcții « retribuite cât și

---

¹⁾ Protocolul din 26 Spt. 1864.

onorifice până se va da rezultatul procesului»; bibliotecarul Câmpeanu fu numit provizor ca director și profesor la institutul preparandal Vasile Lupu; guvernanta Emilia Richert fu înlăturată din post. Tot din ordinul lui Krețulescu, i se deschise lui Maiorescu acțiune publică pentru «scandaloasa și imorală sa urmare esersată în pensionul Central de fete»; în acțiune se implica și directoarea Olimpia Gros și Emilia Richert. În lungile lui răspunsuri la interogatorul din 29 Octomvrie 1864 Maiorescu arată că depozitiile economului și portarului erau mincinoase: «Niciodată n'am fost la acea școală până la 12 ore, nici până la 11, nici până la 10. În anul 1864 n'am fost niciodată până la 9 . . . La 8 ore nu mai eram în acel institut». Recunoaște că în 1863 fusese o singură dată până la 9, în ajunul plecării la Berlin, în 22 Octomvrie 1863, ca să ia măsuri pentru așezarea unui clavir, pe care nu-l putea lăsa acasă din pricina frigului; a doua zi clavirul a și fost transportat în lipsa lui în odaia guvernantei Richert. Totul era o intrigă a familiei Cobâlcescu, pentru a aduce la direcție pe d-na Eufrosina Cobâlcescu. Și după ce respingea invinuirile diverșilor martori, pune la zid pe moașa Ana Câmpeanu și pe fiica ei Veronica în cel mai bun stil maiorescian:

« . . . Că după ce nevastă mea a bătut la ușa guvernantei din năuntru odăii n'a voit nimeni să răspundă. Această spusă însă, singura care are valoare de indiciu din arătările d-rei Câmpeanu, a zis-o adăugând-o moașa Ana Câmpeanu — fiindcă o moașă și un ofițer ¹⁾ au ajuns

---

¹⁾ Un căpitan Dumitriu.

apărătorii unei școale de fete în privința moralității!

Din salon este absolut cu neputință a auzi, dacă răspunde cineva din lăuntru odăii guvernantei sau nu. Intre salon și odaia guvernantei sunt scări bifurcate în dreapta și în stânga care separă, într'o distanță așa de mare încât nici nu va cuteza d-ra Veronica Câmpeanu, nu-i va trece prin cap a zice că ar fi putut auzi, dacă răspunde cineva din lăuntru sau nu. Eu cer ca să se întrebe d-ra Veronica Câmpeanu însăși asupra acestui punct, iar nu d-na Câmpeanu, *care în fantezia d-sale de moașă a putut face multe și variate schimbări și îngroșări a adevărului*». Cât despre insinuarea că ar fi o rivalitate între d-ra Emilia Richert și soția lui, Maiorescu arată prietenia ce o lega pe nevastă-sa de d-ra Richert, care, de ori câte ori lipsea Maiorescu din Iași, se instala în casa lui pentru a-i ține de urît nevastei. Apărătorii, pe care și i-a constituit, sunt: Vasile Pogor, P. Carp, Octav Teodori, G. Mârzescu, Iacob Negruzzi, N. Mandrea, pe lângă care se mai oferiseră și Cimara și Pantazi Ghica — pentru a rămâne efectiv: Pogor, Negruzzi, P. P. Carp, Pantazi Ghica ¹⁾.

Din nefericire, mai toate declarațiile martorilor, oameni de serviciu, eleve, pedagoage afirmau frecvența vizitelor prelungite și relațiuni prezumate. Se descoperi și o scrisoare cu generalități asupra amorului și un fragment furat dintr'un jurnal al Emiliei Richert mai

¹⁾ Declarația lor din 2 Noemvrie 1864. Totuși în broșura de apărare nu se pomeneste numele acestui viitor dușman al lui Maiorescu, dar totodată și celebra lui victimă din *Beția de cwințe*.

grav. E un dialog între două persoane nenumite, dar cu aluzii destul de străvezii, de felul acestor: « Femeia mea știe că-mi place să vorbesc cu d-ta dar nu cunoaște chipul de a fi al raporturilor noastre: ea e geloasă și trebuie să o respect.. . Femeia mea e geloasă, trebuie să le respectez acestea dar nu cred că trebuie să mă supun, pentru că aceasta ar fi a-mi impune prea mult. . . Zici că ești statornic și în vreme de două luni la Berlin nu mai gândeai la mine. . . etc., etc. ».

Nu fără dreptate conchise președintele Sandu Dudesco: « Ei bine, pe cine altul l-ați putut dv. înțelege prin acel cavalier decât pe d-l Maiorescu? Dumnealui este însurat, dumnealui a dat lecții de pedagogie, dumnealui a fost la Berlin, Dumnealui e amicul d-lui Rosetti; dumnealui a petrecut adeseori la d-voastră, dumnealui a avut motiv să spună că ce ar spune d-na Gros, când v'ar vedea pe amândoi singuri petrecând în odaie. Și pe ce altă persoană ați putut înțelege pe acea domnișoară decât pe dv. înșivă? ».

Răspunsul guvernantei nu era convingător: « Asigur că n'am avut nici un fel de raport ilicit cu d. M. și încă odată repet că nu sunt în stare a răspunde asupra unor gânduri, unei hârtii scrise nu știu când și furată dintre alte hârtii aruncate într'o ladă totdeauna închisă ».

4. După insistențele lui N. Krețulescu pentru accelerarea procesului, sorocul fu fixat, în sfârșit, la 4 Fevruarie 1865 și se desfășură până în ziua de 8 Fevruarie. Ședințe pasionate și contradictorii, al căror ecou de febră ni s'a păstrat în *Amintirile din « Junimea »* ale lui

Negruzzi: afluența enormă de public venit să asiste la judecarea « scandalului » ce tulbura liniștea orașului de jumătate de an și făcea obiectul tuturor conversațiilor; defilarea martorilor, dintre care eleve și pedagoage ce făceau declarații publice în chestii atât de gingașe; prezența lui N. Ionescu, în frac, căruia i se tolerase rolul nelegal de « denunțător și de reprezentant al opiniei publice »; senzaționala revenire a pedagoagei Aliman (Negruzzi o numește Alimănescu), martoră principală, asupra declarațiilor ei, ca fiind făcute din instigația d-nei Cobâlcescu, și toate celelalte elemente de senzațional ale unui proces de o natură atât de delicată.

În locul lui Sandu Dudescu, ce găsisese mai nimerit să se declare bolnav, prezida G. Racoviță, prietenul lui Maiorescu dela Viena și Paris. În locul substitutului de procuror Al. Degre ¹⁾, care, după ce găsisese elementele unei acțiuni penale și-l trimisese pe Maiorescu în judecata tribunalului corecțional, intenționase chiar să-l și aresteze, procurorul Filostrate renunță la acuzare în urma retractării martorei Aliman. Acuzația o susținu atunci cu violență N. Ionescu, iar apărarea G. Mârzescu.

Sentința rostită în ziua de 8 Februarie 1865 îi achită pe inculpați cu majoritatea de voturi, al lui G. Racoviță și Al. Iuliano, dar și cu opinia separată foarte defavorabilă a lui Răducanu Botez.

---

¹⁾ Devenit apoi agent diplomatic al țării la Berlin, cu ocazia numirii lui în 1879 ca membru al Curții de Casație, avea să i se conteste cetățenia română. Maiorescu a intervenit în ședința Camerei din 19 Februarie 1879 împotriva interpelării deputatului Dimitre Anghel.

5. Impotriva sentinței Ministrul de justiție G. Vernescu ordonă telegrafic procurorului general să facă apel, ceea ce Vârlănescu și făcu, sorocindu-se procesul pentru 26 Aprilie... Scandalul continuă să fie obiectul controverselor pasionate ale «saloanelor» într'un sens sau altul. «Carp și cu mine — mai ales Carp — scrie Iacob Negruzzi ¹⁾, amenințam în gura mare că vom provoca la duel pe toți acei care ar manifesta vreo îndoială despre justiția acestei cauze» ²⁾. Procesul dela Curtea de apel nu mai avu publicitatea întâiului proces; ședința fu secretă; lui Nicolae Ionescu nu i-se mai îngădui rolul de «denunțator și reprezentant al opiniei publice» așa că nici nu mai apăru în instanță; contradicțiile tinerelor martore ieșiră mai în evidență; chiar și mult îndrăzneța Veronica fu intimidată de prezidentul Cazimir, care o apostrofase: «dar dumneata știi ce e amorul?». Deși nu luase cuvântul la primul său proces, Maiorescu se apăară singur susținut și de pledoaria avocatului Cimara; în lipsă de probe procurorul își retrase apelul, așa că,

¹⁾ Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 35.

²⁾ Pentru a da atmosfera creată în jurul acestui proces se poate citi lunga scrisoare a lui Iacob Negruzzi către Al. Gregoriady-Bonachi din 17 Febr. 1865 publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și doc. lit.* III, p. 34, și pe care o reproducem în *Anexa* nr. 7. Mai avem dela G. Mârzescu o broșură: *Apărarea dinaintea Tribunalului de Iași, secțiunea II a d-lui Titu Liviu Maiorescu, doctor în filozofie și în legi, director al Școlii pre-parandale, profesor la filozofie și rector Universității de Iași de G. Mârzescu etc.*, Iași, Tip. «Buciumului românesc», 1865. Pledoaria e melodramatică. Dovedește că totul era o înscenare a grupului Nicolae Ionescu—Eufrosina Cobâlcescu și arată că toți martorii erau rudele d-nei Cobâlcescu, care dorea să devină directoarea școlii.

pe baza unor lungi considerente, sub semnătura lui Cazimir, Palada, Mano, Lambrior, Tufescu și C. Philippidi, curtea găsi « că n'a urmat nicio relațiune ilicită între acuzații Maiorescu și Richert și nici vreun alt scandal în școala centrală de fete din Iași și dar acuzații Tit Liviu Maiorescu, Olimpia Gros și Emilia Richert nu sunt culpabili delictului ce li se impută »¹⁾. În urma acestei sentințe membrii comitetului academic al Universității din Iași (N. Culiano, N. Mandrea, I. Melik, I. Negruzzi și Gh. Mârzescu) cerură reintegrarea lui Maiorescu, suspendat din rectorat de șapte luni, « în toate funcțiile sale ce le ocupa cu onoare și cu demnitate și pedepsirea calomniatorilor »²⁾. Comitetul de inspecțiune școlară, compus de altfel cam din aceleași persoane (N. Culianu, O. Teodori, I. Pangrati, N. Mandrea) ceru și el prin adresa nr. 348 din 28 Aprilie reintegrarea lui T. Maiorescu la președinție și destituirea lui N. Ionescu. Ministrului G. D. Vernescu nu-i rămase decât să-l reintegreze în toate drepturile și în toate funcțiile³⁾, adică: președinte al comitetului și director al Institutului Vasilian precum și rector și profesor la Universitate. Mai

---

¹⁾ Fragmentul de scrisoare găsit la guvernantă se dovedise a fi copia unui pasagiu din *L'imitation de Jésus*, iar celalt fragment mult mai împovorător e judecat astfel: « nu e decât o relațiune confuză și mai mult neinteligibilă despre o vorbire ce ar fi avut acuzata cu o persoană, care nu este numită și că acea convorbire, chiar când ar fi avut loc între acuzatul Maiorescu și d-ra Richert, totuși nu poate fi luată ca o dovadă că între aceste două persoane ar urma o relațiune de amor ».

²⁾ Adresa din 28 Aprilie 1865.

³⁾ Adresa nr. 16.967 din 17 Mai 1865.

mult, chiar și Emilia Richert fu reintegrată în postul de guvernantă la Institutul central de fete din Iași¹⁾.

Astfel luă sfârșit acest « scandal » ieșean, semn al unor mari vrajbe dintre profesorii localnici²⁾. Că totul fusese

1) Adresa nr. 24.443 din 19/30 Iulie 1865.

2) Impresia trezită de proces a fost mare nu numai în presa locală. Ecourile lui se pot urmări și în ziarele din Capitală: în *Trompeta Carpaților* a lui Cezar Boliac și în *Opinia națională* a lui N. Orășeanu.

Pentru fixarea atmosferei dăm câteva extrase:

« Un ochiu pătrunzător, scrie G. B. într'o corespondență din Iași în *Trompeta Carpaților*, din 1 Aprilie 1865, ar fi văzut îndată că în realitate nu se judecau doi acuzați, ci se judeca Universitatea de Iași împărțită în două tabere adverse, o parte formată de acuzatul Maiorescu și de trei apărători, iar de cealaltă soția și nepoata altor profesori cu d. prof. N. Ionescu în fruntea lor. Era o luptă între două elemente adverse, din care se compune Universitatea de Iași: cel dintâi element, reprezentat de acuzat și de apărătorii săi învățători tineri, care îmbrățișează astă carieră cu toată ardoarea iluziilor tinereții, iar al doilea reprezentat de d. Ionescu și de soțiile d-lor profesori Miclea și Cobălcescu, care, după deșarte încercări de a subjuga elementele noi și pline de viață în consiliul academic, alesese o cale mai scandaloasă. Că această luptă publică avea izvorul său în împrejurări anterioare petrecute în sânul consiliului academic, nu mai poate fi îndoelnic pentru ori ce persoană ce nu se mulțumește cu pe deasupra lucrurilor, ci caută să pătrundă în măduva lor, să afle adevărul interior ».

În numerele următoare (4, 13, 18, 22 Aprilie 1865), se fac largi reproduceri din broșura *Procesul Maiorescu* a lui N. Mandrea, P. Carp, V. Pogor, G. Mârzescu, I. Negruzzi.

În no. din 6 Mai 1865 avem o corespondență a aceluiași G. B. despre judecata înaintea Curții criminale (26—27 Aprilie), în care procurorul Vărlănescu susținu acuzarea, iar V. Pogor, Cimara și iarăși Mârzescu susținură apărarea lui Maiorescu și a Olimpiei Gros. Corespondentul se întreabă de ce, după achitare, nu sunt pedepsiți calomnitorii?

orânduit din culise de Nicolae Ionescu, leaderul « fracțiunii libere și independente », și din ură față de Maiorescu dar și în beneficiul Eufrosinei Cobălcescu, doritoare de a ajunge directoare a Școalei Centrale ¹⁾, că martorii au fost « aranjați » — e un fapt neîndoios, dar, după cum iese din majoritatea depozitiilor și din fragmentul de « jurnal » al guvernantei destul de străveziu, nu e mai

---

Altfel de sunet avea să dea *Opiniunea națională* a lui N. Orășanu. În no. din 26/7 Martie 1865 găsim un articol, în care sub titlul *Procesul Maiorescu* se ridică împotriva sentinței de achitare dela prima instanță a lui G. Racoviță și A. Iuliano, în ciuda opiniei separate a lui Răducanu Botez și a faptului că, după ce rechizitorul substitutului de procuror Degre încadrase fapta lui Maiorescu în paragr. 200 al codului criminal, procurorul Filostrat își retrăsese acuzația în ședință. Face apel la ministrul de justiție pentru ca procesul să-și continue cursul. « Trebuie oare ca societatea, ca moralitatea ei să fie lăsate la capriciul desfrânatelor poftă ale unor indivizi imorali? » exclama virtuosul ziar.

În no. din 16 Aprilie 1865 *Opiniunea* publică sub titlul « denunțare formală în cauza Maiorescu », o scrisoare a lui I. Negruzzi, P. P. Carp, B. Pogor, Mărzescu, N. Mandrea, care, după ce apăraseră pe M. în fața justiției « se simt datori a-l apăra și înaintea opiniei publice și astfel față cu actele scoase la lumină prin tractarea publică a aceluși proces, declarăm că d. M. nu a comis nici cea mai mică necuviință, că la școala centrală nu s'a întâmplat nici măcar o umbră de scandal și că tot zvonul stârnit în această privință a fost o invențiune calomniatoare din partea d-lui N. Ionescu, redactorul *Tribunei* ». Deși ziarul declara că n'ar trebui să publice epistola « scrisă de indivizi pe care nu-i cunoaștem (?) » — o publică totuși și adaugă sentința de achitare a curții criminale și jurnalele lui Racoviță și lui Iuliano — dar și drastica opinie separată a lui Răducanu Botez.

¹⁾ Două luni după aceea N. Ionescu fu surprins în flagrant delict la Sculeni cu însăși doamna Frosa Cobălcescu, de unde urmă și procesul de divorț. Cf. I. Negruzzi, *Amintiri din « Junimea »*, p. 37.

puțin adevărat că intimitatea, larvară de altfel, a lui Maiorescu și a guvernantei, mersese destul de departe pentru a da frâu liber sentimentelor de dragoste ale fetei bătrâne, urîte și cam cocoșate, și pentru a trezi svonuri rău voitoare între eleve ce aveau să se răspândească apoi prin familii. Insuși Iacob Negruzzi o recunoaște și o explică prin plăcerea lui Maiorescu incontestabilă pentru toate epocile vieții lui de a se afla în societatea femeilor și a discuta cu dânsle chestiuni filosofice sentimentale, cu condiția ca să fie inteligente. «Negreșit că printre cele inteligente el prefera pe cele frumoase sau măcar frumoșele. În lipsă însă el se mulțumea și cu altele mai puțin frumoase, oricare ar fi fost ele, căci toată viața a fost un mare și pasionat curtezan»¹⁾. Din nefericire neplăcerile i-au venit tocmai dela o astfel de fată urîtă.

---

¹⁾ Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 26.

XIII

1. Atitudinea lui T. Maiorescu față de 11 Febr. 1866. — 2. Lupta împotriva separatismului prin ziarul *Vocea națională*. — 3. Acțiunea lui în răscoala separatistă dela 3 Aprilie 1866. — 4. Acțiunea lui în frământările alegerilor pentru constituantă din Oct.-Noembrie 1866. — 5. Inscrierea ca avocat; contestarea cetățeniei române.

1. Pe ziua de 11/23 Februarie 1866 găsim notat în *Insemnări*: «Acum ora 12 sosi Jacques Negruzzi cu vestea că Prințul Cuza a fost silit să abdice ast'diminează ora 5 și că locotenența domnească e formată din general Golescu, Haralamb și Lascar Catargiu». Și după ce dă lista noului guvern, înseamnă: «Bucuria generală indescriptibilă . . . Oare anume necesară (detronarea)?¹⁾». Editorul *Insemnărilor* interpretează cuvintele tăiate după «indescriptibilă» ca o adeziune a lui Maiorescu la bucuria generală pricinuită de detronarea lui Cuza, dar că abia mai târziu și a exprimat îndoiala asupra oportunității politice a detronării. Nu cunoaștem reacțiunea intimă a lui Maiorescu. Negruzzi ne povestește scena cu Maiorescu, dar nu ne dă nici un amănunt în privința aceasta²⁾.

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 122.

2) Iacob Negruzzi, *Amintiri*, p. 57.

Sigur e că el nu era cu nimic amestecat în firul complo-
tului, pe când Carp și Pogor luaseră parte și fură nu-
miți, unul secretarul Locotenentei domnești, iar celalt
prefect al județului Iași. Actele publice ale lui Maio-
rescu ne exprimă însă dela început îndoiala « ob gerade
notwendig » — dacă detronarea fusese, în adevăr, opor-
tună. Motivele argumentării sale se găsesc, în deosebi,
expuse în *Istoria contemporană a României*; ele pivotează
pe faptul că însuși Domnitorul intenționa să abdice
foarte curând și pe nesiguranța, pe care actul răsturnării
a împrăștiat-o în jurul tronului. « Oricum ar fi și ori câte
circumstanțe s'ar aduna pentru răsturnarea lui Cuza,
încheia el, modul cum s'a executat această răsturnare
rămâne condamnabil »¹⁾. Se temea și de complicații,
după cum o vedem din *Insemnări*, chiar în ziua răstur-
nării: « Dar o să urmeze complicații foarte mari interne
și externe »²⁾.

2. Răsturnarea lui Cuza avea să aducă, cu deosebire,
complicații la Iași, unde din prima zi « oamenii de aici
vor separatism, iar ciocoi Domn pământean ». Suferind
de pe urma ei pierderea importanței sale de odinioară,
Iașul se considera ca o victimă a Unirii; întreținută și de
banii rusești și de ambițiile unor candidați la domnie
înconjurați de oamenii lor de casă și de cei ce aveau să
devină « « fracțiunea liberă și independentă », Ardeleni
și Moldoveni exclusiviști, ce se reclamau dela princi-

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Istoria*, p. 5.

²⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I. p. 124.

piile lui Bărnauț în privința principelui străin, mișcarea separatistă luase, în adevăr, proporții primejdioase. Maiorescu și prietenii lui se aruncară în vâltoarea luptei: e primul lor contact cu agitația politică. Ei se luptau, firește, pentru principele străin, prevăzut în dorințele Divanurilor ad-hoc, pe baza cărora aveau să purceadă viitoarea lor acțiune politică. În Octombrie 1866 Maiorescu însemna: « În acest timp a fost la 3/15 Aprilie mica revoltă în Iași. Despre aceasta și despre activitatea mea politică în acest răstimp (vezi) *Vocea Națională* în toate cele opt numere »¹⁾.

Scos împotriva separatismului de dânsul împreună cu prietenul său N. Culianu și cu colaborația lui Negruzzi, ziarul n'a durat decât vreo trei săptămâni și e de regretat că, din cele 8 numere apărute, bibliotecile publice din București nu conțin decât numărul 5 din 20 Aprilie 1866²⁾, așa că nu-i cunoaștem decât articolele citate de alte ziare . . . Pe când separatiștii țineau întruniri în palatul lui N. Roznovanu, se făcu un meeting în sala dela Universitate, a « prelecțiilor » *Junimii*, sub președinția

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 124.

²⁾ Din acest număr reținem al cincilea articol în continuare al lui Maiorescu despre « *Descentralizarea și interesele speciale ale Iașilor* », în care cerea desființarea facultății de litere dela București și întărirea celei dela Iași. În locul celor trei catedre ocupate de T. Maiorescu, N. Ionescu, I. Caraieni, cerea o facultate cu 9 catedre, propunând și eventualii profesori: 1. Limba română, Massim. 2. Istoria și arheologia romană. A. P. Laurian. 3. Istoria Universală, N. Ionescu ori P. Cernătescu. 4. L. latină, Ieremia Circa. 5. L. elină, Caraieni. 6. Literatura antică ? 7. Literatura modernă, Vasile Alexandrescu 8 și 9. Filozofia și Pedagogia, T. Maiorescu, D. Răceanu la nevoc Zalomit.

lui Pogor. Maiorescu desvoltă motivele, pentru care era necesară prezența unei dinastii străine; Negruzzi vorbi în același sens, dar profesorul Al. Șendrea se ridică împotriva Domnului străin, și abia la urmă admise că ar putea fi și străin, dar de *viță latină, dar niciodată de viță germană*. Pentru că sala era foarte împărțită « Junimiștii » acceptară această formulă restrictivă a Domnului de viță latină. Iată pentru ce iscăliturile lui T. Maiorescu, Pogor se văd în josul acestei rezoluții ¹⁾.

3. Se cunosc din diferitele relațiuni contemporane fazele mișcării separatiste, care au dus la răscoala dela 3 Aprilie 1866, uneltită de Rusia prin agentul său C. Moruzi, condusă de Teodor Boldur-Lățescu și N. Ceaur Aslan în favoarea domniei pământene a lui N. Rosetti-Roznovanu, cumnatul lui Const. Moruzi — și având în frunte pe « ușorul de minte », cum îi spune Maiorescu, mitropolit Calinic Miclescu. După sfârșirea liturghiei, în Duminica Tomei, norodul îl invită pe Mitropolitul, înțeles de mai înainte, ca să se pună în fruntea mulțimii pentru a merge la Palatul Administrativ, unde se aflau locotenenții domnești Lascar Catargiu și generalul N. Golescu ca să susțină revendicările Moldovei sau

---

¹⁾ Scena e povestită în I. Negruzzi, *Amintiri*, p. 60. Rezoluția a fost citită de Gh. Mărzescu în ședința din 1 Mai, *Mon. Of.*, 7 Mai 1866; iar *Trompeta Carpaților* înregistrează: « pentru a combate mișcarea de dezunire dela 3 Aprilie tinerii înțelepți și patrioți Pogor, Maiorescu și alții au alcătuit îndată programa menținerii Unirii cu un Principe străin de viță latină (19 August 1866), Cf. A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I, p. 503.

chiar pentru a aresta locotenența și a proclama ca regent pe tânărul N. Roznovanu¹⁾. O relațiune a conflictului sângeros cu armata (se pare că trupele au avut 16 morți și răniți, iar din mulțime peste o sută) o avem chiar dela Maiorescu: *Trompeta Carpaților* (din 27 Aprilie 1866) reproduce după *Vocea națională* o narație a celor întâmplăte, iscălită X. J. dar, de fapt, a lui T. Maiorescu²⁾. Din această lungă narație reproducem numai pasagiul, în care criticul își povestește partea de acțiune.

« Dar ce făcea Mitropolitul în acest timp? Mitropolitul era ascuns în pivnița unui rachier. Pe la 6 ore un diacon se prezintă la autorul acestui articol (deci Maiorescu) și-l rugă să vină în ajutorul mitropolitului Calinic, căruia prefectul de poliție i-a încuviințat intrarea în mitropolie « pentru a-și căuta rana ». În adevăr acest ordin al prefectului exista și astfel mă dusei cu diaconul la rachierie și, după câteva îndoieli, văzui scos la lumină pe P. S. Sa din pivniță îmbrăcat în o blană de rând cu postav

¹⁾ I. Negruzzi, *Amintiri*, I, p. 62 sqq. Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, p. 11 sqq.

²⁾ Narațiunea din *Vocea națională* (4 Iulie), din care se vedea că manifestanții strigau « Jos Unirea » a fost reproducă și de *Românul* din 11—12 Aprilie. Cu această ocazie inconsecventul B. P. Hasdeu, care, totdeauna alături de realitate, votase în contra alegerii principelui Carol, publică o scrisoare în *Românul* (6 Aprilie 1866), prin care își retractează votul: « Astăzi, însă, încheia el, văzând tristele scene de reacțiune petrecute la Iași și prin care se pune în pericol până și marea idee de Unire, ca unul ce am fost și voi fi totdeauna pentru Unire, mă grăbesc a-mi retrage votul, declarând că, în interesul salvării Unirii, sunt pentru alegerea lui Carol ».

verde. Când să ne suim în trăsură, o ordonanță ne veni din partea Locotenenței, poftind pe Mitropolit la palat. Și astfel, în contra intențiunii cu care am intrat în această afacere, acompaniat de ofițerul Gherghel, furăm conduși la palat și Mitropolitul se introduse în Sala Locotenenței unde, cât pentru căutarea sănătății sale, d-l Lascar Catargi îi încuviință orice înlesnire, precum dela sine se înțelege. Noi ieșirăm din sală lăsând pe Mitropolit a depune descoperirile P. S. Sale în trista cauză, în care pare a fi luat o parte așa de nechibzuită. Cu aceasta am terminat expunerea faptică a celor întâmplate. Tot ce se zice și se vuește în contra sunt invențiuni . . . ».

. . . Și ca încheiere:

« Concetățeni din Iași, guvernul ne lasă deplină libertate să ne dăm părerea noastră, dacă vroim pe principele Carol I sau nu. Primirea lui și încuviințarea majorității Puterilor garante și deplina independență a țării noastre ne sunt asigurate. Să votăm dar după libera noastră voință, cum gândește fiecare că este mai bine. În orice caz însă, să ne purtăm cu minte și cu demnitate » ¹⁾.

---

¹⁾ Pentru a arăta de ce fanatism și vehemență era în stare T. Boldur-Lătescu, una din căpeteniile răscoalei, e semnificativă o broșură a lui intitulată: *Adevărul adevărat, răspundere la articolul din «Vocea națională» subscris X. J., sau relatarea evenimentelor petrecute în Iași la 3 Aprilie 1866* (Apărută la Cernăuți, 1866). Reproducem câteva pasaje:

Relatarea lui Maiorescu e tratată ca «nerușinoasă și neadevărată». Mitropolitul fusese rugat de popor să meargă în fruntea lui la Locotenență pentru a-i exprima dorința: menținerea Convenției, adică separația

Tot în legătură cu evenimentele găsim o « însemnare »: « Am avut apoi o afacere de duel; despre aceasta, caietul meu de scrisori din Mai »¹⁾ — dar cum nu avem acel caiet, ne mulțumim cu ceea ce adaugă Soveja: « Un duel cu separatistul N. Ceaur-Aslan a fost deabia evitat prin intervenția martorilor (G. Philipescu și colonelul Al. Radovici »²⁾).

4. Puțin după disolvarea constituanței la 6 Iulie, se dislocă și guvernul prin fricțiunile între Lascar Catargi, I. Brătianu și C. A. Rosetti, dând loc unei noi formații cu Ion Ghica la președinție la 15 Iulie 1866.

Principele întreprinse prima lui călătorie de 18 zile în Moldova la 19 August; alegerile avură loc la 29,

---

Moldovei. Mulțimea adunată i se pare a fi fost de cinci mii de oameni.

Luptele sunt descrise cu un patos epic și învectivele contra lui Maiorescu tot așa de homerice. « Pâraele de sânge, cadavrele femeilor și copiilor, spectacolul dureros al unui măcel sălbatic n'a săturat inima acestui tigru sângheros și îndeplinindu-și nerușinoasa sa misiune a vroit să insufle doliul, a căutat să defaime nenorocirea: dar ție, calomniatorul, insulta și calomnia! ție disprețul concetățenilor tăi! ție pedeapsa lui Dumnezeu prin ajutorul căruia lumina se va face, adevărul se va ști ». Până și D. A. Sturdza e arătat că se purta « ca o hienă printre soldați, cu gura strâmbă, cu clăbuci pe buze, strigându-le neconținut să ucidă, să ucidă, să ucidă ». Și ca încheiere:

« Acopăr de infamie pe mincinosul și defăimătorul, care a scris articolul din *Vocea națională*; tot asemenea blamez, denunț la vindictă, la oprobriul universal și la ura posterității pe infamii, de trei ori infamii! Lascar Catargi și Mitică Sturdza, care în vecii vecilor nu vor spăla pata de sânge imprimată pe fața lor spurcată . . . etc. ».

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 124.

²⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 62.

30, 31 Octomvrie și 1 Noemvrie pentru Cameră și 3, 4, 5 Noemvrie 1866 pentru Senat.

Avem puțința de a urmări frământările politice din preajma acestor alegeri în tabăra conservatorilor, din Iași în ziarul bisăptămânal *Constituțiunea*, apărut la 24 Septemvrie 1866 sub redacția lui Iordachi Beldiman, Iacob Negruzzi, Vasile Pogor, Const. N. Suțu și G. Mârzescu, unde ni se dau lungi dări de seamă a întrunirilor alegătorilor conservatori în vederea stabilirii listei candidaților, ce aveau loc în salonul lui Al. Balș sub președinția Principelui Grigore Sturdza. La cea dintâi întrunire din 24 Septemvrie 1866 pivotul discuției îl constituie Gh. Mârzescu și participă la ea și I. Negruzzi; la cea de-a doua din 28 Septemvrie, pe lângă Negruzzi și Pogor, ia parte foarte viu și T. Maiorescu¹⁾. El cere anume comitetului o precizare a programului (cum înțelege descentralizarea, transferarea Curții de casație la Iași? etc.) și « să-și explice » fiecare « intențiile sale asupra chestiei Israelitilor ne tranșată încă prin articolul din constituție; cere mai ales candidați capabili care să rezolve în mod binefăcător pentru țară chestiunile vitale ale țării ».

Propunerea avea să stârnească furtuna: li se cerea oare și certificate de studii? să fie enciclopediști și universali? examene de capacitate? Discuția se reia în ziua de 1 Octomvrie, când vorbesc Pogor, I. Negruzzi, Iordachi Beldiman și chiar I. Creangă și foarte lung Maiorescu, cerând fiecărui candidat să-și expună

¹⁾ *Constituțiunea*, 1866, nr. 2.

vederile asupra situației financiare, judecătorești, administrative, — combătut tot atât de lung de Mârzescu: «în teorie pură fiind cu d. Maiorescu, în practică însă sunt foarte departe de d-sa»; controversă dusă și în ședința din 5 Octomvrie, și în cea de la 8 Octomvrie iarăși cu lungi și repetate discursuri ale lui Maiorescu, Beldiman, Negruzzi. Se hotărî convocarea alegătorilor pe colegii și se decise chemarea colegiului I pe Joi 13 Octomvrie.

La alegeri, la colegiul al treilea (1 Noemvrie) ieșiră de la primul scrutin «fracționiștii» D. Tacu și Alex. Gheorghiu, celelalte voturi împărțindu-se între mulți alți candidați, dintre care T. Maiorescu nu era printre cei dintâi; alegătorii dela «Balș» și cei dela primărie («fracționiștii») căzură atunci de acord la al doilea scrutin și se aleseră Gh. Mârzescu și Al. D. Holban (ca fracționist) împotriva «celor dela 3 Aprilie» — adică a autorilor revoluției separatiste.

În nr. 15 din 16 Noemvrie vedem că Maiorescu e ales la 5 Noemvrie senator al Universității, deși nu avea 40 de ani (avea 27); dar și legea instrucției cerea pentru rector 40 de ani și Maiorescu fusese rector la 23 de ani! De altfel între cei 13 alegători la Universitate nu erau decât doi eligibili N. Ionescu, ales deputat, și P. Suciuc, pe care majoritatea nu-l dorea. Controversa e expusă pe larg; se respinge și obiecția că Maiorescu n'ar fi român. Ziarul constată că Senatul singur poate decide dacă Maiorescu e eligibil sub raportul vârstei. Senatul i-a anulat însă alegerea, nulitatea fiind constituțională; dacă se călcase legea instrucției, nu era un cuvânt să se calce

și Constituția. Chestiunea trezi, de altfel, reacțiuni în lagărul «fracțiunii», după cum se poate vedea și dintr'un lung articol al ziarului *Poporul*¹⁾ al lui A. D. Holban și V. Gheorghian, ce dau intensitatea urilor politice locale și contestațiile de cetățenie română, pe care și le făceau reciproc Ardelenii.

5. Încă din ziua de 10 Ianuarie 1866, prin petiția nr. 147 Maiorescu ceruse Curții apelative din Iași să fie înscris ca avocat. Petiția lui precum și adresa Ministerului

---

¹⁾ *Poporul*, Duminică 20 Noiembrie 1866, din care dăm câteva fragmente:

«Asigurăm însă pe frumoasa *Constituțiune* că Maiorescu nu mai este rector confirmat după legea dela 1864 luna lui Iulie, de când s'a demisionat singur, după votul de censură dat de colegii săi; și el era suspens din profesură la 1864 Dec. 5, când s'a promulgat legea instrucțiunii și că, după ce s'a achitat de procesul scandalos a încercat în mai multe rânduri a se alege rector, însă totdeauna prin mijloace neonestе; odată prin excluderea mai multor profesori de la alegere și altă dată prin absența a 7 profesori și prin introducerea profesorilor nepământeni sau neimpământeniți în ședința consiliului universitar. Asemenea alegeri însă au fost totdeauna protestate și neconfirmate. Se mai zice că guvernul și Universitatea în imposibilitatea factice au ales și confirmat de rector pe Maiorescu, asemenea și senatul în această imposibilitate trebuie să-l recunoască de senator, etc.

Urmează o serie de «intriți ale Maiorescului . . .». A fost ales cu 7 voturi din 13 dar votanții sunt 15, «dar doi, deși nesupuși unei protecțiuni streine, nu au fost convocați de Maiorescu la alegere, pentru care s'a și protestat». Continuă apoi o lungă expunere asupra cetățeniei lui Maiorescu, tăgăduindu-i-o — cum i se tăgăduște și lui Melic și macedoneanului Caraiani.

de Justiție, Cultelor și Instrucțiunii și jurământul au fost găsite și publicate¹⁾.

Printre vicisitudinile epocii înregistrăm aici, ca efect al luptelor politice, încercarea din 1867 de a i-se contesta cetățenia română; și, anume, «fracționiștii» prezintă Consiliului comunal din Iași (sub semnătura lui Petru Suci, Gr. A. Urechia și Gr. Cobâlcescu) o petiție, prin care îi cereau ștergerea din listele electorale ca nefiind cetățean român, ceea ce Consiliul comunal «fracționist» primi²⁾. Sentința în 28 Februarie 1867 a tribunalului secția II reformă însă încheierea consiliului și ordonă înscrierea în listele electorale³⁾, pe cuvânt că Maiorescu se născuse la Craiova, pe când tatăl său era recunoscut cetățean român, și devenise major, când Ion Maiorescu era tot cetățean român. Contestatorii făcură recurs, dar Casația îl respinse prin deciziunea dela 27 Octomvrie 1867.

Chestiunea avea să facă mai târziu în 28 Ianuarie 1876 obiectul anunțării unei interpelări a senatorului I. Deșliu: «Interpelez pe d. prim-ministru, dacă colegul d-sale

¹⁾ După I. E. Torouțiu, *op. cit.*, v. V, p. 20 și în C. Săteanu, *Figuri din «Junimea»* în facsimile.

²⁾ T. Maiorescu, *Discursuri*, I, p. 438.

³⁾ Iată ce cuminți reflecții găsim în *Gazeta de Iasi*, din 5 Martie 1867 în această chestiune:

«Un alt proces nu mai puțin important s'a cercetat la 28 Febr. de trib. de Iași secțiunea a II. Câțiva din domnii profesori de la Universitate voind a nega colegului dumnealor Titu Maiorescu drepturile de cetățean român, au intentat acțiune în contra sa înaintea primăriei și apoi la tribunal, care a judecat și hotărît chestiunea în favoarea d-lui Maiorescu. Oricare spectator imparțial a trebuit să privească cu durere acest proces care înfățișa publicului tristul spectacol al inimizității ce există de un timp

d. T. M., fiul răposatului Ioan Maiorescu, supus austriac, a respectat la rândul d-sale instituțiile țării, cerând exercitarea drepturilor politice prin formele prescrise într'însele, singura condițiune, care i-ar fi putut deschide ușa la minister, conf. art. 97 din Constituțiune».

Această interpelare n'a fost dezvoltată; în urma votului de blam al Senatului din ședința dela 28 Ianuarie 1876, pe chestia suprimării unei catedre, Maiorescu se retrase din minister.

Contestația, ce i se făcuse în 1867, avea s'o evoce el însuși în ședința dela 9 Februarie 1879 cu ocazia discursului «asupra calității de Român a d-lui Degre» — fostul substitut în procesul din 1864—1865, care, după ce intenționase să-l aresteze, se retrăsese din ședința dela 8 Februarie 1865, — și căruia, ajuns membru la Curtea de Casație, i se contesta acum tot de «fracțiunea liberă și independentă» calitatea de cetățean român, pentru că-și manifestase în 1868 dorința de a rămâne cetățean român printr'o petiție adresată Primăriei și

---

încoace între membrii corpului profesoral. Fără a intra să cercetăm cauzele acestei inimiții, fără a voi să distingem, care sunt atacatorii și care sunt atacații, vom zice numai atâta că ar fi de dorit să vedem odată pacea restabilită pe câmpul luptei profesorale; să vedem odată pe cei ce atacă oprindu-se de a mai înainta pe calea urită a persecuțiilor și pe cei atacați iertând agresorilor lor. De aceea noi consiliem cu toată sinceritatea pe domnii profesori din ambele tabere să arunce un vâl asupra trecutului, să înece în marea uitării, ambițiile, invidiile, animozitățile, care nu trebuie să găsească loc în inimile unor oameni ce sunt chemați a da junimei noastre învățământul moralei și a virtuții și să unească activitatea și inteligența lor într'u a face să prospere născândeale noastre instituții școlare.

nu Camerei, controversă ce fusese însă rezolvată de Casație chiar în cazul Maiorescu¹⁾.

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II, p. 267.

Iată parte din acel discurs:

«Acum este o controversă asupra aplicării art. 8 din Codul civil. Știți că cei născuți în țară, dacă nu s'au bucurat de o protecție străină, ajunși la majoritate au dreptul să declare într'un an, dacă vor să rămâie cetățeni ai acestei țări sau nu. Se naște însă întrebarea: unde trebuie să facă această declarație? Unii o cer la primărie, alții o cer la Camera; dar în orice caz Camera sau primăria în asemenea cazuri n'au alt rol decât a constata manifestarea voinței reclamantului. Când a venit dar d. Degre și și-a manifestat dorința de a fi român, a constatat că d-sa e român. Aceasta mai nainte putea să fie încă în îndoială, a venit însă o hotărîre a înaltei Curți de Casație anume în acest sens și am îndrăznit să iau cuvântul, pentru că acea hotărîre mă privia pe mine.

Eu sunt născut, d-lor, în Craiova și am trecut totdeauna de Român. Cu toate acestea, tot din partea aceia, din care vorbește astăzi d. Anghel contra d-lui Degre, adică de la fracțiune și anume de la d-nii Suciu, Gheorghiu și alți colegi ai mei de la Universitatea din Iași, s'a ridicat contestarea, că eu n'aș fi român ci transilvănean. În urma acestei contestări, primăria de Iași m'a șters din listele electorale. Eu am făcut recurs la Casație și acei domni și-au dat osteneala să vie din Iași până la București la Casație ca să dovedească, că nu sunt Român și nu am dreptul să fiu cetățean în această țară. Atunci era la Casație procuror-general d. Papiu Ilarianu, Român din Transilvania; și între d. Suciu, asemenea din Transilvania, și mine din Craiova se naștea cearta, care este român (ilaritate).

Curtea a zis că, deși tatăl meu a putut să fie supus austriac, însă fiindcă eu sunt născut în țară, la Craiova, și ajuns la majoritate am manifestat dorința de a fi Român în mod autentic, prin faptul că am primit o funcțiune administrativă, ca director al liceului din Iași, și că am fost înscris în listele electorale; considerând, că nu e prevăzut prin lege, înaintea cărei instanțe anume să se manifeste dorința de a fi al acestei țări, iar nu al alteia; că orice manifestare autentică în privința aceasta e bună și că nu trebuie ca în asemenea cazuri să interpreteze legea în sens așa de strâns: sunt și rămân recunoscut ca Român».

XIV

1. Originile și fizionomia «*Junimii*». — 2. Ședințele literare ale «*Junimii*» și rolul lui T. Maiorescu.

1. După o tradiție perpetuată originile cercului literar al «*Junimii*» «se pierd în noaptea timpului». Nimeni nu e mai îndreptățit de a stabili totuși un punct de oarecare siguranță în această noapte a timpului decât Iacob Negruzzi. Maiorescu sosise la Iași la sfârșitul anului 1862 și în cursul lui 1863 se impusese atenției tuturor atât prin «prelecțiunile» lui populare cât și prin alte incidente ale vieții școlare. În toamna lui 1863 el plecase la Berlin, trimis cu misiunea de a studia învățământul elementar în Prusia, în vederea reorganizării Institutului Vasilian, al cărui director fusese numit. În lipsa lui sosise și Iacob Negruzzi dela studii dela Berlin, unde aflase de reputația tânărului profesor, atât de deosebit de Ardelenii și de Moldovenii din fruntea mișcării intelectuale a fostei Capitale. Aici făcuse cunoștința ciudatului Vasile Pogor și reînoise pe cea cu Carp pornită la Berlin; abia pe la începutul lui 1864 îl putuse cunoaște și pe Maiorescu întors dela Berlin la 4 Ianuarie. Intr'o zi primise o invitație dela dânsul ca să vină la lectura traducerii lui Macbeth, făcută de Carp. De față se aflau

T. Maiorescu, P. Carp, Iacob Negruzzi, N. Burghele și Teodor Rosetti, atunci întâlnit întâiași dată; lipsea doar Pogor împiedecat. Iată prima întrunire a «*Junimii*» și prima ei lectură; cei cinci tineri își făcuseră studiile în Germania; soarta îi legase prin aceeași structură și formație intelectuală.

Succesul «prelecțiilor» lui Maiorescu din anul trecut din sala Băncii Moldova îi îndemnară să țină împreună un ciclu de conferințe într'oa sală a Universității: zece «prelecțiuni» ale lui Maiorescu, două ale lui P. P. Carp și două ale lui Pogor; nu-l pomenim și pe Teodor Rosetti, cumnatul Domnitorului, care, găduit de emoție, nu putuse rosti decât cuvintele: «Societatea modernă, societatea modernă», și se scoborîse dela tribună. După «prelecțiunile» ținute invariabil Duminică între orele 1—2, din Februarie până la Paști, cei cinci se adunau la Pogor pentru a discuta asupra chestiunii tratate: Carp, Pogor, Rosetti tolăniți pe canapele, Maiorescu în fotoliu, Negruzzi măsurând agitat odaia; periodicitatea întâlnirilor poate fi privită ca punctul de plecare al ședințelor literare și al hotărîrii de a înființa în regulă o societate; discuțiile urmară câteva Duminici asupra denumirii ei; se primise la început titlul de societatea «*Ulpia Traiana*», deși niciunul dintre dâșii nu era un «Daco-roman» propriu zis ba, dimpotrivă, noua societate țintea să reacționeze în contra Ardelenilor stăpâni pe vieța culturală a Iașilor. Când la ședința următoare Teodor Rosetti propusese numele de *Junimea*, îl primiseră cu toții. Pentru a împlini ritualul Pogor cântase apoi popește de trei ori:

XIV

1. Originile și fizionomia «*Junimii*». — 2. Ședințele literare ale «*Junimii*» și rolul lui T. Maiorescu.

1. După o tradiție perpetuată originile cercului literar al «*Junimii*» «se pierd în noaptea timpului». Nimeni nu e mai îndreptățit de a stabili totuși un punct de oarecare siguranță în această noapte a timpului decât Iacob Negruzzi. Maiorescu sosise la Iași la sfârșitul anului 1862 și în cursul lui 1863 se impusese atenției tuturor atât prin «prelecțiunile» lui populare cât și prin alte incidente ale vieții școlare. În toamna lui 1863 el plecase la Berlin, trimis cu misiunea de a studia învățământul elementar în Prusia, în vederea reorganizării Institutului Vasilian, al cărui director fusese numit. În lipsa lui sosise și Iacob Negruzzi dela studii dela Berlin, unde aflase de reputația tânărului profesor, atât de deosebit de Ardelenii și de Moldovenii din fruntea mișcării intelectuale a fostei Capitale. Aici făcuse cunoștința ciudatului Vasile Pogor și reînnoise pe cea cu Carp pornită la Berlin; abia pe la începutul lui 1864 îl putuse cunoaște și pe Maiorescu întors dela Berlin la 4 Ianuarie. Într'o zi primise o invitare dela dânsul ca să vină la lectura traducerii lui Macbeth, făcută de Carp. De față se aflau

T. Maiorescu, P. Carp, Iacob Negruzzi, N. Burghеле și Teodor Rosetti, atunci întâlnit întâiași dată; lipsea doar Pogor împiedecat. Iată prima întrunire a «*Junimii*» și prima ei lectură; cei cinci tineri își făcuseră studiile în Germania; soarta îi legase prin aceeași structură și formație intelectuală.

Succesul «prelecțiilor» lui Maiorescu din anul trecut din sala Băncii Moldova îi îndemnară să țină împreună un ciclu de conferințe într'o sală a Universității: zece «prelecțiuni» ale lui Maiorescu, două ale lui P. P. Carp și două ale lui Pogor; nu-l pomenim și pe Teodor Rosetti, cumnatul Domnitorului, care, gâtuit de emoție, nu putuse rosti decât cuvintele: «Societatea modernă, societatea modernă», și se scoborîse dela tribună. După «prelecțiunile» ținute invariabil Duminică între orele 1—2, din Februarie până la Paști, cei cinci se adunau la Pogor pentru a discuta asupra chestiunii tratate: Carp, Pogor, Rosetti tolăniți pe canapele, Maiorescu în fotoliu, Negruzzi măsurând agitat odaia; periodicitatea întâlnirilor poate fi privită ca punctul de plecare al ședințelor literare și al hotărîrii de a înființa în regulă o societate; discuțiile urmară câteva Duminici asupra denumirii ei; se primise la început titlul de societatea «*Ulpia Traiana*», deși niciunul dintre dâșii nu era un «Daco-roman» propriu zis ba, dimpotrivă, noua societate ținea să reacționeze în contra Ardelenilor stăpâni pe viața culturală a Iașilor. Când la ședința următoare Teodor Rosetti propusese numele de *Junimea*, îl primiseră cu toții. Pentru a împlini ritualul Pogor cântase apoi popește de trei ori:

— S'a lepădat copilul de Satana pedantismului?

I se răspunsese în cor:

— S'a lepădat.

Și societatea « *Junimea* » se declară, astfel, constituită în cursul iernii anului 1864.

Nu ne gândim să întreprindem istoricul amănunțit al « *Junimii* » de cât doar cât e de nevoie pentru a fixa personalitatea lui T. Maiorescu, care o domina.

Fizionomia ședințelor a fost, de altfel, evocată, în elementul ei anecdotic, și în *Amintirile* lui Iacob Negruzzi și ale lui G. Panu, ca și în atâtea alte însemnări contemporane; ar fi deci de prisos să repetăm lucruri devenite bunul comun al istoriei literare mărunte. Pe baza proceselor-verbale ale *Junimii* pe anii 1865 și 1866 ca și pe anii 1871—1874, redactate de A. D. Xenopol¹⁾, avem însă prilejul de a intra în metodele ei de lucru, ceea ce e cu mult mai însemnat.

Din aceste procese-verbale vedem că nu participau, în genere, la ședințe mai mult de zece persoane. Ele se țineau de obicei Vineri seara succesiv la V. Pogor și la T. Maiorescu, în curtea bisericii Trei-Ierarhi.

Faptul că T. Maiorescu, P. Carp, Th. Rosetti și Iacob Negruzzi își formaseră cultura în Germania constituia o bază de înțelegere în jurul unor idei de ordine, de organicism, de istorism, punct de plecare al ideologiei junimiste și în materie literară, dar mai ales în materie politică. Chiar din primii ani se asociază pe rând, în jurul grupului de fondatori, alți tineri tot de formație intelectuală germană

¹⁾ In I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 429 și următoarele.

(Leon Negruzzi, Neculai Scheletti, Samson Bodnărescu, M. Eminescu, Gh. Racovița, Dimitrie Rosetti, (fratele lui Teodor), Neculai Mandrea, Gr. Buicliu, Miron Pompiliu, I. Slavici, Vasile Burlă, Teodor Nica, A. D. Xenopol, N. Quintescu, Pavel Paicu, C. Meissner, P. Missir etc) mai mult intelectuali decât scriitori propriu ziși. «Boema» — după cum avea să spună mai târziu nu fără oarecare dispreț însuși T. Maiorescu în una din *Insemnările* lui — nu exista pe atunci. Unii dintre membri erau cu o înaltă situație socială și materială (Carp, frații Rosetti, Pogor, frații Negruzzi, Racovița, etc.), cei mai mulți aveau o cultură formată în Universități străine, și profesii determinate, profesori universitari ori secundari, magistrați, militari etc. unii matematici (N. Culianu, I. Melic), cei mai mulți istorici, filologi, juriști, economiști, oameni politici, avocați (frații Rosetti, Carp, frații Negruzzi, Neculai Mandrea, Gr. Buicliu, M. Cornea, Vasile Conta, V. Burlă, S. Bodnărescu, Al. Lambrior, Gh. Panu, T. Nica, A. D. Xenopol, I. Caraiani, Th. Șerbănescu, N. Scheletti, G. Bengescu-Dabija — aceștia trei militari — C. Meissner, Lascar Ciurea, Christea Buicliu — aceștia doi din urmă doctori — și așa mai departe. Toți cu o cultură specială dar și iubitori de literatură și oameni de gust; mai niciunul însă scriitor propriu zis sau creator de artă. Profesori universitari ca St. Vârgolici, A. D. Xenopol, A. Naum se îndeletniceau cu traduceri din poezii mai ales francezi — sau făceau ei înșiși versuri; nimic n'a rămas din activitatea lor literară: ei n'au constituit decât cimentul unei mari construcții culturale colective, al cărei arhitect a fost T. Maiorescu și regisor

Iacob Negruzzi. Fără să fi fost scriitor de imaginație, spiritul teoretic al lui Maiorescu și marele lui talent de expresie a dominat însă întreaga această societate de doctori, militari, matematici, filologi, istorici, profesori, avocați, economiști și diletanți (în felul lui Pogor) pentru a-le imprima o spiritualitate comună și a impune culturii române o direcție nouă și organizată; făcând de toate cu o fecunditate impresionantă, poezii, mari poeme epice, schițe, romane, piese de teatru, Negruzzi nu s'a înscris în istoria literaturii noastre decât ca putere executivă a imperialismului intelectual intrupat în Maiorescu, omul cu scriptele societății, directorul de un sfert de veac al *Convorbirilor literare*, rol important în procesul de formație a unei culturi . . . « *Junimea* » a fost înainte de toate o societate culturală; literatura celor mai mulți n'a reprezentat decât o utilitate pentru nevoi estetice limitate și realizată de forțe destul de precare (S. Bodnărescu, Th. Șerbănescu, N. Scheletti, Matilda Cugler-Poni) sau de străduințele multilaterale ale unor oameni ca Iacob Negruzzi, Șt. Vârgolici, A. Naum etc. În afară de spiritul directiv pornit pe de a'ntregul dela T. Maiorescu, în aproape toate domeniile culturii noastre, — în afară de un grup de intelectuali de specialități diferite, adevărată masă de manevră în procesul de difuziune a ideilor maioresciene, în afară de literatura onorabilă a unor diletanți distinși și de cercetările de specialitate în diversele domenii ale științei (Al. Lambrior, V. Burlă, G. Panu, etc.) — mișcarea « *Junimii* » a trecut totuși măsura comună prin câteva personalități, adevărate piscuri ale activității intelectuale românești; în domeniul

literaturii: Vasile Alecsandri, format înainte, dar venit în sânul « *Junimii* », element de legătură cu vechea generație, îmbrățișat fără reticențe de noua mișcare iconoclastă din nevoia stabilirii unei tradiții, în sânul unei societăți ce pornia tocmai dela un principiu tradițional; Eminescu, fenomen solitar și imens punct de întretăiere a unei mari culturi și a unor instincte primare, junimist prin principii și autoritar prin instincte și, mai presus de toate, creatorul unei noi muzici verbale; I. Creangă, a cărui structură populară n'avea nimic comun cu cosmopolitismul cultural al adevăraților « junimiști », mare povestitor și mare artist al cuvântului; I. L. Caragiale, încă cel mai viguros dramaturg al nostru, de esență junimistă în scepticismul și zeflemeaua lui și mai ales în atitudinea față de fenomenul procesului de formație a societății noastre, — într'un cuvânt, unii din cei mai mari scriitori, dintre care cei trei din urmă cu pecetea valorilor absolute, toți trei boemi, inconformiști, cu caracterele noiei literaturi, depășind diletantismul, intelectualismul sau simpla utilitate, apreciabilă de altfel și ea, în țesutul complicat al culturii unei epoci; pe planul al doilea altă serie de scriitori de valoare, rămași încă și astăzi în conștiința noastră estetică, pe care timpul îi va așeza în fridele istoriei literare: povestitorii N. Gane, I. Slavici și mai târziu Duiliu Zamfirescu, I. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu, I. Popovici. Bănățeanul, poetul P. Cerna etc.

În domeniul istoriei, poliistorul A. D. Xenopol, lipsit de simț literar și în scris și în judecata estetică, dar mare muncitor, mare ziditor de construcții istorice și de

presupuse legi, de o universalitate cam familiară; iar în domeniul filosofiei, Vasile Conta, a cărui imaginație a înlocuit informația sistematică.

Când o mișcare culturală, în afară de mortarul câtorva generații de oameni culți, privind unitar și serios problemele vieții românești, a dat politicei pe P. P. Carp, criticei teoretice pe T. Maiorescu, poeziei pe M. Eminescu, prozei pe I. Creangă, teatrului pe I. L. Caragiale, istoriei pe A. D. Xenopol, filosofiei pe Vasile Conta — acea mișcare nu poate fi privită decât ca un fenomen de mare însemnătate.

2. Despre ședințele însăși ale acestei societăți nu mai e nimic de spus: se cunoaște din Negruzzi, din Panu și din alți cronicari anecdotici fizionomia veselă a acestor întruniri, în care Vasile Pogor era un fel de « enfant terrible », dușman al oricărui pedantism, cu formule rituale, cu perine aruncate în capul cetitorilor anoști sau al contrazicătorilor încăpățânați; într'un mediu, în care domnia zeflemeaua și scepticismul și în care anecdota nu numai că-și avea locul ci și « primă »; în care « corozivele » lui Creangă erau atât de gustate; în care Paicu era « prost », Caraiani « bine hrănit », Gane se numia Drăgănescu și toți își aveau porecla — dar în care numai Maiorescu era « domnul Maiorescu ». E caracteristică afirmația personalității acestui tânăr de douăzeci și trei de ani, rector al Universității (timpuri!), și menținut într'o oarecare izolare respectuoasă de o generație întreagă de tineri cu importante situații sociale sau culturale, spirite voltairiene și zeflemiste; după informațiile

concordante ale tuturor contemporanilor, prezența lui era prezența « domnului » Maiorescu, adică a unui fel de teoretician, în jurul căruia se făcea îndată liniște și se organiza munca; perinile lui Pogor sburau fără să-l atingă. Vorbind de un discurs al lui Tacit, Plinius cel tânăr se exprima:

« Tacit a vorbit cu multă elocință și, ceea ce e în caracterul talentului său, cu gravitate » ¹⁾. Nimic nu s'ar putea aplica mai drept la natura personalității lui Maiorescu decât epitetul de gravitate: gravitate fără pedanterie dar gravitate. Dacă zeflemeaua era în firea lui P. Carp sau V. Pogor în Maiorescu nu exista; e singura notă, în care n'a fost junimist; prin ea a știut poate domina o societate irespectuoasă și a putut-o îndruma spre o activitate pozitivă. Gravitatea reieșea din elastica lui persoană, fără rigiditate, cu gesturi expresive, deși puțin cam solemne, în ton oarecum protocolar, și mai ales din seriozitatea, cu care își împlinea toate sarcinile dela institutul vasilian, cu doi profesori, din care unul era de muzică, și până la funcția de prim-ministru în timpuri atât de grele. Nu era un om de spirit în sensul lui Carp, care a dovedit că sub zeflemea și frondă se poate ascunde bronzul unui caracter, pe care nimic nu-l topește: nici evidența; cu atât mai puțin nu era un om de spirit în sensul lui Hasdeu, sub care se ascundea versalitatea. Incizivitatea observației, causticitatea criticei sale nu trebuie confundate cu spiritul, cu zeflemeaua sau cu umorul ce i-au lipsit cu totul. Însăși vocația lui esen-

---

¹⁾ Pliniu, *Epist.*, II, p. 11.

țială de educator — în școală sau în publicistică — era o formă de credință, și credința în ceva se împacă numai rar cu spiritul, cu dispoziția minții de a lua lucrurile prin latura lor frivolă, ușoară. După cum la Theresianum își organizase pe încetul o « școală » filosofică printre camarazi, cu aderenți, discuții, lecturi tot așa, acum, la Iași, din primul an al sosirii, deveni punctul fix de cristalizare a tuturor elementelor tinere ca în jurul unei călăuze. Forța lui de dominație ținea puțin la o parte, într'o deferență respectuoasă; atracția venea numai din prestigiul talentului, a demnității personale, a seriozității; ea era de ordin intelectual.

Nu era totuși un om ursuz, închis și distant; nu-și scotea o aureolă din izolare. Avea un caracter prin esență sociabil; nu mai vorbim de femei, în societatea cărora găsea un stimulent al vieții intelectuale, dar chiar față de camarazi sau chiar de cei mai mici ca dânsul. Oriunde, tânăr student la Berlin sau rector la Iași, îl vedem organizator de excursii colective (până și cu școlarii de la Colegiul național introdusese obiceiul excursiilor în comun în jurul Iașilor), de petreceri colective, de societăți, cum era însăși *Junimea*, de « agape » la diverse ocazii prietenești și de banchete organizate atât de vesel la aniversările anuale ale *Junimii*; chiar înainte de înființarea *Junimii*, din 1864, el luase inițiativa unor mese colegiale la el acasă, pentru a trezi solidaritatea între profesori; după apariția *Convorbirilor literare* institui întâi la el prima « agapă », în care oameni ca Alecsandri și Carp, etc. petreceau până în zori, Carp beat, iar Alecsandri mirându-se « că tinerii din ziua de azi se culcă așa de devreme și

gustă așa de puțin băutura». Maiorescu și Pogor, nu se atingeau de vin dar voia bună și-o păstrau totdeauna. Ce au devenit apoi aceste « aniversări » știm și din Negruzzi și din Panu și din alte mărturii contemporane; ele au produs o întreagă literatură de amintiri, de anecdote, de cântece, de farse, de zeflemele — căreia i-a rezistat totdeauna demnitatea doctrinară a lui Maiorescu.

Din cercetarea proceselor verbale ale *Junimii* se poate constata spiritul, pe care știa să-l imprime ședințelor. Nu erau întruniri de diletanți, unde, pe lângă oarecari lecturi întâmplătoare, participanții discută chestiunile politice dela ordinea zilei, fac glume și se porecesc, ci de întruniri *serioase*, ce-și fixează preocupările în jurul unor probleme esențiale de limbă, de literatură și de cultură generală. Fără prezența lui Maiorescu această cristalizare n'ar fi putut avea loc, cu niște spirite atât de nedisciplinate ca cel al lui Vasile Pogor, marele preot al zeflemelei, omul care cânta popește pe nas și arunca perinile în capul cetitorilor.

XV

1. Cele trei forme de manifestare publică a societății *Junimii*: «Prelecțiunile populare». — 2. Tipografia *Junimea*. — 3. *Convorbiri literare*.

1. În urma procesului din 1864—1865, activitatea «prelecțiilor» se reluă abia în 1866, dar de data asta de mai mulți și organizate pe o idee centrală: «elementele de viață a popoarelor manifestate în istorie». Între conferențieri găsim pe N. Mandrea, V. Pogor, I. Negruzzi — iar din cauza evenimentelor politice unii dintre vorbitori ca D. Sturdza ¹⁾ și Leon Negruzzi ²⁾, nici nu și-au putut ținea conferințele. Participarea lui Maiorescu e ca totdeauna covârșitoare, prin cinci «prelecțiuni»: 1. *Privire teoretică*; 2. *Practica filozofiei elene (Socrate și Aristotele)*; 3. *Vieța romană*; 4. *Abnegația în Creștinism* (Sf. Vasilie); 5. *Mahomet*.

Pe 1867 numărul I din *Convorbiri literare* anunța un ciclu cu «*Cărțile omenirii*» de I. Caraieni, N. Mandrea, V. Pogor, I. Negruzzi, — Maiorescu figurând cu *Pen-*

---

¹⁾ D. Sturdza, odată cu răsturnarea lui Cuza la 11 Febr. 1866, devine Ministru sub noua Locotenență domnească.

²⁾ Leon Negruzzi, care trebuia să vorbească la 3 Aprilie 1866, fu împiedicat de răscoala separatistă. Cf. Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 70—71.

tateucul (Moisi); 2. *K'bagiur* (Budha); 3. *Critica rațiunii* (Kant).

Cele două «prelecțiuni» ținute până la data apariției primului număr din *Convorbiri literare* sunt rezumate acolo, iar conferința despre Kant e rezumată și nr. 5 (1 Mai 1867).

Pe 1868 Maiorescu anunță (*Convorbiri literare*, 1 Februarie 1868), singur un șir de «prelecțiuni populare» în sala Universității, sub titlul generic de: «*Cercetări psihologice*», cu următoarele subiecte: «1. *Osebirea între inteligență și pasiune*; 2. *Valoarea istorică a acestor două elemente sufletești*; 3. *Imperfecțiunea radicală a inteligenței*; 4. *Individualitatea și Egoismul*; 5. *Adâncimea sufletului*; 6. *Importanța lumii interioare*».

Asupra acestor «prelecțiuni» avem o serie de rezumate ale lui C. Eraclide, publicate în *Convorbiri literare* (1868, p. 27, 36, 55) sub titlul general de «*Reflecțiuni asupra prelecțiunilor populare ținute de d. T. M. în Universitatea din Iași*».

Se mai publică în *Convorbiri* (1868, p. 47) și un «*Rezumat de prelecțiunile populare ale d-lui Maiorescu*» de caracter redacțional, din care vedem și o desbatere a teoriilor lui Buckle atât de actuale în ședințele «*Junimii*»¹). «Vorbind despre valoarea istorică a factorilor psihologici, d-l Maiorescu a profitat de ocazie, afirmă redactorul, pentru a expune teoria civilizației formulată în timpul din urmă de Buckle și a demonstrat, pentru ce progresul se face numai prin inteligență și nu prin morală».

¹) O analiză a ideilor lui Buckle făcută de V. Pogor apăruse în *Conv. lit.*, din 15 Mai 1867.

În anul al VI—1869, Maiorescu ține iarăși la Universitate un ciclu de « prelecțiuni » sub titlul de *Cercetări psihologice* cu următoarele subiecte:

1. *Frenologie și Fiziognomie*; 2. *Un dialog despre moarte și imortalitate*; 3. *Tradițiunea în progres*; 4. *Genialitate*; 5. *Elementul psihologic în politică*; 6. *Necesitatea*¹⁾.

Asupra primei « prelecțiuni » avem un rezumat în *Convorbiri literare* în trei numere²⁾. Pentru 1871 (al VII), în ciclul colectiv *Semnele de cultură în popoare*, Maiorescu figurează cu: *Introducere teoretică* (7 Februarie), *Religia* (21 Februarie) și *Invățământul elementar* (7 Martie). Despre aceste « prelecțiuni » avem un rezumat făcut de Miron Pompiliu în *Convorbiri literare*³⁾. Iată « maiorescianismul » primei conferințe: « Românii comit cele mai mari greșeli în această privință, ei introduc lucruri, fără necesitate decursă din spiritul națiunii, se impun instituțiuni neînțelese mai de nimeni, ignorându-se astfel caracterul și deprinderile poporului și nesocotindu-se faptul necontestabil, că popoarele nu se ridică la o cultură adevărată, decât cu încetul, după lungi experiențe și după multe frământări produse de necesități interne ».

Cu alte cuvinte, evoluționismul englez.

Mai caracteristică e conferința asupra religiei — cunoscându-i lipsa de credință religioasă, manifestată din Theresianum până la bătrânețe și vizibilă în toate actele lui publice.

¹⁾ *Conv. lit.*, Febr. 1869.

²⁾ *Conv. lit.*, III, 1869, p. 51, 100, 170.

³⁾ *Conv. lit.*, V, nr. 4 din 15 Aprilie 1872, p. 60.

« In fața feluritelor fenomene ale naturii, susținea el, omul agitat de frică sau de un spirit de curiozitate s'a nevoit a-și explica în diferite chipuri lucrurile necunoscute. In rezolvirea acestor probleme, religiunea pleacă dintr'o minte agitată și sub impresiunea elementului sentimentelor, iar filosofia caută a le rezolvi cu spiritul rece, departe de orice impresiune pasionată. Sunt însă momente, în care omenirea se ocupă mai serios și cu necesitate de asemenea chestiuni. Pentru religie, acele momente sunt timpurile de suferință și de mizerie a claselor inferioare, apăsate de alte clase privilegiate. La asemenea ocaziuni se ivește un geniu, care prin glasul său inspirat dă expresie puternică agitațiilor comune ale popoarelor suferinde, alcătuiește o nouă doctrină, pe baza căreia se înalță noi instituții corespunzătoare noilor cerințe ale timpului. Pentru filosofie momentele mai impozante sunt acele intervaluri de timp, când libertățile, bogăția, cultura, au ajuns la un mare grad de dezvoltare. Atât religia cât și filosofia tind a dobândi același rezultat, de cât pe căi osebite și purcedând cu osebite metode. Acum, când împrejurările, care au provocat ivirea unei doctrine religioase, s'au scurs cu timpul, adică când clasele nefericite și umilite și-au dobândit libertatea și buna stare,— religia devine o formă goală, deșartă și regenerarea ei este o imperioasă cerință a timpului. Astfel, pe când religia e supusă mereu reformării, adevărurile filosofice rămân eterne ».

Cu alte cuvinte, religia e o formă a spaimei în fața unor fenomene ale naturii, ieșită din suferință și mizerie, pe când filosofia e considerarea aceluiași fenomene sub

unghiul cugetării, reflecției îmbelșugate, a liniștii morale și a eternității. Mai categoric nu se poate.

În «prelecțiunea» asupra învățământului elementar, Maiorescu expune principiile educative ale lui Pestalozzi, după care se pornește dela cunoscut, real, spre necunoscut și ideal.

În anul al optulea, 1872, în ciclul de prelecțiuni *Elemente de educațiune*, Maiorescu figurează cu o *Introducere* (6 Februarie)¹⁾, *Jocurile* (19 Martie), *Viața practică* (2 Aprilie).

În anul IX 1873, în ciclul *Omul și natura*, Maiorescu nu ține decât «prelecțiunea» de încheiere *Morala și știința*, din care ni s'a păstrat un rezumat în *Convorbiri literare*, VII, p. 282.

În anul următor, al X-lea al glorioaselor «prelecțiuni», ministru încă și mutat la București, Maiorescu nu mai participă la ciclul *Elementelor naționale*; locul de choreg îl ocupă deci Iacob Negruzzi cu privirea teoretică (10 Februarie 1874), iar conferențiarii (V. Burlă, P. Verussi, A. Lambrior, G. Panu, G. Roiu, S. Vârgolici, A. D. Xenopol, sunt din a doua generație junimistă²⁾). În anii următori participarea lui Maiorescu devine, fatal, tot mai rară, de pildă: «prelecțiunea» *Deosebirile adevărului* din 11 Martie 1879; *Desvoltarea pasiunilor*, 16 Martie 1880... Conferințele durează totuși până în 1881, adică 17 ani.

Cu toate că se intitula «prelecțiuni populare», conferințele n'aveau nimic popular într'însele; deși clară,

¹⁾ Impresia despre propria-i conferință se găsește în *Insemnări*, I, p. 182.

²⁾ Rezumate se publică în *Conv. lit.*, VIII, 1874, p. 34, 129.

fără pedanterie științifică, elocința lui avea o eleganță naturală, deci, o fugă de vulgaritate și chiar de familiaritate, un aer de distincție pornită firesc spre elevație și abstracție.

Tonul academic al lui Maiorescu s'a impus și celorlalți ca un îndreptar; în afară de asta, după cum ne arată pe larg Panu în *Amintirile* lui, s'a creat chiar o tradiție a conferențiarului « absolut » — tip junimist: un domn îmbrăcat în frac, la ora 1 după amiază, venit în trăsură cu coșul ridicat, sosit în ultima clipă prin coridoare nefrecventate pentru a dispărea la urmă pe aceiași cale nevăzută, — un conferențiar izolat de public de la tribună, în genere fără note, recitând cu aere de improvizare, un preot oficiind departe de credincioșii din sală pentru a se bucura de mai mult prestigiu. În această supremă artă a conferențiarului academic izbutea firește numai T. Maiorescu, a cărui formă de talent devenise un model de imitat dar nu și ajuns.

2. Într'o monografie asupra lui Maiorescu nu e locul unui studiu asupra tipografiei și editurii *Junimii*; îi indicăm doar spiritul de seriozitate aproape iluzionistă¹⁾.

În urma afacerii neizbutite de concesionare a publicațiilor statului unei singure întreprinderi, Dumitru Cozadin se văzuse proprietarul unei tipografii, cu care nu avea ce face, la București; o aduse deci la Iași, unde tot nu știa cum să o întrebuințeze. Prin Pogor făcu o tovărășie cu societatea *Junimea*, instalând-o în casele Băncii

¹⁾ Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 73.

Moldovei, sub conducerea unui Neamț Bernhardt, proprietarul unei mici tipografii în ruină. Lucrurile nu mergeau de loc, de oarece la Iași nu apăreau cărți; Cozadin propuse *Junimii* să-i vândă tipografia cu un preț scăzut. Lipseau însă bani. Un nepot al lui Pogor, basarabeanul Casu, cumpărase la Paris o tipografie dar guvernul rus îl oprise de a o aduce în Basarabia; el o dăruie atunci societății *Junimii* ¹⁾. Procesul-verbal al ședinței din 19 Octomvrie 1865 ne dă sumele cotizațiilor, la care se obligau membrii să verse lunar și fixează programul de lucru, din care extragem următoarele ²⁾:

¹⁾ Cf. O scrisoare a lui I. Negruzzi către Al. Gregoriady-Bonachi, în Torouțiu, *op. cit.*, III, p. 348.

²⁾ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 429. « S'a decis contribuții mensuale și anume:

Teodor Rosetti	să	contribue	cu	5	galbeni	pe	lună
P. Carp	»	»	»	10	»	»	»
V. Pogor	»	»	»	15	»	»	»
Schelleti	»	»	»	4	»	»	»
L. Negruzzi	»	»	»	4	»	»	»
I. Negruzzi	»	»	»	2	»	»	»
N. Mandrea	»	»	»	2	»	»	»
N. Culianu	»	»	»	2	»	»	»
N. Niculeanu	»	»	»	2	»	»	»
G. Racoviță	»	»	»	2	»	»	»
T. Maiorescu	»	»	»	15	»	»	»

Total . . .61 galbeni pe lună

cu începere dela 1 Oct. 1865.

Pentru tipografie se va închiria localul pe cât se poate la Strada mare, se va tocni un dirigent tehnic etc.; cu supravegherea acestora lucrări și cu ținerea casei se însărcinează à tour de rôle fiecare din membri, iar deocamdată Maiorescu ».

« Tipografia are de scop literar: 1. De a publica gratis toate manuscriptele originale române, a căror valoare se va fi constatat mai întâi de un comitet ales dintre noi; 2. De a publica cărți de școală cu prețul cel mai modic posibil; 3. De a republica în edițiuni critice și portative toate lucrările deja imprimate, despre al căror merit sau oportunitate se va fi convins Societatea; 4. În fine, de a completa lacunele literare și științifice din țara noastră prin traduceri bune de cărți bune, mai ales pe tărâmul istoric. Fiecare publicare va fi cu litere latine».

Se fixează apoi și o exploatare comercială; își făceau iluzia că se vor realiza câștiguri pentru a-și acoperi cheltuelile și chiar restitui cotizațiile; societatea decide asupra propunerii lui Pogor de a publica îndată:

1. Cronicarii români, pe fiecare aparte, cu indice nominal și real și cu notițe biografice și critice numai în cercul cronicarilor.

2. O antologie de poezii române deja publicate, a căror valoare, să fie însă în unanimitate recunoscută de toți membrii societății prezenți.

3. Testamentul cel nou, fără schimbare de cuvinte însă cu litere latine pentru a se introduce în biserici.

Iar în a doua ședință din 26 Octomvrie se admite după propunerea poetului Niculeanu « să se imprime îndată textul autorilor latini cetiți în Gimnaziu, cu o mică notiță biografică pentru fiecare » iar după cea a lui Maiorescu « să se imprime toate actele originale istorice ale Românilor în ordinea cronologică, hrisoave, tractate etc. un fel de *fontes rerum Romanicarum* ».

Plan măreț, din care nimic nu este uitat (cărți originale, cronicari, antologii, ediții critice, etc.), din ce poate constitui temelia culturii unui popor. Intenția lui Maiorescu de a publica o colecție de documente privitoare la istoria Românilor nu s'a realizat; zece ani după aceea, în prima zi a Ministeriatului său (7 Aprilie 1874), el se duse la Cernăuți, spre a se înțelege cu Gheorghe Hurmuzachi în vederea transportării la București a documentelor copiate la Viena prin străduința lui Eudoxiu și apoi porni publicarea lor sub direcția unui comitet, având ca secretar pe Ion Slavici; publicarea a trecut dela 1880 pe seama Academiei și constituie azi impunătoarea *Colecție Hurmuzachi*.

Tipografia rămase tot sub conducerea lui Bernhardt, având ca administrator delegat succesiv pe I. M. Melic, Teodor Cerchez, Alex. Farra; cum nu mergea, fu închiriată lui Bernhardt; încetând și dânsul plățile, ea trecu sub direcția lui Balassan și fu vândută la urmă tipografului H. Goldner. Balassan deschise altă tipografie cu banii lui C. Rosetti-Solescu, cedând-o apoi unei asociații compuse din Iacob Negruzzi, N. Gane, Al. Stoianovici, A. D. Xenopol, Eugen Filipescu și Anton Naum și sub conducerea lui Th. Buicliu; — aceștia o revândură unei asociații de institutori.

Unii din *Junimiști* înființaseră în 1867 și o librărie a Societății *Junimea* — sub direcția lui Lewandowski, nu cu scopuri de câștig ci numai culturale. Pogor fusese animatorul acestei librării, care nu mersese de loc; cărțile erau comandate după preferințele literare ale lui Pogor nu și ale publicului.

Din primul număr al *Convorbirilor literare* găsim un «Apel la autorii români» cu oferta de editură și cu precizarea condițiilor cu totul idealiste, adică tipărirea cărților de societatea «Junimea» și, după scoaterea cheltuielilor, cedarea venitului net către autor. Societatea nu-și rezerva, astfel, niciun beneficiu. Ortografia era să fie cea publicată în cartea d-lui Maiorescu: «*Despre scrierea limbii române*»; putea fi însă și alta, după dorința autorului.

Iată cărțile anunțate ca apărute până atunci:

I. M. Melic, *Aritmetică*, prețul 8 lei; Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbii române*, prețul $\frac{1}{2}$ icosar = 7 lei cursul pieței Iassi. Pavel Paicu, *Epitome Historiae sacrae*, edițiune în usul școalelor cu adnotări române și cu vocabularu latino-român, prețul 2 $\frac{1}{2}$ lei; Schiller, *Moartea lui Wallenstein*, trad. rumână de E. M. (= Emilia Maiorescu) prețul 10 lei; Shakespeare, *Macbeth*, traducere rumână de P. P. Carp, prețul 5 lei; W. Pütz, *Geografia și Istoria evului vechiu*. Manualu prelucratu pentru gimnasiile române de Dr. I. G. Meșotă, Profesoru în Brașov, 1 vol. (Prețul în România 1 icosaru)¹⁾.

3. A treia și cea mai însemnată manifestare publică a societății a fost, de sigur, apariția revistei *Convorbiri literare* la 1 Martie 1867, cu al cărei destin glorios se confundă aproape întreaga noastră mișcare literară timp de un sfert de veac. Nevoia de a comunica cu publicul prin presă o simțiau *Junimiștii* mai de mult. În urma răsturnării lui Cuza (11 Februarie 1866), Maiorescu și Culianu, ajutați de pana lui I. Negruzzi, scosese cele opt numere ale ziarului lor *Vocea națională*, în care,

1) I. E. Torouțiu, *Studii și doc. lit.*, IV, p. 463.

pe lângă lupta pentru dinastie străină și împotriva separatismului ieșean, Maiorescu se ocupase și de descentralizare și de reorganizarea Universităților, cerând desființarea facultății de litere dela București și mutarea ei la Iași, sporindu-i simțitor catedrele.

Concomitent cu apariția *Convorbirilor literare* apăruse și *Gazeta de Iassi*¹⁾, ziar politic, literar și comercial, «apare Joia și Dumineca» (5 Martie 1867—14 Decembrie 1867) cu colaborația literară a *Junimiștilor*, cu poezii de M. D. Cornea, N. Niculeanu, nuvele de Leon Negruzzi, cu reproducerea unor fragmente din studiul *Contra Școlii Barnușiu*, cu studiul lui V. Pogor asupra *Istoriei civilizației în Anglittera* a lui H. T. Buckle și cu păreri în chestia evreiască în tendință evident junimistă. «Nu suntem deci de părerea, declară ziarul în nr. 8 din 30 Martie, a acelor domni care subscriu petiții pentru a se lua Evreilor drepturi, de care s'au bucurat până în prezent, fără a fi pentru aceasta, de părere de a li se întinde acum drepturile politice sau chiar civile»¹⁾.

Tot Maiorescu făcu propunerea înființării unui organ literar al societății într'una din ședințele din Ianuarie 1867, punctul spre care convergeau atâtea lecturi de literatură originală și a atâtor studii ale lui Maiorescu. Bucuros de orice inovație²⁾, Pogor primi ideea cu entuziasm, mai ales că tipografia societății atâta aștepta. Se iscă o vie discuție asupra titlului; la urmă, Negruzzi

¹⁾ În chiar primul număr al *Gazetei* (5 Martie 1867) găsim un ecou favorabil lui Maiorescu în chestiunea procesului lui.

²⁾ Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 87 și următoarele.

propuse titlul de *Convorbiri literare*, pe care Pogor îl admise ca inofensiv: « Cela n'engage à rien! »; — îl primi și Maiorescu, ca « fiind fără pretenție » — căci nota esențială a societății era lupta împotriva formelor și a făgăduelilor umflate. Titlul ne pare astăzi curios; el era însă în gustul timpului ca și *Transacțiile literare* bucureștene ori *Relațiuni științifice*, de o ușoară factură străină, comparabilă cu numeroasele *Geschpräche* germane. E cu puțință să fi fost chiar o reminiscență din *Revista Carpaților*, unde găsim o rubrică a *Convorbirilor literare*¹⁾.

Cât despre direcție, Pogor i-o propuse abrupt lui Negruzzi, cântând cu glas subțire: « Cu caftan l-am îmbrăcat »; luându-l apoi împreună cu altcineva de subsuori, îl duseră cu pompă în jurul odăii în corul celor de față: « cu caftan l-am îmbrăcat ». Astfel a ajuns Negruzzi directorul *Convorbirilor literare* și a rămas în istoria noastră literară.

A doua zi, cu Maiorescu, acesta hotărî apariția bilunară a revistei în formatul IV°, cu două coli de tipar, cu un abonament de un galben pe an în România și numai 4 florini în Austria și cu un tiraj de 300 de exemplare; revista se vindea astfel sub cost, cu atât mai mult cu cât avea să se trimită gratuit pe la școlile și bibliotecile din Austria; tirajul fu sporit apoi la 500 și chiar la 800 de foi. Cel dintâi număr apărură la 1 Martie 1867 cu următoarea introducere scrisă de Maiorescu:

« În mijlocul agitațiilor politice, de care fură cuprinse toate spiritele în România, mișcarea literară, susținută înainte cu mult succes de foile

1) *Revista Carpaților*, 1861, p. 684.

literare atât de cunoscute și prețuite de toată societatea, a încetat cu totul. Când vorbesc pasiunile politice, arta și știința își ascund produsurile lor liniștite. Acum însă când în România liberă politica a luat o cale mai statornică și spiritele sperează într'un viitor mai regulat, se observă natural reînceperea ocupațiilor literare. În București s'a constituit o societate care, organizându-se, ar putea produce mult pentru cultura și instrucția poporului. În Iași, unde, deși nu se mai află centrul politic, a rămas o inteligență destul de răspândită, unde înalte și numeroase instituții școlare întrețin o activitate științifică permanentă, s'a format încă de mai mult timp o societate literară *Junimea*, care din an în an ia porțiuni crescânde și totodată solide.

Aceste elemente reclamă înființarea unei reviste, care să aibă scopul de a reproduce și răspândi tot ce intră în cercul ocupațiilor literare și științifice; de a supune unei critici serioase operele ce apar din orice ramură a științei, de a da seamă despre activitatea și producerile societăților literare ¹⁾.

Peste vreo doi ani apariția revistei fu primejduită prin intenția *Junimiștilor* de a scoate o foaie politică, cu care *Convorbirile* să se contopească, — constituind partea literară a foaii sub direcție deosebită ²⁾. Discuția ajunsese la o paritate de voturi, și, dacă n'ar fi fost votul precumpănitor al lui Maiorescu, revista s'ar fi contopit cu ziarul, care dispăru și el fără urme. În 1871 nouă criză; Bernhardt părăsi tipografia, la a cărei direcție e angajat provizoriu Balassan și, cum nici sub forma aceasta tipografia nu mergea, profitând de o lungă absență a lui Negruzzi în străinătate, Maiorescu și Pogor o vândură lui H. Goldner cu obligația de a publica revista în anumite

¹⁾ Aliniatul din urmă e redactat de Negruzzi, care a semnat, dealtfel, ca director, întreaga introducere. I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 93.

²⁾ Este vorba de inofensivul *Curierul de Iassi de Duminică*. *Curierul* apăru în Dec. 1868 și își duse o viață ștearsă și intermitentă până la 1872.

condiții ¹⁾. Antisemit, supărarea lui Negruzzi fu mare și ar fi dus chiar la o rupere de relații cu Maiorescu; la Goldner revista nu apăru decât două numere, trecând iarăși la Balassan, ce-și întemeiase o nouă tipografie primitivă, până ce, cu începerea anului VI, se tipări la *Tipografia națională* a lui C. Rosetti-Solescu, I. Negruzzi, N. Gane și Anton Naum.

Dela această dată, după cum glumeau prietenii, Negruzzi deveni, exclusiv, «redactorul, culegătorul, corectorul, directorul ba chiar și cetitorul *Convorbirilor literare*». Cu acest an, sporită ca pagini, revista deveni lunară și, după o apariție ieșeană de 18 ani, fu mutată la București în 1885 odată cu transferarea lui Negruzzi la Universitatea din Capitală.

Am indicat ușor numai momentele principale, prin care a trecut revista; cum directiva ei se determină prin însăși acțiunea critică a lui Maiorescu, ea se va preciza odată cu studierea marilor lupte culturale, pe care avea să le pornească criticul, din chiar primul ei număr, cu studiul asupra *Poeziei române în 1867*.

---

¹⁾ Cercetând procesele verbale ale societății vedem totuși că Negruzzi era în curent cu vânzarea. Cf. Procesul-verbal al ședinței din 13 Oct. 1871, I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 438.

XVI

1. Problema alfabetului latin în discuțiile *Junimii* în 1864—1865. —
2. « Despre scrierea limbii române » 1866. — 3. Despre literele latine primite de noi fără schimbare. — 4. Despre scrierea unor litere primite de noi cu schimbări. — 5. Critica sistemului fonetic. — 6. Critica sistemului etimologic. — 7. Polemica T. Maiorescu—Timotei Cipariu — 8. *Societatea academică română*. — 9. Atitudinea lui Maiorescu în *Societatea academică română* și demisia lui. — 10. *Limba română în jurnalele din Austria*, 1868.

1. Circulara Ministrului I Ghica înlocuise alfabetul chirilic cu cel latin, fără a indica și normele, după care avea să se facă această operație destul de grea; ea lăsase deci câmp deschis tuturor inițiativelor. În primele întruniri ale *Junimii* chestiunea se adusesese în discuție, ca pretutindeni de altfel, și, cum vacanțele de vară se apropiaseră, Iacob Negruzzi fusese însărcinat cu întocmirea unui proiect. Timp de o lună, lucrase la țară la acest proiect de ortografie « fără vreo sistemă hotărâtă ci mai mult după fantazie și capriciu — declară el cu sinceritate ¹⁾ — amestecând fonetismul cu etimologismul în mod cu totul arbitrar ».

În toamnă isbucniseră însă « scandalul » dela Școala de fete și procesul înscenat lui Maiorescu, așa că activi-

---

¹⁾ Iacob Negruzzi, *Amintiri din « Junimea »*, p. 18.

tatea *Junimii*, cu ședințe și « prelecțiuni populare », trecuse în al doilea plan sau se suprimase cu totul. De abia în toamna lui 1865, se reluară în cabinetul lui Maiorescu discuțiile asupra problemei limbii, pomenite și de Negruzzi în *Amintirile* lui și în procesele-verbale ale ședințelor, din fericire păstrate pentru acea epocă¹⁾. Punctul de plecare fu proiectul întocmit de Negruzzi în vara lui 1864. Incurcate fie de glumele « nesărate » ale lui Paicu, fie de divagațiile filosofico-istorice ale lui Pogor, pe care în fond nu-l interesa problema ortografiei, conduse fără nicio disciplină ci numai după fantazia fiecăruia, discuțiile nu ajungeau la niciun rezultat practic, până ce, rămas până atunci la o parte, Maiorescu începu lectura studiului său *Despre scrierea limbii române*. Iată cum sunt înregistrate aceste discuții și lectura lui Maiorescu în procesele-verbale ale *Junimii* :

Ședința IV. Vineri 5 Noemvrie 1865 (la Maiorescu). « Se încep discuțiile asupra ortografiei române. I. Negruzzi citește un tratat al său despre această materie. Prima divergență de opinie se ivește asupra punerii literei *qu* în loc de *k* și *c* în cuvintele derivate din cele latinești cu *qu*. Pogor susține pe *qu*, Negruzzi nu-l admite. A doua dispută se naște asupra admiterii sau neadmiterii semnelor, deocamdată a sedilei sub *d*, *s* și *t*. Negruzzi o combate, ceilalți vor să o admită. După vii discuțiuni (prelungite până la 1½ după miezul nopții) ne separăm, convingându-ne că niciunul nu ne-am lămurit chestiunea în toată întinderea ei. Se amână desbaterile până la vreo

¹⁾ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 433 sqq.

ședință viitoare cu speranță că atunci se vor afla mai multe puncturi de conciliație».

Procesul verbal dela 16 Noemvrie 1865 înregistrează iarăși: «Convorbiri despre ortografie fără rezultat». Și apoi: «S'a însărcinat Maiorescu cu elaborarea gramaticii române pentru școalele primare până la finele anului 1865».

Ședința următoare (19 Noemvrie 1865) menționează: «Lectura tratatului de scrierea română de Maiorescu (partea I principiul general); iar cea dela 23 Noemvrie: «Continuarea tratatului de ortografie română de Maiorescu (partea paleografică) cu rezultatul: «Depărtarea din scrierea noastră a literelor *qu, th, y, k* și adoptarea semnului de sedilă sub *t* și *d* pentru *tȣ* și *ȣ*»; iar cea dela 3 Decemvrie 1865: «Terminarea tratatului despre scrierea română (critica fonetismului și a etimologismului)» cu rezultatul: primirea semnelor scurtării peste *a, e, i* atât pentru exprimarea lui *ъ* cât și a lui *ѣ*.»¹⁾

2. Aceasta e geneza studiului. *Despre scrierea limbii române* după procesele verbale ale *Junimii*. În *Insemnările* lui din Octomvrie 1866 notează: «În Iunie am terminat cartea mea *Despre scrierea limbii române*, a cărei idee fundamentală (partea I) o concepusem și o scrisesem în noaptea de 15/16 Noemvrie 1865. Important pentru mine ca cea dintâi a mea lucrare originală și concepută cu iuțeala fulgerului. Ultima parte, critica etimologismului, am scris-o în nopți, în care mica mea Livia

¹⁾ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 436.

zăcea bolnavă de un început de holeră, când am văzut cu cea mai adâncă strângere de inima resignarea micii creaturi»¹⁾).

I-a fost dat acestui om cu mintea lucidă, de cultură organizată, dar fără o disciplină filologică specială, să ridice o chestie de mare importanță, în care filologii se rătăciseră în cele mai cumplite aberații, să o discute cu o competență, aparent improvizată, dar ținută în curent cu cercetările speciale științifice și, mai ales, călăuzită de bunul simț al minții lui logice și al instinctului său de artist, care în materie de limbă nu pierde contactul cu realitățile poporului și nu se lasă stăpânită de teorii abstracte. Lucrarea e prima luptă întreprinsă de Maiorescu și de *Junimea*, prima luptă « pentru adevăr » — și totodată prima mare biruință împotriva specialiștilor și a instituțiilor celor mai calificate pentru a legifera într'o chestiune atât de flagrantă în acea epocă. Numărul atacurilor ca și confirmarea evoluției ulterioare a problemei ortografice avea să-i aducă omului și instituției, în care lucra, acel prestigiu ce nu se poate dispensa de elementul material al hulei²⁾.

3. Studiul se prezintă sub forma a patru capitole:

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 124.

²⁾ *Despre scrierea limbii române* a apărut în ediția I la 1866; cuprinzând numai partea I și II a studiului. *Critica etimologismului* (adică partea a patra) a apărut întâi în *Conv. lit.*, 1 și 5 August 1867 (vol. I); partea a III, *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic*, a apărut întâi în *Conv. lit.*, VII, nr. 1 Nov. și 1 Dec. 1873. Ediția II a întregii lucrări a apărut la «Soceș», Buc., 1873; ediția III, la 1893 și a IV la 1908.

1. Despre *literele latine primite de noi fără schimbări.*
2. Despre *scrierea lui ч, ѱ, ѱ, ш, ѱ, і, ea și oa.*
3. Despre *principiul scrierii și critica sistemului fonetic.*
4. *Cercetări lingvistice și critica sistemului etimologic.*

Le vom rezuma și discuta și noi în ordinea lor.

1. Plecând dela principiul: « Consonantele și vocalele, a căror pronunțare este identică la toate propoazele romane (romanice) de astăzi s'au pronunțat în același mod și de Romani », Maiorescu ajunge la concluzia că există 14 sunete în limba noastră ce se vor scrie cu respectivele litere latine, fiindcă se citeau la fel și de Romani (b, d, g, l, m, n, p, r, s, v, z, h, o, u) — fără nicio considerație de ordin etimologic (Unii scriau *demanetia* pentru *dimineată*).

Trecând la celelalte sunete, în care e controversă, Maiorescu întreprinde un studiu asupra pronunțării lor în limba latină, bazându-se pe studiile de specialitate ale lui Ritschl și K. L. Schneider iar mai târziu de importante lucrări ale lui H. Schuchardt (*Der Vokalismus des Vulgärlateins*, 3 vol. 1866—1868); W. Corssen, *Ueber Aussprache, Vocalismus und Betonung der lat. Sprache*, 2 vol. ed. II, 1868—1870).

Din această cercetare mai conchide că:

Sunetul *e* care e transcris în latinește prin *e, ae, oe*, trebuie transcris în românește numai cu litera *e*.

Sunetul *i* care e transcris în latinește cu trei semne *i, j, y* trebuie transcris în românește numai cu litera *i* (Cipariu scria *liertare* pentru *iertare* iar Circa *gayina* pentru *găina*).

Sunetul *ж* inexistent în limba latină îl transcriem în românește cu *j*.

Sunetul Φ transcris în latinește prin f și ph se transcrie în românește numai cu litera f .

Sunetul T transcris în latinește prin t și th trebuie transcris în românește numai cu t .

Litera slavono-greacă χ se va scrie cu h acolo unde este aspirare de vocală: *baină, bartă, humă* etc.; se va scrie însă cu ch acolo unde nu este numai aspirare ci se exprimă cu tărie consonantică apropiată de k : *chronologie, chor, chaos* etc.

Sunetul k e transcris în limba latină prin trei semne c , k , qu ; trebuie transcris în limba română numai cu c și ch înainte de e și i .

4. În partea a doua a studiului său Maiorescu ajunge la următoarele concluzii:

Litera c trebuie să exprime sunetul Ψ înainte de e și i , iar când, împotriva geniului limbii noastre, se pronunță κ înaintea lui e și i , să-i adăugăm un h (*cheltuesc, chilie* etc.).

La fel literele r și Ψ , trebuie transcrise cu g ; înainte de e și i când se citește r , g trebuie întărit cu un h : *ghiață, unghiu* etc.

Sunetul Π , aproape inexistent la Romani; sunetul III inexistent; sunetele K și A tot inexistente, — rămân încă în controversă pentru că nu găsim în cercetarea paleografică a alfabetului latin modul de a le scrie. Ele vor fi studiate aparte.

Transcrierea diftongilor ea și oa prin $\acute{e}$ și $\acute{o}$ este privită ca o invenție nesănătoasă, atât în contra regulii scrierii românești («acele sunete române, pentru care se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, făcând abstracție dela considerări etimologice»),

cât și contra naturii semnelor, ne fiind chemat accentul în niciun alfabet din lume să exprime pe *a*.

5. Partea a treia se intitulează: « Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic¹⁾ ».

Controversa privește, așa dar, sunetele *u*, *iu*, *h*, și *ș* provenind de regulă din *t*, *s*, *a*, și *e*: trebuiesc ele însemnate cu aceste litere ori cu semne deosebite? Cu ocazia acestei cercetări, Maiorescu își propune să combată principiul fonetic, după care pentru fiecare sunet trebuie o literă deosebită, afirmând că « nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie răstrâns în mod esențial ». La noi fonetismul era reprezentat prin A. Pumnul.

Argumentarea lui Maiorescu în această privință e mai mult specioasă decât exactă. Constatând că și în alte limbi litera nu exprimă cu identitate sunetul ci numai aproximativ (așa, de pildă, *a* din *madame* (citește: mēdēme) e altul decât cel din *matin*, etc.), el ajunge la concluzia că nicăieri nu se admite fonetismul absolut ci cu răstrângeri provenite din dreapta cumpănire între scrierea tuturor sunetelor importante și înlesnirea de a le ceti apoi.

¹⁾ Ediția I din 1866 a cărții lui nu cuprindea decât partea I și a II a studiului său. Ea a atras un studiu al lui Hugo Schuchardt în *Romania* din 1873 *L'ortographe du roumain*. Articolul a fost tradus în *Columna lui Traian* din 1 Iunie 1873, și reprodus cu observări de P. Grădișteanu în ziarul bucureștean *la Romanie*, 19 Iulie 1873. Partea a treia a acestui studiu (apărută mai întâi în *Conv. lit.* din 1 Noembrie și 1 Dec. 1873 și integrată în ediția a doua a cărții apărută la « Socec », 1873), e un răspuns lui Schuchardt, ce se pusese din punctul strict fonetic, adică cel adevărat.

Ca argument împotriva lui Pumnul el arată că toate cuvintele se pronunță în zeci de feluri; unii *zic*, de pildă, *fer* alții *fier*, *hier*, *ber*, *șer*; după legea lui Pumnul că « fiecare sunet are o literă deosebită » ar urma să transcriem toate aceste feluri de pronunțare. Ce argument e acesta? Filologii pot înregistra orice fel de rostire dialectală, scopul limbii literare e însă de a unifica toate rostirile într'una singură și a o generaliza; ea nu e obligată să înregistreze, de pildă, pe *dzic* pentru *zic* și să renunțe la fonetism sub cuvânt că nu există o literă specială pentru atâtea sunete, ce nu se înregistrează pentru a nu complica prea mult alfabetul.

Din moment ce nu admite fonetismul ca un principiu absolut, îi rămâne să vadă, care anume din sunete nouă românești aveau nevoie de o literă aparte, și care nu, aceasta după importanța logică sau gramaticală.

Sunetul *ɤ* are în limbă noastră o misiune logică (de a marca timpurile în conjugarea I: *muta*, *mută*); de a însemna deosebirea între substantivele feminine articulate și nearticulate: *luna*, *lună* etc.); îl vom însemna deci cu litera specială *ă*.

Tot așa sunetele *ș*, *ț* au importanța gramaticală la marcarea numărului și persoanei și trebuie însemnate prin litere speciale.

Nu tot așa și sunetul *î*, care n'are importanță gramaticală și nu este decât o umbră a lui *ă* și deci nu trebuie înregistrat printr'un semn special. E inexplicabil cum în acest caz bunul simț atât de lucid al lui Maiorescu a greșit, combătând pe Pumnul, într'o chestiune azi atât de clară și definitiv hotărâtă. E drept că încă din 1866 Maiorescu își rezerva cu abilitate viitorul încheind că,

în ziua când *î* își va câștiga importanță logică în limbă, arătând deosebirea înțelesului mai multor radicale sau deosebirea fleționară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerelor sau a cazurilor, atunci va fi un sunet logic și va trebui să aibă o literă aparte.

Eroarea vine din rolul ce voia să-și atribue ca arbitru între etimologism și fonetism, ținându-se de punctul de vedere al unui principiu intelectual, căruia trebuie să i se supună principiul fonetic. Socotindu-l ca fără importanță, îi tăgăduia deci lui *î* dreptul de a fi reprezentat printr'o anume literă. În ediția dela 1893 a cărții lui, adică după 27 de ani, el recunoștea că «uzul general» impusese semnul deosebit al sunetului *î*, și i se supunea fără să recunoască totuși și valabilitatea principiului fonetic. «Fără îndoială, încheia el, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine ci numai întru cât și sonul exprimă ideea și este cea dintâi încorporare a ei. Aceasta e dependența rațională a regulii fonetice de principiul logic în scrierea limbii».

În ceea ce privește transcrierea sunetelor *κ, ιι, ιι*, cu litere latine, Maiorescu propune pe *ă, ș, ț*. Ceea ce ne pare astăzi atât de simplu și firesc reprezintă una din cele mai mari controverse filologice ale epocii. Cipariu cerea, de pildă, să fie transcrise prin *a, e, s, t* fără alt semn pentru a nu îndepărta fizionomia scrisului nostru de cea a limbii latine: *hârtie* s'ar fi cetit cum se scrie dar *bratie* s'ar fi cetit *brațe*!

Numai într'un singur amănunt Maiorescu alunecă din logica lui sigură, cerând că la persoana 3 sing. a perfectului conjugării I *κ* să se scrie cu *â*. Perfectul *află* trebuie

să fie deosebit scris de prezentul *află*; cum a pune două semne pe o literă nu e estetic, Maiorescu propunea să se scrie persoana a III a perfectului *aflâ* — aceasta fiind cu putință întru cât nu admisesese semnul $\wedge$ pentru *î*. Evoluția ulterioară a scrierii noastre n'a confirmat această excepție, pe care o găsim multă vreme în ortografia *Convorbirilor literare*.

6. După ce combătuse parțial fonetismul în numele «principiului intelectual», — fără ca timpul să-i confirme părerile — Maiorescu întreprinse în partea a patra a studiului său critica sistemului etimologic cu o mult mai mare vigoare și îndreptățire. Etimologismul ciparian nu însemna numai neacceptarea semnelor speciale pentru sunetele neexistente în limba latină (*t, s, ă, î*) ci și pretenția ca scrierea să se îndepărteze de pronunțarea actuală pentru a urmări originea cuvintelor. Cipariu propunea, așa dar, să se scrie: *mesa* pentru *masa*, *feta* pentru *fată*, *volia* pentru *voie*, *scaimbu* pentru *schimb*, *bene* pentru *bine* etc. Etimologismul nu era numai o problemă alfabetică ci și una ortografică și lingvistică. Pusă astfel problema, evoluționistul Maiorescu era în largul lui să demonstreze că limba e un organ viu în continuă transformare și că alfabetul și ortografia n'au altă menire decât să înregistreze variațiile fonetice. «Etimologismul, arată el, voește să declare «spurie» și falsă metamorfoza fonetică de sute de ani, prin care a trecut limba cu secole înapoi, încercându-se să stăvilească fluctuația miilor de ani, prin care a fost împinsă limba română spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscrită

spre desbinare de o limbă veche, despre care nu avem tradiție contemporană».

Conrupția fonetică e un fenomen natural, un produs organic, care nu poate fi reglementat de rațiunea individului și scapă voinței omului, ascultând numai de instinctul limbii și al colectivității naționale. Purismul etimologic ar voi, împotriva mersului firesc al naturii, să reîntroneze o stare fonetică depășită de mult, de veacuri, și « să revină la sunurile primitive ce corespundeau unui grad de dezvoltare a noțiunilor lui, peste care poporul român a trecut de mult». Nu putem scrie, de pildă, *anima* în loc de *inimă* pentru că *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* veche. Nu numai sunetele se schimbă ci și sensul cuvintelor evoluiază; ar fi deci absurd să adaptăm sunetele cuvintelor moderne după cele ale modelelor lor latine, când însuși sensul a evoluat. « Ceea ce etimologiștii numesc « corupția fonetică » este propria vieată a limbii și a inteligenței unui popor și nimeni nu are dreptul să li se opună din plăcerea de a vedea derivările lui etimologice exprimate prin litere ».

Critica etimologismului ardelean este definitivă și magistrală, cu simț de orientare, de documentare, de ton categoric, încât poate fi considerată ca un model de polemică științifică creatoare. Ea a trezit, firește, protestări pretutindeni dar mai ales în publicistica ardeleană și în sânul « Societății academice » ce se afla sub dominația patriotică a învățaților ardeleni.

7. Cel mai sguđuit de critica etimologismului a lui Maiorescu era, negreșit, Timotei Cipariu, marele lui teoretician,

venerabilul filolog dela Blaj, față de care Maiorescu arată, personal, o deosebită considerație și o recunoaștere vizibilă și în necrologul din *Convorbiri literare* ¹⁾). Influența lui fusese, de altfel, mare asupra anilor săi de studiu, după cum se vede și dintr'o scrisoare ce-i adresase în 1857 din epoca Theresianului ²⁾).

La o obiecție a lui Maiorescu că nu-i răspunsese la critica sa, Cipariu dădu o notiță în *Românul*: « Nu am răspuns direct, într'adevăr, pentru că până astăzi nu văzusem acea critică, nici nu aveam știință de ea: de aceia nici că puteam să răspund. Indirect însă am răspuns

¹⁾ *Conv. lit.* XXI, (1887-88) p. 646.

²⁾ Iată acea scrisoare publicată de însuși Timotei Cipariu, *Arhivul, pentru filologia și istoria*, 1869, p. 438.

Brașov, 7 Sept. 1857.

Stimate domnule,

Iartă-mi libertatea, care mi-o luai de a vă adresa câteva rânduri, dar e căsunată printr'o comisie impusă mie, care de o parte poate a mă scuza. Unul din profesorii de istorie al academiei c. r. Teresiane din Viena, Dr. Zhismann, cu a cărui frate făcu și tata cu ocaziunea călătoriei prin Istria o cunoștință foarte priitoare studiilor d-lui, se ocupă în momentul ăsta cu darea la lumină a unui op, care pertractează istoria imperiului bizantin. In el are între altele să citeze și confesiunea credinței a patriarhului Iosif II, cam de pe la 1416, care nu se află de cât într'un op al lui Nestorius. Astă carte însă nu are nici o bibliotecă vieneză. De aceia profesorul se adresă la mine, auzind că plec în Transilvania pe vacanță cu speranță că voi găsi cartea numită mai lesne pe aici. Eu în cauza asta nu-mi văd alt refugiu, decât la recunoscuta d-v cunoștință a opurilor respective — fiind asigurat că dv. nu vă va cădea așa greu rechemarea în memorie a numitului autor. Vă rog dar a spune d-lui P... de se află opul numit la îndemână sau nu, în care eventualitate sper că are

ca tuturor criticilor mei în *Archivul pentru filologie*, mai ales la pagina 84»¹⁾.

Cipariu reluă chestiunea în articolul *La una imputațiune* din *Archiv*²⁾. Ironizându-l că se laudă singur că «a nimicit cu totul și redus sistemul etimologic la rangul unei curiozități literare, — fiindcă atacul a rămas fără rezistare și alte multe expectorații de felul acesta», declară: «Am cunoscut pre tată-su, bunul și dulcele I. Maiorescu răposatul, cu care ne veream.

Cunosc și toată familia dumisale din Bucerde; am cunoscut și pre moșu-său și pe unchii săi Trifi și Maeri, tot de acolo. Am văzut pe d. T. M. ca prunc în brațele tătâni-so, pre la 1841 la Brașov și Vâlcele, l-am văzut apoi și la Sabiniu (Sibiu) în 1849—1850 și după aceea în Viena în mai mulți ani».

Nu răspunde la «critică» pentru că nu e critică ci «un atac». Socotește a-i fi răspuns indirect în *Archivul* nr. 13, p. 248 unde tratase de perfecționarea limbilor prin «tocitură»; tot așa în *Archivul*, nr. XX, p. 385, unde

bunătatea a-mi prescrie puținele rânduri care cuprind confesiunea de credință a patriarhului Iosif II și a mi le comunica.

După cum spusese prof. Zhismann confesiunea asta se află în foile din urmă a cărții lui Nectarius (?). Sunt așa liber, Domnul meu, a aștepta de la bunătatea dv. a scuza, dar trebuie să mărturisesc că în egoismul meu sper și vreun efect al rugăciunii mele.

Complimente de la ai noștri

Titu L. Maiorescu

Cipariu nu-și aducea aminte de răspunsul ce-i dăduse tânărului Maiorescu.

¹⁾ Răspunsul lui Cipariu e republicat din *Românul* în *Conv. lit.*, nr. 14 din 15 Sept. 1867.

²⁾ *Archivul*, 1869, p. 438.

vorbise «de corositatea literară». «Alte răspunsuri, încheia, nu am mai dat d-lui T. M. și după ce vedem, cu câtă vehemență își face criticele sale sau atacurile sale, nici nu-i vom da mai mult, — decât poate în caz de mare nevoie».

Critica «adevărată» avea să vie din partea unui adept al filologului dela Târnave, a lui I. M. Moldovan, în «*Critica d-lui Maiorescu*» în *Arhivul* lui Cipariu¹⁾.

Scris în limba fantastică a lui Cipariu, articolul canonicului este astăzi aproape necitibil. În prima parte, el ia apărarea lui Șincai, a lui Petru Maior și a *Lexiconului* dela Buda; în partea a doua (25 Mai 1869, p. 495) intră în discuția criticei făcute de Maiorescu etimologismului ciparian, încheind:

«De va zice cineva: la 1866 d. M. era în rătăcire de aceia a scris *rumân*. De atunci a venit la cunoștința adevărului și acum scrie bine — puțin ne va mulțumi. Că, dacă d. M. așa mărginite cunoștinți avea despre limba română, încât nu știa scrie cuvântul «romanu», atunci, pentru a nu întrebuița un cuvânt mai colorat, a fost mare cutezare din partea d-sale a se lega să dea Românilor învățătură despre scrierea limbii române».

Este drept că Maiorescu a variat asupra ortografiei cuvântului *român* și cartea sa din 1866 se intitula *Despre poezia rumână*; dar cum știa bine ca la urmă *uzul* birue și în puterea lui e *norma loquendi et scribendi*, reveni repede la forma adoptată azi. Acestei învinuiri a canonicului, Maiorescu îi răspunse în *Direcția nouă*²⁾: «La

¹⁾ *Arhivul*, Blasiu, 1869, p. 456, 495, 620.

²⁾ T. Maiorescu, *Critice*, I, ed. Minerva, 1915 (la care ne raportăm în toate citatele), p. 223.

întrebarea *român* sau *rumân*, noi răspundem: și una și alta, după cum i se pare scriitorului mai bine la auz». Cu alte cuvinte, uzul va învinge, ceea ce e adevărat și astăzi în atâtea mici probleme de limbă, în care nu se știe bine ce formă va izbândi. Cât despre faptul că i se părea canonicului o enormitate ca un scriitor să nu fie fixat asupra ortografiei numelui propriului său neam, Maiorescu amintește oportun că Francezii au șovăit mult între *françois* și *français*, după cum Germanii au șovăit între *teutsch* și *deutsch*. «Limba este o ființă organică, încheia Maiorescu, și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără să aibă simetrie și regulă paradigmatică, ea cere forme și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantă, precum o încerca Ludovic al XIV-lea la merișorii de pe terasa din Versailles, ciunțiți în piramide regulate și — urîte».

8. Dacă o societate literară ca *Junimea* discutase cu atâta zel și pasiune problema scrierii ridicată prin trecerea dela alfabetul chirilic, e dela sine înțeles că problema avea să preocupe *Societatea academică română*, de curând întemeiată, anume cu scopul studiului limbii naționale. Discuțiile privitoare la această chestiune ne dau tocmai prilejul de a cerceta raporturile între Maiorescu și *Societatea academică*, de altfel atât de încordate și de scurtă durată¹⁾.

În urma raportului ministrului de instrucție C. A. Rosetti și din îndemnul directorului său V. A. Urechia,

---

¹⁾ Chestiunea e studiată și de D. Onciul, *T. Maiorescu și Academia română în Conv. lit.*, XLIV, I, din 1910.

Locotenența domnească aprobă înființarea unei *Societăți academice române* și, prin decretul din 22 Aprilie 1866, numi ca primi membri pe următorii reprezentanți ai tuturor provinciilor locuite de Români: din Maramureș: Ios. Hodoș și Alexandru Roman; din Transilvania: T. Cipariu, Gavril Munteanu, G. Bariț; din Bucovina: A. Hurmuzachi, Demitrovici; din Basarabia: Al. Hasdeu, Cavalerul Stamate, I. Străjescu; din Macedonia: I. Caraieni, Cozacovici.

Prin decretul din 2 Iunie 1867 al Principelui Carol se mai numără pentru Moldova: V. Alecsandri, C. Negruzzi, V. Alexandrescu-Urechia; pentru Muntenia: I. Heliade-Rădulescu, A. Treboniu Laurian, C. A. Rosetti, I. C. Massimu și Goneta în locul decedatului Stamate; iar prin decretul din 20 Iulie se adăoseră și Titu Liviu Maiorescu și adversarul lui de o viață N. Ionescu, profesorul, academicianul, perpetuul deputat și intermitentul ministru — « autor al unei singure broșuri ». Solemnitatea înăugurării avu loc la 1 August 1867 și câteva zile după aceea societatea și începu discuțiile în jurul problemei ce făcea preocuparea întregii țării. În tot cursul dezbaterilor acestei sesiuni din August 1867, Maiorescu nu se prezintă la ședințe. Prima discuție se făcu în jurul *Operatului asupra ortografiei* al lui G. Munteanu ¹⁾, citit în ședința III dela 11/23 August 1867; apoi asupra *Raportului comisiunii ortografice* ²⁾ al lui I. C. Massimu, citit în ședința din 28/9 August 1867; apoi asupra *Contra-*

---

¹⁾ *Anale*, 1867, p. 37.

²⁾ *Anale*, 1867. p. 64.

proiectului lui I. Sbiera ¹⁾; apoi despre *Principiul de ortografie română* al lui I. Heliade Rădulescu; apoi despre *Sistema ortografică* prezentată de Timotei Cipariu în ședința dela 31/12 August 1867 ²⁾.

9. Prezența lui Maiorescu în sânul Academiei nu e semnalată decât în ședința dela 7/19 Septemvrie, în «protocolul» căreia se menționează ³⁾: «D. T. Maiorescu propune ca votarea să se facă cu două treimi a membrilor prezenți conform art. 18 din statute. Se răspunde că aplicarea numitului articol se va desbata la votarea ortografiei în total; iar în privința articolelor în parte să se procedă ca și până acum cu majoritatea de voturi». Procedarea lui Maiorescu era, se vede, dilatorie; nici nu putea fi alta într'o Academie, în care etimologismul ardelean stăpânea.

Mai participă la ședințele dela 9, 11, 12, 13, 15 Septemvrie fără să mai intervină. În sesiunea următoare el apără în ședința dela 16/28 August 1868, când «Societatea academică» hotărî că, deși secția filologică nu era în număr (lipseau N. Ionescu, T. Cipariu, G. Munteanu, N. Ionescu, C. Negruzzi, A. Hurmuzachi, I. Caraiani) să se porceadă la discuția asupra întocmirii unei gramatici și a unui dicționar. Maiorescu întrebuiță și de data asta metoda dilatorie, cerând amânarea discuțiilor până ce vor fi în număr; propunerea fu respinsă sub cuvânt că: «O

¹⁾ *Anale*, I, p. 79.

²⁾ *Anale*, I, p. 189.

³⁾ *Anale*, I, p. 88.

lucrare într'un mod sau altul este cu atât mai urgentă și mai necesară cu cât este în interesul societății a preveni «sedințele»(?) acelor, care, poate, direct ori indirect, ar intenționa sau chiar ar lucra la a face dificil sau imposibil stabilitatea, consolidarea societății; și este de lipsă, de altă parte, a desminți în faptă învinuirile și denunțurile acelor străini și de Români și limbă și literatură, și de toate interesele române, care țin că toată societatea academică ar fi fundată pentru scopuri în intențiuni politice». Aceasta e ultima prezență la ședințele Societății academice. La 28 August procesul-verbal însemna: «D. Maiorescu fiind la început, nu se înțelege cum de a părăsit Bucureștii fără a spune președintelui delegațiunii și respectiv președintelui societății, dacă voiește a se reîntoarce ori ba». Abia în sesiunea următoare, în ședința dela 12 August 1869 se ceti demisiunea lui T. Maiorescu din *Societatea Academică*¹⁾.

10. Lupta întreprinsă împotriva etimologismului ardelean, împotriva bărnușismului politic tot ardelean avea să o continue pe un teren mai empiric, tot în materie de limbă, prin studiul său *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), în care ne dovedește că, dacă învățații

---

¹⁾ Când în ședința Camerei dela 28 Iunie 1871 Maiorescu ceru reducerea subvenției acordată *Societății academice* și N. Ionescu îl acuză că o face din răsbunare, e de mirat că Maiorescu îi răspunde: «Cât pentru rancunele personale ce am în contra societății, după cum zice d. N. Ionescu, ca cestiune personală am onoare a vă spune, că atunci când am lucrat ca membru al Societății *academice*, o singură propunere ce am fost făcut a fost primită de noi toți». Care?

ardeleni teoretic voiau să anuleze sutele de ani ale evoluției limbii, întorcându-ne la matca latină, în practică ziarele lor întrebuițau o limbă în plină descompunere din pricina infiltrației germane în vocabular și sintaxă. Operația e făcută cu aceiași stăpânire și abundență de citate luate în timpul limitat a cinci luni ale anului 1868 din presa de peste munți: *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, *Telegraful român*, *Federațiunea*, *Transilvania*, *Concordia*, *Familia*, cu singura excepție a *Archivului pentru filologie și istorie* al lui Cipariu, scris în limbă curată, în genul:

Se sună (se aude) că în personalul acestui oficiu se vor face schimbări.

Intre alte afaceri de restanță *intonăm* (= relevăm) chestiunea naționalităților.

S'a propus în senat a *se pune în viață*.

Pesti Naplo, organul corporal (oficial) al partidei guvernului.

În *consunetul* (în conformitate cu) Statutelor.

Atac de răpire (Raubanfall = o prădare).

Obiect *legător de atențiune*, etc. etc.

O cauză națională — cum era cazul presei din Ardeal — apărută cu o limbă atât de coruptă de influențe, pe care le combătea politicește — nu putea fi decât pierdută de mai înainte. Influența germană și maghiară nu se resimția, de altfel, numai în vocabular, ci și în lipsa de fluiditate latină a expresiei gândirii, în sintaxă, în construcții, în stilistica greoaie și nepotrivită firii noastre atât de sprintene și limpezi.

În partea a treia a acestui studiu, alcătuit după metoda maioresciană a unor simple citații pregnante,

se intercalează, după aceeași metodă, scurte considerații generale de filosofie a limbii și atacuri principiale împotriva făuritorilor de limbi artificiale, ca A. T. Laurian în *Tentamen criticum*, T. Cipariu, și același Laurian și I. C. Massimu în *Dicționarul academic*¹⁾.

---

¹⁾ Articolul a trezit o mare reacțiune în Ardeal. Polemica se poate urmări în articolul lui G. Bariț în *Transilvania*, 1868, p. 366 sub titlul *Critica în Conv. lit.* și în articolul lui Iosif Vulcan în *Familia*, nr. 2 din Iunie 1868. Le reproducem în *Anexele* nr. 8 și 9.

XVII

1. Geneza studiului *O cercetare critică asupra Poeziei române dela 1867*. — 2. Punctul de plecare hegelian al esteticei lui Maiorescu. — 3. Condiția materială a poeziei: mijloacele poetului pentru a sensibiliza cuvintele. — 4. Problema influenței lui Fr. Th. Vischer asupra studiului lui Maiorescu; atacurile lui Aron Densușianu. — 5. Obiecții la « condiția materială a poeziei ». — 6. « Condiția ideală a poeziei »: sentimentele constitue domeniul exclusiv al poeziei. — 7. Cele trei argumente ale lui Maiorescu și obiecțiile ce li se pot aduce. — 8. Cele trei asemănări între afecte și poezie și obiecțiile ce aducem. — 9. Excluderea reflexiunilor și a politicului din poezie. Obiecții și limitări. — 10. Anexa antologică la studiul său. — 11. *Asupra poeziei populare*, 1867.

1. Cea dintâi lucrare de critică literară a lui Maiorescu, *O cercetare critică asupra Poeziei române dela 1867*, este pornită din intenția practică de a alcătui o antologie de poezii, « dacă nu mai presus de orice critică, cel puțin însuflete de un simțimânt poetic și ferite de înjosire în concepție și expresie » — după cum afirmă în prefața ediției din 1867. De doi ani aproape în fiecare ședință a *Junimii* se citeau și se alegeau poeziile în vederea volumului și, la urmă, « dintr'o colecție de poezii frumoase a ieșit o critică de poezii rele ». Așa ne declară Maiorescu. Procesele-verbale ale *Junimii*, publicate, atâtea câte s'au

găsit ¹⁾, ne aduc ecoul acestor lecturi. Chiar din procesul verbal al primei ședințe (în înțelesul de când au început să se facă procese verbale) din 19 Octomvrie 1865, vedem intenția tipăririi unei antologii, «de poezii române deja publicate, a căror valoare să fie însă în unanimitate recunoscută de toți membrii societății prezentei». În ședința dela 26 Octomvrie: «I. Negruzzi citește pe Donici (fabulele), Scheletti pe Alecsandri, Maiorescu pe Bolintineanu, Pogor pe Văcărescu. Din cei trei poeți dintâi se primesc câteva poezii puțin numeroase; din Văcărescu niciuna, «rămânându-i însă meritul de a fi produs cea mai memorabilă ilaritate în toți ascultătorii». Și, în adevăr, din Donici se reținură *Lupul și Cucul, Moșița și două mâțe, Racul, broasca și știuca*; din Alecsandri: *Groza, Andrei Popa, Ceasul rău, Cinel-Cinel, Dedicăție, Pescarul Bosforului, D'aș fi, iubit'o*; Din Bolintineanu: *Furtuna, Eu vin, Muma lui Ștefan, Marioara, Mircea cel Mare, Radu Vodă și Fata din casă*.

În ședința dela 31 Octomvrie 1865 se mai aleseră din Grig. Alexandrescu: *Umbra lui Mircea, Ucigașul fără voie, Cânele Azor, Toporul și pădurea, Cânele și cățelul, Câinele și măgarul*. Din Bolintineanu: *Daniil Sihastru, Mănăstirea Putna*. Din V. Alecsandri: *Făt-Logofăt, Adio Moldovei*. Din C. A. Rosetti: *Astfel nu e voia ta*; din N. Niculeanu: *Vieța nu . . .*; din Crețeanu, *Gondola*.

În ședința dela 12 Noemvrie 1865 se mai primeau din Tăutu: *Milcovul*; din V. Alecsandri, *Stelele, Doină, Barcarola*.

¹⁾ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 429.

Informațiile se opresc aici, deoarece procesele-verbale între 4 Ianuarie 1866—13 Octomvrie 1871 s'au pierdut, adică tocmai în epoca lecturilor celorlalte poezii și a cetirii studiului critic al lui Maiorescu asupra « poeziei române ». Ecoul lor ni s'a păstrat totuși destul de viu în *Amintirile* lui Iacob Negruzzi ¹⁾. Lupta o pornise Pogor cu lectura unei poezii a lui Bolintineanu, pe care o măcelărise în protestările lui N. Gane, N. Scheletti și Iacob Negruzzi; chemat ca arbitru, Maiorescu se unise cu părerea lui Pogor. Se născu atunci o discuție confuză asupra chestiunii « ce este poezia? » — până ce Maiorescu apăru săptămâna următoare cu o parte a studiului său asupra poeziei române. « Scrierea lui Maiorescu, afirmă Negruzzi, deschise la cei mai mulți dintre noi orizonturi noi. Până atunci noi judecam valoarea unei poezii numai din instinct natural, fără a încerca să analizăm cauzele, pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace lucrurile se schimbă; încetul cu încetul critica își făcu loc în societate și, după un șir de ani, așa ne deprinsesem cu oarecare idei fundamentale comune, încât adesea ne înțelegeam prin simple semne fără multă vorbă ».

Paralel cu cetirea succesivă a studiului lui Maiorescu urma și discuția asupra poeziilor ce trebuiau puse în antologie. Boliac, Momuleanu, Stamati fură înlăturați; la fel și Eliade; chiar *Sburătorul* fu respins cu unanimitate. Din Mureșianu se reținu *Deșteaptă-te, Române*; din *Doinele* și *Lăcrămioarele* lui V. Alecsandri ce apăruseră

¹⁾ Iacob Negruzzi, *Amintiri din « Junimea »*, p. 50.

atunci se reținură două: *Groza și Ceasul rău*; din Crețeanu *Gondola*; din Sion nimic.

De unde se crezuse că antologia va fi neîncăpătoare pentru a cuprinde tot ce se publicase bun, se constată că nu mai era loc pentru un volum, ci doar pentru o anexă la studiul lui Maiorescu, a cărui publicare și începutu din primul număr al *Convorbirilor literare* din 1 Martie 1867, pentru a apărea apoi în volum în Iunie 1867.

Reținem din acestea că «antologia» este o operă colectivă a *Junimii*, cu o participare destul de activă mai ales a lui Pogor, iar studiul la Maiorescu are un caracter elementar și pragmatic, ca întreagă lui activitate adaptată la nevoile locului și ale momentului, — și, deși influențat de estetica hegeliană, întru nimic speculativ. Caracteristica lui stă tocmai în limitarea la «realitățile noastre».

2. După cum în conferința despre *Vechea tragedie franceză și muzica viitorului a lui Richard Wagner*, ținută la Berlin, la 10 Mai 1861, în folosul monumentului lui Lessing la Kamenz, Maiorescu plecase dela definiția frumosului dată de Hegel: «frumosul e complectă întrepătrundere a ideii și a aparenței sensibile» — tot așa și în *Poezia română* pleacă dela definiția lui Hegel; în timp ce adevărul cuprinde numai idei, «frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă». Sau în definiția însăși a lui Hegel, «frumosul e manifestarea sensibilă a Ideii»¹⁾. În aceste condiții, se înțelege dela sine că în

¹⁾ Hegel, *Vorlesungen über Aesthetik*, Leipzig. 1829, I, p. 141.

orice operă de artă este un conținut și o formă, o « idee », și materia în care se exprimă; criticul literar trebuie să se ocupe, așa dar, de « condiția materială a poeziei » și de « condiția ei ideală », — cum, de fapt, își și împarte studiul. La această definiție se mărginește influența lui Hegel, al cărui sistem speculează atât de mult asupra artei. Nimic peste această definiție în studiul lui Maiorescu. Cum expunerea unui conținut într'o formă (fără speculația lui Hegel asupra *conceptului concret* sau asupra raporturilor între artă, religie și filosofie, prin care se realizează libertatea spiritului etc.) e un lucru elementar, s'ar părea că influența lui Hegel e fără mare importanță. Vom cerceta totuși concluziile practice, pe care le-a tras Maiorescu în domeniul literaturii noastre pentru epoca în care scria.

3. În deosebire de celelalte arte realizate într'un material plastic (pictura, sculptura, arhitectura, muzica) poezia se realizează prin cuvinte; materialul poetului nu e în lumea din afară ci în conștiința noastră și constă în imaginile trezite de cuvintele poetice. Pentru ca să existe, prima condiție a poeziei e să deștepte prin cuvinte imagini sensibile în fantazia ascultătorului. Pe când cuvintele prozaice dau numai noțiuni abstracte, dematerializate, valabile pentru adevăr și știință, cuvintele poetice trebuie să trezească imagini sensibile, lucru cu atât mai greu și mai necesar cu cât cuvintele se dematerializează cu timpul, așa că poetul e silit să le redea vigoarea pierdută prin anumite procedee.

Iată mijloacele de care se folosește:

a) În primul rând este alegerea cuvântului celui mai puțin abstract. Așa, în loc de a spune « simt durere », e preferabil să se întrebuițeze forma mai expresivă: « *Durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată* »; sau cuvântul concret în locul celui abstract ca Mureșianu în:

N'ajunse iataganul barbarei semilune.

ori ca Shakespeare, ce se ferește de cuvinte abstracte sau le însoțește cu o imagine sensibilă.

b) Al doilea mijloc este întărirea substantivelor și verbelor dematerializate prin adjective și adverbe, adică prin « epitete ornante ». De aici întrebuițarea lor atât de integrantă în Homer până la saturație: *Achil cel inte la picior, Diomed cel bun la strigăt* etc. și, în definitiv, la toți poeții, a adjectivelor ce personalizează:

... Scoase doi bani netezi din vechea sa pungă

... Înălță-ți lata frunte și cată 'n jur de tine.

c) Alt mijloc e întrebuițarea personificărilor care însuflețesc cuvintele abstracte. În Horațiu grija se urcă pe corăbii:

Scandit aeratas vitiosa naves

Cura.

În Homer:

Săgeata sboară cu voluptate pentru a gusta carnea inamică.

În Bolintineanu:

Luna doarme pe un nor.

In Sofocle ajutorul are ochi *voioși*.

In Macbeth:

Grozavul omor

Ce santinela sa, lupul, l-a trezit

Urlându-i ora nopții, pășeste stafios ...

(Trad. P. P. Carp)

d) Alt mijloc e întrebuințarea comparației, metaforei, a tropului în genere. Comparația pleacă din nevoia sensibilizării obiectelor; pentru a-și produce efectul, ea trebuie să fie relativ nouă, căci prin întrebuințare pierde elementul sensibil; *frumoasă ca o floare, galben ca ceara, albă ca zăpada* etc. sunt comparații banalizate și nu mai sensibilizează nimic; pe lângă aceasta, comparația trebuie să fie și «justă» adică să acopere bine obiectul cu care se compară.

Intr'un cuvânt, dacă poetul nu poate fi totdeauna nou prin conținut, prin «idee», întru cât sentimentele omești sunt pururi aceleași, el trebuie să fie nou prin expresie, stabilind prin cuvânt «un raport până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială și să descopere, astfel, o armonie a naturii».

4. Sunt cunoscute atacurile lui Aron Densușianu, din *Federațiunea*, privitoare la «plagiatul» lui Maiorescu al ideilor din *Estetica* lui Fr. Th. Vischer¹⁾. Iată câteva extrase din aceste atacuri:

¹⁾ A. Densușianu, *Critica unei critice* în foiletonul *Federației* din Pesta, I, no. 82 din 30 Mai/11 Iunie 1868; II, no. 83 din 2/14 Iunie, III, no. 85 din 6/18 Iunie no. 87 din 9/21 Iunie. Retipărite în *Cercetări literare*, Iași, ed. Șaraga, 1887.

« Broșura, scria A. Densușianu, are însă și trei părți pozitive și anume:

Întâia — scriitorul a avut nesocotință, a cutezat chiar să copieze așa numitele sale teorii estetice din un scriitor german, despre care dealtmintererea tace ca mormântul, voind să păuneze la noi cu penele altuia — fabula coțofanei.

A doua: D-l plagiator, deși profesor de filosofie și, prin urmare, de estetică la Universitatea din Iași, n'a înțeles pe scriitorul german, și, neputând să-l traducă și să-l publice tot sub numele său, l-a jumulit și i-a sci-lodat cumplit ideile.

A treia: D-l T. Maiorescu aruncă anatema asupra subiectelor istorice, a sentimentelor și tendințelor naționale, căci, sub naționalitate, zice dânsul în alt loc, « se ascunde egoismul și barbaria » ¹⁾.

Că Maiorescu s'a folosit de *Estetica* lui Vischer ²⁾, luându-i uneori chiar exemplele, se poate vedea din câteva citate, fără a-i da faptului vreo importanță deosebită.

« Mai înainte de toate, scrie Vischer ³⁾, vedem acele mijloace simple, prin care poetul își sensibilizează ideile. Poezia nu trebuie să lase ca cuvântul să fie numai un concept mort pentru fantazie. Fiindcă substantivul, ca subiect al construcției, în limba de toate zilele este un

¹⁾ Aluzie la un pasagiu din *Contra școalei Barnușiu*.

²⁾ *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen* von Dr. Fr. Th. Vischer, Stuttgart, 1848—57, vol. III.

³⁾ Fr. Th. Vischer, *op. cit.*, III, p. 1221. Citatele sunt luate din A. Densușianu, cu oarecari remanieri ale formei.

concept uscat, sec, astfel remediul cel mai de aproape pentru a-l înviora în fantazia noastră este a-i adăuga epitete. Epitetul este aici adăugire, iar nu predicat; pentru că aici nu e vorba încă despre o enunțare, care are să se facă numai cu ajutorul întregii construcții, ci e vorba despre dezvoltarea subiectului în sine pentru a-l înfățișa cât mai viu și mai expresiv înaintea ochilor interni sau ai fantaziei. Aceasta va să zică «epitet ornant» (*epitheton ornans*), care din punctul de vedere numai al prozei este doar un ornament acățat așa zicând de idee, iar din punct de vedere al poeziei este o desghețare, o încălzire a imaginii, care s'a răcit și a înghețat în cuvântul de toate zilele. Această dezvoltare este atât de directă în poezie, încât ea, mai cu seamă pe terenul epic, își fixează epitetele ca ceva statornic, neschimbat; ea nu face aceasta ca să aibă cu ce să-și umple versul. Cuvintele înaripate ale lui Homer ca, de pildă, *Acheii pletoși, moartea lungitoare*, adică «care lungește pe om la pământ» oricât se repetă, nu ne displac totuși niciodată».

Îndreptățirea întrebuițării «epitetului» este aceeași, fără ca asemănarea să se scoboare și în exemple. În ali-niatele dela pagina următoare găsim însă:

«Sensibilizarea se poate îndeplini și prin aceea că poetul exprimă situația sau faptul și printr'un verb. Aici totdeauna sunt a se prefera verbele, care au o însemnare mai nemijlocită, mai ageră, mai sensibilă sau mai expresivă. Este mai poetic a zice: *durerea mă scurmă, mă sapă, mă roade, mă săgeată*, decât *mă mișcă, mă cuprinde* și a.»

Exemplul cu *durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată* ca mai expresive decât «sint durerea» — se găsește la amândoi scriitorii ¹⁾).

Iată alt pasagiu privitor la comparație, metaforă, metonimie, personificare întrebuințate ca mijloace de a sensibiliza cuvintele abstracte:

«Este un ce caracteristic la metonimie, scrie Vischer ²⁾, că ea nu urmează numai legile individualizării, punând particularul în loc de general, de ex. *Ciceron* în loc de *orator*, *câine* în loc de *animal*, ci din contra ea pune generalul, abstractul în locul specialului, particularului, concretului, de ex. *secolul* în loc de *generațiile în viață*, *omenirea* în loc de *oameni*, *speranța* în loc de *cel ce speră*, *războiul și pacea* în loc de ceea ce se cuprinde în ele, *cochetăria* în loc de vestmintele în care se înzorzonează, *omorul* în loc de *omoritor*. Aceasta nu e, de altfel, decât o prescurtare logică, ce se întâmplă în toate limbile chiar și în proza de toate zilele. Din această lungă depărtare trebuie să facem totuși numai un pas și ajungem în centrul, în inima poeziei. Această procedură nu se întâmplă numai prin aceia, că poetul pune abstractul acolo unde proza nu l-ar fi pus, de ex. când zice Macbeth înainte de a-l omorî pe Duncan, «acum *merge omorul la lucrul lui*», pentru că aici și în limba de toate zilele se poate pune *omorul* în loc de *omoritor*, ci poetul însufletește întotdeauna, personifică abstractul.

Cu o putere originală se face aceasta prin epitet și verb, împreună cu celelalte desvoltări și adăugiri, ca de

¹⁾ Fr. Th. Vischer, *op. cit.*, III, p. 1222.

²⁾ Fr. Th. Vischer, *op. cit.*, III, 1223—1224.

ex. strigă Macduff la Shakespeare: «cumplitul omor deșteptat de lup, *sentinela sa*, care, urlând îi dă semnalul, se scoală, și se duce ca o stafie la ținta lui». «Cochețaria zace în dulap îmbrăcată în haine de mătăasă; războiul se sburlește și-și rânjește dinții în ochii blânzi ai păcii» etc. Din acestea se vede că personificarea este același act prin care s'au născut zeii, cu singura deosebire, că personificarea rămâne numai o aparență liberă, estetică, pe când creațiunile cele mai însemnate ale mitologiei s'au fixat în credință ca persoane reale. Cu toată fixarea însă, această personificare a rămas totuși și ca un act liber al fantaziei, care se repetă cu atât mai des și are efect cu atât mai ușor cu cât oamenii s'au datat, s'au învățat cu personificarea de zei. Cei vechi posedă o fantazie atât de îndrăzneată în însuflețirea conceptelor generale, cum abia s'ar fi putut aștepta dela liniștea lor plastică. La Sofocle ajutorul *are ochi vioiși; vorbele* la Euripide și Aristofan *au ochi neprietenosi*, chiar și sufletului i se atribue ochi, *calomnia are ochi arzători*, la Shakespeare *gelozia este un monstru cu ochi verzi*. Și Horațiu are personificări foarte fantastice, de ex. *grija, care se sue pe cal din dărăptul călărețului*».

Exemplul din Sofocle cu *ajutorul are ochii vioiși* și cel din Macbeth, de altfel atât de rău tradus de P. Carp:

Grozavul omor

Ce santinela sa, lupul, l'a trezit etc.

se găsesc și în Vischer iar exemplul din Horațiu e îngemănat cu cel dat de Maiorescu.

În privința materializării cuvintelor, prin întrebuițarea concretului în locul abstractului sau a particularului în

locul generalului, Maiorescu stă pe poziție; Vischer observă însă că se găsește deseori și procesul invers, adică întrebuintarea abstractului în locul concretului: *omorul* în locul *omorîtorului* etc.; pentru a rămâne pe terenul materializării, el arată însă că în acest caz expresiile abstracte sunt susținute apoi prin personificări « cumplitul omor deșteptat de lup etc. » — ca și cum omorul ar fi o ființă. E de observat că ar fi fost mai natural ca poetul să nu abstractizeze întâi noțiunea pentru a o materializa apoi prin personificare; să fi zis, așa dar: *omorîtorul* și nu *omorul deșteptat de lup*, adică o dublă mișcare pentru a rămâne, în definitiv, pe loc.

Care e concluzia « plagiatului », în jurul căruia Aron Densușianu a făcut atâta larmă? E neîndoios că Maiorescu a cunoscut estetica lui Vischer și e evident că a scos dintr'însa câteva exemple. În ceea ce privește « ideile » ele nu erau nici ale lui, nici ale lui Vischer, ci constituiau un bun comun al timpului. Estetica nu așteptase milenii pentru a se ocupa de epitete, personificări, comparații, metafore etc. și a le preciza caracterul fie numai și pe baza cercetării poemelor homerice, din care, nu mai departe, Lessing scosese atâtea observații interesante în *Laokoonul* său.

Studiul lui Maiorescu asupra *Poeziei române* are un caracter didactic și elementar, cu idei curente în estetica idealistă a timpului; meritul lui stă în aplicarea lor în cadrele literaturii române, cu discernământ și consecvență, și de a fi pus frâu unei producții poetice inadmisibile.

5. Atât Vischer și Maiorescu ca și toți esteticienii timpului se raportă la concepția artei clasice, în care poezia

tinde spre artele plastice, spre materializare, de unde și vechea idee a poetului grec, redată atât de pregnant de Horațiu: *ut pictura poesis*. Poezia e o pictură mută. Cuvântul abstract, dematerializat, trebuie deci înviorat, materializat prin epitete, prin comparație, prin metafore, prin personificări pentru a căpăta o nouă viață și vigoare. Romantismul întru câtva și simbolismul, prelungirea lui, în chip absolut, au schimbat direcția de mișcare a poeziei, smulgând-o din procesul ei de apropiere de artele plastice, pentru a o îndruma spre muzică, artă prin esența abstractă și imaterială, imprecisă. Comparațiile și metaforele care mergeau toate în arta clasică spre materializare:

Scandit aeratas vitiosa naves

Cura

încep să se îndrepte acum și spre abstracție, spre ștergerea contururilor, spre solubilizarea noțiunii în imprecizie. Când Eminescu scria:

Braț molatic ca gândirea unui împărat poet

rupea cu procedeul clasic al materializării și-l înlocuia cu un proces invers: elementul material al «brațului» era comparat și poetizat mai subtil prin elementul imaterial al gândirii. Un poet clasic ar fi comparat invers: — gândirea unui împărat poet cu un braț molatic de femeie. E un exemplu, pe care procesul poeziei moderne sau mai bine zis moderniste l-a multiplicat și generalizat; în poezia noastră simbolistă: părul e negru «ca greșala imaculatelor fecioare»; corăbiile din port sunt «niște suveniruri smulse îndepărtatului trecut».

Când Shakespeare întrebuițează deci « omorul » pentru « omorîtor » — (și exemplul e foarte răspândit în opera lui) era un precursor romantic al unei noi estetice ce procedează invers dela concret la abstract.

Intru cât ideile lui Maiorescu sunt legate de estetica timpului, ar fi nedrept să le combatem pe baza ideilor moderne asupra poeziei. El reducea « condiția materială a poeziei » la sensibilizarea cuvintelor prin epitete, imagini, comparații, metafore, personificări, metonimii etc. « Particularitățile stilului poetic (expresii determinante, epitete, personificări, comparații) — scria el, purced toate din trebuința de a sensibiliza gândirea obiectelor: aceasta provine din necesitatea de a creia poeziei elementul material, ce nu-l află gata afară de sine, de care însă nu se poate lipsi nicio lucrare de artă, frumosul fiind tocmai exprimarea unei idei sub o formă sensibilă corespunzătoare ».

Poezia, în realitate, nu mai este privită prin prisma figurilor retorice. Limba are o îndoită funcțiune : una logică, noțională, prin care se exprimă noțiunile, în limbajul curent sau științific, simplu mijloc de comunicare a gândirii între oameni, cu un caracter deci social. A doua funcțiune e de natură poetică și nu se transmite pe cale noțională, ci pe cale de sugestie. Nu există, așa dar, cuvinte « poetice » în sine; acelaș cuvânt e și poetic și prozaic, după cum e întrebuițat în funcția lui noțională sau sugestivă. Valoarea lui poetică nu este numai decât trezită prin epitet, imagine, personificare, metaforă, ci prin elementul de sugestie pe care-l conține. De unde vine forța de sugestie acumulată în cuvinte?

Ar fi să schițăm o estetică a poeziei lirice moderne atât de discutată cu ocazia «poeziei pure» — dar în nicio legătură cu cele câteva considerații didactice asupra «condiției materiale» a poeziei — în genere — scoase din studiul poezilor antici.

Versuri «raciniene» ca:

... *Le fond des bois et leur vaste silence*
 ... *Dieux, que ne suis-je assise à l'ombre des forêts.*
 ... *Lieux charmants où mon coeur vous avait adorés.*
 ... *Ariane, ma soeur, de quel amour blessée*
Vous mourûtes sur les bords où vous fûtes laissée.

sau:

La fille de Minos et de Pasiphaé

nu-și scot valoarea din calitatea «poetică» a cuvintelor, nici din epitete, nici din imagini, nici din personificări, nici din comparații sau metafore. Cuvintele sunt nude: poezia iese din sugestiile trezite din înlanțuirea lor în unitatea absolută a versului; ceea ce nu înseamnă că și epitetul, imaginea, metafora etc. nu conțin elemente puternice de sugestie; nu sunt însă indispensabile și, mai ales, dacă n'au un caracter de originalitate, își pierd repede valoarea de sugestie. Dacă se pot cita din Racine astfel de versuri fără epitete ornante, metafore și alte materializări, câte nu s'ar putea cita din poezia simbolistă, a cărei intenție e de a reda ceea ce nu se poate exprima în proză, adică inefabilul?

6. În partea a doua a studiului «condiția ideală a poeziei», Maiorescu se ocupă cu «ideile» ce trebuie să se

manifeste în materie sensibilă, pentru ca să avem artă și nu știință. Intrebuințarea cuvântului ambiguu de « idee » vine dela Hegel, la care se integra însă într'un sistem idealist, unde arta e legată de sfera Spiritului absolut, ca și religia și filosofia, cele trei forme prin care se ajunge la libertatea spiritului. Adevărul și frumosul sunt acelaș lucru, și în același timp distincte: « Adevărul, scrie Hegel¹⁾, este Ideea ca idee, considerată în sine și în principiul său universal și încât e gândită ca atare. În adevăr nu e existența sa sensibilă și materială; gândul contemplă în ea numai *idea universală*. Ideea trebuie să aibă însă o realizare externă și să-și câștige o existență efectivă determinată. Și adevărul există ca atare; dar pe când, în existența lui externă determinată, e imediat pentru conștiință, și conceptul rămâne imediat una cu aparența externă, Ideea nu e numai adevărată ci și *frumoasă*. Frumosul se definește deci ca apariția sensibilă a Ideei ». Nimic din această speculație în Maiorescu. La dânsul ideea nu e însă de ordin intelectual, cum ne-am putea aștepta, așa că se creează oarecare confuzie. « Ideea sau obiectul exprimat prin poezie, scrie Maiorescu, este totdeauna un simțimânt sau o pasiune și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ține de tărâmul științific în teorie fie în aplicare practică ».

De aici concluzia: iubirea, ura, tristețea, bucuria, mânia etc. sunt obiecte poetice; învățătura, preceptele morale, politica etc. sunt obiectele științei și nu ale artei, cu singura excepție când servesc în chip auxiliar la

---

¹⁾ Hegel, *Vorlesungen über Aesth.*, I, 141.

exprimarea pasiunilor, cum e, de pildă, *Faust* al lui Goethe, unde ni se vorbește de știință sau *Horace* al lui Corneille, unde ni se vorbește de istoria romană.

Distincția între obiectele diferite ale artei și ale științei e curentă în estetica timpului; o găsim expusă pe larg în *Estetica* lui Vischer și în amendările ei în cazuri excepționale, de care amintește și Maiorescu:

«Trebuie să observ, scrie Vischer¹⁾, că poezia poate și este îndreptățită să se ocupe și cu lucruri abstracte. Aceasta nu stă în contradicție cu capitolul 16, în care s'a arătat numai că nu este permis a se schimba ideea cu un concept abstract pentru că acolo este vorba despre centrul unui tot estetic, aici din contra numai despre ceea ce poate să intervină, să se amestece doar un moment în decursul aceluși tot. Firește un asemenea moment prozaic trebuie să stea în strânsă legătură cu fondul sau cu evoluțiile centrului sau ideei ori a operei; astfel de împrejurări cu totul prozaice de ex. chestiuni de drept pot să provoace cele mai cumplite pasiuni, problemele de știință cele mai grele lupte sufletești și iarăși, din contra, se poate ca puteri morale să îndeplinească fapte, să întemeieze reforme, evoluții, care copriind în sine și părți prozaice, pe care poetul trebuie să le pună în evidență; tot aceste puteri morale pot să-și arate avuția și adâncimea lor, exprimând adevăruri universale, sentințe pline de înțelepciune, precum un caracter rău își exprimă voința prin minciuni și contradicții. Ba toate aceste sunt tocmai necesare, când arta, prin mijlocirea limbei,

¹⁾ Fr. Th. Vischer, *op. cit.*, III, 1186.

înfățișează viața în toate formele în care ea se descoperă; și nu trebuie să uităm, că artele plastice sunt lipsite de această prerogativă, fiindcă ele nu pot înfățișa viața în tot modul ei de a fi. Astfel, opere poetice cuprinzătoare, în care poetul poate să împletească cugetări în formă abstractă fără să vatăme obiectivitatea și întruparea estetică, devin tezaure de adânci adevăruri. Operele lui Shakespeare și ale lui Goethe sunt toate pline de sarea înțelepciunii».

7. Maiorescu își propune apoi să cerceteze pentru ce poezia, această *noble inutilité* a doamnei de Staël, nu se ocupă cu idei ci cu sentimente și pasiuni. Primul motiv e că, poezia trebuind să fie înțeleasă de toți, « nu-și poate alege obiecte, care se țin de domeniul ocupațiilor exclusive, precum sunt cele științifice, fiind că aceste rămân neînțelese pentru marea majoritate a poporului». Întrebarea e însă: pentru ce poezia trebuie să fie înțeleasă de toți? E, negreșit, concepția artei antice, al cărei limbaj universal se adresează deopotrivă tuturor; e de altfel și concepția artei romantice. Epoca noastră a evoluat în această privință; nu că-și propune ca scop adevărul științific sau învățătura — deși poezia științifică, didactică a existat în toate vremile cu scopuri pragmatice — ci prin tecnicitatea ei, prin valoarea ei intelectuală se îndreaptă adesea către o clasă de cetitori nu numai cultă dar chiar și specializată; în poezie, de altfel, ca și în alte arte, în muzică de pildă. Poezia lui Mallarmé, a lui Paul Valéry, ca și întreaga muzică franceză modernă, cere o disciplină, o inițiere tehnică, o cultură determinată — ce ne depărtează dela concepția universalității artei, a artei

pentru toți, care nu poate grăi decât limba pasiunilor. Chiar dacă i-am limita artei obiectul sentimentelor, intervine, după cum am spus, elementul tehnic, rafinamentul formei, intelectualitatea imaginii, elipticitatea expresiei și atâtea alte mijloace, care au făcut din arta de azi « o dificultate învinsă ». Exclusivitatea pasiunilor în domeniul poeziei nu este, așa dar, complet acoperită prin nevoia de a fi pe înțelesul tuturor: însuși conceptul universalității s'a fărimțat în epoca noastră după stratificarea estetică a publicului impusă de diferențierea de gust și de cultură specializată.

Dacă poezia ar avea ca obiect ideile, ea nu numai că n'ar fi înțeleasă de toți, cerând cunoștințe speciale, dar și-ar pierde actualitatea într-un cât interesul publicului își variază preocupările după împrejurări. « Prin urmare, afirmă Maiorescu, poezia răătăcită în sfera științei și a politiceii, rămâne întâi neînțeleasă și neinteresantă pentru marea majoritate a oamenilor contemporani și este al doilea pierdută în generațiile următoare chiar pentru cercul restrâns de indivizi, pentru care a avut un sens și o atracție în ziua nașterii ei ». Sau: « Inșă prea rară este, este de prea mare preț și valoare acea creațiune a spiritului omenesc, ce se numește poezie, pentru a fi expusă vicisitudinii mobile a zilnicelor interese. De magica figură ce poetul a creat-o din abundența inimii sale, trebuie să se frângă valul timpului și să o lase intactă pentru generațiile viitoare ca o scumpă moștenire seculară a geniului omenesc ».

Argumentul e scos tot din concepția universalității artei, împinsă nu numai la spațiu ci și la timp; obiectul

poeziei trebuie să fie profund omenesc și pe cât se poate invariabil, adică valabil pentru toate vremile. Lăsăm la o parte evoluția amintită a sensului acestei universalități. A spune că obiectul poeziei este sentimentul sau pasiunea nu ajunge. Ce sentiment? Ce pasiune? Pasiunea nu e o forță de sine stătătoare, ce se consumă în sine; ea are un obiect, asupra căreia se exercită. E neîndoios că îndărătul oricărei opere de artă e o pasiune fără care nu se poate face nimic consistent, dar care se îndreaptă spre obiecte diferite. Existența pasiunii importă, și nu obiectul ei. Faptul că ele se deslănțue de obicei în domeniul sentimental propriu zis (iubire, ură, gelozie etc.) vine și dela universalitatea, dar și dela vehemența, dela volumul lor. În principiu însă orice lucru poate fi obiectul unei pasiuni și ca atare obiectul unei preocupări artistice; rămâne numai ca pasiunea să fie atât de puternică spre a-l putea transfigura și comunica. Într'o epocă dată, argumentează Maiorescu, societatea română se preocupa de problema descentralizării (exemplul e dintre cele mai absurde); «ce interes ar mai trezi o poezie închinată descentralizării, când ea va fi rezolvată sau nu va mai fi la ordinea zilei?». Nu interesează «descentralizarea» ci pasiunea poetului pentru ea, precum nu interesează teoria atomistică ci pasiunea lui Lucrețiu pentru ea, sau multe din preocupările politice și religioase, fără universalitate în timp și spațiu, ale *Divinei comedii*, ci, pe de o parte, pasiunea lui Dante pentru ele și, pe urmă, marea lui artă. Că «descentralizarea» nu poate deslănțui pasiunea unui poet, este altă latură a problemei, dar, dacă s'ar întâmpla totuși, și poetul ar fi un mare

artist al cuvântului, ea ar putea fi obiectul interesului poetic.

Al treilea argument în limitarea obiectului poeziei numai la pasiuni este scos din concepția artei ca un « repaos al inteligenței », un liman « pentru a da inteligenței agitate o liniște salutară ». Preocuparea științifică se încadrează în două întrebări: din ce cauză? și spre ce scop?; împinsă, astfel, de forma apriorică a cauzalității, omenirea nu-și mai găsește odihna în cercetarea ei științifică, deoarece prima cauză și ultimul efect îi sunt pururi refuzate. Poezia trebuie să se elibereze de tirania nexului cauzal, ocupându-se de sentimente și de pasiuni de sine stătătoare: « ele au o naștere și o terminare pronunțată, au un început simțit și o catastrofă hotărâtă și sunt dar obiecte prezentabile sub forma limitată a sensibilității ».

Valabilitatea exclusivă a argumentului ne scapă. Oamenii nu caută în artă o desrobire de sub tirania obositoare a legii cauzalității. Contemplăm un apus de soare sau orice mare fenomen al naturii cu o desfătare estetică, pe care n'o stânjenește întru nimic conștiința legăturii lor cauzale. Că știința are ca scop cercetarea unor fenomene în eternă scurgere și că, prin urmare, e nelimitată, e neîndoios; că arta e limitată și se ocupă cu particularul e tot atât de neîndoios. E însăși natura preocupării lor. Minte nu caută însă odihna uneia de oboseala alteia; aceasta în înțeleș filosofic. Că mulți citesc literatură pentru a se mai « distra » de ocupațiile zilnice, e altceva: ei citesc însă atunci literatură distractivă romane polițiste de pildă, și nu poezie, în nici un caz pe Homer, pe Dante, pe Mallarmé sau pe Rilke. Artă

nu e « un repaos al minții » în sensul acesta (concepția vine tot din ideea universalității ei); ea poate cere o sfortare și mai mare decât o lucrare științifică. Artă e, în adevăr, « o eliberare » prin impersonalizare, dar despre asta mai târziu, cu atât mai mult cu cât, prin canalul lui Schopenhauer, e tema esențială a esteticii maioresciene. Faptul puținei cetiri a poeziei e, de altfel, o dovadă de ce fel de « repaos al inteligenței » e; la mii de oameni se găsește doar un cetitor și la sute de mii un cunoscător adevărat de poezie.

8. Din moment ce îi e dat poeziei să se ocupe de afecte, îi rămânea lui Maiorescu obligația de a cerceta deosebiri ce le disting de celelalte stări sufletești. El le sta-tornicește la trei:

a) O mai mare iuțeală de idei produse sub impulsivitatea afectului; într'o singură clipă de spaimă, de pildă, ne poate străbate un număr prodigious de idei. « Prin urmare, încheie Maiorescu, regula ce o scoatem pentru poezie din această considerare a afectelor se poate exprima negativ: poezia să nu se întoarcă în jurul aceleiași idei, să nu se repete, să nu aibă cuvinte multe pentru gândire puțină ». Refrenul e o excepție numai aparentă, întru cât, păstrându-și cuvintele, aduce o idee nouă sau pune sub o lumină nouă ideea veche. Pe drept, așa dar, spune Maiorescu: « olandezul Hemsterhuis a putut defini frumosul: o producție ce ne dă cele mai multe idei în cel mai scurt timp ».

E dela sine înțeles că preciziunea, conciziunea, sobrietatea sunt înalte virtuți stilistice și nimeni nu poate

recomanda prolixitatea. Poezia nu-și scoate însă, în bine, modelele numai din liedurile lui Heine și nici, în rău, din *Versuinți romani*, adică: *Culesiune versuarie din foile naționale*. Există o artă poetică modernă scoasă, nu din improprietate stilistică, ci din anumite repetiri capabile de a trezi stări de conștiință muzicale, larvate. Insuși Maiorescu spune că artistul nu trebuie să știe numai ceea ce are de spus ci și ceea ce se cuvine să nu spună: « Cuvântul zis este numai un fragment al raportului ce se stabilește între suflet și suflet: restul se acordă pe tăcute și formează ascunsa armonie a simțirilor ome-nești ». Nu stă deci totul în cuvinte și în înșiruirea lor logică, ci și în ceea ce circulă sub dânsese; repetirea este unul din mijloacele sugestiei, iar refrenul nu e « o excepție aparentă », ci un element esențial în producerea ei.

b) Sub acțiunea unui afect, toate gândirile iau proporțiuni uriașe și se colorează neobișnuit. Obiectul poeziei este o idee care se distinge de ideile ordinare, înălțându-se peste sfera lor. Amplificarea constituie « timbrul emoției artistice sub care s'au conceput . . . ». Expresia poetică poate deci părea uneori exagerată, adevărul artistic este însă un adevăr subiectiv.

Din paralelismul dintre poezie și sentiment Maiorescu scoate câteva considerații estetice practice, de caracter mai mult negativ. Din moment ce pasiunea mărește obiectul și-l înalță « într'o sferă mai distinsă (?), rezultă *ex contrario* că ea trebuie să se ferească de micșorare și de înjosire ». De defectul micșorării se leagă problema de oarecare importanță a diminutivelor, în care Maiorescu

vede o «înjosire» a ideilor și un fel de «țigănzare» a expresiei poetice.

Altă regulă negativă ce se poate scoate din asemănarea dintre poezie și sentiment e că poetul să nu-și «înjosească obiectul ci trebuie să și-l înalțe deasupra realității prozaice; un simplu cuvânt vulgar poate nimic impresia frumosului, fie numai și întrebuintarea unui nume propriu ca Safta ori Lizișoara...».

Considerațiile estetice ale lui Maiorescu cad în domeniul bunului simț comun; ele nu constituie principii absolute, ci sunt dominate de problema însăși a talentului. Rămâne, firește, în picioare întrebarea: ce e talentul?, dar ea e de natura întrebării lui Pilat din Pont: ce e adevărul?, adică fără răspuns precis. În cadrul experienței și al empirismului, adevărul artistic este neîndoios un adevăr subiectiv și poetului îi este îngăduit să-l coloreze, să-l exagereze sub acțiunea sentimentului puternic. Pentru un observator imparțial incursiunea unei patrule inamice peste hotarele țării e incursiunea unei patrule; pentru localnicul invadat, chiar fără să fie poet, sub puterea afectului, patrula se poate transforma în năvala unei hoarde de barbari. Fără ca prin aceasta să devină și poezie, poetului îi e îngăduit să-și coloreze impresiunea prin amplificare.

Cât despre problema micșorării și înjosirii artei prin abuz de diminutive și vulgarități verbale, subliniem că, în amănunt, e o problemă de tact artistic, adică tot de talent. Reacțiunea criticului împotriva abuzului de diminutive era firească; versurile citate sunt însă fără nicio valoare literară, chiar dacă li s'ar înlătura diminutivele.

Privit în sine, diminutivul nu are nimic anti-artistic, poezia nu se înalță numai, nu tinde numai spre pompă și sublim; ea se poate scobori și spre familiar, producând efecte de gingășie și de intimitate foarte prețioase.

În acest sens, chiar cu abuz, diminutivul este unul din mijloacele cele mai obișnuite ale poeziei populare folosit și de literatura cultă. Dozarea lui rămâne pe seama instinctului artistic.

Tot așa și cu «înjosirea» obiectului poetic prin întrebuințarea vulgarității, fie chiar și în alegerea numelor proprii. Ronsard a cântat pe Cassandra și T. Arghezi pe Safta fără prejudiciul obiectului inspirației lor. Vulgaritatea intră în aceeași problemă a tactului artistic și a talentului în genere. Insuși Maiorescu a lăudat pe Eminescu de a fi ridicat la valoare poetică unele locuțiuni familiare; cu atât e mai caracteristic meritul lui T. Arghezi în această privință.

c) A treia și cea din urmă asemănare între poezie și pasiune este «desvoltarea grabnică și crescândă spre culminarea finală», pe care o au amândouă. Orice afect se desfășoară printr'o traectorie rapidă: și poezia are aceeași ascensiune și culminare, ce constituie «catastrofa», spre care se ajunge treptat și organic.

Observația e scoasă tot din arta clasică și romantică — din marele compoziții ale lui Alfred de Vigny, Victor Hugo, Lamartine, în care ideile poetice sunt desvoltate în compoziții retorice cu un început, un mijloc și un sfârșit, un adevărat discurs, trecut prin treptele formale. O astfel de condițiune de compoziție organică nu mai are nicio aplicație în poezia nouă, modernistă,

după cum n'o avea nici chiar în unele poezii romantice ale epocii, din care Eminescu nu e exclus întotdeauna. Poezia mai nouă, simbolistă, reprezintă în esență adâncirea lirismului în subconștient prin exprimarea pe cale mai mult de sugestie a fondului muzical al sufletului omenesc. Stările muzicale, larvate, inconștiente, inefabile nu se pot exprima prin dezvoltări logice și formale cu început, culminare și catastrofă; ele sunt stări de conștiință statice nu dinamice, cinestezice și nu organizate; ele nu pot fi comunicate decât pe căile sugestiei.

Nu e drept de a aplica lui Maiorescu rezerve scoase dintr'o evoluție a poeziei, pe care n'avea de unde să o cunoască. Observațiile lui, de altfel elementare și curente în manualele timpului, acopăr modelele ce putea oferi literatura în stadiul de atunci, în care poezia era cu necesitate dezvoltarea unei gândiri logice solid organizate. Exemplele citate nu sunt totdeauna probante: ele sunt culese și nu alese din producții inferioare. Versurile scoase din poeți anonimi sau din *Culesiune versuarie din foile naționale* « edată de studenții școalelor oradene, Oradea Mare, 1854 », sunt sub orice nivel literar și erau și la 1867. Nu dovedesc nimic cu privire la anumite defecte; îndreptate, ar rămâne încă în afară de conveniențele artei.

9. Reținem, drept încheiere, această pagină din studiul asupra « poeziei române », care formează una din temele esențiale ale criticei maioresciene și cea mai revoluționară față de literatura timpului. Stabilind că pasiunile constituie în mod limitativ domeniul poeziei, el

conchide: « Tot ce este produs al reflecției exclusive, politica, morala, teoriile științifice etc. nu intră în sfera poeziei și orice încercare pentru aceasta a fost o eroare. Exemple sunt din nenorocire prea multe în literatura română pentru a mai avea trebuința de o nouă citare în cercetarea noastră. Câteva, adică cele politice, se află la finea cărții; pentru altele și mai ales pentru falsa aplicare a formei poetice la opinii asupra științelor, a patriei, a viitorului, a lui Dumnezeu etc. ne pot servi de colecțiune exemplară poeziile lui Heliade, care, cu toată vioiciunea inteligenței, nu arată în scrierile sale nicio inspirație de adevărat poet, ci numai o adunare de reflecții manierate.

Să nu uităm că în poezii cei mari, a căror chemare poetică era mai presus de contestare, în Corneille, Racine, Shakespeare, Goethe, nu se află niciun vers de politică sau de teorii serioase asupra științelor. Nu că poezia ar fi nedemnă de reflecția științifică sau reflecția științifică nedemnă de poezie; dar aceste sfere provin din operațiuni așa de radical deosebite ale minții omenеști, încât confundarea lor este cu neputință și anume cu neputință într'o stare sănătoasă a literaturii. Unde se întâmplă, este un simptom rău, nu numai pentru literatură ci și pentru viața publică. Căci necunoștința deosebirii sferelor în literatură merge paralel cu ignorarea competenței autorităților în Stat, și când se introduc reflecții politice în poezie se introduc și fantazii poetice în politică — două confuzii, între care este greu de hotărît, care este mai primejdioasă »¹⁾.

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Critice*, I. p. 68.

Politica, știința etc. nu sunt preocupări poetice, în sensul că poezia n'are a se îndeletnici cu descoperirea adevărului științific, moral, social; pasiunea poetului pentru aceste preocupări, cași oricare altele, poate deveni însă obiect de poezie, întru cât îndărătul oricărei opere de artă se află o pasiune. Formulată așa, ca un principiu absolut, excluderea preocupărilor politice sau științifice din poezie nu se poate îndreptăți; nu-i mai puțin adevărat că, de fapt, constatarea este exactă, de oarece foarte rar se întâmplă ca pasiunea poetului să se exercite asupra unor obiecte în afară de preocupările lui obișnuite; pasiunea politică sau științifică, când există, se mistue în sine și nu se transformă în poezie.

Afirmarea incompatibilității între politică și poezie, ori câtă inexacitate ar conține în principiu, este o realitate cu atât mai salutară, cu cât poezia timpului era invadată de declamația patriotică și politică. Sub numele onorabil al unor sentimente vrednice de laudă, se practica, astfel, o confuzie între noțiuni, ce se pot uneori suprapune fără să fie însă de aceiași substanță. Sentimentul patriotic nu e prin sine însuși artă, ci poate deveni ca orice sentiment. După cum nu există excludere, nu există nici confundare de noțiuni. Atitudinea lui Maiorescu de a disocia aceste noțiuni ca fiind exclusive, oricâtă exagerare ar fi conținut principial (și vom vedea că el singur a revenit mai târziu asupra ei), a fost capitală pentru destinele literaturii noastre. Ea a despărțit apele de pământ și a înlăturat din domeniul artei toate declamațiile naționale, ce înfloreau în publicistica timpului, sub cuvântul manifestării unor sentimente frumoase.

De o importanță incalculabilă pentru epoca în care se producea, atitudinea i-a adus însă și cele mai multe dușmă-nii într'o literatură, în care mediocritatea se înfășura în sentimente venerabile. Ea îl va face să fie considerat și atacat ca lipsit de patriotism, creându-i-se în jur o atmosferă de cosmopolitism, pe care cu greu va izbuti să o risipească, abia spre sfârșitul vieții.

10. Studiul lui Maiorescu apăru în volum în același an, 1867, sub titlul «*Poesia rumână*» în editura și tipografia *Junimii*. În afară de bogatele modele citate în text într'un sens sau altul, el conținea și un supliment antologic. «*Critica*, scria prudent Maiorescu în prefață, se află la începutul volumului, iar câteva exemple de poezii *mai* bune la fine și publicațiunea întreagă este un semn caracteristic al stării, în care a ajuns literatura română în anul 1867». Iată lista bucăștilor alese «ca mai bune»:

Poezii lirice: *Dedicație* de V. Alecsandri; *Sonet* de Al. Sihleanu; *Privesc* de T. Șerbănescu; *Cinel-cinel* de V. Alecsandri; *Dorul* de T. Șerbănescu; *Unei Doamne* de N. Niculeanu; *Nu vezi tu* de M. D. Cornea; *Senin și Furtună* de I. Negruzzi; *Vecina noastră* de N. Georgescu; *Nepăsare* de I. Negruzzi.

Fabule: *Toporul și pădurea, Cânele și cățelul, Țiganul și purcelul, Măgarul răsfățat* de Gr. Alexandrescu; *Momița și două mâțe, Racul, broasca și știuca, Lupul și cucul* de A. Donici; *Epigrame* de I. Văcărescu, I. Negruzzi, N. Niculeanu.

Balade: *Mihai scăpând stindardul, Capul Avarilor, Daniil Sibastru* de Bolintineanu; *Făt Logofăt, Groza...*

Marinarul de V. Alecsandri; *Mircea cel Mare*, *Ucișorul fără voie* de Gr. Alexandrescu *Barcarola* de A. Sihleanu; *Gondola* de G. Crețeanu.

Recunoaștem poeziile alese în cei doi ani de lectură în ședințele *Junimii* cu adaosul câtorva producțiuni ale prietenilor cercului: I. Negruzzi, M. D. Cornea, T. Șerbănescu, N. Nicolescu.

Critica negativă e mult mai ușoară și operația lui Maiorescu în sânul *Culesiunii* oradane sau chiar în poeziile altor poeți mai cunoscuți ca, de pildă, Andrei Mureșianu, se arată stăpână de sine; în elementul pozitiv, constructiv, ea e mai anevoioasă. Nu toate modelele alese « ca mai bune » erau în afară de orice critică, așa că i-a fost lesne lui Aron Densușianu să se năpustească asupra unora din ele ¹⁾, ca, de pildă, asupra sonetului lui A. Sihleanu etc.

În ediția din 1892 Maiorescu suprimă cu totul partea antologică a primei ediții. « Exemplele de poezie mai bune, scrie el în prefață, care însoțeau acel mic volum dela 1867, nu se mai află reproduse în reeditarea de față . . . Poeziile, relevate atunci ca singure posibile, nu mai pot avea azi această însemnare. De atunci încoace, adaugă el, s'au ivit în literatura noastră multe alte lucrări. *Pastelurile și baladele războinice* ale lui Alecsandri, poeziile lui

¹⁾ La această obiecție și la altele a răspuns Maiorescu în *Conv. lit.* din 1 Sept. 1869 și, pe urmă, într'un pasagiu din studiul *Direcția nouă*, apărut în *Conv. lit.*, V, 15 Mai 1871, dar suprimat în volum. Maiorescu arată că exemplele lui sunt luate din Văcărescu, Sion, Bolintineanu, Tăutu, A. Mureșianu, Aricescu, Pelimon etc. Critica lui Aron Densușianu a fost reluată de Justin Popfiu (*Poezie și Proză*, 1870).

Naum, Vlahuță, Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Ro-beanu, Olănescu-Ascanio, A. C. Cuza, Bodnărescu, Coșbuc, Volenti, ale doamnelor Matilda Cugler-Poni, Lucreția Suci, Veronica Micle, și, mai ales, ale lui Eminescu ar trebui neapărat să figureze astăzi într'o asemenea antologie. Unele din ele au înălțat limba, forma, ideea poeziei române cu mult peste treapta dela 1866».

Poeziile lui Naum, Volenti, T. Ro-beanu, Lucreția Suci, Bodnărescu? Arta e un cimitir; concepția estetică este relativă, legată de un moment trecător în evoluția unei culturi. Dar Maiorescu avea să scrie cuvântul din urmă: « Cercetarea noastră critică de acum 25 de ani rămâne dar numai ca un indicator pentru distanța străbătută pe calea evoluțiunii de progres ». E tot ce rămâne criticei: să pună semnele, pe unde au fost popasurile unei literaturi în evoluția ei.

II. Valoarea poeziei populare, în descoperirea căreia recunoscuse meritul esențial al lui Alecsandri, Maiorescu o încadrează în principiile estetice expuse în *O cercetare critică asupra poeziei române dela 1867*. Lumea poate fi privită în două chipuri: prin reflecție și prin simțire; știința este rezultatul primului fel, arta al celui de al doilea: « obiectul poeziei nu poate fi decât un sentiment sau o pasiune ». Mediocritatea poeziilor contemporane o explicase prin ignorarea acestui principiu elementar că poezia nu vine din reflecție, dintr'un element rațional sau dintr'un concept, cum spunea Schopenhauer, ci numai din sentiment, din « inspirare ». Simțirea este însă a oricui și poate e cu atât mai puternică

cu cât nu e stânjenită de cultură și de îngrădire socială; simplă manifestare dezinteresată și spontană a unui afect, poezia populară nu se produce decât în chip natural, nesilit, fără alte resorturi decât cele interne, în timp ce poezia cultă are uneori și resorturi utilitare, pornind din reflecții, ba îmbrățișând și subiecte politice și patriotice și mai ales simulându-le. Pe când la tânărul orășean există cele mai adeseori un calcul, o voință anticipată de a face o poezie, de a se semnala, la poetul anonim însuși anonimatul dovedește o condiție de dezinteresare, condiția poeziei ieșită numai din «abundența tristeții sau bucuriei lui»; plenitudinea sentimentului este o pavază împotriva «aberațiilor intelectuale». În poezia populară nu vom găsi deci «declamări în contra absolutismului, reflecțiile manierate asupra divinității, imortalității» ca la atâți versificatori contemporani. Poezia populară e capabilă, de altfel, să exprime și «ideile cele mai înalte», deoarece lumea se poate aprofunda tot așa de bine pe calea inimii ca și pe calea reflecției».

Pentru a dovedi înălțimea etică, la care poate ajunge, Maiorescu dă două exemple. În *Bade Trandafir*, ca să se lăse iubită, «lelița din cel sat» îi cere lui Trandafir castitatea integrală a sufletului său:

— *Dacă vrei dragoste aprinsă,
Adă-mi gura neatinsă,
Și o inimă fecioară
Ca apa dela izvoară.*

În *Șoimul și Floarea* resemnarea în fața menirii fiecăruia pe pământ e exprimată prin aceste versuri ale floarei,

care-i arată șoimului că destinul lui e altul decât de a se iubi cu o floare:

*Fiecare cu al său trai.
Tu ai aripi sburătoare
Ca să le înalți la soare.
Eu la umbră, la răcoare
Am menire înfloritoare.*

*Du-te 'n cale-ți, mergi cu bine,
Făr' a te gândi la mine,
Că e lumea 'ncăpătoare
Pentru o pasăre ș'o floare!*

Și revenea subliniind valoarea de originalitate a expresiei:

Am menire 'nfloritoare

Din nefericire și *menirea înfloritoare* și

*. . . inima fecioară
Ca apa de la izvoară*

nu sunt creațiuni populare ci invenții cărturărești de ale lui Alecsandri ¹⁾.

Chestiunea poeziei populare va fi însă tratată cu mai multă amploare și autoritate, patruzeci de ani după acest articol, în ședința Academiei dela 16 Mai 1909. O vom discuta și noi mai pe larg în momentul indicat de cronologie. Reținem deocamdată adeziunea criticului față de poezia populară din motive principiale; fiind o creațiune a simțirii și nu a reflecției, și omul necultivat își

¹⁾ O. Densusianu, *Vieța nouă*, 1909; N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul al XIX*, III, p. 157.

poate exprima mișcările sufletești. Privită ca o reacțiune împotriva literaturii contemporane convenționale în erotică și naționalism, dar fără preferinți marcate (căci poezia cultă nu poate fi asimilată cu poezia « oamenilor neche-
mați și nealeși») argumentarea lui Maiorescu e legitimă și meritul poeziei populare real.

XVIII

1. Personalitatea lui Simion Bărnuț. — 2. *Contra școlii Barnuțiu*, 1868; distincția între spiritul polemic și cel pamfletar. — 3. Analiza critică a ideilor de drept public ale lui Bărnuț. — 4. Reducerea la absurd prin examinarea a patru consecințe ale acestor idei. — 5. Maiorescu ia o atitudine «umanitară» față de problema evreiască; istoria politică a momentului; P. Carp în aceeași chestiune.

1. La sosirea lui Maiorescu la Iași, viața culturală a bătrânei Capitale era agitată și dominată de acțiunea ideologică cu repercusiuni politice a lui Simion Bărnuț ¹⁾.

Născut la 1808, în satul Bocșa-Română din comitatul Crasnei, își câștigase o mare notorietate prin participarea lui la mișcarea revoluționară a Românilor din Ardeal. După ce urmase un an (1825) cursul de filosofie al lui Vasile Rațiu la Cluj, și trei ani teologia la Blaj (1826—1829), fusese numit în 1829 profesor de sintaxă la gimnaziul din acea localitate și apoi de filosofie, unde, cu diverse intermitențe, rămăsese până la destituirea lui din 1845 cu alți 9 profesori, din pricina luptei lor împotriva episcopului renegat Lemeny. Bărnuț își reluse

---

¹⁾ Asupra lui Bărnuț cf. Petre Pandrea, *Filozofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*, Ed. Fund. Regele Carol II, 1935.

atunci vieța de studenție, la Academia de drept săsească, din Sibiu, ajutat fiind și de Avram Iancu. La 24 Martie 1848 el lansase o proclamație revoluționară, declarând că națiunea română e credincioasă împăratului, dar că nimic nu se poate hotărî până nu va avea o adunare națională, în care să-și arate dorințele. La 2/14 Mai ținuse cunoscutul lui discurs din catedrala Blajului, ale cărui idei le repetase a doua zi în fața a 40—50.000 de Români adunați pe Câmpia libertății. Comitetul de 25 de conducere a acțiunii Românilor îl alesese ca președinte pe episcopul Andrei Șaguna și ca vice-președinte pe Simion Bărnuț. Adunarea avusese un scop numai protestatar; la 4/16 Septembrie 1848 se ținuse a doua întrunire la Blaj de caracter revoluționar și se alesese « un comitet de pacificațiune », recunoscut și de generalul imperial Puchner, sub președinția lui Simion Bărnuț.

După înfrângerea revoluției, Bărnuț se refugiase mai întâi în țară; îl găsim apoi la Viena cu treburi politice și, la urmă, ca simplu student la Facultatea juridică; în 1852 se înscrișese la Pavia, unde își luase doctoratul în drept la 6 Iunie 1854. Chemat de A. Tr. Laurian în țară, îl găsim în 1855 profesor de logică la liceul din Iași și dela 1860 profesor la Facultățile de litere și de drept, unde profesase până la moarte, adică până la 16 Mai 1863, când se stinsese în căruța ce-l ducea, bolnav, spre Bocșa-Română, satul lui natal, unde fusese îngropat.

Prestigiul câștigat în luptele din Ardeal, reputația lui de învățat, mucenicia lui de sfânt, oratoria lui blândă și persuasivă îi creaseră repede la Iași o situație morală inegalată, într'un mediu cultural plin de altfel de cărturari

ardeleni stăpâniți și ei de marile amintiri ale obârșiei noastre latine (Petre Suceiu, Ștefan Miclă, Ștefan Emilian, etc. dar avea să fie și Titu Maiorescu). Dacă « filosofia » lui Bărnuz ar fi fost numai speculativă, acțiunea ei n'ar fi trecut pragul lăcașurilor de cultură, unde se propaga; fiind însă de natură națională și politică, și corespunzând anumitor instincte populare, ea a avut o mare influență asupra maselor, întretinând cele două incendii locale, separatismul și antisemitismul. Intreaga mișcare naționalistă ieșeană a epocii, de tendință separatistă și antisemită, și-a găsit astfel în acțiunea « științifică » a lui Bărnuz o expresie teoretică și ideologică; dela el avea să se reclame « fracțiunea liberă și independentă », al cărei exponent a fost mai bine de un sfert de veac Nicolae Ionescu, oratorul cu glasul de sirenă, cu care avea să se măsoare Titu Maiorescu în toate domeniile vieții culturale, Universitate, Academie, Parlament.

În afară de « discursul » dela Blaj, Bărnuz n'a publicat nimic din viață. Rămasă toată în manuscris, opera lui a fost publicată în parte numai după moarte de o asociație formată din prieteni ardeleni dela Iași și din câțiva « învățăcei ». Dintr'însa au apărut succesiv:

Dreptul public al Românilor, 1867, opera principală a lui Bărnuz, pp. 472+XXVI.

Dreptul natural privat, 1868, lucrare de 300 p.

Dreptul natural public, 1870, lucrare de 391 p.

Pedagogia, 1871, lucrare de 326 p.

Psihologia empirică și Logica, 1871, lucrare de 212 p., fără a mai aminti și de altele multe rămase inedite. Nimic din ce s'a publicat din Bărnuz nu se mai citește

astăzi, în afară de discursul lui dela 2 și 3 Mai 1848 dela Blaj, în formă modernizată. Amintirea i-a rămas totuși vie în conștiința noastră și prin acest discurs dar și prin norocul, dacă se poate spune, de a fi fost punctul de atac al lui Maiorescu, în a cărei operă consistentă, durabilă, amintirea bătrânului ideolog ardelean are sortii de a trăi încă multă vreme. Conflictul dintre Maiorescu și atmosfera morală creată de Bărnauț la Iași pornise de mult, chiar din momentul descinderii acolo în 1862 a tânărului așteptat poate ca unul de ai lor, dar care avea să deziluzioneze atât pe ceilalți Ardeleni localnici crescuți în școala latinismului și a naționalismului extremist ¹⁾. Cu Maiorescu intra însă în vechiul târg moldovenesc spiritul european. Fatal, prin deosebirea totală de structură sufletească și prin calitatea culturii, conflictul s'a manifestat sub toate formele publice și private, luând chiar o expresie acută dar autoctonă în cunoscutul proces de ultragiare a moralei din 1864 regisat de Nicolae Ionescu, și una politică în lupta lui Maiorescu împotriva acțiunii separatiste a « fracțiunii libere și independente » cu ocazia plebiscitării noului domnitor. Adevărata luptă în plan ideologic și științific nu avea să se dea însă decât după moartea lui Bărnauț, la apariția în 1867 a operei lui fundamentale *Dreptul public al Românilor*, deși în anuarul Ministerului Instrucției publice pe 1863/64

---

¹⁾ Bărnauț fusese unul din prietenii lui Ioan Maiorescu. Lui îi închinase acesta *Studiile asupra limbii române* apărute în *Foaia*, nr. 14 din 1848. « Închin acesta studii, scria el, domnului Simeon Bărnauț, fostului profesor de filozofie, amicului meu, bărbatului virtuos și modest, ca un tribut din parte-mi virtuților și erudițiunii sale ».

însuși Titu Maiorescu publicase *Cwinte de introducere* rostite de dânsul în calitate de rector al Universității, la o *Serbare funebră în memoria lui Simion Barnuțiu* cu vorbe de recunoaștere a meritelor luptătorului ardelean ¹⁾. Pus pe planul discuției științifice, introducerea studiului *Contra școalei Barnuțiu* (1868) ne arată totuși explicit că atacul se deslănțuia mai ales din pricina atmosferei politice, pe care o trezise școala lui Bărnăț și care se manifestase în Constituantă prin doctrinari ca Lateș sau Tacu, prin teoriile susținute la Facultatea de drept de Ardeleanul P. Suciuc și de profesorul de economie politică Al. Gheorghiu, ca și prin politica Primăriei din Iași, căzută în mâinile «fracționiștilor», ce-l șterseseră de pe listele electorale în urma contestației cetățeniei lui.

2. Obiectul acestui studiu — principiile de drept public al Românilor ale lui Bărnăț — este astăzi fără niciun interes; dacă n'am ști că aceste principii au fost totuși de o actualitate vie și că au alimentat mulți ani o agitație politică destul de aprigă, nu ne-ar veni să credem că ar fi meritat să fie criticate și respinse într'o armatură de documente atât de strânsă ca cea a lui Maiorescu. Cu toată evidența erorii doctrinei bărnățiene la lumina concepțiilor de azi, urmărim argumentarea criticului cu un interes actual, ca și cum ar fi vorba de probleme pendinte încă; arta scriitorului stă în actualizarea tuturor problemelor, pe care le atinge, oricât ar fi ele de învechite. Putem saluta în studiul *Contra școalei*

---

¹⁾ Reproducem în *Anexa* nr. 9, discursul lui T. Maiorescu.

Barnuțiu (1868) primul model al polemicii maioreciene și, într'un sens, al polemicii în sine, în literatura unui popor vioiu și polemist prin însăși structura lui, care cunoscuse chiar dela început incizivitatea spiritului lui I. Eliade-Rădulescu și trăia aurora vervei lui Hasdeu. Nu sub semnul lor se manifesta spiritul polemic al lui Maiorescu, neegalat, într'un anumit fel, nici până astăzi, într'o literatură saturată de polemism. Superioritatea polemicii lui Maiorescu pleacă, înainte de toate, dela dreptatea cauzelor pe care le apăra; s'ar putea răspunde că, dacă dreptatea e evidentă, nu mai e nevoie de polemică, dar nu e așa; dreptatea nu e mai niciodată evidentă ci controversată, implicată într'o rețea de incidente ce o deformează și o denaturează; arta polemistului e de a o elibera din tot ce o acopere și o întunecă. El trebuie să plece însă dela conștiința masivă a dreptății, pe care o apăra; fără dânsa totul devine un inutil joc formal. Au trecut aproape trei sferturi de veac dela prima luptă a lui Maiorescu — și se poate afirma că aproape nu există în întreaga lui operă o pagină polemică, pe care vremea să n'o fi verificat și să n'o fi confirmat în spiritul ei general, ceea ce înseamnă că a pornit dela o intuiție justă. Eficacitatea polemicii stă, prin urmare, în prima linie în dreptatea cauzei și, pentru aceasta, în delimitarea obiectului în discuție. Nu poți avea dreptate totdeauna și despre orice; excesul spiritului polemic vine dela lipsa de constrângere în fața evidenței; publicistul român vrea să aibă dreptate în orice împrejurare, și, cum dreptatea nu poate ieși oricând din argumente, publicistul lunecă la sofisme, la

abilități și, în genere, la deplasarea obiectului în discuție în domenii laterale și la invectiva personală; polemica devine, astfel, un exercițiu stilistic valorificat numai prin talentul scriitorului; polemistul ajunge un « pamfletar temut » sau nu, după calitatea mijloacelor de expresie; el e injust, satiric, deformează cu bună știință în vederea unui efect de ordin momentan. De această natură pamfletară este și polemica « părintelui literaturii române » ca și cea a lui Hasdeu — spirite, de altfel, cu puternice asemănări în mai multe laturi.

T. Maiorescu este primul polemist român, a cărui armă principală e logica, o înșiruire strânsă de argumente; nu vrea să aibă dreptate decât când o are, dar atunci și-o pune în valoare cu o strictețe căreia nimic nu-i scapă. O astfel de polemică presupune o limitare a câmpului de operație; nu se luptă oricând și pentru orice; nu alege decât ceea ce-i convine. Pentru aceasta Maiorescu are un ochiu sigur: ocolește părțile, în care adversarul ar putea avea dreptate sau, pentru că chestiunea e controversată, nu s'ar putea produce evidența. Căutând înainte de toate convingerea cetitorului mijlociu, el circumscrie un număr răstrâns de puncte slabe, asupra cărora nu poate fi discuție, scoțându-și astfel adversarul din luptă prin mișcări rezezi și precise. Singura abilitate e numai în această limitare iar nedreptatea poate fi de ordin general, raportată la ansamblu, fără să fie și asupra amănuntului determinat; lipsa unui ochiu, de pildă, e un fapt precis, incontestabil dar nu ridică numai decât fizionomiei orice frumusețe și expresie.

Pe lângă siguranța tactică a delimitării obiectivului, în deosebire de pamflet, adică de atitudinea pasională, polemica lui Maiorescu are toate calitățile spiritului său: logica strânsă de ordin pur intelectual, fără revărsare afectivă, fără invectivă, fără niciun recurs la ură prin caricatură și deformare, ci directă, cu argumente, cu fapte indiscutabile, expuse cu claritate, precizie, fără ostentație de erudiție, ci redusă la atât cât e necesar pentru a produce convingerea și nimic altceva. Eleganța și proprietatea stilistică înlătură dela sine invectiva, atacul lăturalnic chestiunii, nu însă și incizivitatea, causticitatea tonului, armele personale ale polemicii maioresciene.

Confuzia dintre «spiritul polemic» și «spiritul pamfletar» este atât de răspândită la noi încât merită o disociere și o delimitare mai precisă. Deși conține în sine elementul viril al inițiativei personale, al luptei dure și necruțătoare, tocmai în vederea unor scopuri agresive, spiritul polemic presupune liniște, stăpânire de sine, calcul și strategie, calități care, dacă nu sunt rezultatul unui temperament în adevăr excepțional, se pot încă dobândi într'o măsură apreciabilă printr'o terapie specială — aceea a lăsării unui spațiu de timp, bine chibzuit între momentul producerii atacului și cel al răspunsului. Spiritul polemic nu se cultivă la temperaturi înalte, ci numai la temperaturi medii și chiar la rece. A răspunde imediat mai ales în discuții în care intră și un element pasional înseamnă a se expune la o înfrângere sigură, dacă adversarul e om calm; dacă e și el un pasional, urmează atunci o inevitabilă încăierare dezordonată și

degradantă — aspectul obișnuit al celor mai multe polemici naționale.

În aceste condiții, spiritul polemic are nevoie de nerv, nu însă și de nervi. Nervul e o calitate virilă, voluntară, dominantă și dominatoare; el știe ce vrea și merge la țel, precis; slăbiciune feminină, nervii se deslănțue dezordonat, inegal și inestetic, pentru nimic și pentru orice, disproporționat.

Adevăratului spirit polemic îi trebuie, dimpotrivă, un fel de detașare față de obiectul în discuție, ce-i îngăduie și o luciditate în determinarea punctelor slabe și în alegerea mijloacelor de atac ori de apărare și, la nevoie, și dacă îi stă în resursele sufletești — îi dă posibilitatea de a întrebuița acea ironie binevoitoare ce-l înalță dela sine într'un plan de superioritate morală, deși conține încă și destulă luciditate pentru a-și disolva adversarul mai sigur de cât toate otrăvile vehemenței.

Postulând prin definiție stăpânirea de sine, lipsa oricărui element pasional, răceala chiar, spiritul polemic nu se consumă în larmă inutilă de cuvinte și în paradă de jigniri. El are un scop precis: trezirea în cititor, în opinia publică, a unei convingeri, a convingerii lui. Pentru a și-l ajunge, îi trebuie să opereze numai în sânul posibilului, a verosimilului; condiția credibilității este absolut necesară. Nu există spirit polemic capabil de a se lupta cu evidența; a voi să o combați e ca și cum ai voi să rupi cu dinții o gratie de fier. Polemica nu poate duce, așadar, la distrugerea valorilor, a personalităților; câmpul ei de operație trebuie limitat la anumite chestiuni, la anumite aspecte parțiale, la anumite amănunte. Dacă

nu pot fi distruse, valorile pot fi micșorate sau îngrădite în cadrele lor firești. Căci nu există valori absolute și deci inatacabile în vreo latură.

Ii rămâne polemistului sarcina de a le descoperi punctele slabe ale platoșei pentru a-și împlânta spada cu folos în carnea neapărată. Ca să le descopere, trebuie, însă, cum spuneam dela început, stăpânire de sine, răceală, și arta așteptării. A te năpusti asupra unor scriitori mari, nu pentru a-i slăbi în amănunte și aspecte, ci pentru a-i tăgădui global cu singura armă a vehemenței verbale, e ca și cum te-ai izbi cu capul de ziduri pentru a le încerca rezistența. Polemica nu e arma spiritelor totalitare, ce-și subestimează adversarii, nu e, cu alte cuvinte, o măciucă, ci o armă suplă, o lamă logică, care nu bâjbâe desordonat pe toată suprafața trupului apărat de platoșă, ci caută doar micul spațiu de inaderență a zalelor; respectând sau neținând seamă de rest, se împlântă numai acolo într'o lovitură definitivă.

Deși de esență tot critică, spiritul pamfletar nu pornește din rațiune ci din sentiment; de substanță afectivă, nu se adresează inteligenței ci emotivității; nu vrea să convingă ci să miște. Pornit dintr'o stare sufletească de exaltare, nu cunoaște argumentarea logică, verosimilitatea, nuanța; ignorând spiritul de fineță, procedează prin afirmații masive, globale, fără respectul adevărului și al propriei sale demnități; pentru a provoca o distrugere materială sau numai o panică morală, aruncă cu ori ce-i vine la îndemână. Adresându-se unei elite intelectuale ce știe prețui valoarea argumentelor și nu se lasă cucerită decât de și prin rațiune, — spiritul polemic e singurul

durabil, permanent. Din ura deslănțuită în jurul acțiunii critice a lui Maiorescu n'au rămas decât directivele lui, pentru că au plecat dintr'un spirit critic, și articolele, pentru că au fost expresia unui spirit polemic alimentat numai de argumente intelectuale. Pe cât e de indestructibil elementul rațional, pe atâta elementul afectiv se risipește odată cu ambianța, în care s'a produs și a prins poate. Manifestări ale aceleași atitudini critice, spiritul pamfletar e dușmanul cel mai serios al spiritului polemic, în sensul în care dușmanul de aproape e mai primejdios decât cel de departe. Principiului stendhalian al « diferenței care produce ură » trebuie să i se adauge corectivul unei uri cu atât mai mari cu cât diferența e mai mică.

Pe cât e de rar la noi spiritul polemic, pe atât e de înfloritor spiritul pamfletar. Problema se impune atenției oricui prin evidență. Prezența unei literaturi pamfletare extraordinar de dezvoltate nu poate fi un fenomen întâmplător; dacă nu răspunde unui postulat al rasei (care nici ea nu e imutabilă), răspunde cu siguranță unei etape de evoluție. E singura explicare cu putință. « Românul s'a născut pamfletar » după cum s'a născut și poet, întru cât lirismul și pamfletul au la rădăcină o stare identică de afectivitate tradusă, după împrejurări, în iubire sau în ură pentru obiecte diferite sau, succesiv, pentru același obiect. Prin însăși natura lor, și unul și altul sunt erupțiunile spontane ale unei emotivități brute, care, ne mai trecând prin zona refrigerentă a raționalului, se proiectează în libertate fără niciun corectiv; exaltă eroi sau distruge monștri; înalță sau blestemă; adoră sau murdărește. În exercițiul lor n'au nevoie de măsură, de logică,

de bun simț; nimic nu-i stânjenește și nu-i desumflă; văd totul în volbura pasiunii ce transformă șoarecul în elefant și elefantul în șoarec. Însăși esența întregii noastre culturi este de natură pamfletară; nu numai o formă a talentului, pamfletul este deci și o formă a unei faze de evoluție. Temperamente abrupte și vijelioase se găesc pretutindeni, dar aiurea ele sunt oprite în manifestarea lor fie de cultura proprie, fie de nereceptivitatea ambiantei. Caracteristic întregii noastre culturi, fenomenul producerii intensive a pamfletului la noi nu se explică prin apariția câtorva temperamente explozive, ci prin prezența unei ambiante morale care-l îngăduie, îl solicită și îl promovează, semn al unei faze de evoluție culturală, în care domină, fără alt corectiv, afectivitatea.

3. Vom relua, așadar, temele esențiale ale argumentației criticului împotriva școlii Bărnuț, pentru a arăta pe ce fantasmagorii se puteau crea doctrine și curente — ce par azi absurde, deși absurdul este adeseori expresia unui moment istoric și, ucis, se întoarce sub forme abia schimbate, odată cu revenirea altor împrejurări identice; le vom relua și pentru a arăta pe un exemplu mecanica polemicei maioresciene, din care nu lipsește și abilitatea.

Iată mai întâi izolarea ideii generatoare a întregii concepții bărnuteiene, formulată astfel: « Dreptul Românilor e dreptul roman; de aceia e și neapărat a-l desvolta neconținut în conformitate cu principiile naturale și eterne de drept, pe care le-a stabilit și le-a probat poporul roman; asemenea desvoltare o cere însăși existența națiunii române, căci dreptul națiunilor vii nu se naște întâmplător,

nici nu se împrumută dela străini, ci se nasc din nevoile lor interne ca și limba; deci, precum ar fi nenatural, nerațional și nenațional a-și conrupe limba prin limbi străine, așa e și cu dreptul».

Plecând dela o idee, justă în generalitatea ei, de comunitate de rasă și de conformație sufletească, Bărnuț ajunge la absurditatea formulei «dreptul Românilor e dreptul roman», în care se implică suprimarea a 17 veacuri de evoluție, din aceeași abolire a timpului, practică și de filologii ardeleni, când susțineau că limba română e limba latină și căutau să înlătore tot ce intrase în ea în răstimpul atâtor secole, prin crearea rațională a unor cuvinte scoase din limba latină. Eroarea latinistă apărea astfel acum în drept cu consecințe incalculabile.

Căci se întreabă îndată Maiorescu: De ce drept Roman e vorba? Din care epocă și pe ce treaptă a dezvoltării lui? Dacă în dreptul privat se mai poate vorbi de o unitate de concepție dela cele XII table până la *Institute* și *Pandecte*, dreptul public a cunoscut toate variațiile cu putință; dela monarhia primitivă, Roma a trecut la 509 la republica aristocratică până la introducerea tribunilor plebei la 494 și la participarea plebeilor la Consulat la 366; democrația lunecă la dictatură, care aduce apoi monarhia absolută. Intru cât «dreptul roman cuprinde în diferitele lui faze istorice mai toate formele de stat, se înțelege *a priori*, că se vor găsi în dânsul argumente, care să sprijinească mai toate opiniile în dreptul public. Inșă un *sistem unitar* al acestor opinii izolate nu este pentru aceasta încă un sistem care să fi existat vreodată în același timp la Romani». Critica maioresciană arată apoi că,

chiar dacă unele din ideile lui Bărnuz s'ar putea justifica prin existența lor în dreptul public roman, unirea lor într'un sistem e o confuzie anacronică de idei ce se ciocnesc între dânsese.

4. Plecând astfel dela principiul generator al concepției bărnuziene că «dreptul Românilor e dreptul roman», îi venea apoi ușor lui Maiorescu să izoleze consecințele ei pentru a-i demonstra absurditatea — în patru teze:

a) Prima consecință a școalei Bărnuz: religiunea creștină este periculoasă și trebuie înlocuită prin cultul păgân al Romanilor.

O astfel de consecință nu se găsește, bine înțeles, nicăieri expresă în tratatul lui Bărnuz; nu-i mai puțin însă adevărat că ea este logică și abilitatea polemistului stă în a o descoperi totuși subiacentă în unele din textele mai învăluite ale scriitorului. Cele vreo cinci-șase texte citate din Bărnuz nu sunt concludente. Când afirmă, de pildă, că, odată cu ocuparea Daciei de Constantin cel Mare, au trecut peste podul lui Traian și «legiunile de speculatori, cărora s'au fost dat în posesiune sufletele Romanilor și naționalitatea lor după introducerea noii religii dominante» — cine sunt *speculatorii sufletelor românești*? se întreabă Maiorescu. Și răspunde: creștinii. Iar când Bărnuz spune: «La 330 d. Chr. Constantin a mutat scaunul guvernului dela Roma la Bizanț — altă plagă asupra elementului roman» — Maiorescu conchide: «Va să zică plaga, adică nevoia, nefericirea și lovitura dintâi a fost religia creștinilor!».

În realitate, lucrurile nu stau așa: nu e vorba de «speculatorii sufletelor românești» ci de cei ai «sufletelor române»; plaga creștinismului nu se raportează la noi ci la Romani — și este în deobște admis de istoricii contemporani că răspândirea creștinismului a măcinat imperiul roman; pentru dânsul creștinismul a fost așa dar o plagă.

Eroarea lui Bărnuz se află în afirmarea principiului că «dreptul Românilor e dreptul roman»; abilitatea lui Maiorescu constă în a o reduce la absurd în una din consecințele cele mai evident absurde, neexprimată însă în textele lui Bărnuz, care, simțindu-i, probabil, slăbiciunea, o lasă în echivoc. Și cum intenția polemistului nu era de a-l distruge în abstract ci în domeniul practicului, admitându-i părerea asupra religiei creștine, regretă că n'o exprimă cu sinceritate în cartea sa, în timp ce adepții lui făceau o politică sprijinită de preoți: «În momente politice, la alegeri, la chestiunile de mică administrație ale Primăriei de Iași etc. vedem pe școlarii lui Bărnuz dându-și mâna cu preoții creștini și lucrând împreună cu aceștia. Cine ar fi crezut ca partizanii doctrinari ai păgânismului roman să se unească vreodată cu «speculanții sufletelor» care se închină la «Jidovi și Greci necunoscuți!».

«Însă preoții români, apăsă el, ar face bine să se gândească mai de aproape la acea consecință a cărții lui Bărnuz și să știe că din același principiu, din care Bărnuz voia să gonească pe Jidovi afară din România (lucru plăcut la mulți preoți), din același principiu Bărnuz vrea să gonească și religiunea creștină afară din România, fiindcă, după părerea d-sale, este religiune Greco-jidovească».

Combătea cu alte cuvinte antisemitismul «fracțiunii libere și independente» din Iași cu o concluzie logică a doctrinei lui Bărnuz, neexprimată însă categoric în sistemul lui.

b) «A doua consecință a școalei Bărnuz: împărțirea proprietății fonciare de astăzi nu este dreaptă, — afirmă Maiorescu. Românii au dreptul să ia proprietarilor cea mai mare parte din stăpânirile lor actuale, pentru a le împărți în mod egal între toți Românii și de aci înainte să fie oprit fiecărui individ de a avea o mai mare proprietate fonciară, decât ceilalți din comună».

Nici această consecință nu se găsește în «prudentul» Bărnuz, care afirma doar: «națiunea noastră are dreptul să ceară ca tot ce a fost odinioară loc public, al comunităților, municipiilor, coloniilor, orașelor, satelor, comunelor (cu alte cuvinte: întreaga țară, conchide Maiorescu. Dar așa să fie?) însă acum se află trecut în posesie privată, să fie luat din posesia privată și restituit comunității primitive prin curatorii pentru judecarea locurilor publice, împuterniciți prin un decret al Senatului, popoului și al plebei traianense, și după aceia să se împartă și să se dea indivizilor după lege și drept echitabil». În realitate, reforma agrară este foarte vag și confuz expusă în doctrina bărnuziană; e cert însă că cerea o reformă agrară, împărțirea moșiilor pe baze de egalitate, exproprierea moșiilor Statului și secularizarea bunurilor mănăstirești, fără altă precizie asupra felului cum să se stabilească noua proprietate. «Noi nu putem, încheia el, intra în amănunțele acestei întrebări dificile, lăsând Statului român să determine cât pământ să se dea fiecărei comune române și fiecărui român».

Nenorocirea e că Bărnăuț voia să-și legitimizeze reforma agrară a exproprierii moșiilor prin teoria agrului public roman, așa cum se află expusă într'o serie de legi, și prin necesitatea aplicării dreptului roman. I-a fost ușor lui Maiorescu să arate că problema « agrului public » nu e o problemă statică ci a suferit o evoluție și că dreptul celor fără proprietate de a-și cere înapoi « moșia părintească » de la cei ce o posedă, nu se găsește în niciun text al dreptului roman.

Argumentarea e un model de discuție logică și de precizie științifică prin studiul evolutiv al unei chestiuni. Eroarea lui Bărnăuț consta în a lega reforma agrară de un pretins drept roman de expropriere inexistent, — ceea ce n'a împiedecat aplicarea exproprierii mult mai târziu, nu pe baza dreptului roman, ci a unor necesități sociale actuale. Conservatorul T. Maiorescu nu putea prevedea această revoluție în materie de proprietate.

c) A treia consecință a școalei Bărnăuț: « Principele străin este așa de periculos și contrar statului român, încât votul dat contra lui de un singur Român este de ajuns pentru a-l declara anulat de drept » — consecință scoasă de Maiorescu din diverse texte bărnăuțiene, ca, de pildă, din: « În puterea dreptului fiecărui Român de a respinge fiecă dominație, afară de dominația legilor naționale și afară de ascultarea de magistrați naționali, votul unui Român e de ajuns în contra vericărui domn străin, adecă de a-l declara din punct de vedere național imposibil și nul ». Sau: « Fiind, așa dar, dominația străină contrarie atât dreptului privat și celui public, intern și extern: e evidentă și neputința juridică de a pune sau

impune Românilor Domn străin». Sau: « Niciun Român, nicio adunare și nici totalitatea Românilor înșiși, nu are dreptul ca să dea țara la domn străin ».

În lupta lui împotriva aducerii unui Domn străin, Bărnuț susținea că în acest caz:

1. Națiunea română și teritoriul român ar înceta să fie liber.
  2. Domnul străin va umplea țara cu străini și va da o direcție străină administrației și educației publice.
  3. Va ridica toate libertățile Românilor și mai ales libertatea presei.
  4. Va aduce coloni străini.
  5. Va da pe mâna străinilor industria și comerțul.
  6. Nimeni nu se va naște liber și toți vor fi sclavi Domnului străin.
  7. Averea țării va fi averea Domnului străin.
- Și așa mai departe.

E lesne de bănuț cât de ușor se puteau respinge astfel de divagații, din care istoria n'a confirmat niciuna. Îndărătul lor stă o simplă confuzie: de a atribui unui Domn străin, ales prin libera voință a națiunii, caracterele unui Domn cuceritor al unei țări prin puterea armelor. Primejdia, încheia spiritual Maiorescu, nu e ca Români să nu devină Germani ci ca Principele german să nu devină prea . . . Român!

d) « A patra consecință a școlii Bărnuț: Guvernul constituțional nu se potrivește pentru Români; lor le trebuie republică cu magistrați ieșiți din alegere » — o rezumă Maiorescu din câteva texte ale lui Bărnuț:

« Forma republicană e cea mai bună pentru Români, pentru că e cea mai acomodată după natura lor și a umanității . . . ».

« Domnii Românilor au fost și s'ar cădea să fie ceea ce au fost consulii sau pretorii la Romani, judecători în timp de pace și imperatori sau duci în timp de războiu . . . ».

« Elementul republican respinge dominația ereditară; unde se află, acolo impune politicului datoria de a o ridica: aceasta e datoria și a fiecărui Român . . . ».

e) « A cincea consecință a școalei Bărnăț:

« Străinii nu pot să dobândească proprietate fonciară în România, din contra Români au dreptul să-i dea afară, dacă își cred interesele împiedecate prin ei » — concluzie scoasă din texte ca:

« Nici puterea constitutivă, cu atât mai puțin particularii nu pot să dea loc străinilor pe pământul român, până când se află un Român, care are nevoie de el și voește a se așeza pe dânsul ».

« Națiunea română poate reduce numărul străinilor etc. Să se ia comerțul și industria din mâinile străinilor etc. ».

5. Impotriva acestei ultime consecințe a doctrinei bărnățiene de a opri comerțul străinilor și de a goni pe Evrei din țară ca periculoși națiunii, Maiorescu opune « ideile fundamentale de umanitate și de liberalism, pe care sub niciun cuvânt, pentru niciun timp și cu niciun pretext nu este permis a le înfrânge ». Această atitudine « europeană » față de problema evreiască, atitudine împărtășită și de Carp, constituie adevărată atitudine junimistă, în prima ei fază, atenuată apoi prin aflulul

naționalist al nouilor veniți ca Eminescu, Vasile Conta, I. Creangă etc. ce avea să se resimtă și în atitudinea lui Maiorescu în discuția revizuirii articolului 7 al Constituției, dar nu și în cea a lui P. Carp, rămas până la urmă la « ideile fundamentale de umanitate și de liberalism ».

« Problema evreiască există, de sigur, și e simptomul unui rău — dar ea nu se rezolvă atacând simptomul și lăsând răul. Răul stă în nedepinderea poporului nostru cu activitatea economică. De Evrei nu ne putem lipsi decât atunci când îi vom putea înlocui cu propriul nostru fond comercial ». « Până când însă aceasta nu este, rezuma el, a începe persecuția contra străinilor vrea să zică a desfrâna barbaria în contra libertății, a susține obscurantismul în contra inteligenței ».

În acest studiu de argumentare logică, în care confuziunile bărnuțiene sunt urmărite cu incizivitate și uneori cu abilitate formală — și nu lipsită de oarecare ariditate, tonul lui Maiorescu se ridică deodată la o căldură, la un patetism rar găsite în proza lui mai mult lucidă și oarecum glacială. Se simte că în sufletul lui bătea un vânt de generozitate și de umanitate, o toleranță. « Naționalitatea, apăsa el, dacă acest cuvânt vrea să aibă un merit și o valoare, nu poate fi un pretext, sub care să se ascundă lenea și barbaria și ținta noastră în viitor nu este de a ne păstra numai limba și sângele și teritoriul brut, fără altă aspirație mai nobilă. Pe această treaptă stau și Indienii sălbatici din America, dar de aceia Indienii din America constituie o hoardă și nu o națiune. Limba și sângele și teritoriul sunt elemente prețioase ca mijloc spre un scop mai înalt, și acest scop nu poate fi altul

decât progresul civilizației omenești prin toleranță și știință, prin buna stare materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturii unui popor.

Dar a susține mijloacele prin un sistem care nimicește scopul, este cea mai absurdă din toate rătăcirile politice ce se pot închipui».

Și după această apologie călduroasă a ideilor umanitare, iată și vehemența împotriva celor ce agitau instinctele rele ale oricărei mulțimi inculte pentru a întreține persecuția Evreilor:

« Ceea ce nimeni n'ar fi crezut cu putință în secolul al XIX-lea, la noi s'a întâmplat. S'au găsit profesori din învățământul public și bărbați din așa numitul partid liberal, care să se facă agenții motori ai persecuției, s'au găsit preoți creștini, care să se fălească în adunările publice cu ura ce o poartă contra deaproapelui lor de altă credință politică sau religioasă. Și unii și alții au uitat rațiunea existenței lor, au uitat că știința și libertatea sunt focarul toleranței umanitare, au uitat că religia creștină este iubirea necondiționată a tuturor oamenilor fără excepție».

Rar s'a ridicat Maiorescu la o egală căldură de ton ca în ultimele pagini ale studiului său împotriva școlii Bărnuz; se vede bine că în sufletul lui vibra o puternică strună umanitară; nu trebuie să uităm că în acea epocă Maiorescu era și francmason¹⁾. La urmă, firește, biruia obișnuitul optimism maiorescian prin credința triumfului binelui și al adevărului.

¹⁾ Nu mai e nicio îndoială că, în tinerețea lui, fusese mason. Vom cita, ca dovadă, un text dela 3 Mai 1870 (*Insemnări*, I, p. 146). « C. Soutzo a fost iarăși la mine și mi-a povestit anecdote despre prinți:

« Ceea ce ne susține curagiul în mijlocul acestei confuzii a timpului, este încrederea neclintită că, dacă s'a întâmplat vreodată ca civilizația să învingă barbaria, nu s'a întâmplat niciodată ca barbaria să învingă în mod durabil civilizația și în lupta acestor două elemente nu încape îndoială al cui va fi viitorul! ¹⁾ ».

Dacă optimismul necesar existenței ne obligă să credem că « civilizația » biruie, nu-i mai puțin adevărat că

După întemeierea francmasoneriei noastre C. Soutzo s'a dus cu venerabilul nostru (e un grad masonic) prințul George Soutzo la domnitorul Carol și i-a propus intrarea în ordin. El le-a spus că trebuie întâi să întrebe pe tatăl său și pe duhovnicul său. La termenul fixat pentru răspuns, pleacă la București prințul Soutzo anume pentru asta și-i înmânează un memoriu despre francmasonerie (ca pepinieră pentru partidul conservator, care ar fi să se alătore principelui) probabil cu lista nominală a membrilor. Principele Carol îi citește lui Soutzo o scrisoare a lui tată-su în această chestiune. Bătrânul Hohenzollern îi spune că el însuși e francmason și deci nu-l va sfătui să nu intre, ci din contră să intre, dar pentru mai târziu. Căci el trebuie să se gândească la necesara lui căsătorie, care, din punct de vedere politic, cel mai bun lucru ar fi să se facă dintr'o casă austriacă sau rusească. La asta francmasoneria i-ar fi o predică. După asta, Prințul Carol a spus că pot să-l considere sufletește și provizoriu ca francmason, că va fi și francmason pe față, îndată ce căsătoria sa va fi decisă. Cu asta a plecat Soutzo din București și i-a lăsat Domnitorului acel memoriu.

Mai departe, arată cum, odată cu începerea prigonirii Evreilor, francmasonii conservatori din Iași (C. Suțu, Pogor, Leon Negruzzi, Nicu Mavroccordat, Const. Sturdza, etc.) trimiseră o adresă violentă Domnitorului împotriva acestei prigoane. « Imi fusese adusă și mie să o semnez, adaugă el; am refuzat, fiindcă era așa violentă în contra guvernului, încât am socotit-o incompatibilă cu situația mea de atunci de funcționar al Statului și nu exista niciun motiv să-mi dau demisia ».

¹⁾ Impotriva acestei toleranțe umanitare, cf. A. C. Cuza, *Amintiri de la « Junimea » din Iași*, în *Conv. lit.* număr jubilar, LXX, 1937, p. 29.

biruința ei nu e dreaptă, ci ia forma unei linii frânte, cu reîntoarceri adesea mai puternice decât progresul real; problemele, pe care le rezolva Maiorescu cu atâta vehemență acum șaptezeci de ani, sunt astăzi și mai actuale.

Pentru a ne explica această vehemență de atitudine trebuie să ne amintim că ea nu se desfășura în plan pur ideologic, unde discuțiile rămân de obicei academice, ci pleca dela convulsiuni sociale. După ce înscenase împotriva lui Maiorescu procesul din 1864, «fracțiunea liberă și independentă» provocase și agitația antisemită din 1867 și, fiind în alianță politică cu liberalii, împinsese guvernul să tolereze agitațiile, toleranță ce avea să ne aducă represaliile nu numai ale presei occidentale ci și ale guvernelor străine. În calitate de ministru de interne, Ion Brătianu dăduse la 23 Aprilie o circulară prefectilor, cerându-le să oprească «inundarea» țării cu «vagabonzi» — adică cu Evrei. Campaniile presei din apus duse de Alianța israelită fură urmate de presiunile țărilor apusene. Insuși Napoléon al III-lea telegrafic Domnitorului la 14 Mai: «Je ne dois pas laisser ignorer à S. A. combien l'opinion publique s'émeut ici des persécutions dont on dit les israélites victimes en Moldavie. Je ne puis croire que le gouvernement éclairé de V. A. autorise des mesures si contraires à l'humanité et à la civilisation». Napoléon vorbea ca și Maiorescu.

Intr'o scrisoare din 20 Iunie întrebuița aceleași cuvinte: «L'affaire des Israélites a vivement impressionné le public, parce qu'il a vu dans cette persécution, digne d'un autre âge, le désir de flatter les mauvais instincts de la foule». În urma presiunilor și a Angliei și a Austriei,

Brătianu își dădu demisia la 28 Iulie și plecă la Paris ca să liniștească opinia publică franceză. La 27 Octomvrie Domnitorul îl chemă din nou la putere, dându-i Ministerul de Finanțe. Alegerile din Noemvrie sporiră influența «fracțiunii»; fracționistul dela Iași doctorul Atanasie Fătu fu ales președintele Camerei; împreună cu alți 30 de deputați, el propuse un proiect de lege, prin care se interzicea stabilirea Evreilor în orașe fără autorizația consiliului comunal, iar la sate în mod absolut, li se interzicea cumpărarea de imobile rurale sau urbane, arendarea moșiilor, hanurilor, morilor, cârciumelor, vânzarea mâncării și băuturii altora decât coreligionarilor.

Proiectul de lege nu se votă, dar, cum 25 de familii de Evrei austriaci fuseseră expulzate, consuliile marilor Puteri protestară. Guvernul lui Ștefan Golescu demisionă la 1 Mai 1868, făcând loc generalului N. Golescu, care ceru scuze guvernului Austriei. Noul guvern fu asaltat din nou de marile Puteri pentru «jertfele fanatismului român», cum se exprima nota Angliei. În aceste împrejurări își ținu P. Carp cunoscutul lui discurs în chestia evreiască din ședința dela 26 Aprilie 1868, când luă o atitudine în favoarea Evreilor, pe care avea să o mențină până la sfârșitul vieții. După dânsul agitația antisemită din Moldova era pornită de Brătianu pentru a-și crea un partid liberal și dincolo de Milcov, până acum inexistent; mijloacele guvernului erau însă oblice, desmințindu-și măsurile, pe care le lua totuși pe cale administrativă. Atunci ceti el faimoasa circulară către prefecți a lui Brătianu, nepublicată totuși în *Monitorul Oficial*, prin care, pe baza vechilor legiuiri

moldovenești, cerea să li se interzică Israelitiilor « așezarea prin comunele rurale, cum și de a se face întreprinzători de hanuri, cârciume și arendași de moșie. M'am informat că aceste dispoziții nu se păzesc pretutindeni cu exactitate, vă invit deci să observați dispoziția, faceți a se păzi cu toată stricteța». Când «fracțiunea» prezintă legea împotriva Evreilor, guvernul se opuse în mod public, dar pe sub mână, pe cale administrativă, procedase la izgonirea Evreilor din comune, cum se făcuse, de pildă, în județul Bacău... Carp pune chestiunea nu numai pe repercuția enormă, pe care o trezeau aceste procedee în Europa ci și pe «umanitate». «A zis lord Stanley, declară el, niște cuvinte foarte aspre, pe care în numele națiunii le resping, a zis: «nenorocirea este pentru Evrei, dezonoarea pentru Români». In numele națiunii resping aceasta, pentru că națiunea a fost impasibilă în această chestiune și, dacă s'a pronunțat, a fost numai ca să respingă solidaritatea cu cei ce prigonesc. Dar dacă este dezonoare, dacă este culpă, aceasta nu poate să fie decât a acelor care au provocat această stare, și va veni o vreme unde justiția se va face, unde dreptatea va lua pe vinovat în puternica sa mână, îl va strânge, și când o va descleșta, nu va rămânea decât o cârpă, ce se va arunca în gunoaiile istoriei. Sfârșesc repetând concluziile mele: cer dela guvern ca Evreii să fie lăsați în pace de acum înainte...».

Presiunile din afară împotriva lui Brătianu — și acum și ale Prusiei — sporiră în așa măsură încât Domnitorul se văzu silit să se despartă de dânsul; la 16 Noemvrie 1868 guvernul generalului N. Golescu se retrase.

XIX

1. *In contra direcției de astăzi în cultura română*, 1868. — 2. Temele esențiale ale criticei maioresciene. — 3. Se caută și se găsesc «precursori» ai unora din ideile lui Maiorescu: I. Eliade, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. — 4. Originalitatea criticei junimiste. — 5. Teoria «spiritului critic» ca fenomen moldovenesc și analiza ei. — 6. Buckle, Hegel. — 7. Obiecții la critica culturală junimistă. — 8. Procesul invers dela formă la fond. — 9. Formele nu trebuiesc distruse. — 10. Variațiile atitudinii practice a *Junimiștilor*.

1. Studiile publicate până acum în *Convorbiri literare* asupra *Scrierii limbii române* (1866), *Poeziei române* (1867), asupra *Poeziei populare* (1867), asupra *Limbii române în jurnalele din Austria* (1868), *Contra Școalei Barnuțiu* (1868) îl aduseră pe Maiorescu în chip natural la ideea de a-și reuni sforțările, până acum izolate, față de diferite aspecte ale culturii române (etimologismul ciparian, analogismul pumnian, sistemul politic bărnuțian), într'un atac masiv asupra direcției însăși a acestei culturi: iată originea studiului său *In contra direcției de astăzi în cultura română*, publicat în 1868, în care, în câteva pagini, se rezumă temele esențiale ale criticei culturale maioresciene, temele acțiunii junimiste de acum și de mai târziu nu numai în domeniul

limbii, literaturii, culturii, ci și al politicei românești. Aceste câteva pagini conțin punctele esențiale ale ideologiei unei asociații de cărturari și de oameni politici ce aveau să joace un rol însemnat în evoluția neamului nostru în a doua jumătate a veacului trecut și ale cărei ramificații s'au întins și n'au naufragiat decât în convulsiunile marelui războiu. Expunerea ideologiei « junimiste » s'a făcut de nenumărate ori, într-o cât e una din piesele esențiale în procesul de formație a statului și culturii noastre; ea nu se poate totuși ocoli în studiul activității celui ce i-a dat formularea definitivă, mai ales în domeniul culturii, după cum Carp avea să i-o dea în domeniul organizației de stat, în diferite rânduri, până la programul din 1881, — cu atât mai mult cu cât va fi supusă unui examen critic ¹⁾.

2. La temelia atacurilor din «*In contra direcției de astăzi în cultura română*» stă constatarea vițiului radical al « neadevărului », adică al minciunii, în toate manifestările spiritului public. Tinerii noștri, care au umplut capitalele occidentului, s'au lăsat uluiți de tot ce au văzut, considerând numai formele culturii, fără a le pătrunde și fundamentele istorice. Intorși în țară, ei au crezut că o împlantează și la noi, reproducându-i aparențele;

¹⁾ Asupra acestor chestiuni se pot consulta: A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, 1910; C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, în *Bibl. p. toți*; G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, 1909; St. Zeletin, *Revoluția burgheză în România*, ed. Cultura Națională; E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, 3 volume, ed. Ancora, 1925—1926.

țara a fost, astfel, împodobită cu societăți academice, universități, muzee, pinacoteci, expoziții, și chiar și cu o constituție. Primejdioasă nu e numai lipsa de fundament a acestor aparențe, ci lipsa conștiinței nevoiei de un fundament; oamenii de răspundere ai țării noastre își închipuiau că au săvârșit un fapt cultural atunci când au tradus o formă goală a străinilor. Este, așa dar, de datoria oricui de a demasca această minciună dela temelia culturii române și de a o «denunța pretutindenea spiritelor mai june pentru ca acestea să înțeleagă și să primească sarcina de a o combate și nimici fără cruțare, dacă nu vor să fie înșiși nimiciți sub greutatea lui».

Primii pași în istorie ai lui Petre Maior, care susținea în 1812 că Dacii au fost exterminați cu totul, pornesc «demonstrarea istorică a romanității noastre cu o falsificare a istoriei»; *Lexiconul* dela Buda (1825) și *Tentamen criticum in linguam romanicam* (1840) pornesc studiul limbii române cu o falsificare a filologiei, fără ca autorii lor să fi înțeles că «zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament, în mijlocul căruia zace neadevărul». Romanitatea noastră au dovedit-o istoricii și filologii străini (Diez, Miklosich, Max Müller etc.) prin studii obiective, pe când divagațiile Ardelenilor noștri n'au sămănat decât «neîncredere în contra unei teze, care avea trebuință de argumente așa de greșite pentru a fi susținută». Noi am creat organe înaintea unei necesități funcționale, iată situația în care ne aflăm. «Inainte de a avea partid politic, care să simtă trebuința unui organ și public iubitor

de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice și reviste literare și am falsificat și disprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învățători sătești, am făcut școli prin sate și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnaziile și universitățile și am falsificat instrucțiunea publică. Înainte de a avea artiști trebuincioși, am făcut conservatorul de muzică, înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de bele-arte: înainte de a avea o singură operă dramatică de merit, am fundat teatrul național — și am depreciat și falsificat toate aceste forme de cultură».

Și mai departe:

« Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatoare, avem teatru, avem chiar o constituție. Dar în realitate toate acestea sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr și, astfel, cultura claselor mai înalte ale Românilor este nulă și fără valoare și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultura română, și cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea și din recunoștință cel puțin nu-i producem nicio singură lucrare, care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele».

Ca o concluzie și ca un remediu, propunea, în primul rând, lipsa de indulgență față de mediocritate; și în al doilea rând, fiindcă: «forma fără fond nu numai că nu aduce niciun folos, dar este de-a-dreptul stricăcioasă, nimicind un mijloc puternic de cultură», el afirma că «este mai bine să nu facem o școală de loc, decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă de loc, decât să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem de loc statutele, organizarea, membri onorari și neonorați ai unei asociațiuni, decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociere să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem de loc academii cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu analele pentru elaborate, decât să le facem toate acestea fără maturitate științifică, ce singură le dă rațiune de a fi».

Și ca încheiere:

«Fără cultură poate încă trăi un popor cu nădejdea că la un moment firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieții omenești, dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor și, dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a Istoriei: că în lupta între civilizația adevărată și între o națiune rezistentă, se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul».)

3. După ce a trezit o foarte legitimă împotrivire în publicistica timpului ¹⁾, privită ca o acuzație neîntemeiată,

¹⁾ Chiar și în sânul *Junimii*. Cf. *Scrisoarea* lui A. D. Xenopol către I. Negruzzi, I. E. Torouțiu, *op. cit.*, II, pe care o reproducem în *Anexa* nr. 10.

concepția lui Maiorescu asupra situației culturii române a început în epoca noastră să fie atacată sau scoborită ca lipsită de originalitate și, oricum, încadrată într'o atitudine comună a criticismului moldovenesc, cum a făcut-o G. Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească*. I s'a căutat deci precursori și, nu e de mirare, că s'a sfârșit prin a se găsi observații întru câțva asemănătoare la mulți alți scriitori de structură cu totul diferită, observații incidentale și căzând în domeniul bunului simț. Astfel în Gh. Asachi găsim: «Cultura și fericirea unui popor nu stă în schimbarea portului, în mania de a se lepăda de învechime și de a lua orice lucru străin și nou, ci în respectul aducerii aminte a strămoșilor» (*Albina românească*, 1843). Iar Eliade și mai categoric în *Echilibrul între antiteze*: «Cu legi și doctrine eterogene aduse sau imitate din afară se pierde România, pentru că, ridicându-i-se elementele ei vitale, i se impun altele ce nu le pot respira plămâni ei. Se înneacă animalul de uscat în fundul apelor; moare peștele scos și ținut a răsufla aerul. Dă Românului legi române, legi biblice și creștine, lasă-i datinele străbune, dacă vrei să trăiască ca nație». Cuvinte în adevărat ton junimist.

Ion Ghica se exprimă la fel în prefața *Convorbirilor economice*: «Entuziasmul patriotic al unora s'a urcat în timpii din urmă la un diapazon atât de înalt, încât pierzând, cu nerăbdarea, și orice cumpăt, au aruncat cu noroi asupra tuturor și au tratat oamenii și lucrurile trecutului ca vechituri de lepădat. Pentru ei toate credințele, toate obiceiurile, toate tradițiile trebuie dărâmate; bogăția imaginației lor i-a adus până a se crede

fiecare expresia voinței poporului, focarul opiniei publice, încarnația națiunii, și nu înțeleg că nu fac alt, decât a căta să exercite o autoritate despotică și impune publicului idei puțin studiate, puțin potrivite cu starea societății noastre».

Dacă trecem dela acești doi « reacționari » munteni în Moldova, nu se poate să nu ne oprim la două din personalitățile cele mai caracteristice ale epocii de dinaintea « junimismului » : Mihail Kogălniceanu și Costache Negruzzi, de sigur cu simplă valoare de indicație.

Cum de numele lui se leagă lupta pentru desrobirea țiganilor, pentru proclamarea egalității în drepturi și îndatoriri a tuturor claselor, pentru emanciparea clăcășilor și împrăștierea lor, adică actul dela 2 Mai, Kogălniceanu a fost considerat ca revoluționar; în realitate, el nu era decât un democrat, cu totul deosebit prin temperament și mediu de formație intelectuală de revoluționarii munteni formați la școala revoluției franceze. Temperamentul lui moldovenesc îl înclina mai mult spre conservatism; marea lui cultură istorică îl împingea spre tradiționalism ca și mediul german în care și-a petrecut tinerețea. « Mulțumită contactului meu cu atâția bărbați însemnați ai Germaniei, mărturisia el în *Introducerea autobiografică*, și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune și puțință de a-mi îmbogăți mintea cu ideile reformatrice, ce atunci inspirau înaltele inteligențe ale Germaniei. Da, Universității din Berlin, a doua mea mamă, Universității Frederica Wilhelma; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană și pe care l-am găsit în toate păturile societății

germane, fie nobile, fie burgheză, dătoresc eu amorul pentru patria română și *spiritul liberal*, care m'a însuflețit în toate actele vieții mele». Liberalismul acesta prusac era însă cu totul altceva decât radicalismul revoluționarilor munteni de educație franceză. Ceea ce l-a influențat mai mult pe Kogălniceanu e doctrina lui Savigny a dreptului istoric împotriva dreptului natural al revoluției franceze, reformele agrare ale lui Hardenberg cu desființarea iobagiei și împrumietărea țăranilor și în deosebi eforturile uriașe ale națiunii de a se ridica prin muncă și disciplină de pe urma dezastrului dela Iena.

Liberalismul lui Kogălniceanu era teoretic atât de puțin revoluționar, încât respingea însăși noțiunea revoluției din ideea progresului: « Orice schimbare silnică, orice prefacere năpraznică, afirma el în prefața *Letopișeșilor*, nu pot fi decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează . . . ».

El nu se credea deci un liberal revoluționar, pentru care soluția de continuitate e o necesitate a progresului, ci un democrat temperamental, care simțea nevoia de a-și îndreptăți revendicările pe principiul tradiției; o reformă i se părea legitimă numai atunci când își poate găsi un izvor într'un trecut chiar îndepărtat și nu într'o necesitate actuală.

Pentru dânsul Regulamentul organic a fost o instituție funestă « pentru că a dărâmat și a desființat toate legiurile țării; ne-a tăiat relația cu trecutul fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a țării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia moravurilor și nevoințelor

țării». Iar în *Dorințele partidei naționale*: «De aceea dar voim a ne întoarce la acele instituții, a căror origină iese din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut și pe care vroim numai a le adapta după luminile și trebuințele epoei». Reiese limpede atitudinea teoretic antirevoluționară a lui Kogălniceanu și nevoia lui de a legitima orice reformă, orice stare nouă de lucruri, prin existența lor problematică într'un trecut îndepărtat. Că aceasta e uneori numai o iluzie, este altă chestiune. Atunci când Bărnuț cerea în *Dreptul public al Românilor* înlăturarea creștinismului și restaurarea republicei, a liberului veto tribunician sau a legilor agrare a lui Licinius Stolo și a fraților Gracchi — și el — tot prin influența istorismului lui Savigny — proceda «istoric», numai că tradiția lui trecea dincolo de trecutul nostru în formele de viață socială a străbunilor noștri Romani. Deosebirea de eroare a tradiționalismului lui Kogălniceanu de cel al lui Bărnuț nu stă atât în natura ci în mărimea ei împinsă până la absurd.

Democratismul și simțul oportunității sociale aveau să-i îndulcească, negreșit, tradiționalismul proclamat mai mult teoretic; progresul nu poate ieși numai din pildele celor «cinci veacuri» ci și din «lucrurile și trebuințele epoei» — adică din nevoile momentului. «Adevărata civilizație, afirma el, este aceia care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față». Sau: «Franța, Anglia, Germania simțesc neapărata nevoie de a lega lanțul timpurilor și de a urmări în propășire năravurile publice, origina instituțiilor lor, leagănul libertăților».

Nu e momentul de a vedea dacă evoluția noastră e asemănătoare cu evoluția Franței, Angliei, Germaniei; rămâne în picioare constatarea tradiționalismului lui Kogălniceanu împlânzit la evoluționism. Tradiționalismul lui era, firește, mai mult o deprindere a cugetării, formată în alt mediu de cultură sau chiar o necesitate a momentului, care-i impunea obligația de a nu părea în fața celor două monarhii autocrate și a unei oligarhii naționale destul de puternică ca un « revoluționar », ca « un socialist », în realitate însă desrobirea, activitatea lui dela 1848, Unirea, secularizarea, lovitura de stat reprezintă o rupere a firului cu trecutul, în cadrele largi ale datelor noastre sufletești, și o constituire de noi forme de viață socială prin înrâurirea necesităților ideologice și economice ale prezentului. Este indiferent, așa dar, dacă în *Dorințele partidei naționale* Kogălniceanu susține că trebuie să ne întoarcem « la acele instituții a căror origină este din pământul nostru », că ne trebuie legi, care să fie expresia năravurilor și nevoințelor țării, și își întemeiază fiecare punct din program pe tradiții seculare, reale sau închipuite, — *Proiectul de constituție pentru Moldova* al lui Kogălniceanu este, în realitate, revoluționar și o parafrază a *Proclamației* dela Islaz, desvoltând și uneori numai răsfrângând cele 22 de puncte ale constituției muntene, chiar în amănunte contestabile (de pildă, alegerea Domnului pe timp de cinci ani!); el constituie o replică moldovenească sprijinită pe considerații istorice a constituției muntene.

Citatele din Costache Negruzzi, — de altfel fără caracter teoretic, ci numai de observație simplă, cum se și

cuvenea la un scriitor — se pot face cât mai numeroase; nu pe nedrept Negruzzi a fost numit « primul junimist ». Și el privește civilizația noastră ca o simplă formă de imitație superficială fără asimilație. « Precum vezi, scria el lui Ion Ionescu încă din 1859, dela fiecare am luat câte ceva; atâta că n'am luat ceva bun. Ce ne pasă! Ni se pare că prin asta intrăm busta în civilizație etc. ».

Pe un țăran, care voia să-și dea copiii prin școli, el îl sfătuia: « Să-i dai la dascălul din sat să-i învețe limba lor ca să poată ceti cărțile cele bune, care-i învață cum să cinstească pe Dumnezeu, pe părinți, și pe mai marii lor, cum să-și împlinească datoriile către cârmuire, care se îngrijește pentru binele lor, cum să se ferească de lene și de beție etc. ». Pretutindenii teoria treptelor sociale; dregătoriile nu pot fi încredințate decât oamenilor cu stare, pe când ceilalți trebuie să se îndeletnicească cu negoțul, meseriile, lucrarea pământului. Cultura neasimilată e primejdioasă. Revărsarea satelor spre orașe nu poate produce decât perturbări sociale — elemente de conservatism social cu critice prejuniste împotriva procesului de formație a societății noastre.

4. Aceste citații făcute la întâmplare și altele ce s'ar mai putea face și din alți oameni politici sau scriitori ai epocii nu înseamnă o contestare a originalității poziției « junimiștilor » în dezvoltarea culturii noastre. Cele mai multe sunt simple observații fără consistență ale unor stări de fapt pornite dintr'un spirit critic la îndemâna oricui; ele nu reprezintă o atitudine sau o filosofie culturală, ci numai momente intermitente fără

echivalență în domeniul acțiunii. Cât privește pe Kogălniceanu, cugetător cultural dar și om de acțiune, am arătat, în câteva cuvinte, contrastul dintre teorie și faptă; tradiționalismul lui era mai mult o deprindere de cugetare luată din timpul tinereții petrecute la Berlin și o nevoie poate pur formală de a-și legitima acțiunile fața de autocrațiile din jur; faptele lui cele mai însemnate rămân pur revoluționare: căci prin ce tradiție s'ar putea legitima Domnul străin, emanciparea țiganilor, secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea? Ele nu sunt izvorâte din trecut ci poartă pecetea nevoilor «epohei» — după cum o va purta și exproprierea de după războiu. Cu totul altceva e criticismul junimist; el nu pleacă din observații întâmplătoare asupra societății, dintr'un spirit critic fără consecvență; mai mult decât atât: el nu e un act individual, ci atitudinea colectivă a unei întregi generații față de era nouă în care intrase România după alegerea Domnitorului străin și Constituția dela 1866. Conservatismul social exista cu mult înainte, dar el era bazat pe interesul de clasă, și lupta pentru menținerea privilegiilor, punându-se la adăpostul principiilor unui trecut inviolabil. «Orice schimbare făcută în principiile unei ocârmuirii, scria Mihail Sturdza într'un memoriu al său, este privită ca o înnoire și orice prefacere a acestor principii răstoarnă mai totdeauna așezămintele consfințite prin legitimitate și căroră succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător». Astfel de teorii de imobilitate socială nu se mai puteau, firește, exprima decât doară în memoriile adresate Rusiei.

Odată cu noile idei revoluționare, conservatismul nostru, deși tot pornit din interesul de clasă, avea să ia apoi un caracter de tradiționalism și de evoluționism. Cele două lupte ale conservatismului s'au dat pentru apărarea privilegiului electoral, luptă mai puțin aprigă într'o țară fără conștiință politică, și pentru apărarea proprietății rurale, mult mai aprigă, și care nici n'a putut fi rezolvată decât printr'o lovitură de stat.

Reacțiunea mișcării junimiste are ca notă caracteristică de a fi dezinteresată; nu apăra interese proprii și nu se punea pe baza luptei de clasă; ea era de natură pur ideologică și practică de oameni mai mult de cultură, decât, în afară de Carp, de oameni politici. Intâmplarea a făcut ca în aceasta a doua jumătate a veacului al XIX-lea să se strângă în vechea capitală a Moldovei tinerii formați la cultura germană, P. Carp, T. Maiorescu, T. Rosetti, M. Eminescu, frații Negruzzi, etc., unii și din impulsivitatea temperamentului reactiv moldovenesc, care să se înmănuncheze într'o acțiune comună culturală și politică împotriva cadenței luate de dezvoltarea statului nostru prin sugestia liberalismului muntean de influență revoluționară franceză a fraților Brătianu, C. A. Rosetti, fraților Golești, Ion Ghica etc. Redusă schematic, în lupta forțelor adverse, din care iese progresul social, s'au înfruntat două temperamente și două culturi: temperamentul activ muntean dezvoltat sub impulsivitatea ideilor revoluției franceze și temperamentul reactiv moldovean dezvoltat sub impulsivitatea mediului de formare german, organicist și evoluționist. Se poate spune că prin Munteni și Moldoveni s'au luptat cultura franceză

Muntenia au luptat împotriva fanteziilor gramaticale ale Ardelenilor, ale lui Cipariu, Pumnul, Laurian și Massim, etc., ce prelucrau limba fără instinct artistic ca o materie plastică; când a lunecat la italianism, Eliade ieșise din faza creatoare, iar talentul lui Asachi a fost cu totul relativ. Reacțiunea împotriva radicalismului filologic nu este, prin urmare, o caracteristică moldovenească, ci una din funcțiunile esențiale ale creației literare; niciun scriitor de talent nu putea crea într'un material mort sau convențional, fără realitate în sufletul poporului. Dacă reacțiunea împotriva pretențiilor ardelenilor s'a simțit mai mult în Moldova, faptul se explică prin existența acolo a unei literaturi mai puternice, a mai multor scriitori de talent.

Radicalismul a fost, de altfel, repede redus la ridicol și eliminat de bunul simț al poporului întreg, întru cât revoluțiile se desfășoară mai lesne în materie socială decât în structura mult mai organică a limbii, rezultatul unei munci seculare colective a unui popor întreg după imperative ce scapă adeseori logicei.

Atitudinea critică a lui C. Negruzzi, a lui Russo sau a lui V. Alecsandri față de procesul dezvoltării noastre sociale de după 1848, fie prin observații întâmplătoare, fie prin sensul creațiilor lor literare, nu este nici ea specific moldovenească. Teoretic am găsit-o exprimată la oameni ca Eliade sau ca Ion Ghica; sub forma creației o găsim mai la toți scriitorii, constituind aproape un element esențial al literaturii noastre; fenomenul nu-i regional, ci general: pe cât au evoluat de repede formele civilizației, pe atât s'au deslipit de greu sufletele din datele lui organice. Pe temeliile structurii noastre agrare,

prin acțiunea creatoare a ideologiei apusene și a influenței capitalismului, s'a pornit să se ridice schela unei civilizații burgheze, fără ca literatura, ieșită din adâncurile greu de schimbat ale sufletului, să poată intra în ritmul revoluției sociale. Aproape întreaga noastră literatură a luat o atitudine critică față de schimbările fulgerătoare prin care trecea poporul nostru. Dacă aceasta e mai evidentă în literatura moldovenească (Al. Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu etc.) se datorește tot faptului că ea e mult mai înfloritoare în Moldova, întru cât nu se poate tăgădui prezența în Moldoveni a unei contemplativități și a unor calități sufletești ce i-au scos din circuitul vieții active pentru a-i fixa în critica socială și în creația artistică. Și în chestiunea criticismului cultural, problema trebuie deci pusă, în bună parte, tot pe terenul talentului.

Caracteristică e însă prezența în Moldova a unei critice sistematice și organizate pe un fond ideologic, prezența unor personalități puternice și a unor reviste, în jurul cărora s'au grupat școli literare și partide politice cu un caracter de reacțiune împotriva liberalismului muntean, pe care Ibrăileanu îl explică prin existența unei clase mijlocii de negustori, de meseriași, de profesioni liberali. Existând un mediu de cultură, liberalismul și-a găsit nu numai agitatori, ci și interese de clasă, pe când în Moldova, neaflându-se deasupra masei amorfe a țărănimii decât pătura boierimii, nu se putea desvolta în ea, în materie politică, decât spiritul de reacțiune, iar în materie culturală, prin influența unei vechi tradiții, criticismul.

Succesul unei mișcări se datorește, ce e drept, mediului în care răsare, dar existența ei n'are nevoie de acest mediu, așa cum, de pildă, mișcările socialiste s'au produs în unele țări înainte de a se fi născut o muncitorime industrială. Preferăm, așa dar, să punem elementul esențial al acestei mișcări tot în rasă, fără alte explicații. Ori cât ar fi de încurcată problema ei, e prea evidentă existența unui temperament moldovenesc, contemplativ, tradiționalist, inactual, așa că, în domeniul creației poetice, s'a ridicat la cea mai înaltă expresie artistică, pe când, în domeniul vieții sociale, prin imobilitate și conservatism s'a pus într'o vădită inferioritate; acestui temperament, mai mult decât structurii sociale, influențelor străine — se datorește rolul pasiv și mai mult critic al Moldovei în procesul prefacerilor ce aveau să ne scoată din plin ev mediu pe tărâmul vieții contemporane.

Privită uneori azi ca fără noutate și încadrată într'o serie de observații și considerații critice ale altor înaintași sau contemporani, critica lui Maiorescu a întâmpinat dela început o virulentă împotrivire a celei mai mari părți a publicisticii române, și cu deosebire ardelene, în care ziare și reviste ca *Familia*, *Transilvania*, *Albina*, *Federațiunea*, *Telegraful* etc. nu-și conteneau atacurile împotriva acestui renegat, care săpa prin critica lui însăși temelia activității marilor noștri dascăli, Petre Maior, G. Șincai, Laurian, Cipariu, Massim, Bărnuz etc.

Importanța criticii lui Maiorescu venea și dela autoritatea morală și dela soliditatea științifică a celui ce o formula și dela talentul lui de expresie lapidară, dar și dela încadrarea ei într'un sistem aplicat în toate

domeniile vieții naționale de o grupare de oameni culti și susținut cu strălucire în spațiul unei vieți întregi. Dela distanța de timp, dela care scriem noi, adică peste șaptezeci de ani dela producerea atacurilor criticei junimiste, avem destulă reculegere și perspectivă pentru a o privi, dincolo de spiritul polemic, în valoarea ei istorică, adică în esența ei ideală și în roadele practice, pe care le-a tras cultura română de pe urma acestei reacțiuni critice.

6. Critica junimistă, după cum se manifestă atât de limpede din chiar studiul din 1868 *In contra direcției de astăzi în cultura română*, se poate rezuma lapidar în constatarea « neadevărului » dela temelia culturii noastre, adică a inadaptării aparențelor la realitate. Formula formei fără fond a devenit expresia însăși a cugetării critice românești a generației de după 1866 și s'a dezvoltat paralel cu toate reformele constituționale și cu toate aparențele de civilizație ale României moderne: acțiunea ei a fost atât de puternică încât, impunându-se ca o evidență contemporanilor, a trecut în moștenirea generațiilor noi, încercând să tăgăduiască marele progrese realizate și considerându-le ca devieri dela evoluția normală.

Izvorul acestei atitudini critice e cu deosebire în evoluționismul englez al filosofilor culturii și, mai ales, al lui Buckle, autorul *Istoriei civilizației în Anglittera, 1857*, una din lecturile cele mai comentate în cercul *Junimii* ¹⁾.

---

¹⁾ Intre altele: « Cel ce răspândise gustul citirii uvrajelor lui Buckle fu d. Maiorescu, scrie G. Panu în *Amintiri*, II, p. 147. D-sa nu numai

« Cu modul de judecată istorică ce predomina între noi, mărturisește însuși Maiorescu în introducerea volumului I al *Discursurilor*¹⁾, așa numita regenerare dela 1848 nu ne părea să aibă gradul de importanță ce-i atribuiau liberalii din Muntenia. Fără îndoială, mișcarea dela 48 avusese însemnătatea ei, într-un cât manifestase, cu oarecare răsunset în Europa, deșteptarea conștiinței în România din Principate și voința lor de a se desvolta în conexitate cu civilizația occidentală. Dar ca organizare politică, înlăuntrul acestei tendințe generale, oamenii dela 48 nu au lăsat și nu au avut nicio concepție reală». Reținem deocamdată mărturisirea influenței evoluționismului englez, a lui Buckle, în atitudinea criticei junimiste, care, sub aparențele unei procedări științifice strict fenomenaliste, se ridică împotriva raționalismului liberal și revoluționar. Va rămâne să arătăm mai pe urmă că, plecând dela evoluționismul englez și aplicându-l la condițiile speciale ale dezvoltării noastre, critica junimistă s'a situat, de fapt, pe același teren raționalist, pe care îl combătea la alții.

Din acest citat, și din altele, se vede că Maiorescu îl recunoștea pe Buckle ca inspirator al teoriilor lui, fără să-l pomenească pe Hegel; din faptul că Buckle s'a ocupat

---

că a făcut prelegeri populare pe tema ideilor învățatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle». V. Pogor publicase din anul întâi al *Convorbirilor* un studiu: H. T. Buckle, *Istoria civilizației în Anglittera*, C. L., I (1867), p. 80—87. Apoi A. D. Xenopol, înglobându-l cu alți istorici în *Istoriile civilizației, studiu istoric*, în C. L., III, 1869 în mai multe numere.

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 45.

mai mult cu influența mediului în procesul de dezvoltare a popoarelor, ce și-a găsit o aplicare în critica junimistă, d-l Tudor Vianu ¹⁾ scoate concluzia că în 1897, când își scria Maiorescu *Introducerea* dela vol. I al *Discursurilor*, hegelianismul era o filosofie de mult depășită și chiar compromisă, așa că nu constituia o referință recomandabilă. Lucrul e posibil. Hegel, după cum arată tot d-l Vianu, combătuse raționalismul francez ce luptase prin revoluție pentru « idealurile vide ale inteligenței », în deosebire de tendința Germanilor de a realiza practic. În *Filosofia istoriei*, Hegel combătuse credința în condiționarea progresului societăților prin legiferare, cum aveau să facă și Junimiștii politici; iar în *Filosofia dreptului* limitase valoarea constituțiilor: « Întru cât spiritul, scria el, este în realitate ceea ce el se cunoaște a fi și întru cât Statul, ca spirit al unui popor, este legea care pătrunde suma tuturor relațiilor sale de viață, moralitatea și conștiința indivizilor, care îl compun, urmează că constituția unui popor anumit atârnă de particularitățile și formația conștiinței sale de sine. În aceasta stă libertatea sa subiectivă și odată cu ea realitatea conștiinței sale. A voi să dai apriori unui popor o constituție care, prin conținutul ei, ar putea fi mai mult sau mai puțin rațională, înseamnă a trece cu vederea tocmai momentul prin care o Constituție este ceva mai mult decât un simplu obiect al cugetării. Orice popor are deci Constituția care i se potrivește și care îi aparține » ²⁾).

¹⁾ T. Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, p. 38.

²⁾ Hegel, *Philosophie des Rechts*, § 274., ed. Meiner, p. 225, citat de T. Vianu, *op. cit.*, p. 31.

Astfel de idei puteau fi exprimate într'o formă filosofică și încadrate într'un sistem de cugetare de Hegel; în mod larvar ele pot fi găsite și în doctrine mult anterioare, dar mai ales în stări de fapt, întru cât constituie unul din cei doi poli între care pendulează toate societățile: anticiparea revoluționară și progresul evolutiv. În urma cataclismului mării revoluții în așa zisa epocă a « restaurației », ostilitatea față de raționalismul revoluționar s'a manifestat mai masiv la o serie de cugetători politici ca De Bonald, Joseph de Maistre, Auguste Comte, care căutau în trecut elementele progresului viitor.

Evoluționismul englez se altoia foarte bine pe această stare de spirit de reacțiune, iar cartea lui Buckle, pe lângă studiul influenței mediului asupra formației civilizației, conținea și o acerbă critică a revoluției franceze; în momentul formulării criticii lui Maiorescu (1868) și în 1897, când își scria introducerea la vol. I de *Discursuri*, ea dăduse o mare actualitate unor idei, care nu mai erau ale lui Hegel ci constituiau patrimoniul comun al unui mare număr de cugetători ce luptau împotriva raționalismului revoluționar al veacului al XVIII-lea.

Filiația directă și integrală a « filosofiei » sociale a lui Maiorescu din Hegel e contestată de alți cercetători ca d-l Mircea Florian ¹⁾ « într'u cât hegelianismul postulează un finalism metafizic cu desăvârșire străin spiritului

---

¹⁾ Mircea Florian, *Inceputurile filosofice ale lui T. Maiorescu*, în *Conv. lit.*, număr jubilar, Ianuarie-Mai 1937, p. 152.

maiorescian»; nu întâlnim la Maiorescu speculația hegeliană asupra evoluției dialectice a spiritului lumii. D-l Mircea Florian leagă mai de grabă ideile lui Maiorescu de școala istorică a lui Savigny, dela care se reclamase și M. Kogălniceanu; dreptul nu e un produs arbitrar al legiuitorului, ci e unul organic al întregii națiuni în urma unei elaborații lente și din sine.

Deși și în Hegel găsim toate elementele favorabile unei explicații organice a dreptului, mai găsim însă și dialectica acțiunii în orice cultură a elementului străin, importat, și a celui național, din care iese progresul, pe care Ahrens o expune în *Enciclopedia* ¹⁾ sa, descriind procesul de asimilare a formelor străine în cele trei momente esențiale: încorporarea mecanică a elementului străin primit ca o binefacere; lupta cu elementele autoctone; adaptarea lui la realitățile locului. Pe marginea acestui pasaj Maiorescu a scris *Hegels absolute Methode*; și împotriva ei s'a declarat totdeauna, nerecunoscând eficiența momentană a unei forme fără fond, fecundată pe încetul de fondul național, ci cerând ca dela început forma să fie crescută din fond, și prin urmare la nivelul culturii poporului, așa cum cerea școala istorică a lui Savigny și evoluționismul englez. Dar și aici e o discriminare; intransigența istorică a lui Maiorescu s'a arătat absolută în prima fază a activității lui din jurul lui 1870; mai

---

¹⁾ Ahrens, *Juristische Encyclopädie*, dăruită lui Maiorescu ca premiu la terminarea Theresianului. Exemplarul se află la Bibl. Fundației Carol I, și e adnotat de Maiorescu.

târziu însă, după o mai îndelungă experiență politică, atât el cât și Carp au acceptat « formele » și au luptat pentru împlinirea lor prin creșterea fondului, — apropiindu-se mai mult de Hegel.

7. Era aceasta critică neîndreptățită? Nici de cum. Critica maioresciană a plecat dela situații reale simțite și recunoscute de mulți alții înainte și după aceia. La temelie cultura române se afla în adevăr minciuna, de nuanță patriotică la Ardeleni, în domeniul limbii și al istoriei, și chiar al dreptului, minciuna etimologică a lui Cipariu, fonetică a lui Pumnul, juridică a lui Bărnăț. Toate obiectivele criticii junimiste au fost atinse; timpul a eliminat etimologismul, pumnismul, bărnățismul rămase doar ca momente penibile în evoluția culturii române. Biruința criticii lui Maiorescu în domeniul strict literar este cu atât mai categorică cu cât e mai personală, plecând și dela o competență estetică cu totul nouă în epoca activității lui și dela o autoritate ieșită din imponderabilele unei mari personalități. Obiectul acestui studiu e tocmai de a pune în lumină rolul istoric al lui Maiorescu în evoluția culturii noastre și mai ales rolul lui în literatură, ca inițiator al criticii. Ajunge aici să-l însemnăm ca epocal. Disociind estetica de noțiunile parazitare, oricât ar fi fost ele de generoase și de folositoare în alte privinți, el a eliberat literatura de ipotecile ce se pusese în acea vreme ca și acum, de altfel, asupra conceptului frumosului, privit în sine, ca obiect unic de preocupare a artei.

Dar, dacă critica junimistă a plecat dela observații exacte și și-a atins toate obiectivele acțiunii ei în domeniul culturii și în deosebi al literaturii, — domenii reacționare prin sine însăși, unde evoluționismul e comandat de elementele organice, de care se folosește arta, cum ar fi limba sau sensibilitatea, — nu tot astfel o privim și în domeniul morfologiei sociale. Nu se poate tăgădui că și aici a plecat dela constatări îndreptățite și dela situații, pe care mulți alții le văzuseră la fel. Disproporția între formele vieții noastre de stat și realitățile sufletești era evidentă aproape pentru oricine; formele, adică instituțiile, constituția, libertățile publice depășeau cu mult fondul sufletesc al poporului nostru. Problema nu stă însă în această constatare la îndemâna oricărui ochiu ager, ci în atitudinea critică de reacțiune luată față de această constatare. Punându-se strict pe terenul evoluționismului englez, critica junimistă — e drept că numai în parte și adesea numai teoretic și verbal — a ignorat că, în situația în care ne aflăm noi la jumătatea veacului trecut, prin legi sociale de caracter fatal, procesul de formație a civilizației noastre nu putea fi decât revoluționar, așa că, fiind cu totul de altă natură decât cel al civilizațiilor apusene, a-i aplica principii valabile numai aiurea, însemna a cădea exact în aceeași greșală a folosirii unor principii străine fără realitate la noi, de care îi învinuia pe revoluționarii pașoptiști ca agenți ai formelor apusene.

În introducerea la *Discursuri parlamentare*, Maiorescu aprecia astfel valoarea Constituției dela Islaz: « Constituțiunea din 15 Iunie de pe câmpul libertății dela

Filaret, cu cele 22 articole ale ei, era operă de fantezie, fără valoare practică. A impune unei țări, care până atunci fusese în neputință de a progresa tocmai din pricina deselor schimbări de Domn, un Principe ales pe 5 ani (art. 5); a da unei țări, geograficește intercalată între trei monarhii absolute, care îi amenințau existența, o formă quasi-republicană, declarând pe acel Principe de 5 ani și *responsabil*; a acorda (art. 10) «dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii săi, drept care purcede din dreptul poporului întreg de a-și alege Domnul»; a decreta «emancipația Israeliților și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință» (art. 21); toate acestea erau numai naiva așternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase cum mișunau pe atunci în broșurile frazeologilor din alte țări»¹⁾.

Indreptățită teoretic, critica lui Maiorescu venea însă o jumătate de veac (1897) după evenimentele dela 1848, fără să țină seamă de condițiile psihologice în care se săvârșesc toate revoluțiile, produse ale unei mentalități mistice, adevărate febre intelectuale și afective ce se propagă prin contagiune și nu prin adaptări logice. Răspândindu-se peste întreaga Europă prin formule de cuprins aproape religios, ideile revoluționare au pătruns și în două din «cele trei monarhii absolute» în forma lor originară. A crede că se puteau adapta nevoilor noastre locale sau tradiționale înseamnă a nu ține seama de caracterul convulsiv și febril al revoluțiilor. Constituția dela Islaz avea, așa dar, un caracter pur *republican* și

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri*, I, p. 45.

nici nu putea avea altul; ideile revoluționare nu se împământenesc ci se deslănțuie întregal. A veni după cincizeci de ani ca să constați absurditatea Constituției revoluționare dela 1848, e ca și cum ai veni după trecerea uraganului ca să constați absurditatea deslănțuirii atâtor forțe destructive.

Numai când s'a dus febra revoluționară, a început opera de adaptare la condițiile locului și ale timpului. Autorii celor cinci puncte fundamentale ale divanurilor ad hoc din 7 și 9 Octomvrie 1857, printre care este și «dinastia ereditară dintr'o familie suverană a Europei» — puncte, pe care Maiorescu le admitea ca «expresia reală a țării» — sunt tot membrii lojei masonice «*Frăție-Dreptate*» și «republicanii» dela 1848 scăpați din contagiunea mintală a revoluției și deveniți oameni pozitivi.

La lumina acestor considerații psihologice asupra revoluțiilor și în cadrul restricțiilor făcute, cu tot caracterul ei teoretic și imitativ, Constituția dela 9 Iunie 1848 rămâne adevăratul punct de plecare al unei noi orientări a poporului nostru, ea reprezintă gestul simbolic, prin care axa vieții noastre politice și culturale s'a schimbat din răsărit în apus; de ea se leagă viitoarea formație revoluționară a civilizației românești — singura cu putință.

De procesul formației civilizației române ne-am ocupat pe larg în *Istoria civilizației române moderne*, așa că nu ne rămâne decât să ne rezumăm atitudinea. Importația tuturor formelor, cu corolarul contrastului dintre formă și fond, constatat de toți cercetătorii — aprig criticat

de Junimiști, ce s'au pus din punctul de vedere al dezvoltării evolutive, la fel ca și de marxiști, care, privind orice structură politico-socială ca o creațiune a unei structuri economice, sunt în fond tot evoluționiști — s'a făcut, ca la toate statele intrate brusc în contact cu civilizații mult mai înaintate, nu evolutiv ci revoluționar. Cu oricâte rezerve și chiar regrete ar putea fi privit, faptul e neîndoios și decurge dintr'o necesitate sociologică; dacă în cursul veacurilor trecute, cu atât de puține mijloace de interpenetrație, formele vieții intelectuale și sociale se pot reduce la un spirit unitar, procesul de unificare prin nivelare a devenit elementul caracteristic al civilizației moderne. Principiul l-am fixat în formula sincronismului vieții contemporane, care, cu toate abaterile aparente, este realitatea însăși, pe când credința în putința unei dezvoltări proprii împotriva spiritului veacului nu e decât punctul de plecare al unor perturbări trecătoare. Ca și la alte popoare înapoiate — Rusia și Japonia printre cele dintâi — civilizația noastră nu se putea forma decât revoluționar, adică brusc, prin importare integrală și fără refacerea treptelor de evoluție ale civilizației popoarelor ca Franța și Anglia, dezvoltate pe cale de creștere organică. Am împrumutat deci formele apusului fără distincțiune, în masă, și nu la lumina deliberativă a «spiritului critic», firește numai în prima fază pur revoluționară; în faza a doua rolul spiritului critic este neîndoios.

O dovadă că necesitățile sociale și contagiunile mintale se deslănțuie în viața interdependentă a civilizației omenirii, e că aceiași oameni care au dat constituția

republicană dela 9 Iunie 1848, sub impulsivnea vâl-vătăiei revoluționare ce învolburase întreaga Europă, au redactat și *Dorințele Divanurilor ad-hoc* din 7 și 9 Octombrie 1857, mult mai ponderate, după cum și felul cum s'a votat constituția dela 1866. Această Constituție, despre care Maiorescu spunea cu atât dispreț « avem chiar și o constituție », luată după constituția belgiană, depășind-o chiar, cea mai liberală din toată Europa, nu este opera partidului liberal, ci e o operă de compromis între cele două partide ale unei Camere cu majoritate conservatoare; președintele ei era conservatorul Manolache Kostake ales cu 76 de voturi împotriva lui I. Brătianu, care obținuse numai 46; comitetul delegaților pentru Constituție avea și el o majoritate conservatoare, iar raportorul Aristide Pascal era tot conservator. « Conservatorii din Constituantă, constată Xenopol ¹⁾, erau în felul lor tot liberali, deși nu așa de înaintați în idei ca partidul Roșilor, după cum s'a văzut aceasta din desbaterile urmate în chestia Senatului și în acele ale legii electorale. Conservatorii din 1866 sunt acei ce votaseră în Divanurile ad-hoc oborîrea privilegiilor și care nu înțelegeau să mai considere poporul prin perspectiva principiilor aristocratice ale privilegiului, ci prin aceia a democrației și egalității ». Doi ani au trebuit numai pentru ca lovitura de stat a lui Cuza, care trezise o atât de mare rezistență din partea conservatorilor, să democratizeze viața noastră publică și chiar partidul conservator, consfințind prin Constituție (art.

---

¹⁾ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, I, p. 539.

132: «inalienabilitatea pământurilor clăcașilor prevăzută de legea rurală rămâne neatinsă») ceea ce refuzaseră cu atâta indignare în 1864. Necesitățile sociale trec peste indivizi.

Exclusivitatea criticei junimiste vine din faptul că nu a luat în considerare decât o singură metodă în formația civilizațiilor. Pe cât veacul al XVIII-lea e dominat de raționalismul, ce-l făcea pe Condorcet să proclame că «o lege bună trebuie să fie bună pentru toți oamenii, după cum o formulă de geometrie e adevărată pentru toți» — pe atât veacul al XIX-lea este de dominat de idea evoluției. În filosofie, ea și-a luat o configurație definitivă în sistemul lui Hegel; prin asimilarea vieții sociale cu un organism, toate formele prezentului devin rezultatul unor creșteri treptate. Prin Darwin și Spencer, evoluționismul a cucerit și în știință întregul câmp de cercetare a lumii organice.

În domeniul social, el recunoaște în structura politico-juridică a unui stat, strictă expresie a unor realități sociale, că ordinea de fapt trebuie să preceadă ordinea de drept. Pornind din necesitățile sufletești și economice ale momentului, legile sunt înregistrarea scrisă a prefațurilor înfăptuite prin acțiunea moravurilor. Cum rămân în urma nevoilor sociale, ele nu trebuiesc respectate în litera lor. În starea de fapt și legi se introduce ca nou element jurisprudența ce interpretează legile după nevoile schimbătoare ale momentului și le adaptează la spiritul timpului. Rolul legiuitorului e de a fixa prin noi legi jurisprudența stabilită prin practică. Dreptul nu e făcut ci se face singur.

Acestui transformism social ieșit din asimilarea societății cu un organism și a evoluției cu un proces natural, revoluția franceză i-a adus corectivul unei concepții și practice noi. Societățile nu se dezvoltă numai prin continuitate; realitatea juridică nu-i totdeauna expresia realității sociale; progresând numai pe această cale am trăi și azi sub formele de viață ale epocii feudale.

Ne fiind numai expresia unei stări de fapt, realitățile juridice pot fi la rândul lor generatoare de realități sociale. Societățile pot fi modificate prin concepții juridice și reforme de drept; nemulțumindu-se cu urmărirea prefacerilor sociale, e în puterea legiuitorului de a le și provoca. Crezând în acțiunea creatoare a ideii, liberalismul revoluționar anticipează asupra evoluției încete; pentru a progresa, societățile au nevoie în anumite momente istorice de soluția de continuitate a revoluției și, de fapt, în deosebire de popoarele anglo-saxone, mai toate popoarele europene și, mai ales, cele latine — au trăit mai bine de un veac pe baze revoluționare.

Din convingerea că organizațiile sociale se pot schimba prin legi, s'a creat, negreșit, și un abuz legislativ. Revoluția trebuie, așa dar, completată prin evoluție. Formele sociale, provocate de acțiunea creatoare a ideii, nu reprezintă o realitate, dacă nu li se dă răgaz de a se scobori în deprinderi. Pentru a putea crea moravuri și, deci, o stare de fapt, trebuie să li se lase instituțiilor timpul de a-și îndeplini evoluția necesară dela formă la fond.

Pe când statele vechi occidentale s'au format pe cale evolutivă, statelor de formație recentă nu li deschidea

decât calea revoluției. Revoluția nu ni s'a impus prin preferință, ci prin necesitatea interdependenței morale și materiale a veacului nostru întru cât există un spirit al veacului, un *saeculum*, adică o totalitate de condiții materiale și morale configuratoare ale vieții popoarelor europene. Sensul procesului de formație a statului și a civilizației noastre a fost impus de acest determinism social.

Ideea creșterii evolutive ca obligatorie în formația statelor a rămas însă atât de înrădăcinată în spirite, încât ceea ce ar părea absurd în domeniul tehnicii pare un adevăr neîndoios în materie de instituții. Sub cuvânt că o țară e încă la începutul dezvoltării sale, nimănui nu i-ar putea trece prin gând să refacă, de pildă, evoluția tracțiunii cu aburi și să pornească dela locomotiva lui Stephenson, întrebuințată acum o sută de ani pe linia Stockton-Darlington. La orice latitudine geografică, ne folosim *integral* de ultimele invenții ale mecanicii sau descoperiri ale medicinei; nu refacem fazele evoluției ci, punându-ne solid în același plan cu ultima fază a științei, beneficiem fără muncă de rezultatele acumulate ale muncii altora. Tot așa și în propagarea ideilor și a formelor artistice; nu refacem gândirea cugetătorilor vechi, după cum nu imităm epopeile antice. Oricare ar fi evoluția reală a popoarelor, nivelul civilizației lor (nu al culturii) este aproape identic. Literatura română, de pildă, n'a refăcut fazele dezvoltării literaturii universale, ci s'a dezvoltat revoluționar pe baza sincronismului; fără să fi avut un clasicism am avut un romantism, pentru că această mișcare europeană a coincis cu însuși momentul formației noastre literare. De un veac mai ales

toate curente ideologice, toate formele de artă, într'un cuvânt, întreaga viață spirituală se dezvoltă pretutindeni sincron, într'un ritm unic. Pornite la unele popoare evolutiv, adică dintr'o invenție la baza căreia erau totuși imitații acumulate și fecundate de un element nou, ele s'au împrăștiat peste toată Europa cu necesitatea unei legi ineluctabile. Procesul de adaptare, de naționalizare se face mai târziu.

Când România a luat un contact mai strâns cu civilizația apusului, ea era în astfel de condițiuni încât introducerea formelor nu se putea face decât integral și nu prin selectare. Excesiva diferență de nivel față de civilizația apusului a creat în noi un puternic sentiment de inferioritate și, deci, o aprigă dorință de bruscă egalizare și de câștigare a timpului pierdut; și apoi o epocă revoluționară ca cea dela 1848 nu-și putea decât impune mecanismul penetrației de sus în jos. Constituția dela 15 Iunie 1848 nu putea fi decât republicană și ceea ce e mai doveditor pentru contagiunea mintală, deși evoluționist ca și Maiorescu, M. Kogălniceanu s'a arătat în *Proiectul de constituție pentru Moldova* tot atât de revoluționar și de republican, ca și revoluționarii munteni; dacă ar fi participat la revoluția dela 1848, chiar și P. P. Carp și T. Maiorescu ar fi devenit, probabil, «republicani».

Pus brusc în contact cu civilizații mai înaintate, poporul român a străbătut mai întâi o epocă de imitație febrilă și integrală, înainte de a intra în noua sa fază de asimilare și de naționalizare a tuturor instituțiilor împrumutate. Ieșită din vechea credință că instituțiile unui popor trebuie să fie expresia fondului său sufletesc, critica

formației civilizației române este neîntemeiată. În realitate, Constituția noastră are același caracter de imitație ca totalitatea constituțiilor europene, cu excepția celei engleze. Ca și la celelalte popoare, originalitatea popoului român nu se putea arăta în creația unor forme politice crescute evolutiv din fondul său, ci se arată numai prin adaptarea formelor împrumutate la fondul său etnic.

Atitudinea criticei junimiste față de procesul de formație a statului și a civilizației noastre nu e, așa dar, eronată în constatările sale și mai ales în lipsa de aderență între fond și formă, ci în faptul că-și închipuia că putea fi altfel, e atitudinea omului de știință care ar critica producerea unui fenomen natural, trăsnetul, grindina, furtuna în numele bunului simț; aplicând unei formații revoluționare, și fatal revoluționare (indiferent de aprecierea ce am putea-o avea despre ea), criteriile evoluționismului, cerându-i organicitate, a săvârșit tocmai eroarea ce o reproșa altora, transplantarea de aiurea a unor idei ce nu se potriveau cu realitățile noastre; evoluția constituționalismului englez nu ni se putea aplica nouă și nici nu puteam aștepta șase sute de ani pentru a reface treptele de evoluție ale civilizației engleze. Junismul, în aprecierea lui, a ignorat existența a două tipuri de formație și că, prin înapoierea strivitoare în care ne aflăm, formația revoluționară ne era singura indicată, nu prin preferință, ci prin fatalitate socială. Aceasta pentru epoca eroică dintre 1848—1866 și chiar până la 1881; dar că dela 1866 s'a simțit nevoia unei înfrânări a acestor înoini revoluționare, a unei selectări, e neîndoios — așa că prezența unei reacțiuni junimiste,

ieșită nu din interese de clasă, cum era și mai înainte, ci din impulsioni ideologice, e îndreptățită; rolul istoric al junimismului sta tocmai în această reacțiune. ¹⁾

9. Această atitudine critică nu mergea, firește, fără erori teoretice și mari compromisuri cu realitățile. Când Maiorescu scria: «Forma fără fond nu numai că nu aduce niciun folos, dar este de-a-dreptul stricăcioasă, fiind că nimicește un mijloc mai puternic de cultură. Și prin urmare vom zice mai bine să nu facem o școală de loc, decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă decât să o facem lipsită de artă frumoasă etc.», pleca tot dela eroarea de a aplica la civilizațiile de formație revoluționară legile evoluționiste.

În loc de a merge dela fond la formă ca în toate desvoltările normale și seculare, — în condițiile în care am fost aruncați, nouă nu ne-a rămas altă posibilitate de progres real decât ca revoluția să fie urmată de o evoluție inversă dela formă la fond. Departe de a fi fost «stricăcioasă», prezența formelor a fost chiar rodnică; prin legea simulării-stimulării ea a produs în multe ramuri ale activității noastre o mișcare spre fond până la desăvârșita lor adaptare.

«Eroarea» teoretică împotriva formelor, Maiorescu a încercat de mai multe ori să și-o legifereze; în ciornele lui de program politic cât și prin intervenții parlamentare, ca deputat și ca ministru, vedem intenția lui de a

---

¹⁾ Ideile aceste sunt expuse pe larg în E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*. 3. vol., ed. Ancora, 1924-1925.

desființa o parte din învățământul universitar, cât și școlile de bele-arte și conservatoarele, ba chiar să lovească material și în Academia Română, ca fiind instituții mai pre sus de realitățile noastre și deci nu numai inutile ci și « stricăcioase ». În niciuna din încercările lui n'a izbutit, isbindu-se de rezistența opiniei publice și a unor legi sociale mai presus de inițiative teoretice. Sociologic fatale, formele nu trebuie și nu pot fi distruse; deși anticipează asupra realităților sufletești, ele sunt puncte de plecare ale evoluției inverse spre fond. Privind șaptezeci de ani după lupta junimiștilor împotriva formelor, adică putând judeca după rezultate și nu după teorii, cu toate lipsurile ce mai sunt încă, nu se poate spune că Academia, Universitățile, Conservatoarele, școlile de bele-arte nu și-au îndeplinit rolul lor și că nu avem o știință, o literatură, o pictură, o muzică română. Ce ar fi fost dacă am fi suprimat Universitățile sub cuvânt că n'avem învățați și că Nicolae Ionescu nu-și făcea cursul de istorie universală ori că Al. Gheorghiu propaga ideile bărnuțiene la facultatea juridică dela Iași? Cu cât mai cumințe e fraza aceasta tot a lui Maiorescu: « Tot ce este astăzi formă goală în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într'o realitate simțită și fiindcă am introdus un grad prea înalt din viața din afară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea acelu grad și a unei organizări politice potrivită cu el ».

Așa dar, nu mai e vorba de distrugerea formelor, a Academiei, a Universităților, a Conservatoarelor, ci de întărirea lor prin măsuri de consolidare și selectare;

progresul nu iese din distrugerea formelor, ci din creșterea inversă a fondului pentru umplerea fondului, prin acțiunea încetată a timpului și a oamenilor de guvernământ.

Și acum un ultim citat, în adevăr surprinzător sub pana lui Maiorescu, care-i anulează atitudinea și îndreptățește obiecțiile ce i s'au făcut.

«De altminteri, notează el în *Insemnări*¹⁾, trebuie să concepi constituția și ca o școală de exercițiu pentru popor. Întrebare: Este ea acum nepotrivită și pentru noi? Răspuns: Da. Dar altă întrebare: Dar, cu toate astea, silește ea, cu timpul, poporul să reflecteze asupra sa însuși, deoarece, încolo, gândește așa de puțin — și îngăduie ea apoi, mai mult decât altă Constituție, poporului devenit mai matur să se înalțe prin propriile sale puteri? — Eu cred că tot da. Și, întru atât, e bună.

Și plebiscitul francez a apărut timp de 18 ani ca un mijloc despotice. Acum însă s'a adevărit deodată ca un mijloc de progres: Il y a une force éducatrice dans la masse». Tot ce am afirmat în observațiile de mai sus e consfințit prin aceste rânduri, din nefericire numai de caracter intim și trecător și nu și public și normativ.

10. Pentru a dovedi că atitudinea junimistă era mai mult principială decât faptică, vom aminti curba politiceii lui P. P. Carp și, deci, a Junimiștilor ca unitate politică. După ce combătuse procesul de formație a

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 132. E scris la 1870.

statului nostru, el se reazimă apoi pe acceptarea situației ieșite din mersul evenimentelor de după 1848—1866. «Toți conservatorii serioși, declara el în discursul «erei noi» din 1881¹⁾, trebuiau să consimtă la faptul împlinit; trebuiau să admită revoluția socială, democratizarea societății noastre ca un ce irevocabil și că lupta nu mai poate avea loc decât în privirea mijloacelor ce trebuie să întrebuițăm ca să micșorăm pe cât se poate relele rezultate, ce pornesc din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. A fost o nenorocire la noi că democratizarea s'a făcut de sus în jos iar nu de jos în sus». Că e o «nenorocire» lipsa unui proces evolutiv din jos în sus e neîndoios, dar vina stă în cei cinci sute de ani de viață istorică; venită așa de târziu, evoluția nu se mai putea face acum decât în sens invers. Cu tot regretul lui, Carp avu simțul politic de a primi situația, acceptând integral constituția dela 1866. Mai mult decât atât, ceea ce ar părea chiar paradoxal, din respectarea ei își făcu chiar o directivă politică.

Frica de alte libertăți și concesiuni i-a prefăcut pe Junimiști în apărătorii ei zeloși și chiar colaboratorii intermitenți ai lui Brătianu. Ideea călăuzitoare a lui Carp, din vremea marelui minister liberal, era — după cum vom vedea mai pe larg aiurea, — că «epoca luptelor constituționale s'a terminat; că libertățile dobândite sunt îndestulătoare nu pentru zece-douăzeci de ani ci pentru generații întregi»²⁾. Generația dela 1848 a creat statul;

¹⁾ P. P. Carp, *Discursuri*, p. 260.

²⁾ P. P. Carp, *Discursuri*, p. 328.

rămăsese pe seama generației sale de a-l organiza. «Numai în contra aceloră, spunea el, care comit eroarea de a crede că libertățile prin ele înșile pot da rezultate practice, numai contra aceloră ne declarăm, fiindcă acea eroare a produs o școală politică modernă, care se urcă din transformare politică în transformare politică și care la orice neajuns pune lupta pe tărâmul constituțional, niciodată pe terenul ideilor de organizare, de muncă națională»¹).

Atitudinea consta în a rămâne în defensivă pe pozițiile pierdute împotriva atacurilor eventuale. Lupta constituțională odată mistuită, nu mai aveau ce căuta distincțiunile principiale dintre partide; numai metodele de realizare le puteau diferenția. Rea sau bună, devenind un fapt incontestabil, urma ca democratizarea statului să fie organizată.

Și poziția față de proprietatea rurală a fost aceeași; după lupta înverșunată a conservatorilor împotriva legilor rurale, odată chestia agrară «rezolvată», țăranul deveni factorul esențial al solitudinii lor.

«Cel dintâi lucru pentru țărani spunea Carp, este proprietatea, căci proprietatea îi asigură neatârnrarea materială». «Pironiți proprietatea în mâinile țăranilor», proclama el cu orice prilej.

Solitudinea pentru țărani se oprea, firește, în cadrul drepturilor câștigate prin lovitura dela 1864 sau al împărțirii moșiilor Statului; nu mergea însă la exproprierea latifundiilor. Opoziția lui față de exproprierea din 1916

---

¹) P. P. Carp, *Discursuri*, p. 351.

e cunoscută. Pentru dânsul Statul se compunea din trei clase pozitive: țăranul, meseriașul și clasa diriguitoare. Cu toată revoluția socială, pe care o simțise și o recunoscuse ca înfăptuită, Carp voia să fixeze societatea română tot pe piloții vechiului regim; nu băgase de seamă că revoluția fixase stâlpul nou al regimului: burghezia.

XX

1. Necesitatea unei atitudini pozitive și simțul relativității estetice.
- 2. «Direcția nouă» înseamnă restabilirea adevărului. — 3. «Direcția nouă» în poezie: V. Alecsandri, M. Eminescu, Samson Bodnărescu, Matilda Cugler-Poni, T. Șerbănescu. — 3. «Direcția nouă» în proză.

1. Un studiu ca *In contra direcției de astăzi în cultura română*, (1868), adică un studiu pur negativ, nu-și putea găsi îndreptățirea și valoarea dacă nu era urmat de alt studiu pozitiv asupra unei direcții noi; nu ajunge să distrugi, ci să și clădești. Acestei nevoi de simetrie, care de data asta răspundea și unei realități profunde, se datorește studiul scris patru ani după aceea, în 1872, *Direcția nouă în poezia și proza română*¹⁾. Care este recolta admirabilă a unei școli literare ce a dat culturii pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Conta — nu e obiectul lucrării de față. Ea constituie una din cele mai glorioase pagini ale istoriei noastre literare și s'ar integra în studiul de ansamblu al întregii activități culturale,

---

¹⁾ S'a publicat mai întâi în *Conv. lit.*, V, 15 Mai 1871, 1 Sept. 1871, 15 Sept. 1871; 1 Sept. 1872, 1 Oct. 1872.

literare și politice a *Junimii*; nouă nu ne rămâne de precizat decât acțiunea teoretică a animatorului *Junimii*, rolul lui personal de purtător de cuvânt în atâtea polemici de critic, care stimulează și înregistrează, apreciindu-le, forțele noi ce se ridicaseră din mișcarea grupată în jurul societății și al *Convorbirilor* deocamdată, în jurul partidului politic mai târziu.

Studiul lui asupra « direcției noi », așa cum a numit-o el singur în domeniul culturii, punându-i data începerii odată cu instalarea noii dinastii sau, mai de grabă, cu întemeierea *Convorbirilor* — ce coincide, — acest studiu trebuia să se bifurce dela început, o parte îmbrățișând poezia și alta proza. Dacă îl vom urmări într'o linie nu totdeauna dreaptă, ci cu reveniri polemice, o facem nu numai din datoria de a urmări opiniile lui Maiorescu asupra unor scriitori și literatura ieșită din brazda activității lui critice, unde se cuvine măsură și prudență pentru a nu se descalifica, ci și cu un sentiment de relativitate asupra mutației valorilor estetice, sentiment, pe care, deși estetician absolut, l-a avut și Maiorescu. Căci ce înseamnă precauțiile, cu care se exprimă despre scriitorii contemporani, legându-i doar de timpul activității lor? Ce înseamnă prefețele edițiilor lui succesive, în care revine asupra unor nume, dacă nu sentimentul relativității valorilor estetice?

În prefața ediției I a studiului *O cercetare critică asupra poeziei române dela 1867* el se exprima cu privire la mica antologie dela urmă ca despre un « semn caracteristic al stării în care a ajuns literatura română în anul 1867 » — și nu ca de ceva absolut; în ediția din 1892, suprimă

cu totul antologia pe motivul că «poeziile relevate atunci ca singure posibile, nu mai pot avea astăzi această însemnare». În locul poezilor de odinioară, citează altă serie de poeți, din care s'ar putea face o antologie — pe care i-ar fi suprimat cu siguranță în mare parte la o nouă ediție. Căci ce valoare are pentru noi literatura poetică a lui S. Bodnărescu, Anton Naum, T. Robeanu, C. Olănescu-Ascanio, N. Volenți, Lucreția Suciuc? Timpul n'a mai lăsat nimic în picioare dintr'o producție valabilă numai pentru o generație.

Unui critic, care dăduse dovada de un simț de relativitate și de evoluție, legată de timp, de starea culturii și a limbii, i se cuvenia aceiași atitudine de relativitate și față de o literatură, pe care a privit-o și el la fel, sub incidența momentului istoric, și față chiar de valabilitatea judecăților lui asupra ei.

2. Dacă «direcția veche» de dinainte de 1867 (ori de astăzi cum îi spunea în 1867) însemna «neadevărul» în toate domeniile vieții culturale și politice, «direcția nouă» nu putea însemna decât restabilirea adevărului în drepturile lui. «Din norocire, o reacție salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani, afirmă el categoric nu fără o încredere ce putea părea și prezumțioasă. Noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor, ce omenirea întregă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național...».

Aruncate poate la întâmplare și nici cu lapidaritatea lui de expresie cunoscută, cuvintele acestea fixează rolul istoric al lui Maiorescu și al *Junimii*, în genere, rol de filtru expus la obiecția și atacul ambelor extreme. Maiorescu ca și *Junimea* au fost exponentul culturii apusene, întocmai ca pașoptiștii; dar pe când aceștia reprezentau ideile revoluționare franceze, *Junimiștii* reprezentau istorismul german și evoluționismul englez. Pentru liberalii munteni *Junimiștii* erau, așa dar, un partid reacționar opus civilizației apusene, care voia să țină țara pe loc, la școală primară și abecedar, până se va împlini ciclul dezvoltării sale organice. Cum, pe de altă parte, occidentalismul lor s'a manifestat în domeniul culturii printr'o luptă împotriva tuturor «neadevărurilor» și mai ales a «neadevărului» național, care comprima limba, literatura, știința și o falsifica, introducând criterii străine de artă și știință, ei au apărut repede în fața Ardelenilor, a naționaliștilor rămași sufletește încă pașoptiști și a publicisticii, în genere, ca niște oameni lipsiți de sentimentul național, niște cosmopoliți înstrăinați de neam, deși acțiunea lor s'a mărginit totdeauna la aplicarea ideilor apusene în cadre strict naționale, după realitățile momentului, deși din sânul lor avea să răsară expresiile cele mai puternice ale naționalismului extremist: Eminescu și Conta. Acuzația de cosmopolitism avea să fie unul din cele mai curente atacuri în presă, în parlament, în opinia publică, într'atât de tenace încât zeci de ani a durat ca o dojană formula «junimiștilor cosmopoliți». Pașoptiștii și liberalii, care traduceau peste noapte constituții și legi străine și le aplicau, n'au fost niciodată

învinuiți de cosmopolitism, ci numai că sunt « revoluționari » ori « roșii », pe când « Junimiștii », care pipăiau cu atâta scrupulozitate inoperantă « realitățile » naționale pentru a nu le depăși prin legi ce nu ni se potriveau, au apărut în fața contemporanilor drept « cosmopoliți » — acuzație, pe care o vom analiza la timp în toate aspectele ei.

3. În prezentarea manifestărilor « direcției noi » în poezie, pentru a nu începe chiar cu producțiile proprii ale tinerilor dela *Convorbiri*, Maiorescu avu tactul și norocul de a se putea sprijini pe un poet consacrat, punte de tranziție dela generația trecută la cea nouă, dela « direcția veche » la « direcția nouă » pornită în 1867, pe Vasile Alecsandri, supravvalorificându-l nu numai la început ¹⁾, când « direcția nouă » avea nevoie de pavăza unui scriitor prețuit de toată lumea și în deosebi de generația Unirii, ci, prin consecvență, până la urmă, când duelul V. Alecsandri-M. Eminescu nu mai trezia nicio îndoială în conștiința literară a publicului asupra deosebirii de valoare: cu Alecsandri sfârșea o lume, cu Eminescu începea alta nouă, incomparabil superioară, a absolutului. Deși ar fi putut să se bizue pe Eminescu,

---

¹⁾ Adversarii afirmau că adoptarea lui Alecsandri pornia numai dintr'un simț de oportunitate. « Cine nu-și amintește, scria V. A. Urechia în *Noua direcție din Iași* (Rev. *cântimp.*, nr. 6 din 1 August 1873, p. 542) cum dumnealui în primele conferințe din Iași, în saloanele Băncii, a început prin a propune arderea a toate încercărilor noastre literare fără deosebire de V. Alecsandri, pe care mai apoi tot d-lui l'a iertat ca să-l puie alături de d-nii Bodnărescu, Eminescu și alții ».

adică pe un om nou pentru o școală nouă, din sentimentul unei tranziții necesare și din respectul tradiției treptelor formale, punctul de reazăm al construcției maioresciene cade asupra unui scriitor din generația trecută.

Când în 1865 se discuta în ședințele *Junimii* alcătuirea unei antologii a poeziei române, Negruzzi ne amintește de luptele dintre admiratorii și detractorii lui Alecsandri. « La urmă nu s'au admis din poeziile lui decât două: *Groza* și *Ceasul rău*¹⁾ ». Procesele verbale ale *Junimii* ne dau totuși alegerea a zece poezii; anexa antologică a cărții lui Maiorescu, cinci. Oricum, e de reținut discuția severă la care fusese supus Alecsandri. În *O cercetare critică a poeziei române dela 1867* criticul citează câteva strofe din *Groza* și *Dedicațiune (Steluța)* ca modele bune și chiar o poezie întreagă, *Stelele*, « remarcabilă prin sobrietatea cuvintelor și grabnica tranziție a gândirii », dar analizează și *Pescarul Bosforului*, propunând suprimarea strofei a șasea, care, prin repetirea ideii, stânjenește culminarea.

Prin legătura lui cu familia Negruzzi, Alecsandri devenise colaboratorul *Comorbirilor literare* încă din 1867, iar trimiterea primului pachet cu *Pasteluri* în 1868 trezise o admirație atât de mare în sânul ședințelor *Junimii*, încât din momentul acela el se situase căpetenia poetică a generației noi, elementul de tranziție ce-i trebuia. « *Pastelurile*, scrie Maiorescu, sunt un șir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, câteva idile, toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturii; scrise într'o limbă așa de frumoasă încât a

¹⁾ Iacob Negruzzi, *Amintiri din «Junimea»*, p. 82.

devenit fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturii române în deobște». Și, după ce citează *In fund pe cer albastru* . . . și *Rodica* ¹⁾, sfârșia: « am citat două din ele, le-am putea cita pe toate; nicăeri declamații politice, simțiri meșteșugite, extazieri și desperări de ocazie, pretutindeni concepție naturală și un aer răcoritor de putere și sănătate sufletească » ²⁾.

Ce se poate spune astăzi de *Rodica* e cu totul altceva decât ce se spunea la 1872; însuși Maiorescu își data articolele și situa valoarea modelelor, pe care le cita în momentul evolutiv al literaturii române; șaptezeci de ani de evoluție mai ales într'o epocă de creștere forțată reprezintă un timp uriaș.

Tonul categoric în adeziunea integrală față de poezia « răcoritoare » și plină de « sănătate morală » a lui Alecsandri se umbrește puțin față de tot tânărul Eminescu. Nu e vorba de a i se aduce o învinuire; faptul de a-l fi prețuit dela început și apărât până la urmă e, de sigur, unul din meritele cele mai nediscutabile ale marelui critic; e vorba numai de a arăta relativitatea valorilor estetice și a judecății noastre despre dânsule; în poezia română, numai Eminescu reprezintă și azi o valoare indestructibilă, fără nevoia de a o încadra în moment și evoluție. La 1872 Eminescu scrisese *Venera și Madona, Mortua est, Epigonii*, și, deși nu ajunsese la perfecția de mai târziu, anunțase de pe atunci o revoluție în poezia noastră; revoluțiile se lovesc însă de deprinderi sufletești și de

¹⁾ În articolul din *Conv. lit.*, V, 15 Mai 1871 cita și *Malul Siretului*.

²⁾ T. Maiorescu, *Critice*, v. I. p. 170.

barajul instinctiv al tradiției; admirată de unii, poezia lui era atacată de alții, cum avea să fie încă mulți ani după aceea. Prudența criticului e naturală, ea putea fi și o cruțare a opiniei publice, dar și o proprie rezervă față de noutatea revoluționară.

« Cu totul osebit în felul său, scria Maiorescu, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format, încât ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar, în fine, poet, poet în toată puterea cuvântului este d-l Mihail Eminescu ». Fiecare calificare e măsurată și avară: « blazat în cugetul său » poate fi o determinare dar nici de cum o critică; « reflexiv mai peste marginile iertate » — înfrângea una din cerințele poetice ale temei maioresciene: arta exprimă pasiuni și nu idei. Meritul poetului stă în farmecul limbii, în concepția înaltă și în înțelegerea artei antice. Critice de amănunt nu lipsesc asupra celor trei poezii citate: în *Epigonii*, antiteza exagerată dintre micimea noastră și măreția scriitorilor de odinioară: o poezie nu este însă un capitol de istorie literară; în ea nu ne interesează adevărul, ci valoarea de expresie a poetului.

Preferința lui Maiorescu înclina spre clasicism; obiecțiile ca « antiteza foarte exagerată », « tranziția prea calculată » participă din concepția unei arte echilibrate; de aceeași natură e și protestul împotriva exagerărilor « bolnăvicioase » ale fanteziei lui Petrino, în care iubita moartă îi apărea prada viermilor. « Arta e senină, susținea el atât de unilateral, suprimând mai mult de jumătate din

artă, trebuie să rămână senină, chiar când exprimă des-
perarea: și o desperare ce nu se poate deslipi de cugetări
așa de întunecate, e semnul unei mari nefericiri private,
dar nu ocazia unei concepții poetice. Să nu uităm anti-
chitatea bine cuvântată! Moartea, care după simțul
corrupt al simbolizării creștine se înfățișează de
moderni sub forma unui schelet hidos, era în fan-
tezia greacă și romană un geniu frumos cu facla în-
toarsă».

Critica lui Maiorescu față de poezia lui Eminescu ră-
mâne totuși judicioasă, anticipată asupra gustului vremii și
posteritatea o va privi ca un act de discernământ estetic.

Timpul a fost însă mai necruțător cu repetatele lui
sforțări de a face un loc în literatura « direcției noi »
lui Samson Bodnărescu. Pasagiul privitor la dânsul e
cu mult mai redus în *Critice* decât cum a apărut în *Con-
vorbiri* (V, 1 Septembrie 1871). Meritul poetului i se
părea că trecuse « fără apreciere dreaptă, poate fără
nicio apreciere »; el întâmpinase în realitate, o rezis-
tență furtunoasă chiar în ședințele *Junimii* fără să
mai amintim de cea și mai aprigă a presei literare a
epocii.

În *Rienzi* recunoștea « opera unui adevărat poet:
pretutindeni o fantazie înfocată, câteva caractere conduse
cu siguranță, scenele populare pline de realitate, limba
energică, precisă, originală etc. etc. ». Timpul și-a trecut
peste *Rienzi* ca și peste întreaga operă poetică a lui Bod-
nărescu estompă-i fără replică.

Aceleași observații s'ar putea face și despre pasagiile
închinat Matildei Cugler-Poni și lui T. Șerbănescu

și D. Petrino¹⁾. În Bodnărescu găsim o seriozitate de gândire, un fel de efortare spre expresia dură, lapidară, și deci cam nebuloasă, în contrast cu frivolitatea generală a literaturii timpului; în poeziile Matildei Cugler-Poni și T. Șerbănescu e oarecare proprietate de expresie, de simplitate, de natural, de eleganță chiar, de gingășie de sentiment, care, fără a caracteriza o « direcție nouă » puteau fi semnalate, căci lui Maiorescu îi plăcea în deosebi seninătatea lor oarecum clasică.

Față de aceste aprecieri critice, rămânem încă la punctul de vedere exprimat în *Istoria literaturii române contemporane*²⁾. « Poeziile d-nei Matilda Poni, scria Maiorescu, de data aceasta fără rezerve, sunt publicate în *Convorbiri literare* și înavușesc multe numere ale acestei reviste dela prima ei ivire. Ne cerem voe a reaminti cititorilor câteva din cele mai caracteristice:

*Ai plâns și tu odată?
Eu, zău, nu pot să cred,
Ab! lacrimi lasă urme
Ce ani întregi se văd.*

---

¹⁾ « În anul 1870, scria Maiorescu în articolul său, s'a publicat la Cernăuți *Lumine și Umbre*, o culegere din poeziile d-lui Petrino. Printre multe prea de jos, despre care credem că ar fi fost mai bine să rămână nepublicate, întâlnim și câteva poezii adevărate; mai ales din « florile de mormânt » vorbește o simțire adâncă și bine exprimată ». Citând apoi trei din aceste poezii, le însoțește de observații critice. Devenind apoi colaboratorul *Convorbirilor literare*, mult furtunosul poet se certă cu frunțașii junimiști, atacând pe Alecsandri, Eminescu și pe Maiorescu. Scrierile lui sunt pline de invective împotriva lui Maiorescu (deși ele erau trimise chiar lui I. Negruzzi). I. E. Torouțiu, *op. cit.* I, p. 259.

²⁾ E. Lovinescu, *Istoria lit. rom. contemp.*, I, p. 37.

*Un ochiu care odată
A plâns de dor și chin,
Mă crede, nu degrabă
Se face iar senin.*

*Un ce fără de nume
Rămâne 'n el ascuns
Dar ochii tăi sunt limpezi
Nu pot să cred c'ai plâns.*

Sau:

*Floarea 'n câmp când veștejește
Alta 'n locu-i înflorește,
Dar în pieptul omenesc
Florile când veștejesc,
Cade roua în zadar
Alte 'n loc nu mai răsar.*

Ceea ce va fi atras pe cetitorii acestor poezii lirice, continua criticul tot atât de categoric, este eleganța limbajului lor și, poate, sinceritatea simțirii. Un merit deosebit este precizia, cu care sunt compuse, și care le ferește de lungile repetiții ale aceleiași idei ce, de altminteri, se întâlnesc în atâtea poezii ale literaturii noastre». Tot astfel despre Teodor Șerbănescu: « Intre cele mai plăcute produceri ale literaturii române sunt și vor rămânea poeziile d-lui Șerbănescu:

LACRIMA

*Ab, în ochiul tău cel negru ca o noapte fără lună
Eu o lacrim' am zărit
Și pe geana ta cea brună
Lunecând, ea s'a oprit.*

*Ce 'nsemna, copilă jună ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă,
Semnul dorului amar?*

*Lacrima-i o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor;
Bătrân-lacrima-i durere
June-lacrima-i amor.*

*Tu ce jună ești ca raza ce în faptul zilei luce,
Nu-mi mai spune al tău dor:
Lacrima-ți din ochiu-ți dulce
E un gingaș trădător.*

Dacă sugestia care plutește încă în jurul poeziei lui Vasile Alecsandri împiedică poate pe mulți de a simți procesul evolutiv al poeziei române, lipsa de sugestie din jurul literaturii Matildei Poni sau Teodor Șerbănescu ne dovedește și progresul poeziei noastre și relativitatea valorilor estetice în genere».

Și în *Direcția nouă*, Maiorescu procedează ca și în *Poezia română*, încadrând-o într'o literatură contemporană în afară de orice posibilități artistice, poeziile lui Vulcan din *Familia*, ale lui Pătărlăgeanu, Petre Grădișteanu, Justin Popfii, dr. I. C. Drăgescu, « d. doctorand în medicina din Viena B. Petric », Ciru Oeconomu etc., asupra cărora a avea dreptate nu înseamnă a birui; literatură, de altfel, curentă în presa timpului, existentă și azi cu oarecare îmbunătățiri formale. Atacurile împotriva ei nu se pot îndreptăți atât prin lipsa ei de valoare, cât prin confuzia ce se făcea între estetic și patriotic.

3. În proză, în cei patru ani dela *In contra direcției de astăzi* (1868) la *Direcția nouă* (1872) nu se puteau afirma valori noi. Nu e, așa dar, vorba de proza de imaginație, ci de proza științifică, de mici studii în diverse materii, însuflețite de o năzuință unică pentru adevăr, dincolo de sentimentalism și de ideologie naționalistă falsificatoare, dincolo de formalismul instituțiilor, a căror existență presupune știință, și nu prezența științei le îndreptățește existența, dincolo de zelul naționalist al « antelupătorilor », care au decretat « o societate academică din București », « patentând » astfel 21 de învățați.

« Direcția veche a bărbaților noștri publici, revine criticul la atacurile lui, este mai mult îndreptată spre formele din afară; direcția nouă și jună caută mai întâi de toate fundamentul dinlăuntru și, unde nu-l are și până când nu-l are, disprețuește forma din afară ca neadevărată și nedemnă ».

Prozatorii științifici analizați ca reprezentanți ai direcției noi sunt A. Odobescu, I. Slavici, (pentru studiile lor și nu pentru literatură), V. Burlă, A. D. Xenopol, I. Strat, P. P. Carp, Șt. Vârgolici, G. Panu, A. Lambrior, T. Rosetti, mai toți colaboratori ai *Convorbirilor literare*. Ei sunt de altfel prezentați — ca și poezii, — cu același simț al relativității și încadrării în timp ca « reprezentanți ai literaturii noastre științifice numai în marginile restrânse, în care o asemenea activitate e cu puțință pe treapta de cultură pe care ne aflăm ». Oricât de modeste ar fi, scrierile lor se deosebesc prin informația asupra obiectului tratat și prin sinceritate neinfluențată de nicio considerație patriotică, — merit cu atât mai

mare « cu cât își păstrează acele însușiri în mijlocul unei vieți publice, în care cel dintâi titlu pentru pretenții exorbitante pare a fi lipsa de cunoștință de cauză și cea dintâi misiune amăgirea opiniei publice ». Erori capitale, care stau la baza mării lupte a lui Maiorescu, cea mai mare luptă ce s'a dus în sânul vieții noastre culturale.

În proza estetică sunt semnalate *Copiile de pe natură* ale lui I. Negruzzi, *Nuvelele istorice* ale lui Al. Odobescu, *Nuvelele* lui Nicu Gane — alegeri, în definitiv, judicioase; căci, dacă din proza științifică posteritatea cerne puțin sau chiar nimic — și nimeni nu mai citește studiile de economie politică ale lui Strat, ori articolele lui P. Carp, T. Rosetti, V. Burlă, St. Vârgolici — în proza estetică valorile au o oarecare durată: nuvelele lui N. Gane și Al. Odobescu au rămas încă în conștiința publică.

XXI

1. Reacțiunea: acuzațiile de cosmopolitism și germanism. Polemica G. Bariț — T. Maiorescu. — 2. Acuzațiile se răspândesc în presă și devin arme politice. — 3. Acuzațiile în cadrul discuțiilor dela *România jună* din Viena. Apărarea lui Eminescu. — 4. Atacurile lui Hasdeu. — 5. Atacurile *Revistei contemporane*.

1. Atacând fundamentul întregii noastre culturi ca ridicat pe «neadevăr», critica lui Maiorescu nu putea să nu trezească o vastă împotrivire în publicistica timpului. În momentul când scria *Direcția nouă* (1872), el ne afirmă că avea dinaintea 81 de articole de ziare, în care era atacat, numai în Iunie, Iulie, și August 1871. Nu e în intenția noastră de a urmări statistic atacurile din *Columna lui Traian*, *Trompeta Carpaților*, *Federațiunea*, *Telegraful*, *Uniunea liberală*, *Revista contemporană*, fiecare lui Missail, Boliac și chiar Hasdeu, ori vasta ramificație pamfletară a presei politice liberale ajunsă până în preajma marelui războiu; vom alege doar atacurile mai însemnate grupate de ocamdată în jurul învinuirii de: *cosmopolitism* și *germanism*.

Originea învinuirii de *cosmopolitism* o fixează însuși Maiorescu în discursul lui G. Bariț din 14 Septembrie

1869, cu ocazia recepției lui A. Papiu-Ilarian la Academie, de unde Maiorescu demisionase încă din 1868. Iată pasagiul discursului lui Bariț, în care se precizează mai întâi acuzația de cosmopolitism:

« O singură îndoială s'ar mai putea deștepta în spiritele noastre, o îndoială, în fața căreia trebuie să se oprească fiecare om însetat de adevăr, iar aceia este ca nu cumva biograful ori istoriograful, preocupat și el într'un mod sau altul, să fi fost prea părtinitor pentru persoana singuratică și prea sever către societatea, în mijlocul căreia viețuise acea persoană. Cu această reflecție a mea voesc a-ți rechema în memorie unele opinii, care s'au susținut într'un timp despre bărbatul glorificat de d-ta¹⁾, că adecă acela a fost un Român prea înfocat, că prea a voit să întoarcă lumea cu degetul; că se încearcă să delature mai multe instituțiuni asupra și foarte funeste el singur cu umerii ca un titan și așa mai departe.

Fiindcă inculpări de natura aceasta se auziră și mai târziu, aruncându-se nu numai asupra istoricului Gheorghe Șincai ci și asupra unor succesori și, dacă voiți, adepți de ai lui; *fiindcă de altă parte, în zilele noastre a început a se forma o școală așa numită a cosmopoliților, care-și bat joc de idea naționalității*, pe care nici că o pricep de loc: eu cred, domnul meu, că este bine a constata, cum că pre cât Gheorghe Șincai ca Român a știut a se înălța în toată viața sa mai pre sus de orice provincialism îngust, mărginit, miopic, egoist, pe cât el și-a propus a proba că națiunea română este *una*, că *una* e limba,

¹⁾ E vorba de Gh. Șincai.

unul și al ei destin, tot pe atât el se adoperase a demonstra după istorie, cum că coloniilor (= colonilor?) lui Traian nu le-ar fi fost iertat niciodată, nu le-ar fi iertat nici în viitor a fi cosmopoliți mai înainte de a fi și rămâne Români întru toată puterea cuvântului»¹⁾).

Replica lui Maiorescu la această acuzație o găsim în *Direcția nouă*, într'un pasagiu apărut în *Convorbiri literare* din 15 Mai 1871, dar suprimat în *Critice*, ceea ce ne face să-l reproducem textual; în el se exprimă cea mai categorică proclamație a « cosmopolitismului » științei:

« Cât pentru critica spiritului științific, în parte unit cu cel politic, rezistența în contra ei o vedem de câțva timp încoace, mai ales dela un discurs solemn al Academiei din București, rezumată în cuvântul *cosmopolitism*, cu care suntem întâmpinați la fiecare moment.

Dacă ne aducem aminte, că aci este vorba de știință și numai de știință, va fi permis a întreba pe acești domni, nu cumva cred că știința este exclusiv *națională*? că există un *românism* al adevărului, că d. e. Academia din București, care pentru orice staț cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă, să poată fi un focar al științii adevărate cel puțin până unde curge valul Dâmboviței? că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orice filolog apusean nu sunt decât un șir de erori, să fie bune și juste măcar în circumscripția Târnavelor, că *Dreptul public* al d-lui Bărnuț, care pentru un jurist cu noțiuni

---

¹⁾ *Analele Societății academice române*, tom II, 1869. Răspunsul lui G. Bariț la discursul de recepție al lui A. Papiu-Ilarianu din 14 Sept. 1869, p. 64.

elementare de știință este o țesătură de false interpretări, de confuzii neiertate, să rămână « tablele dreptului român » cel puțin pe malul Bahluiului? că scrierile lui Pralea, Tăutu, Țichindeal, Săulescu, Densușianu etc., care în alte state ar deveni un izvor nesecat de împrumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru *Lepturariul* serios al d-lui Pumnul, din care să se nutrească mintea tinerimii române?

Dacă acesta este *Românismul* d-voastră, și altul nu este, atunci a devenit o datorie de onoare națională de a-l combate. Oricât v'ați opune: *adevărul este și rămâne cosmopolit*; știința — și în această privință și arta — se dezvoltă în vederea și spre bucuria lumii întregi și nu cresc ocrotite sub lingușirile ignoranței locale. Demnitatea noastră de oameni nu ne permite, ca din produceri, ce la popoare culte ar fi obiecte de râs sau de compătimire, să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi și frumoase și juste nu pot fi decât acele scrieri române, care ar fi frumoase și juste pentru orice popor cult».

Atât de lapidar și de categoric dar și de ofensiv, pasagiul a dispărut în volumul de *Critice*; i s'a părut probabil autorului că, într'o epocă de confuzie, departe de a-i apăra cauza, dădea arme celor ce-l învinuiau de cosmopolitism.

Nu i-a rămas totuși mai puțină siguranță de sine și neclintire în fața adversității din convingerea că « o mie de insulte și de calomnii am primit, dar o mie de insulte nu fac o singură critică și o singură critică încă nu am

primit». « Bărbații, exclamă el apoi cu o nobilă demnitate și cu o indignată reținere, pe care din copilărie eram obișnuiți a-i admira în fruntea mișcării noastre naționale, în loc de a fi venit, în experiența și maturitatea ce o aveau, să lumineze și să modereze cu bună voință aspirările cele nouă, par a fi privit vieța publică a poporului român ca o stăpânire exclusivă a lor și astfel, uitându-și demnitatea vârstei, au început a se purta în contra-ne în modul dovedit mai sus prin atâtea exemple neplăcute. Din vina lor junimea este osândită să-și caute singură calea viitorului; în combinare nefirească, ea trebuie să împreune energia vârstei sale cu prudența altei vârste și, bătrână înaintea vremii, să-și ia asupra-și sarcina îndoită, ce un timp mai fericit o împarte între deosebite generații ».

Din generația înaintașilor, o singură excepție: a lui Vasile Alecsandri, care prin vorbă și fapt l-a îndemnat să emancipeze « limba din pedantismul filologilor și de a primi așa cum iese ca un izvor limpede din mintea poporului. El a dat susținerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar și, dacă încercările de îndreptare lingvistică vor isbuti, o mare parte a meritului îi revine lui ».

Trecând apoi la apărare, el arată că nimeni dintre junimiști n'a căutat « fericirea omenirii într'o constituire comună a ei cu negarea individualității naționale » ¹⁾; că toți erau partizani ai ideii naționalității; că încă din 1867 ținuse o prelegere publică despre « individualitatea poporului și cosmopolitismul »; că luptase împotriva

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Critice*, I, p. 210.

germanizării limbii în publicistica ardeleană și așa mai departe.

2. Acuzația rămâne însă mai departe în coasta *Juniștilor*. Când, pentru a lupta împotriva «fracționiștilor» de la Iași, propune în ședința dela 29 Iunie 1871 suprimarea catedrei de geometrie analitică și a catedrei de literatură română — și înlocuirea lor cu o catedră de istorie universală cu privire specială la cea română și altă catedră de gramatică comparată a limbilor romane¹⁾ — presa se năpusti, învinuindu-l «că lucrează la defăimarea culturii române, lovirea naționalismului și a școlilor, cosmopolitism, stârpirea a tot ce este românesc și înlocuirea Românilor prin străini și Evrei» — ceea ce-l făcu să protesteze printr'o scrisoare publicată în *Curierul de Iași* dela 13 August 1871. Legea era personală și viza doi adversari «fracționiști». Când relua chestiunea în articolul asupra *Direcției noi*, el retușă puțin realitatea, susținând că ceruse desființarea a două catedre «politice» și înlocuirea cu două alte catedre, pe care le credea mai importante, a se înlocui adică dreptul constituțional și economia politică prin *istoria națională și limba română*. În realitate, el ceruse desființarea catedrelor de drept public constituțional și de economie politică — pentru a lovi în cei doi «fracționiști» — dar și suprimarea catedrei de literatură română pentru a lovi în Andrei Vizanti; nu ceruse înființarea, în schimb, a unei catedre de istoria națională și de limba română, cum

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 108.

afirmă, ci a unei catedre de istorie universală cu privire specială la cea română și a unei catedre de gramatică comparativă a limbilor romane. Cererile lui erau de ordin politic și nu aveau nimic aface cu importanța catedrelor. Faptul se întorcea totuși împotriva lui și era interpretat ca un semn de cosmopolitism. *Românul* îl acuză de înțelegere cu Radovitz, consulul general al Prusiei; la fel îl atacau *Telegraful*, *Trompeta*, *Uniunea liberală*. *Federațiunea* țipa la 11 Iulie 1871: «Titu Maiorescu calomniază ginta română, numind-o necultă, necapabilă de pe înălțimea tribunii în parlamentul român». Nimic din toate astea nu se cuprindea în discursul dela 29 Iunie 1871. *Albina* lui Babeș, din 18 Iulie 1871, își însuși totuși și ea acuzațiile și așa mai departe — adică se întâmpla atunci, ceea ce se va întâmpla întotdeauna.

Acuzația avea, de altfel, să se repete mereu și să devină adeseori o armă politică. Mai cităm un singur caz. La ieșirea din ministerul Lascar Catargi, cu ocazia discuției legii lui, deputatul I. I. Pala se prezintă în ședința dela 5 Februarie 1876 cu o petiție scrisă de 150 de persoane dela Iași împotriva desființării internatelor, aducându-i învinuirea de cosmopolitism. Maiorescu se apără astfel: «Dacă sub cosmopolitism se înțelege dezvoltarea unui popor fără înfăptuirea ideii naționalității, o dezvoltare comună a popoarelor așa încât naționalitatea lor să nu fie un element integrant, un substrat esențial al acestei dezvoltări, atunci din partea mea, din partea tuturor amicilor mei politici declar că nu vom fi cosmopoliți; că nu a ieșit niciodată nici din gura, nici din pana mea și nici din gura nici din pana vreunuia

dintre amicii mei un singur cuvânt măcar, care să autorizeze pe cineva a zice că suntem cosmopoliți; că toți, fără excepție, am fost și suntem partizani ai ideii naționalității și oricine a susținut că noi am fi contrarii acestei idei, a susținut o înexactitate».

Acuzația avea să fie totuși reluată de oameni cu mult mai mare greutate de cât deputatul Pala.

3. Nimic nu poate da însă mai puternic impresia generalizării acestei învinuiri de cosmopolitism decât desbaterile din sânul *României june* în cursul anului 1871 cu prilejul *Serbărilor dela Putna* și, în chip mai pregnant, raportul neprezentat al lui Eminescu intitulat *Naționalii și Cosmopoliții*¹⁾ cu ocazia instalării ca președinte a lui Ioniță Bumbac, apărător al etimologismului, și în comitet a lui I. Slavici și M. Eminescu și alți doi. În vederea acestei lovituri, ne povestește Eminescu, se adunară la societate membri ce nu veniau niciodată și împărășiară ziare din țară, în care Maiorescu era atacat în viața publică și privată.

«Motivele ce s'au adus în contra noastră, scrie Eminescu, se pot rezuma într'aceia că:

a) nu suntem Români buni, ci răi, asemenea cum chiar trădătorii de patrie și de națiune pot fi Români de origine.

b) că trebuie să fim sau *proști* sau plătiți de străini, pentru a susține principiile ce le susținem.

c) că direcția literară a *Junimei* (școala Maiorescu) nu merită de cât să se scuipe cineva în ea și Societatea să decidă că scuipă în școala lui Maiorescu (*ipsissima verba* ale d-lui Ioniță Bumbac!).

¹⁾ Acad. Rom., ms. M. Eminescu, f. 224—232, 233—236, publicat de I. A. Rădulescu-Pogoneanu în *Studii*, 1910 și republ. cat în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 85.

... Am susținut întotdeauna că chestiunea cosmopolitismului e una ce nu există. Să nu fim inventivi în chestiuni, al căror înțeles ar fi greu de definit pentru fiecare dintre noi. Poate că ar exista cosmopolitism — dacă ar fi posibil. Dar el e imposibil. Individul, care are într'adevăr dorința de a lucra pentru societate, nu poate lucra pentru o omenire, care nu există decât în părțile ei concrete — în naționalități...

Individul e osândit prin timp și spațiu de a lucra pentru acea singură parte, căreia el îi aparține. În zadar ar încerca chiar de a lucra deodată pentru toată omenirea, el e legat prin lanțuri nedesfăcute de grupa de oameni, în care s'a născut. Nimic nu e mai cosmopolit de cât matematica pură de ex. și cu toate astea omul de știință va fi silit să o scrie într'o limbă oarecare și prin acest mediu de comunicare ea devine întâi și întâi proprietatea unui grup de oameni, a unei naționalități și acea naționalitate privește omul de știință de al său, oricât teoriile lui ar putea să aparțină omenirii întregi.

Cosmopolitismul e o *simulațiune* și nimic alta — el n'a fost nici odată un adevăr. Străinii care au interese personale în țara românească de ex. vor *simula* totdeauna cosmopolitismul, pentru că, declarându-și adevăratele lor simțiri, ar putea să pericliteze interesele lor individuale. State slabe — cum era Germania în secolul al XVIII — vor simula cosmopolitismul, pentru a denigra tendințele naționaliste ale inamicilor țării. Cu un cuvânt: cosmopolitismul nu există de cât ca simulație, ca fățărnicie. El mai e pretextul pentru lenea și indiferentismul celor care nu cunosc alt scop în lume decât acela de a trăi bine. A acuza însă de cosmopolitism oameni care se interesează de toate chestiunile vitale ale națiunii noastre, oameni care lucrează, pe când alții numai vorbesc, este sau un semn de rea credință sau unul de primitivitate. Maiorescu este încă tânăr și fructul unei însemnate vieți interne se coace încet, iese târziu la lumină».

Fără a intra în analiza specioasei teorii a cosmopolitismului, reținem numai atmosfera de suspiciune ce se făcuse în jurul activității lui Maiorescu. Vom mai reproduce apoi această pagină a lui Eminescu în apărarea

lui Maiorescu de o maturitate de judecată de mirat la un tânăr abia trecut de douăzeci de ani:

«Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este, după cât știm noi, *naționalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: ceea ce-i *neadevărat* nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i *injust* nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i național, ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național.

Exemple. 1. Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, iar nu fantaziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așa dar, adevăr obiectiv și arbitraritate subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă trebuie luate în considerare și acele influențe istorice, care au rezistat tendinței de expulsiune și s'au conservat în limba vie.

2. Principii fundamentale din dreptul public al lui Barnuțiu sunt *injuste* din punctul de vedere al jurisdicției moderne. Ele nu devin juste prin aceea că au fost profesate de un naționalist mare, ale cărui merite pe alt teren nu i-a venit nimănui în minte de a le contesta.

3. Poezii urite (Drăgescu, Botez, Grădișteanu, Macedonski, Costiescu, Adrian ș. a.) nu devin frumoase prin aceea că-s naționale. Avem atâtea modele nobile în poezii mai vechi și mai ales în neîntrecuta poezie populară, încât suficiența cu care sunt privite asemenea anomalii literare te umple de o spaimă lesne de justificat.

4. În fine, fapta rea ori greșită nu devine bună prin aceea că a fost comisă de un național sau în numele națiunii, ci este și rămâne rea. Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce (I. Scherr, *Allg. Litteraturgeschichte*).

Dreptul, întru cât e scris la noi în consonanță cu adevăruri recunoscute, este valabil pentru toată lumea; poezia noastră populară și artistică, întru cât e frumoasă, e frumoasă pentru toată lumea; în fine, binele obiectiv din noi ni-l recunoaște asemenea oricare om de bună credință.

Cum că din acest principiu fundamental s'au tras cu intențiune con-
cluziuni false, nu trebuie să o mai pomenim, căci altfel publicul n'ar fi

până azi în eroare în privința adevărului. Tocmai în concluzii false și imposibile, în răsuciri ale vorbelor, în mistificare, c'un cuvânt, în rea credință consistă gloria celor mai mulți dintre contrarii lui Maiorescu, căci într'astă privință suntem în genere foarte inventivi. Așa s'a zis, că cere egală-îndreptățire a jidanilor (fiind justă). Dar nu-i adevărat că a cerut-o, cum nu-i adevărat că o asemenea faptă e justă. Nu poate fi just de a lăsa mână liberă asupra populației întregi unor oameni cărora religiunea lor (Talmudul) le ordonă de a urî și înșela pe creștini. Invoit n'a fost nimeni cu modurile de deslegare a chestiunii israelite.

S'a zis că e francmason și prin asta cosmopolit. De este, noi nu știm, dar *posito* că este: nu este adevărat, că masonismul exclude naționalismul. Unii din cei mai influenți membrii ai partidei roșii (care trece de emnamente naționalistă), au fost și sunt francmasoni. În Ungaria de ex. vom găsi un mare naționalist marele maestru al francmasonilor (D. Pulscky).

Celelalte nimicuri câte se susțin despre viața sa ca orice privat sunt meschine și demne numai de cei ce le lășesc. E acuzat că nu-și vizitează prelegerile în curs de trei luni, când cei ce-l acuză nu le vizitează cu *anii*. Regula este: că toate ce e permis generalității oamenilor din România liberă, toate ce ei fac nepedeșiți și necontrolați, toate comise de Maiorescu iau dimensiuni gigantice și sunt taxate de crime.

Cum că în România există episcopi atei, care își țin metrese, e un fapt ce nu uimește pe nimeni, dar când Maiorescu în locul lipsei absolute de religie pozitivă cearcă a pune principii filosofice morale pentru a așeza stavila unei necredințe oarbe și a imoralității născute din ea, asta e o crimă».

E poate apărarea cea mai bună ce i s'a făcut lui Maiorescu, în afară de cea făcută de el însuși.

4. Hasdeu, cu care se ciocnise încă dela Iași în 1863, nu se putea lipsi de a ataca pe Maiorescu și « direcția nouă » « de cosmopolitism și de germanism ». Cele două « farse » făcute *Convorbirilor literare* sunt prea cunoscute

pentru a insista asupra lor altfel, decât în notă ¹⁾. Vom reproduce aici, în schimb, articolul din *Columna lui Traian* (II, nr. 32 din 30 August 1871) cu titlul *Ștefan cel Mare și d. Tit Liviu Maiorescu*:

«Sunt doi ani de zile, de când junimea română, în momentul unei sublime inspirațiuni, concepe o măreață sărbătoare a României pe mormântul celui mai ilustru erou al vieții latine de la Istru.

¹⁾ Intâia farsă e cea a traducerii din Gablitz povestită de însuși Hasdeu într'un articol intitulat *Un rămășag* și apărut în *Familia*, în *Trompeta Carpaților și Telegraful*. Farsa constă din a fi făcut să se publice în *Conv. lit.*, (15 Iulie, 1871, IV, p. 168) o poezioară intitulată *Eu și Ea*, traducere dintr'un imaginar poet german Gablitz, făcută de un imaginar M. I. Elias «nume evreesc, croit într'adins pentru a măguli simpatiile și aspirațiunile israelite ale d-lui Titu Liviu Maiorescu».

Maiorescu răspunse prin întâmpinarea *In contra unei copilării* (*Conv. lit.*, 1871, V, p. 199—200) arătând că partea redacțională a revistei revenia exclusiv lui Negruzzi, după cum o dovedea declararea apărută în *Conv. lit.*, din 15 Iunie 1867; în afară de asta, în timpul primirii și publicării poeziei nu se afla în țară ci la Berlin. Negruzzi arată că și el în acea epocă era în călătorie de nuntă la Gleichenberg. A bănuit mai târziu că poezia ar fi fost introdusă la tipografie de I. Scipione Bădescu (Cf. I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, p. 136).

A doua farsă e publicarea în *Conv. lit.*, cinci ani după aceia, a poeziei *La noi...* sub iscălitura P. A. Călescu, în urma stăruinței lui Pogor și a lecturii admirabile a lui Eminescu. Poezia, în care se biciuia megalomania literară a *Direcției noi*, dădea în acrostih *La Convorbiri literare*. Cum Negruzzi schimbase la începutul unui vers *virgină timoroasă* în «fecioară sficioasă» acrostihul dădea *La Conforbiri literare*, ceea ce-i oferea ocazia lui Hasdeu de a dovedi încă odată «germanismul» *Junimii*.

Asupra acestor farse se poate consulta: Gh. Panu, *Amintiri de la Junimea* (I, p. 360; II, p. 314); Iacob Negruzzi *Amintiri din Junimea* (p. 255—258); Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 95—108. Elementele primei farse sunt adunate în I. E. Torouțiu și Cardaș, *op. cit.*, I, 1931, p. 269—271.

Școala naționalistă de pretutindeni s'a grăbit odată a îmbrățișa cu căldură ideea isbucnită din inima tinerei generații.

O serbare a Daciei în altarul de la Putna ar fi fost cel mai viguros simptom de reînviere pentru întregul neam al lui Traian.

... La 15 August nu a fost o sărbătoare națională în memoria lui Ștefan cel Mare, ci o crudă parodie, țesută și pusă în scenă de către școala cosmopolită din Iași sub perfida conducere a d-lui Maiorescu.

România mergea să îngenunche la cenușa lui Ștefan ca să-și renască în suflet sacra văpaie a simțământului național, purificându-se cât mai în grabă de oribila cangrenă a cosmopolitismului.

Văzutu-s'a vreodată ca cel înveninat să primească balsamul dătător de viață tocmai de la vipera ce mereu îl otrăvise?

Și cu toate astea astfel s'a întâmplat.

După ce pălmuisse în sânul Parlamentului cu o cinică vervă pe însuși părintele doctrinei naționale, d. Titu Liviu Maiorescu isbuti să-și strecoare în comitetul studenților din Viena pe vreo câțiva din nenorociții săi adepți, care compromiseră cea mai frumoasă concepțiune a tinerimii române.

Pentru a face să tresalte inimile și să se înalțe cugetele din aula strălucitei umbre a Sfântului Ștefan, trebuia ca tocmai un d. Xenopulos să țină cuvântarea festivă, a cărei cetire ne amărăște sufletul cu cea mai tristă înfrângere. Nimic cu viață, nimic pronunțat, nimic românesc, totul palid, nedefinit, vag; un discurs ce s'ar fi putut rosti la serbarea memorabilă a oricărui bărbat însemnat din orișicare parte a globului pământesc. În numărul viitor vom publica o schiță mai extinsă din partea unui martor ocular despre cele petrecute în sacrul altar al celei mai mari glorii naționale, pângărite cu atâta sfruntare de nelegiuitele buze ce îmbălau mai dăunăzi nepieritoarea memorie a marelui Bărnuț. Curând, foarte curând trebuie spălată crima d-lui Maiorescu și *tutti quanti!* »¹⁾.

5. În urma polemicii începute cu *Beția de cuvinte*, acuzația de germanism și de cosmopolitism avea să fie,

1) Dăm în Anexa nr. 11 alte articole ale lui Hasdeu pe chestia germanismului, evreismului, francmasoneriei.

firește, reluată de *Revista contemporană* (1 Iunie 1873) prin pana lui Petre Grădișteanu.

«Numai literatura și filosofia germană sunt ce sunt; în școală chiar să înlocuim pe autorii latini cu autorii germani; limba să nu se mai poată înavuți cu niciun neologism împrumutat dela limba mumă, se contestă chiar că limba latină să fie limba noastră mumă.

Sub pretext de adevăr istoric se pune înainte că Românii sunt o amestecătură de Romani, de Slavi și de Germani. Pe tărâmul economic și social, pedeapsă de moarte și cosmopolitismul. Iată în rezumat direcția nouă».

Că tot ce se afirmă în aceste cuvinte e o țesătură de neadevăruri și de absurdități e clar. Stăruința în calomnie nu-i ostenia lui Maiorescu forța de apărare. El se trudi deci în «*Răspunsurile Revistei Contemporane*» să arate absurditatea învinuirilor aduse unui om, care în *Despre scrierea limbii române* recomandase menținerea cuvintelor latine vechi și introducerea neologismelor din limbile romane; care în «disertațiunea despre limba latină în gimnazii» din 1863, prima lui publicație în românește, făcuse din studiul limbii latine axa întregului nostru învățământ secundar, care se luptase împotriva germanismelor din limba publicațiilor transilvănene. În zadar avea să strige Maiorescu că această calomnie «a fost inventată de aceia, care, spre a depărta atenția publică dela o critică poate incomodă pentru d-lor, s'au tupilat sub steagul «românismului» și au strigat în o mulțime de jurnale că se atacă națiunea, când se atacau cruditățile d-lor literare și științifice» — calomnia avea să mai continue multă vreme,

V. A. Urechia, de pildă, strivita victimă a lui Maiorescu din *Beția de cuvinte*, relua acuzațiile în *Revista contemporană* (1 August 1873) în articolul *Noua direcție din Iași* :

«Vadă «Noua direcțiune» până unde merge puterea minții asupra indignației noastre sufletești; nu o acuzăm de pangermanism, nici după ce prinserăm pe capul ei în flagrant delict de amoare, de preferință pentru operele germane și angle! Am citit cu un sentiment dureros aserțiunea că *Eneida* lui Virgil este inferioară Nibelungen-ilor, că Cicerone este de nesuferit, lipsit de stil și de idei, care se află numai în Lessing. Am citit asemenea cutezatoare aserțiune și ne-am zis încă din 1863¹⁾ : ce voește omul acesta? De atunci l'am urmărit în tăcere, astăzi la pretenția de a erige în școală aberațiuni, tentații individuale, ne facem o datorie de a striga: până aici!».

---

¹⁾ Aluzie la disertația *Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în Gimnaziu?* din cunoscutul *Anuariul Gimnasiului și Internatului din Iași*, 1862—63.

XXII

1. Atacuri literare împotriva « Direcției noi »; Hasdeu. —
2. Replica lui Maiorescu: *Beția de cuvinte*, 1873. — 3. Răspunsurile *Revistei contimporane*, 1873.

Dacă atacurile din *In contra direcției de astăzi în cultura română* (1868) au trezit protestările ale aproape întregii publicistici, ele s'au bucurat totuși de prioritatea inițiativei; adversarii erau puși în poziția de inferioritate a defensivei și, punctele alese de critic fiind de minoră rezistență, lovitura nimeria eficace. Alta era însă situația lui după publicarea articolului *Direcția nouă*, în care criticul trecea dela poziția negativă de distrugător al literaturii vechi la rolul mai anevoios de a pune în lumină valorile pozitive ale unei producții de abia patru ani. E ușor să proclami teoretic principiile unei direcții noi, dar e mult mai greu să o realizezi faptic. Obligația de a se răzima pe o literatură, pe care o publica, de a clădi deci din elementele ce-i stăteau la îndemână, ale unor oameni strânși în jurul aceluiași cerc și reviste, îi îngreuia și mai mult poziția; dorința de a da impresia imparțialității îi impunea rezerve. Oricât ar fi căutat să citeze și alți scriitori (Al. Odobescu, I. Strat), greutatea cădea însă tot pe colaboratorii revistei, expunându-l la suspiciuni legitime.

Tonul atacului avea să-l dea tot impetuosul Hasdeu; el privia și « direcția nouă » și scriitorii propuși ca modele.

« *Convorbirile literare* din Iași, scria el în *Columna lui Traian*, se laudă printr'un articol al d-lui Maiorescu de a fi creat o nouă direcțiune poetică, pe lângă care un Bolintineanu, un Sion, un Mureșianu și alții sunt niște pigmei.

În realitate nici chiar această nouă direcție nu este de tot nouă; adevărații săi fondatori nu sunt reformatorii de la *Convorbiri literare* ci dd. Prodănescu și Cristorian. Cu toate astea, întru cât cei în drept nu revendică ei înșiși laurii priorității, noi unii nu credem de cuviință a contesta școala d-lui Maiorescu mult dorita paternitate în sfera galimatiei și pentru ca toată lumea să vadă, ca ce fel de poezie anume este noua direcție a *Convorbirilor literare*, vom reproduce din ea în fiecare număr al *Columnei lui Traian* sub modesta rubrică a *Variatăților* câte o mostră din muza d-lui al-de Bodnărescu, Eminescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Matilda Kugler » ¹⁾.

La *Variatăți* introduce astfel un capitol *Poesia Maiorescu* cu reproduceri din *Convorbiri literare*. În același număr cu anunțul se publică *Aș vrea* de Matilda Kugler; apoi *Cavalerul* lui Iacob Negruzzi (*Columna lui Traian*, II, nr. 24) iar în numărul 25, din 28 Iunie 1871, poezia *Noaptea* a lui Eminescu.

În *Buletinul interior* din II, 28, 5 Iulie 1871 la paragraful *Minunile d-lui Titu-Liviu Maiorescu*: « Pentru dânsul, Panteonul se compune din dd. Eminescu, Bodnărescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Burlă, Kugler și d-l Titu-Liviu Maiorescu ! ».

În nr. II, 30, 11 August 1871 odată cu istoricul faimoasei curse întinse *Convorbirilor* cu poezia pretinsului

¹⁾ *Columna lui Traian*, nr. 22 din 9 Iunie 1871.

Moldovanu, care-l atacase în *Archivul pentru filologie și istorie* ¹⁾ privitor la *Despre scrierea limbii române* ¹⁾.

Scuza, pe care o găseau unii slăbiciunii culturii noastre, sta în faptul că ne aflam încă într'o fază de tranziție sau de început; începuturile sunt, în adevăr, mici sub raportul cantității dar nu trebuie să fie și sub cel al calității; o literatură mică e naturală, dar nu și una slabă, nesănătoasă și cu pretenții peste puterile ei reale... Misiunea criticei e să lupte împotriva acestei inflații; inamicitățile unanime nu înseamnă nimic; ideile noi sunt duse la izbândă de minorități. Pe un critic adevărat nu trebuie să-l părăsească credința în progresul adevărului.

Generația mea, a treia, ieșită din brazda lui Maiorescu și formată de spiritul lui critic, n'a gustat nimic cu mai multă desfătare decât cele două mici studii de patologie literară. Problemele de limbă și direcție literară mult mai importante ne interesau mai puțin, fie prin austeritatea chestiunilor puse, fie prin lipsa lor de actualitate: etimologismul lui Cipariu, fonetismul lui Pumnul, filosofia juridică a lui Bărnăț, hipertrofia literaturii naționaliste și chiar procesul formei fără fond erau de mult chestiuni închise, depășite de realități, probleme mistuite de timp cu pecetea biruinții maioresciene. Ele se clasau în domeniul istoriei literare, cu o importanță de document; nu mai trăiau vii în conștiința noastră. Cu totul altfel ni se părea *Beția de cuvinte*. Nu era vorba de o luptă ideologică, de direcție, ci de o simplă polemică pe chestii de amănunte, mai mult formală, deși, de fapt, amănuntele

¹⁾ *Archivul pentru filologia și istoria*, nr. XXIII—XXV din 1869.

se încadrau în nota mai generală de inflație a întregii literaturi, pe care o combătea « direcția nouă »: acoperirea ignoranței prin paradă de știință, imprecizie și bombastic de expresie, — într'un cuvânt, ceea ce a numit atât de sugestiv « beția de cuvinte ».

Nu e, poate, fără oportunitate de a reveni cu această ocazie asupra raporturilor dintre « spiritul polemic » și « spiritul pamfletar » față de « spiritul critic ».

Spiritul polemic este expresia spiritului critic sau, mai bine, una din expresii și cea mai obișnuită. În principiu, spiritul critic se poate manifesta și prin simplă afirmare; afirmarea conține dela sine, implicit, dacă nu și explicit, o negare. Orice judecată de valoare cuprinde în ea respingerea altor judecăți: unii critici procedează numai prin afirmație, subînțelegând doar negația; prin opera de poliție a spiritului polemic, alții încep prin a curăți terenul de toate ideile false. Polemica fiind însă un mod de expresie și nu o valoare în sine cum e spiritul critic, problema e o chestiune de temperament. Formula de « spirit polemic » nu e, așa dar, proprie. Cel mai mare « spirit critic » al nostru, Titu Maiorescu, s'a întâmplat ce e drept să fie și polemistul cel mai puternic; dar și în cazul lui, polemica nu trebuie înțeleasă în sensul obișnuit și confundată cu pamfletul, distincție pe care am mai făcut-o. Polemica decurge din judecată și e arma dialectică a criticului, prin procedeul pur intelectual al izolării punctelor slabe și al combaterii lor numai cu argumente de ordin logic, ceea ce nu exclude tactica lăsării în umbră a altor elemente nu îndeajuns de doveditoare sau chiar contradictorii, și al alegerii câmpului de

luptă — așa cum proceda și Maiorescu. Odată ales, lupta nu se mai dă decât prin argumentație logică, strânsă fără exces, cu singurul scop al convingerii.

Spiritul polemic — sau mai bine zis expresia polemică — neacționat de spiritul critic, nu reprezintă o valoare pozitivă; e o moară care, în loc de grâu, macină vidul.

Ce este însă spiritul critic? Este capacitatea de a exprima o judecată de valoare estetică, a cărei origină stă în gust. Deși nu se poate critica fără gust, gustul nu înseamnă critică. El reprezintă doar un punct de plecare, esențial însă. Gustul este un element primordial, un principiu, educabil, dar pe care nimic nu-l poate crea, după cum nimic nu poate crea vieața. Există sau nu există. El e ochi, ureche, percepție olfactică, savoare, emoție. Prin esență, el n'are nicio legătură cu cultura, cu inteligența și atât mai puțin cu situația socială; se manifestă oriunde, pe toate treptele vieții, la întâmplare și dincolo de orice prevedere, la țărâna meșteră de covoare sau la omul din popor ce știe să-și împodobească sărăcia, și poate lipsi cu totul marilor cărturari sau oamenilor bogați oricât ar fi de deprinși să trăiască în rafinament. El nu trebuie privit ca o funcție a culturii, nu numai în sensul unei specializări, — adică, faptul, de pildă de a fi un matematician, un botanist, un istoric distins nu implică existența gustului estetic; — dar nici chiar ca o funcțiune a culturii estetice; faptul de pildă, de a fi cercetat toate muzeele lumii, nu acordă prin sine gustul. Cu gust te naști. Prezența lui nu implică, de altfel, și prezența spiritului critic decât doar într'o stare larvară. Ajutat de forța creatoare, gustul dă pe artist; ajutat de o cultură

specializată, el dă pe amator, și de o cultură generală, adică în toate sensurile istorică, filozofică, el dă pe critic. Criticul este, prin urmare, un om de gust ce-și poate raționa preferințele prin raportare la un mare număr de puncte de comparație luate și din istoria artei și din toate domeniile științelor morale.

Dacă « spiritul polemic » nu este propriu zis un spirit ci instrumentul obișnuit al « spiritului critic » — « spiritul pamfletar » e nu numai o formă, un instrument, ci și un spirit « propriu zis ». Oricât, prin faptul întrebuintării exclusive a negației, s'ar confunda în opinia publică și cu polemica și cu critica, spiritul pamfletar, după cum am mai spus, e la antipodul lor. Critica este expresia unui act intelectual și formulează o judecată de valoare sprijinită pe piloții argumentării logice; pamfletul este expresia unei stări afective în nicio legătură cu logica și chiar cu adevărul, cu care poate uneori coincide, dar numai din întâmplare. Prin definiție, un pamfletar nu poate fi un critic; viziunea lui e totalitară, fără niciun simț pentru nuanțe, singurele valabile în lumea morală, în serviciul căreia nu pune un gust precis și o disciplină intelectuală, ci o stare emotivă, o vibrație, o exaltare. Aprecierile lui au rareori vreo valoare critică; ele nu se valorifică decât prin felul cum sunt exprimate. Pamfletul este, așa dar, o artă, ca poezia lirică sau ca satira; în acest sens, noi stăm în primul plan al literaturii europene.

În loc să se apere ori să-și apere scriitorii dați ca modele ale direcției noi, Maiorescu procedă, de data aceasta, prin ofensivă, la scoaterea din luptă a celor ce-l atacau. Nu există, credem, în întreaga noastră literatură, un

exemplu mai desăvârșit de polemică, limitată la chestii mărunte, ocolind la nevoie unele obiecte în discuție, dar, în cadrul ei strict, mai zdrobitoare prin precizie, prin imposibilitatea negației, prin ironie, producând aceea evidentă rar obținută într'un domeniu plin de controverse. Aceste două mici studii sunt paginile cele mai pline de vervă, vervă de altfel uscată, anglosaxonă, din opera lui Maiorescu, pe înțelesul tuturor, pentru că nu se axează pe o discuție de idei sau pe distincțiuni estetice, ci pe fapte precise, irecuzabile. Oameni, despre care nu s'ar pomeni, altfel, nici în istoria literaturii, au rămas fixați în țesătura unei construcții polemice, pe care timpul n'a destrămat-o încă și n'o va destrăma, atât timp cât va exista plăcerea sportivă a unei execuții magistrale, în care cuțitul cade în punctul nevralgic al discuției. În acest fel, academicianul G. Sion, autorul versurilor *Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim* și al atât de interesantei *Suveniruri contimporane*, a fost pentru generația noastră și va continua să fie scriitorul care transformă în hexametre trocheele din psaltirea lui Dosoftei:

*Limbile să salte
Cu cântece nalte,
Să strige 'n tărie
Glas de bucurie —,*

și în pentametre versuri ca:

*Ascultă-mi ruga, Dumnezeu sfinte,
Și nu mă trece, ci-mi ia aminte.*

scriitorul care vorbea de:

Junele adolescente

sau înșira:

Apoi când m'am ridicat din adolescență și m'am așezat în Capitală

ori, pomenind despre ochi:

Cine nu și-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice că sunt scaunul sufletului și al inimii . . .

sau:

Toți știm cum ajunge cineva poet: el mai întâi trebuie să se nască cu asemenea predilecție.

Și așa mai departe pe câteva pagini de ignoranță, de incoerență verbală, de lipsă de precizie noțională.

Cine mai citește azi romanele lui Pantazi Ghica, frațele lui Ion, cine mai știe chiar de existența lor? Multe generații îl vor cunoaște totuși din cele câteva citații ale lui Maiorescu pe acest poligraf, trecut pe la *Junimea* dela Iași și devenit apoi unul din cei mai înverșunați adversari în Parlament. Pantazi Ghica trebuia să rămână posterității ca un exemplar unic de beție pură de cuvinte:

Boieri, femei, copii, bătrâni, oșteni, ieșiră toți în liniște, dar având pe figură aceeași durere, aceeași exasperațiune, aceeași desperare . . .

Nicio voce nu răspunde, toată lumea tăcută și cuprinsă de o adâncă întristare păstra un silențiu lugubru.

Armașul Dincă Sârbu, șarpe încolăcitor, ființă târitoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident, etc., etc.

Astfel de exemple pot aduce chiar nemurirea ¹⁾.

La fel și «junele Laurian» (devenit mai târziu junimist), fiul lui A. T. Laurian, care cerea lui Scurtescu să fi studiat mai întâiu în drama lui *Rhea Silvia* moravurile și mediul social (mediul social al unei epoce mitologice!) — sau declara doctoral «într'un mod categoric că n'avea idei preconceptuate contra niciunuia din modurile, în care se manifestă literatura socială la noi» — apare și el ca o mică găză prinsă în chilimbarul durabil al polemicei maioresciene, dar cel mai definitiv fixat rămâne tot Vasile Alexandrescu devenit V. A. Urechia, colegul dela Iași, când prieten când adversar, structural însă diferențiat, profesorul, academicianul, ministrul, naționalistul.

Cu studii făcute la Madrid, el reprezintă în istorie bombasticul supranaționalist și parada erudiției de nume proprii culese la întâmplare.

---

¹⁾ În zadar se încearcă P. Grădișteanu să-l apere de beția de cuvinte în articolul său *Convorbiri literare și Revista contemporană*, nr. 4, Iunie 1873, p. 304. Pentru a da un specimen și de valoarea lui polemică, reproducem un fragment din răspunsul lui Pantazi Ghica intitulat: *Câteva cuvinte asupra criticei d-lui Titus Livius Maiorescu în beția d-sale de cuvinte din «Convorbiri literare»*:

«Dacă d-l Titus Livius Maiorescu nu poate fi un S-te Beuve, un Philarète Chasles, un Théophile Gautier, să fie d-l Titus Livius Maiorescu și să-i trecem cu vederea contravențiunile d-sale către gramatică și logică, căci omul nu este tare în ele și nu avem ce să-i facem.

Am avea însă un consiliu amicale să dăm d-lui Titus Livius Maiorescu.

Să nu ia în criticele d-sale acel aer doctorale, care nu-i convine și să fie de aici nainte tot atât de modest, pe cât sunt și cunoștințele și puterile d-sale în materii literare, etc. etc.».

Articolul e însoțit de o notă a redacției, care ea se desolidarizează de cuprinsul lui (*Românul* din 3 Iunie 1873).

Pentru dânsul Miron Costin a ajuns la concluzii științifice « cu secole mai înainte de atâți nemuritori lucrători în ogorul științific, în ogorul istoriei, la apusul Europei ». Și pentru ce? Pentru că Miron Costin a spus că istoria ne învață « cu acele trecute vremi să pricepem cele venitoare » — adică locul comun al tuturor scriitorilor vechi.

La Urechia găsim pe Ammianus Marcellinus citat pentru epoca lui Attila, deși murise înainte de Attila; pe Voltaire ca istoric al veacului XVII, deși în această epocă Voltaire n'avea decât 6 ani; pe Descartes și Leibnitz printre istorici; arhitectura noastră, de care ar putea fi invidioși celebrii arhitecți ai Italiei — printre care cita pe pictorul Cimabue!

3. *Beția de cuvinte* era încă ofensivă; *Răspunsurile Revistei Contimporane*, al doilea studiu de *patologie literară*, din același an, se menține pe terenul strict defensiv și, în acest cadru limitat numai la unele chestii de amănunt, e magistral. Unul din semnele distinctive ale culturii noastre de atunci, ca de altfel și de acum — este lipsa de constrângere în fața evidenței nu numai prin ocolirea obiectului în discuție ci prin tăgăduirea lui. Nimeni nu vrea să-și recunoască eroarea; preferă să nege evidența, prin diverse metode, prin ofensive imprudente și impudente sau prin sofisme și argumente lăturalnice, de răstălmăciri stilistice pentru a masca adevărul totuși simplu și gol, ca orice adevăr. Petre Grădișteanu își apăra redactorii prin intervenția unor greșeli de tipar sau prin suprimarea povidențială a unor rânduri ce

restabileau lui Weber proprietatea lui *Freischütz*, pe care un cronicar o dăruise lui Mozart; în chipul acesta și « hexametrele », pe care le descoperise G. Sion la Dosoftei, puteau deveni « trochee care nu sunt... hexametre ». V. A. Urechia se simți obligat să-și mențină toate cele șapte erori, fără intervenția greșelilor de tipar. Rar se poate vedea o luptă mai caracteristică de pisică cu șoarecele, o încercare de a scăpa din strâmtoare prin diverșiuni stilistice, prin contorsiuni intelectuale lăaturalnice, o mai strictă aducere la obiect prin operația împinsă la refren:

« nu e în discuție lucrul acesta, ci numai acesta ».

Toate chestiunile sunt puse la punct și victima fixată la zid. Putea Urechia să-l apostrofeze:

... Era oare permis filozofului, literatorului din Iași a nu ști cine fură barzii la Gali?

... Cetit-a eruditul D. Maiorescu pe Tacit?

... D-sa care știe toate nu știe că la Goții în Dacia încă se cântau la ospețe faptele strămoșilor, etc. etc.

Maiorescu răspunde invariabil: nu sunt în chestie nici barzii la Gali, nici Tacit, nici Goții din Dacia. În chestie e numai dacă Marcellinus poate fi citat pentru epoca lui Attila? Evidența spune: nu, deoarece Marcellinus murise la apariția lui Attila. Abia după câteva pagini de invective și de erudiție inutilă, Urechia recunoaște: « Eu n'am citat pentru epoca lui Attila pe

Ammian Marcellin și nr. 5 după vorba lui Attila nu se rapoartă la Attila ci la epoca Hunilor».

Atunci de ce atâta paradă de erudiție inutilă? Și, în definitiv, pentru ce citase pe Marcellinus? Pentru a sprijini afirmația că la Huni «singurii lăutarii fac istoria; lăutarii și tradiția fidelă». În realitate, nimic din așa ceva nu există la Marcellinus, care ne afirmă, dimpotrivă, că la Huni fiecare era aiurea zămislit, aiurea născut, aiurea crescut. La astfel de oameni nu poate fi vorba de «tradiția fidelă» și de lăutari care fac istoria.

Operația, cu care criticul sparge plasa tuturor digresiunilor erudite pentru a ajunge la singurul obiect în discuție, se înfăptuește tot atât de sigur, de magistral și în celelalte puncte ale discuției; în eroarea relativă la începutul istoriei Germanilor; în îngrămădirea nepotrivită de nume proprii; în eroarea lui Urechia cu definiția istoriei (în care Miron Costin a «anticipat cu o admirabilă inteligență concluziile științei moderne», deși definiția lui Costin se găsește în Polibiu, în Tacit, în Cicerone, etc.) ori în trecerea lui Descartes printre istorici; în eroarea lui Cimabue citat printre arhitecții celebri ai Italiei, unde Urechia se apără atâta de naiv:

apoi Giotto, școlarul lui Cimabue, nu era arhitect?

Argument ce nu mai îngăduie replica.

Execuția este făcută cu o siguranță de mână așa de mare încât trei sferturi de veac nu i-au luat nimic din prestigiul artei și, deși pe chestiuni destul de depărtate, e actuală, întru atât judecata sănătoasă ajutată de talentul expresiei acordă o tinerețe veșnică.

Cât despre atacurile *Revistei Contemporane* împotriva « direcției noi », îndreptate cu deosebire împotriva lui M. Eminescu, scriitorul cel mai original fiind totdeauna și cel mai expus, se pot urmări în *Anexa* nr. 13.

XXIII

1. A doua înscenare împotriva lui Maiorescu (1869—70): destituirea lui. — 2. Tratatulele pentru intrarea în Ministerul Manolache Kostake-Iepureanu. — 3. Chestiunea reintegrării lui la catedră; fricțiunile cu P. P. Carp. — 4. Evoluție în idei politice? — 5. Programul lui ministerial. — 6. Studiul *Despre învățământul public*.

1. În toamna anului 1869, simțind un început de surzenie la urechea stângă și dorind să consulte doctorii dela Berlin, Maiorescu prezentase un certificat al doctorului primar al orașului Flaischlen rectorului Universității Ștefan Micle, pentru obținerea unui concediu, oferindu-se a face la întoarcere un număr îndoit de ore de curs¹). La Berlin consultase pe d-rii Bardeleben, Kremnitz și, mai ales, pe specialistul dr. Lucae, în al cărui tratament intrase; se întorsese apoi cu speranța că nu va pierde și auzul urechei drepte. În intervalul de timp, între Noemvrie 1869, epoca cererii concediului și Ianuarie 1870, adică în două luni, pledase în diverse procese

---

¹) Referințe asupra chestiunii se pot găsi în *Discursurile parlamentare* ale lui Maiorescu, vol. I, p. 370 și vol. II, p. 440—458 și în Soveja, *op. cit.*, 70—74, dar mai ales în *Insemnări*, I, p. 128, 141, 142.

angajate de mai înainte în fața tribunalelor din țară, — de vreo șapte ori în tot, recunoaște el în Parlament. În lipsa lui din țară, dușmanii se zădărniseră Ministerul de Culte, în fruntea căruia se afla G. Mârzescu¹⁾, fostul apărător în procesul din 1864, devenit acum adversar politic²⁾. Mârzescu telegrafiasă tuturor tribunalelor și curților din țară, pentru a stabili numărul proceselor, în care pledase Maiorescu, îl dăduse apoi în judecata unui juriu prezidat de G. Costaforu, rectorul Universității din București, pe baza actului de acuzare³⁾ redactat de același Aaron Florian, dușmanul lui Ion Maiorescu ca și al fiului său, semnat și de Marcovici și Zalomit. Maiorescu nu se prezentase și se mulțumise să trimită un memoriu cu toate certificatele medicale⁴⁾. Hotărîrea juriului din 24 Martie 1870 dispusesese ca Maiorescu să fie destituit din învățământ pentru că surprinsese « buna credința autorităților » și compromisese « demnitatea caracterului profesoral » — cu un drept de apel de

¹⁾ În ministerul Alex. G. Golescu, care ține dela 2 Febr. 1870 la 20 Aprilie același an.

²⁾ G. Mârzescu nu fusese numai apărătorul lui Maiorescu în procesul din 1864—65, ci și unul din primii membri relativ activi ai *Junimii*. Din procesele-verabile ale ședințelor acestei societăți îl vedem asistând destul de des (de ex. ședințele dela 16, 18 Noemvrie 1865, 3 și 7 Decemvrie, etc., etc., iar la « prelecțiunile populare » pe 1865—66 îl găsim fixat cu două conferințe: *Cetățeanul roman* (Regulus) și *Geniul francez* (Voltaire).

³⁾ Apărut în *Monitorul Oficial* din 17 Febr. 1870.

⁴⁾ Toate actele procesului, constată d. Mihail Popescu, subdirectorul Arhivelor, în lucrarea manuscris asupra proceselor lui Maiorescu, au dispărut din Arhiva Ministerului de Culte.

zece zile, până la împlinirea cărora căzuse însă guvernul Al. G. Golescu ¹⁾).

2. Principele însărcină tot pe Golescu cu formarea noului minister; după o criză de două săptămâni el își depuse însă mandatul. În tratativele lui, oferise un portofoliu lui P. Carp, care pusese trei condiții: 1. dizolvarea camerelor; 2. intrarea în minister împreună cu T. Maiorescu și V. Pogor; 3. o convorbire prealabilă cu Principele. Combinația neisbutind, reținem doar propunerea ce i se făcuse lui Maiorescu de a intra într'un minister înainte de a fi fost deputat ²⁾). În vederea tratativelor pentru formarea Ministerului Manolache Kostake-Iepureanu, Carp fu chemat la București. Maiorescu notează că aflase prin C. Suțu că P. Mavrogheni îl propusese Principelui printre eventualii tineri miniștri, dar că Principele îi obiectase sentința de destituire a lui din învățământ. Înaintea plecării la București, Carp se sfătuște cu Maiorescu și Pogor — cu păreri divergente de tactică politică. Duminică 19 Aprilie (stil nou) Maiorescu are o convorbire telegrafică cu Manolache Kostake și cu Carp, convorbire cam confuză, din care reieșea că propunerea nu era fermă ci privia pe Pogor, aflat atunci în Basarabia. « Probabil, îi scrie Maiorescu lui Carp la 21 Aprilie, sunt numai suplimentar, în caz când refuză cineva ». I se comunică apoi, indirect, că nu era vorba de dânsul decât dacă Pogor n'ar accepta. Intors din Basarabia,

---

¹⁾ Sentința e semnată de Costaforu, Orăscu, dr. Teodori, dr. Capșa.

) *Insemnări*, I, p. 127. La data de 18 Aprilie 1870.

cu nevasta bolnavă, deși numit ministru, acesta ridică fel de fel de obiecții. « Vărsase de două ori, înseamnă Maiorescu, și mi s'a părut cu tot dinadinsul slăbit la minte de atâta excitare nervoasă; cred că avea și ceva febră » ¹⁾). Cuprins de panica unor răspunderi ce-l depășeau, Pogor se îmbolnăvise de-a binele. Maiorescu i-o comunică în scris lui Carp și-i arată că, dacă e vorba să fie numit el în loc, nu putea primi decât după publicarea unei decizii de anulare a sentinței, prin care fusese destituit. La 29 Aprilie Pogor primea din nou; la 5 Mai refuza iarăși; la 7 Mai Maiorescu înțelese că era purtat cu vorba și răspunse lui Carp cu demnitate: « Eu însumi rămân față de această chestiune mai mult decât dezinteresat, anume indiferent. Nu uita doară că eu nu sunt un om politic ca tine; eu sunt un simplu particular, a cărui advocatură și ocupație de scriitor umple de ajuns cercul său de activitate » ²⁾). Și mai departe: « Tu ești cel care puseși odată condiția să fii în minister ori cu Pogor, ori cu mine. Dacă cumva privești încă asta ca un lucru de care trebuie să ții seama, atunci, te rog, consideră-te cu totul deslegat de el și de această deplină libertate morală de acțiune vei avea nevoie, întrucât Pogor își va da demisia . . . ». Carp îi propusese numai deputăția la Vaslui și se oferise să o aranjeze la trecerea lui pe acolo. Rece, Maiorescu îi răspunsesse că nu era nevoie să se trudească deoarece « vreun colegiu oarecare vasluian îmi este încă de multă vreme posibil,

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 150.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 159.

prin relațiile mele cu Rosetti; și de curând el mi-a reînnoit încă această asigurare. Numai că nu pot fi deputat; mijloacele mele nu permit acest lucru. Ca ministru însă, pot exista; ca deputat, nu; și fiindcă nu sunt singur, ci tată de familie, asta nu e o considerație pecuniară ci una esențial morală. Firea mea este, în privința situației familiei mele, și altminteri, croită pentru bună stare burgheză și tinde spre o bază largă și sigură. Pentru o existență catilinară nu simt nicio vocațiune, și să viu câteva săptămâni la Cameră, și apoi iarăși să pledez la procese, îmi pare nesănătos».

Refuz plin de demnitate rece a candidaturii dela Vaslui. Pogor demisionă definitiv; P. Carp își continuă interimatul până la căderea ministerului.

Se pare că-și pusese totuși candidatura în alegerile din 22 Mai 1870 ¹⁾, fără ca să intre în Parlament; și în lunga notă din 25 Octomvrie 1870 formulează un rechizitoriu împotriva lui Carp.

«La alegerea dela Vaslui, Rosetti hotărîse să fiu eu (candidat) la colegiul întâi, dar Carp n'en voulait pas démordre și, astfel, în contra sfatului lui Teodor Rosetti, a candidat el acolo, și a și căzut deci; a reușit abia la al 2-lea; pentru el era, de altfel, al 4-lea sigur» ²⁾.

Guvernul Manolache Kostake cu majorități precare fu silit, de altfel, să se retragă puțin după aceia (18 Decemvrie 1870).

¹⁾ Două telegrame ale lui către N. Gane și T. Rosetti, *Insemnări*, I, p. 163.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 164.

3. Din timpul tratativilor în jurul formației ministeriale, avem în chestia catedrei lui și o scrisoare a lui Maiorescu către P. Carp din 21 Aprilie/3 Mai 1870, păstrată în *Insemnări* ¹⁾, din care se vede că, în cazul intrării în Minister el cerea numai satisfacția morală a reintegrării la Universitate, urmând a se considera apoi ca demisionat. La data conceperii scrisorii, Ministerul M. Kostake Iepureanu se formase, după cum știm (20 Aprilie 1870), cu Vasile Pogor la Instrucțiunea publică; bolnav, el avea ca interimar pe P. Carp, ministrul de externe. E vorba de ministerul cunoscut în istoria noastră

---

¹⁾ Iată fragmentul din această scrisoare ce ne interesează: «Și acum o chestiune personală: la Ministerul Instrucției, precum știi, e nerezolvată afacerea destituirii mele. Cu aceasta nu mi-e permis să am eu întru nimic a face, în cazul când se realizează combinația astfel încât să-mi vină mie rândul (la Ministerul Instrucțiunii). Rog deci, ca acela dintre voi care, până la venirea titularului, e ministru ad-interim al Cultelor — sau, dacă nu se face asta, directorul ministerial care rămâne — să reguleze lucrul, la intervenția ta. Anume astfel: Conform articolelor 14 și 16 din Legea învățământului (și 402 și 403 încă) e de ajuns un simplu veto al ministrului spre a opri totul. Pe raportul Comisiunii de judecată sau al Consiliului permanent, el scrie atât: «nu se aprobă», telegrafiază rectorului la Iași: Ministerul nu aprobă destituirea d-lui M. și ridică suspendarea ordonată prin depeșa din 31 Martie; în același timp se telegrafiază prefectului de Iași că ilegală și revoltătoare sechestrare a salariului meu e ridicată. Aceste lucruri trebuie să și fi fost făcute, când eu sosesc (la București). E dela sine înțeles, că eu de altfel nu uzez de asta mai departe și că mă consider ca demisionat și nu ridic salariul dela 17 Februarie, când a apărut în *Monitor* actul de acuzarea mea». Cu alte cuvinte, pentru cazul că ar intra în minister, el cerea numai satisfacția morală a reintegrării lui la Universitate, pentru a se considera apoi ca demisionat. (*Insemnări*, I, p. 142).

politică sub numele de « cloșca cu pui »¹⁾. În ziua de 26 Aprilie Carp îi telegrafie, cerându-i indicații asupra celor ce urma să facă, deoarece nu-i putea primi demisia. Maiorescu îi răspunse în aceeași zi, arătându-i că, dacă ar fi să intre în Minister, Pogor ne primind să intre, atunci indicațiile din scrisoarea precedentă ajungeau, lăsându-i « mai târziu deschisă posibilitatea de a fi iarăși profesor la plecarea din minister ». Dacă nu intră, atunci Carp urma să publice în *Monitor* o decizie redactată de însuși Maiorescu, prin care anulând toată instrucția urmată, Ministerul nu-i primește demisia și-l invită să-și continue cursul dela Universitate²⁾. La 29 Aprilie vizită pe Pogor, bolnav încă, și ministru cu numele: « M'a întrebat de istoria destituirii mele și zicea că ar

¹⁾ Ministerul ținu dela 20 Aprilie 1870—18 Dec. 1870.

²⁾ Iată decizia redactată de însuși Maiorescu : (*Insemnări*, I. p. 154):

« Considerând instrucțiunea disciplinară urmată în contra profesorului Universității din Iași T. M.;

Considerând că prin compunerea actului de acuzare de către Consiliul permanent și prin publicarea lui în *Monitorul Oficial* nr. 38 înainte de orice sentință s'a violat art. 25 din Regulamentul justiției, care, dând acestui consiliu atribuțiile judiciare ale unei instanțe de apel, l-a oprit implicit, de a prejudeca cauzele disciplinare înainte de pronunțarea consiliilor academice (= universitare);

Considerând că prin prezidarea și subscrierea fostului ministru la actele acestei proceduri s'a violat art. 17 din Legea justiției;

Considerând că profesorii care au compus în cazul prezent comisiunea de primă instanță nu au fost luați din Facultatea de litere și filosofie, de care se ține d-l Maiorescu, ci din alte Facultăți, și prin aceasta s'a violat art. 398;

trebui să viu pur și simplu îndărăt la catedră. I-am spus că, după o asemenea publicare, lucrul nu mai merge așa de simplu. Și i-am povestit apoi cuprinsul ultimei mele scrisori către Carp. El mi-a spus că nu publică nimic în *Monitor*. Și asta așa de comic, ca și când demnitatea mea personală n'ar mai fi acum de nicio importanță, încât nu m'am putut reține de a-i zice: « Écoute, moi je n'ai pas besoin de vous autres, c'est vous qui avez besoin de moi; vous voudrez donc bien réfléchir à ma dignité personnelle ». La asta, el a zis că lucrul principal e ca eu să viu îndărăt la Universitate și publicația în *Monitor* să o facă dar Carp » ¹⁾. Lucrul îl irită, firește, după cum se vede din critica ce i-o face, imediat: « E fără niciun scrupul, egoist, când e vorba de el, fără a face

---

Considerând că prin suspendarea ordonată de fostul ministru în 31 Martie, înainte de a se fi comunicat d-lui Maiorescu sentința comisiunii, s'a violat art. 398 și 402, care prevăd suspensiunea numai ca o pedeapsă pronunțată prin hotărîre regulată, hotărîre care în cazul de față nu se putea încă pronunța de către Consiliul permanent, fiindcă termenul de recurs deschis d-lui Maiorescu înaintea acestui consiliu, conform art. 15, nici nu începuse;

Considerând atestatele medicale prezintate de d-l Maiorescu și declararea d-sale către Rectoratul Universității dela Iași din Ianuarie 1870 că va suplini lacunele lăsate prin absențele făcute, declarare și atestare prezentate înainte de orice instrucțiune;

Considerând că astfel lipsește motivul legal pentru o instrucție disciplinară;

Ministeriul, uzând de dreptul ce i se dă prin art. 16 din Legea Instrucțiunii Publice, anulează toată instrucțiunea urmată în contra d-lui Maiorescu, nu primește demisiunea prezentată de d-sa, și-l invită a continua funcțiunea de profesor de filosofie la Universitatea (din) Iași».

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 154.

prin asta altuia vreo nedreptate reală, oarecum juridică. Așa ceva n'ar face niciodată, dar indelicatete — o grămadă. E nehotărît. Să ținem minte toate astea!». La 29 Aprilie se plânse printr'o scrisoare lui Carp de atitudinea atât de curioasă a lui Pogor, care își propunea să se consulte pentru culte cu fostul ministru Mârzescu — adică cu autorul înscenării împotriva lui. Își propunea să se întâlnească la 13 Mai cu Carp la București pentru a se înțelege asupra condițiilor, în care ar primi reintegrarea la catedră ¹⁾. Până atunci, nemulțumirea i se vede în scrisoarea către Carp din 7 Mai, arătându-i că nu umblă după minister ²⁾. «N'am nevoie de administrarea învățământului, afirmă el, în nicio privință; dacă ea va avea nevoie de mine, mă va și căuta și, din nenorocire, singurul ei efect va fi să mă încurce». La obiecția lui Carp că ar exista oarecare «prevenții» împotriva lui, el răspunde categoric «Dacă Carolus (Principele Carol) se lasă a fi prevenit de astfel de oameni, asta e treaba lui, nu a mea». Iar cât despre chestiunea reintegrării nu omise de a-și arăta iritarea: «După greutățile, despre care mi-ai scris, și după amenințările cu interpelare ale lui Costaforu și ale altor pehlivani și după înaltele opinii ale lui Carolus, lucrul îmi repugnă așa de mult, încât mă gândesc să-mi mențin demisia. Pogor aprobă aceasta, Soutzo e în contra, și e de părere că trebuie să primesc (a fi reintegrat la catedră) din moment ce tu ai luat poziție . . .».

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 157.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 159.

Insemnările au aici o regretabilă lacună dela 7 Mai 1870—25 Octomvrie 1870... În răstimp, Maiorescu nu fusese numit ministru; la catedră se întorsese prin simpla telegramă a ministrului Carp, fără publicarea în *Monitorul Oficial* a anulării deciziei juriului, așa cum i-o ceruse Maiorescu prin scrisoarea dela 26 Aprilie. De aici o atitudine de nemulțumire și îndoială față de Carp, vizibilă în nota dela 20 Octomvrie 1870¹⁾. «Carp, a cărui bunăvoință de a mă impune ca ministru de culte e probabilă, care însă, au fond, s'a isbit, poate, de aristocratie fumuri de castă la colegii săi Lahovari ș. a. m. d. a arătat în această chestiune următoarele contra-ziceri:

1. Mi-a scris că Principele nu mă vrea îndată după darea mea în judecată de către Mârzescu; că ar fi bine întâi să intru în Cameră, ca să spulber prevențiunile. La București însă mi-a spus că Principele mă vrea, dar că Lahovari și Cantacuzino nu m'ar fi vrut, cu niciun preț. Unde e minciuna?».

Urmează și alte critice aduse lui Carp și unor măsuri ale lui ca: «lipsite de tact și ridicole» pentru a încheia: «Din acestea se vede, cum un cap capabil nu poate face nimic în domenii care nu-i sunt familiare și asupra cărora n'a meditat». Amărăciunea e reală²⁾

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 163.

²⁾ Sentința jur'ului a fost de mai multe ori evocată în Parlament de dușmani politici. În campania întreprinsă împotriva lui în Ianuarie 1876, pe când era Ministru, cu patru interpelări, trei propuneri de neîncredere și o moțiune de blam în Senat, ce avea să-l silească la demisia din 28 Ianuarie 1876 din guvernul Lascar Catargi, se produse la 17 Ianuarie

4. Din această epocă găsim reflecția politică, destul de luminoasă asupra concepției lui Maiorescu, pe care, deși am mai citat-o odată, o reproducem și aici: «De altminteri trebuie să concepi constituția și ca o școală de exercițiu pentru popor. Întrebare: este ea acum nepotrivită și rea pentru noi? Răspuns: da.

Dar (altă) întrebare: dar, cu toate astea, silește ea, cu timpul, poporul să reflecteze asupra sa însuși, de oarece, încolo, gândește așa de puțin, — și îngăduie

---

interpelarea lui Aristide Pascal, în care acesta citi sentința juriului profesoral din 24 Martie 1870. Maiorescu eludă discuția ca fiind în afară de chestiune și de demnitatea sa de ministru: «Voește d-sa ca eu, de pe banca de ministru, reprezentant al puterii executive, susținut aici cu încrederea majorității parlamentului; aici, unde nu am persoana mea privată în joc, nici funcțiunea mea ca profesor, nici biografia mea trecută, ci unde sunt în chestiune numai faptele mele ca ministru să mă cobor în discuțiunea detaliurilor biografice ale persoanei mele? Mi s'ar cuveni aceasta?» (*Discursuri parlamentare*, I, p. 383).

Apărarea i-o luă P. Carp, care, în calitatea de ministru de Culte, anulase decizia juriului, nu numai nedreaptă dar și luată cu călcarea procedurii legale. Faptele sunt expuse așa cum le știm, iar elogiul lui Maiorescu e plenar: «D. Maiorescu, dacă ar avea vreodată îndoială despre meritul său, această îndoială ar trebui sigur să dispară, gândindu-se că în toată viața lui a fost expus la urile cele mai implacabile și la atacurile cele mai violente, dar totdeodată a avut fericirea de a avea lângă dânsul și amici care l'au apărat totdeauna, fiindcă erau convingși de dreptatea lui și de meritul său. Și aceasta, domnilor, nu datează de astăzi. Decând d. Maiorescu a venit în țară, a avut un țel fixat și spre acel țel a ținut continuu, fără să se desmintă un singur moment. Astfel d. Maiorescu n'a așteptat venirea sa la putere pentru ca să deștepte uri înverșunate în contra sa și, dacă d-sa este azi Ministru de Culte, este pentru că de la

ea apoi, mai mult decât o altă constituție poporului devenit mai matur să se înalțe prin propriile sale puteri? Eu cred că tot da. Și, întru atât, e bună. Și plebiscitul francez a apărut timp de 18 ani ca un mijloc despotice. Acum însă s'a adevărit deodată ca un mijloc de progres. Il y a une force éducatrice dans la masse»¹⁾.

A admite valoarea educativă a unor reforme și a unei constituții anticipate e poate o derogare dela știutele

primul pas a știut ce voiește și a voit cu stăruință, îndeplinirea scopului său. Prin urmare, era natural, domnilor, ca să se nască o luptă crâncenă între d. Maiorescu și acei cari nu împărțășeau credințele sale cu acei pe care d-sa trebuia să-i lovească spre a introduce în instrucțiune reformele ce-și propuse» (P. P. Carp, *Discursuri*, I, p. 94).

Mulți ani după aceea în ședința Camerei dela 16 Ianuarie 1880, deputatul Emil Costinescu citi din nou sentința dela 24 Martie 1870, pentru a-i ridica lui Maiorescu orice autoritate de a da cumva «lecții de demnitate și de bună purtare, când a fost condamnat ca «nedemn și înșelător al buneii credințe». In replică, Maiorescu expuse chestia condamnării lui așa cum s'a arătat în aceste pagini, explicând de ce în cursul concediului nu-și făcea cursul dar putea apăra procese: «In aceste două luni, sau poate era și ceva mai mult, am pledat, pe cât îmi aduc aminte, de vreo șapte ori înaintea tribunalelor din țară. Cursul nu mi l-am ținut; pregătiri intelectuale pentru acel curs de filosofie nu mai făceam, nu eram în stare să fac, dar procese luate de mai înainte, pe care nu le puteam amâna, le-am pledat» (*Discursuri parlamentare*, II, p. 454 și următoarele).

Nu înțelegem totuși de ce Maiorescu afirmă la sfârșitul discursului: «s'a pronunțat acea sentință în lipsa mea, însă ministrul a casat-o și eu n'am avut nici măcar încunoștințarea de a întrerupe cursul meu, pe care l'am continuat înainte până în anul 1873». In *Insemnări*, I, p. 142 cerea totuși lui Carp să telegrafieze Rectorului la Iași, ca Ministerul să ridice «suspendarea ordonată prin depeșa din 31 Martie».

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 132.

norme evolutive, care nu admit decât formele ieșite din fond. E însăși metoda liberală de a anticipa asupra realităților sociale prin principii absolute, ideale și perfecte, care prin însuși exercițiul lor constituie o școală și o educație politică. Aceasta e, de pildă, justificarea acordării votului universal unei țări dominată de analfabetism: presupunerea că exercițiul lui va forma o conștiință civică și politică în sânul maselor. Primejdia pentru junimiști nu mai e, așa dar, o constituție, pe care ei o găseau cu mult prea înaintată față de realitățile țării, ci posibilitatea ei de a se lărgi, căci reformele atrag reforme, în sensul mișcării inițiale. Ei se vor pune de-a-curmezișul tuturor încercărilor de revizuire: transformându-se apoi într'un partid « constituțional », făcându-se, adică, apărătorii unei constituții în care nu credeau. Teama de mai rău îi fixa pe o poziție, pe care ei înșiși o judecau slabă. Teama nu constituie totuși o ideologie și nu poate fi un principiu de guvern sau de program politic. Iată pentru ce Maiorescu n'o mărturișește în nota de mai sus și preferă să se ralieze la un principiu liberal și chiar revoluționar al evoluției inverse a ridicării fondului la formă prin exercițiu și practică.

5. Speranța lui Maiorescu de a ajunge Ministru trebuie să fi fost destul de mare pentru a-l vedea formând un tablou de personalul, de care s'ar putea folosi în cazul unei eventuale puteri, cu aprecieri calificative, în vechea manieră thersiană, și cu locurile unde ar urma să fie

întrebuițat. Câteva din aceste aprecieri nu sunt lipsite de savoare, de pildă ¹⁾:

1. Nicu Gane, prefect la Iași (de altminteri, prinzând greu lucrurile).

2. Leon Negruzzi . . . « deoarece e un fanfaron într'adevăr cam mărginit, dar cinstit și cu simțul omeniei ».

3. Poni, bun profesor de chimie, dar iesuit și așa mai departe; unii adaoși mai apoi (Eminescu, Caragiale) sau șterși sau cu calificativele schimbate; A. D. Xenopol, de pildă, e suprimat cu nota « idiotizat » etc.

După acest stat de personal urmează și un mic program ministerial sub titulatura: *Reforma învățământului și gânduri despre administrație*, din care — eliminând chestiunile de persoane ca și altele secundare — extragem câteva din intenții caracteristice pentru concepția maioresciană în materie de învățământ:

Trei școale normale de învățători bune, care să trimeată pe absolvenții lor de-a-dreptul la școale comunale vacante.

Să nu deschid nici o școală primară până ce nu am pe învățătorul care-i trebuie.

Școale reale trei.

Să desființez școala de arte, tot așa și conservatorul. Pe profesorii respectivi de acolo să-i transfer ca profesori de muzică la liceu și la școala normală.

Să desființez internatele statului, dar să le păstrez la școalele normale.

Să desființez un liceu din Iași.

Să desființez (seminarul de la) Socola și în locul lui, să introduc la Mitropolie un curs de un an sau doi, în care să fie primiți (candidați) cu patru clase gimnasionale.

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 133 — 136.

Să desființez unul din cele trei gimnasii din Iași.

Să desființez Facultățile de filosofie, cu excepția profesorilor de istorie, atașați la Facultățile de drept, care rămân în ființă.

Să desființez Facultatea de medicină din Iași. Și pe cea exactă (= Facultatea de științe), iar profesorii de acolo utilizați la școalele reale.

Să desființez consiliul superior al învățământului, consiliul permanent, și cel general. Niciun revizor; abia în zece ani posibili. În locul lor, consilieri de prefectură.

Poate de desființat seminariile, fiindcă libertate religioasă, deși religia ortodoxă e religia de stat și ministerul se numește Ministerul cultelor și nu Cultului...

...Privit după șaptezeci de ani acest program de « devastare » a învățământului pare catastrofal... El nu mai pleacă dela posibilitatea evoluției inverse a fondului spre formă anunțată mai sus ci dela aplicarea strictă a evoluției dela fond la formă așa cum o susținuse în articolele sale. Tot ce se făcuse până acum și nu răspundea stării reale a culturii noastre trebuia desființat din rădăcină; iată pentru ce, în loc de a năzui de a crea, tânărul filosof evoluționist își propunea să curățe terenul prin desființarea școalelor de bele arte, a conservatoarelor, a internatelor statului (?), a seminariilor (pentru laicismul lui Maiorescu nici biserica ortodoxă nu reprezintă o realitate), a tuturor facultăților de filosofie, a celorlalte facultăți dela Iași, afară de cea de drept — pentru cuvântul că nu avem încă pictori, muzicieni, filozofi, oameni de știință suficienți, și nu eram în stare să avem nici chiar revizori școlari decât peste vreo zece ani! Iată unde ducea aplicația strictă a întoarcerii la realitate în sens junimist; desvoltarea ulterioară a țării noastre a dovedit zădărnicia unei astfel de concepții pur teoretice; legile

desvoltării societăților sunt altele decât cele riguros logice și nu-s egal aplicabile la toate civilizațiile deopotrivă.

6. Unele din aceste idei reformatoare nu au fost numai obiectul unor însemnări într'un «jurnal» intim ci au devenit obiectul unui studiu *Despre învățământul public*, din care au apărut numai două părți în *Convorbiri literare*¹⁾, întrerupt, deși ultima poartă «va urma».

Atât cât a apărut, studiul începe cu critica administrației școlare și cu analiza unui proiect al Consiliului permanent de a se aduce modificări învățământului. Nimic nu e uitat, nici stilul raportului cu toate stringențele și ironiile logicei maioresciene. Proiectul e o înseilare de dorințe platonice «să se», fără nicio indicație de ordin practic «cum să se». Fraze goale, și, în genere, tendința de centralizare administrativă. În partea lui constructivă, articolul arată preocuparea de totdeauna a autorului pentru pregătirea corpului didactic primar. «Știind, că este mai bine a nu înființa o școală de loc, decât a înființa o școală rea, vom decide mai întâi a nu deschide nicio școală elementară înainte de a avea învățătorul ei bine preparat». De aici nevoia școlilor preparandale sau normale. Cele două școli normale dela Iași și București sunt forme fără fond; se predau diferite științe, numai știința de a preda nu — adică metodică științelor elementare în școala primară.

---

¹⁾ *Conv. lit.*, nr. 15 din 1 Oct. 1870, p. 237 și nr. 16 din 15 Oct. 1870, p. 253.

Trebuesc trimiși bursieri în străinătate pentru studiul pedagogiei și apoi se vor înființa cel puțin 6 școli preparandale. Pentru a se putea obține economii bugetare trebuesc desființate toate internatele liceelor, seminariile eclesiastice (în locul lor un curs teologic de 1 și 2 ani atașat pe lângă mitropolii și frecventat după absolvirea gimnaziului ori liceului laic), conservatoarele, școalele de bele arte, facultatea de medicină, poate și alte facultăți.

« Cheltuelile pentru școala sătească sunt *neapărate*. Guvernul nu se poate dispensa de ele. În dificultatea noastră financiară, se suprimă toate cheltuelile de lux, și toate, care nu sunt strict necesare, precum am arătat mai sus, și se fac școalele sătești, în proporțiune în care dobândesc învățătorii preparați ».

XXIV

1. Vizita domnitorului Carol la Iași și propunerea făcută de G. Costaforu *Junimiștilor* de a intra în parlament. — 2. T. Maiorescu și «petiția de la Iași» a lui Gr. M. Sturdza. — 3. T. Maiorescu în Cameră (Mai 1871). — 4. Indepărtarea lui din învățământ. — 5. Indepărtarea lui adusă în discuția Parlamentului. — 6. Indepărtarea lui rămâne definitivă până la numirea la Universitatea din București la 10 Oct. 1884. — 7. Activitatea lui parlamentară: lupta cu «fracțiunea liberă și independentă» de la Iași; subvenția Institutului academic. — 8. Lupta pentru restabilirea «Școalelor normale» și împotriva învățământului superior în favoarea învățământului elementar. — 9. Atitudinea lui laică și lupta împotriva amestecului religiei în școală. — 10. Libertatea presei.

1. Format la 11 Martie 1871, marele minister conservator Lascar Catargi avea, în sfârșit, să rămână la putere timp mai îndelungat, cinci ani, adică până la 3 Aprilie 1876. În afară de Lascar Catargi, într'însul se mai aflau generalul I. Em. Florescu la războiu, generalul Chr. Tell la culte și instrucția publică, N. Krețulescu la justiție și lucrări publice, P. Mavrogheni la finanțe, G. Costaforu la externe, reprezentând astfel, «cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituției dela 1866»¹⁾.

¹⁾ T. Maiorescu, *Istoria contemp. a Rom.*, p. 34.

Rămas în minoritate în ședința din 16 Martie 1871, guvernul disolvă Camera. Insoțită de ministrul de externe Costaforu, Curtea veni la Iași la 12 Aprilie pentru o ședere de zece zile. Din *Insemnări* putem reconstitui evenimentul și restabili felul cum perechea princiară știu să închidă rana lui Maiorescu, pricinuită de împotrivirea la intrarea lui în ministerul Manolache Kostake. Invitat la recepția din palatul Rosnovanu, «Eu însumi, notează el ¹⁾, mă trăsesem la o parte și eram gata să plecăm când Principele, în camera de alături, începu a primi autoritățile și îndată și pe profesori. Ne duserăm. Toți am intrat, eu foarte plictisit. Principele veni îndată spre mine și mă întrebă:

— Cum merge Universitatea la Iași?

— Binișor, Măria ta.

— Binișor aici, în București rău. Politica a stricat școalele.

« Eu am tăcut și el a trecut mai departe. Pe vorbăria lui m'am desvâțat de mult să mai pun vreun preț. Nu mă interesează. Mai pe urmă se întoarse iarăși la mine și dintre toți mă prezentă numai pe mine Doamnei, îi spuse că vorbesc perfect nemțește, după care dânsa, cu o amabilitate care te câștigă, îmi spuse că ar fi bine să contribui la reforma cărților de școală. M'am înclinat. Vorbărie ».

Miercuri 14 Aprilie fu invitat la dejun: « Principesa a vorbit cu toate, notează el, Principele însă, dintre doamne, numai cu nevastă-mea, încolo, cu aproape

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 168.

toți domnii». «La 19 Aprilie sunt invitat la un ceai cu muzică destul de mediocră; iar pe urmă la «un déjeuner champêtre» oferit Principelui la Stânca de Roznovanu: «totul deveni trandafiriu, și gentil și foarte binefăcător pentru deosebita distincție ce ni s'a făcut cu invitarea la Stânca», înseamnă mulțumit. «Principele valsând, îndată după gazdă, cu nevastă-mea, mareșalul curții a luat-o la cadril, în care am dansat și eu cu d-na Negruzzi, și am răs și am dansat fals».

Iar ca încheiere: «Avurăm o adevărată satisfacție. Eu am sprijinit cu toată sinceritatea și fără nicio recunoaștere, — ba din contra, cu persecutare din partea tuturor partidelor succesive (dela Trisfetite dat afară de Gusti, din profesorat amenințat prin Mârzescu și Costaforu) — am sprijinit cu credință și liniștit pe Principe în contra roșilor și a belferilor, încât e o dreptate a soartei, dacă, în sfârșit, Principele a văzut cine e cu el necondiționat și cine e contra lui».

Amărăciunea se topise astfel înaintea curteniei prin-ciare; la plecare se consideră printre «credincioșii» veniți la gară. «Principele și Principesa au vorbit mult și afectuos cu nevastă-mea, Principele și cu mine... La plecare, strigăte de ura entuziaste, neprefăcute. Era foarte emoționat, dânsul și dânsa erau foarte mișcați, de asemenea și noi». «Și acum destul despre aceste nimicuri îmbucurătoare, dar cu totul trecătoare»¹⁾.

¹⁾ Îmbunătățirea situației politice a lui Maiorescu în urma vizitei Domnitorului, dar și vechea lui ciudă față de P. Carp și de V. Pogor, care-l umiliseră în 1870, reese din scrisoarea recent publicată (Torouțiu, *op. cit.*, VI, 9) către soru-sa Emilia din 20 Aprilie 1871. «De la vizita

Aceasta e, oarecum, partea decorativă a vizitei prin-ciare la Iași; despre latura ei politică și serioasă *Insemnările* nu mai spun nimic, trebuie deci să ne referim la expunerea din *Istoria contemporană a României*. Din prima zi a sosirii Curtții la Iași, în lipsa lui P. P. Carp, în acea vreme agent diplomatic la Viena, Berlin, Petersburg, și a lui T. Rosetti, comisar al guvernului la Berlin, G. Costaforu avu o întrevedere cu T. Maiorescu, îndemnându-l pe dânsul și pe prietenii lui dela *Junimea* să intre în politică și unii în parlament. Propunerea lui Costaforu fu primită la început în cercul *Junimii* cu ilaritate, cu cântece în cor, cu refrenul cântat de Pogor și cu anecdote. La o reflecție mai matură a vorbelor lui Costaforu: «La ce folos literatura, dacă prin pasivitatea oamenilor de ordine se periclitează tronul și prin urmare țara?», unii dintre dâșii începură a o privi cu mai multă îngăduință. Indreptarul politicei noastre externe și interne, își spuneau ei, nu putea fi decât cele cinci puncte fundamentale ale divanurilor ad-hoc din 1857: respectarea capitulațiilor, unirea, dinastia ereditară dintr'o

---

Domnitorului în Iași înainte de 8 zile, situația mea politică s'a schimbat în favoarea mea: de aciea te sfătuesc să menții școala (școala pe care o deschisese Emilia la Brașov) deoarece voi avea influență în Țara-Românească și deci voi putea-o ajuta să progreseze.

Ceilați amici n'ar fi fost în stare să facă nimic. Dar prietenii, ce sunt altceva decât ceaiuri intime și discuții literare? In momentul deciziv rămâi singur și trebuie să-ți ajuți cum poți. In privința asta m'am emancipat complet în ultimul timp și în raporturile mele cu Prințul Gr. M. Sturza și Principele Carol am importanță prin mine însumi și nu ca prieten sau anexă a lui Carp, Pogor, etc. care s'au dovedit mai curând molâi decât capabili».

familie suverană a Europei, neutralitatea garantată de Puteri și sistemul constituțional, — program scos din experiența trecutului. Unirea, Constituția, și dinastia fuseseră dobândite, mai rămânea de câștigat «independența României recunoscute ca stat liber în concertul Puterilor europene».

Până la obținerea ei era de prisos să umblăm după alte reforme sociale. «Eram noi deodată Conservatori? — se întreabă Maiorescu¹⁾. Noi eram în prima linie susținătorii programului hărăzit dela divanul ad-hoc. Și fiindcă politica liberalilor din primăvara anului 1871 periclita realizarea lui, iar guvernul conservatorului Lascar Cărtărgi lucra în sensul acestei realizări, noi eram datori din princip să susținem guvernul conservator. — Ce avea să se întâmple după îndeplinirea cerințelor dela 1857, rămânea o chestie deschisă și nu avea interes pentru moment». Program, prin urmare, strict evoluționist legat de o fracțiune de timp, fără anticipații asupra viitorului și fără reforme interne înainte de realizarea independenței țării. Ceea ce domina în această concepție era apărarea monarhiei ereditare, mereu subminată de liberalii munteni, de câteori se aflau în opoziție, și de «fracțiunea liberă și independentă» a «belferilor» dela Iași crescută în spiritul lui Simion Bărnuț și sub conducerea lui Niculae Ionescu, naționaliști până la xenofobie, și teoretic «republicani». *Junimiștii* sfârșiră, așa dar, prin a recunoaște că trebuiau să lupte alături de conservatori, pe aceleași liste guvernamentale, pentru menținerea Domnitorului,

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, p. 43.

a cărui abdicare o împiedicase cu atâta trudă Lascar Catargi în istorica zi de 1 Martie 1871. Maiorescu, V. Pogor, I. Negruzzi, N. Gane, G. Racoviță intrară deci în Adunare, pe listele guvernamentale, iar mai târziu, după întoarcerea din misiunile lor din străinătate, P. P. Carp și T. Rosetti.

2. Din prima zi (15 Martie) a luării contactului cu vechea cameră, care avea să-l pună în minoritate, Lascar Catargi declarase că «va aplica constituția cu toată sinceritatea». În spiritul, totuși, al unor conservatori se trezise ideea că însăși Constituția prevedea în ea procedura modificării ei și că, prin urmare, venise momentul unor remanieri restrictive. În fruntea acestei mișcări revizioniste se puse beizadea Grigore Sturdza, care, în urma unor îndelungate consfătuiri cu conservatorii ieșeni, redactă un program cunoscut sub numele de «petiția dela Iași» cu o serie de modificări ale constituției ca de ex. trecerea delictelor de presă pe seama tribunalelor ordinare, pedepsirea cu moartea a criminalilor, mărirea censului pentru fiecare categorie a colegiilor electorale, dreptul Domnitorului de a numi 16 senatori cu anumite îngrădiri, colonizarea țării cu Germani dela care sătenii noștri să învețe gospodăria și altele de acest fel... Discuțiile avuseseră loc în comun cu junimiștii; dar în urma unor disensiuni petiția nu fu iscălită decât de 89 membrii ai partidului conservator cu adaosul în josul semnăturilor: «subscriși deputați, unindu-ne cu tendința acestei petiții, o vom prezinta Adunării legislative: C. D. Sturdza, B. Pogor, Manolache Kostake,

General Mavrocordat, Iacob C. Negruzzi, colonel G. Sturdza, G. Racoviță, T. Maiorescu »¹⁾. Depusă la Cameră, în urma cererii lui Lascar Catargi, petiția nu fu însă luată în discuție, ca inoportună, întru cât situația era dominată de criza financiară și afacerea Strousberg.

Adeziunea lui T. Maiorescu la o astfel de petiție revizionistă, fie ea și restrictivă, ca să nu zicem reactivă, ne arată deosebirea lui de vedere de cea a lui Carp, care avea să fixeze ideologia grupului pe bază de intangibilitate a constituției. Carp se exprimase cu patru ani înainte că « un partid politic se reazimă sau pe ideea că o ameliorare legală a pactului constitutiv a devenit necesară sau de ideea că acea ameliorare nu corespunde cu nivelul politic al națiunii respective. Iată în două cuvinte diferența între conservatori și progresiști din toată lumea ».

Schimbare nu înseamnă numai decât ameliorare — dar Carp știa bine că cu excepția unor epoci de revoluție inversă — societățile merg înainte. Orice modificare a Constituției — în starea de spirit de atunci — nu se putea face decât în direcția lărgirii și, prin urmare, era inoportun de a o primi în principiu, fără alte discriminări. Era mai prudent de a sta de pază pe o poziție veche

---

¹⁾ Faptul de a fi semnat « petiția dela Iași » i-a adus mai pe urmă multe învinuiri politice lui Maiorescu.

Dar dela întrunirile dela Beizadea « Vișel », literatura română s'a ales cu admirabila pagină din *Direcția nouă* (*Critice* I, p. 74), în care Maiorescu evoacă superioritatea artei asupra pasiunilor omenești: eternitatea unei albe statui de marmoră dominând frământările trecătoare ale unor discuții politice.

decât a căuta una nouă așa cum voiau liberalii, — și cum, imprudent, încerca și «petiția dela Iași». Iată pentru ce, la întoarcerea lui din străinătate, Carp dezaprobă «petiția», «din convingerea că nu prin reforme constituționale se puteau îndrepta relele de care suferă țara».

3. Alegerile din Mai 1871 îl aduseră pe tânărul profesor ieșean în Parlament ¹⁾, adică pe scena unei activități politice, pe care avea să o illustreze până în pragul războiului de întregire, fără să țină primul loc, din lipsă de temperament, dar cu o autoritate, cu o seninătate, cu un talent, cu o probitate, cu o decență în manifestări și cu armonia adaptării vieții publice la viața privată, ce fac totuși dintr'însul una din expresiile cele mai nobile ale vieții noastre politice. Pentru epoca dela 1871—1899 izvoarele de informație ale biografului sunt în însăși cele cinci volume de *Discursuri parlamentare* publicate de dânsul între 1897—1915 ²⁾, material de prim ordin și în introducerile fiecărui volum în parte, adunate apoi în *Istoria contemporană a României* (1866—1900) ³⁾. Cetite după zeci de ani dela rostirea lor, ele trezesc încă admirația și ne interesează ca și cum ar fi actuale; prezența lor printre noi vine din economia verbală, din claritatea și preciziunea de expresie, din sobrietate, din logică, din lipsa de exaltare și de dezordine; e un model

¹⁾ S'a ales la colegiul al patrulea la Severin și Pitești.

²⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, 5 vol., «Socec», 1897—1904 afară de vol. V publicat la Minerva, 1915.

³⁾ T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, «Socec», 1925.

de elocință academică transpusă pe o scenă, în care deslănțuirea pasională era forma oratorică cea mai obișnuită. Linia tânărului parlamentar izvora dintr'o ideologie amestecată uneori cu porniri și dușmăanii, ce se confundau însă cu directiva politică. Chiar dacă îndărătul acțiunii se aflau sentimente, ce au părut contemporanilor incerte sau pătimașe, expresia lor n'a luat niciodată forma pasională și nu s'a scoborît la violență verbală; în cele mai categorice din moțiunile, prin care își lovea adversarii și-a menținut și cumpătarea expresiei, urbanitatea academică, expunerea logică și necesitatea încadrării într'o concepție politică de interes obștesc.

4. Pentru a putea împiedeca intrarea în Parlament a lui Nicolae Ionescu, leader temut al opoziției, generalul Christian Tell, ministrul Instrucției din guvernul Lascar Catargi, luase o deciziune încă la 27 Aprilie 1871, prin care invita pe rectorii Universităților, directorii și directoarele școlilor secundare, institutorii și institutoarele superioare ale școalelor primare, ca pe viitor « orice cerere de concediu cu condiție de suplinire să nu se facă pentru un termen mai îndelungat de 20 de zile și aceasta numai atunci când suplinitorii recomandați vor fi persoane, care propun materii identice sau analoage cu acelea ce se predau de cel care cere concediu. In cazul contrar, aceste cereri vor fi refuzate ».

Ales deputat majoritar la Pitești și Mehedinți, Maiorescu avea să cadă victima acestei deciziuni luate împotriva altuia. Pe ziua de 2 Octomvrie 1871 el trimise

o petiție, recomandând pe tânărul A. D. Xenopol cu suplینirea catedrei sale în timpul sesiunii parlamentare ¹⁾.

În ședința din 5 Octomvrie 1871 Consiliul permanent (Aaron Florian, A. Mareș, I. Zalomit, D. Petrescu) își dădu avizul ca Maiorescu să ceară concediul în regulă prin Rectorat și să recomande ca suplینitor «pe unul dintre profesorii Facultății de litere iar nu persoane străine corpului didactic». Rezoluția ministrului Chr. Tell sună limpede: «Având în vedere circulara nr. 3183 nu i se aprobă cererea», ceea ce-i comunică și lui Maiorescu în 8 Octomvrie 1871 prin telegrama nr. 9360, la care Maiorescu răspunse prin altă telegramă atât de pregnant maioresciană:

«Am onoare a răspunde la telegrama dv. nr. 9360 că ministerul nu era în poziția de a-mi acorda sau refuza un concediu, pe care nu l-am cerut și nu-l cer. Din momentul convocării Camerei, concediul îl am de drept și dv. nu puteți crea o incompatibilitate neprevăzută de constituțiune. Mă mărginesc dar a vă anunța că plec la București la Cameră, că voi șede acolo în timpul sesiunii și că tot salariul meu stă la dispoziția suplینitorului ce veți crede de cuvîință a-mi numi».

¹⁾ Iată un fragment de ironie maioresciană din acea petiție:

Domnule Ministru,

În urma convocării Adunării Legiuitoare pentru ziua de 17 Oct. a. c. și a invitării ce guvernul întreg, prin urmare și d-voastră, face tuturor deputaților, prin urmare și mie, de a veni la Cameră, sunt silit a întreprinde în timpul sesiunii prelegerile mele dela Universitatea Iași. Pentru ca să nu sufere învățământul, am onoare a vă propune de suplینitor, până la reîntoarcerea mea, pe d-l Alex. Xenopol, doctor în filozofie și în legi dela Universitatea din Berlin, autorul mai multor scrieri importante publicate în timpul din urmă și pe care dv. le cunoașteți, fără îndoială, etc., etc.

În urma avizului Consiliului permanent din 10 Noembrie 1871, Chr. Tell trimise Facultății de litere următoarea adresă din 25 Noembrie 1871:

« Având în vedere telegrama dv. nr. 88, prin care arătați că d. T. M., profesor la acea Universitate, absentează de la postul său de la 18 Oct. expirat, fără a avea concediu; și auzind pe Consiliul permanent al Instrucțiunii, subsemnatul are onoare a vă face cunoscut că în virtutea art. 390 din legea instr. d. T.M. este considerat, cu începerea de la data aceasta, demisionat din postul de profesor la acea Universitate. Până la rezultatul concursului ce urmează a se ține pentru ocuparea acelei catedre conform legii, s'a însărcinat d. N. Quintescu, profesor la acea Universitate, de a suplini această catedră cu onorarul pe jumătate, adică cu lei 272, bani 50 ».

Cu câteva zile înainte, tot în urma avizului consiliului permanent, Ministrul avusese grija să-i mai trimită un avertisment prin adresă dela 12 Noembrie 1871: « Având în vedere atitudinea d-voastră în fața Ministerului și expresiile puțin cuviincioase, de care v'ați servit în telegrama suscitată, subsemnatul, audiind consiliul Permanent al Instrucțiunii, vă dă prin aceasta avertisment conf. art. 397 din legea Instrucțiunii ».

5. Chestiunea — care în practică nu interesa decât pe doi profesori, Nicolae Ionescu și T. Maiorescu ¹⁾, — fu adusă și în dezbaterile parlamentului în ședința Camerei dela 30 Noembrie 1871, și nu de Maiorescu, ci de un susținător al măsurii, deputatul I. Boldur-Lătescu.

¹⁾ Mai fusese și Iacob Negruzzi, care nu se prezentase la Cameră, ceea ce Maiorescu (*Insemnări*, I, p. 179) o consideră ca « o purtare ordinară ».

Discursul în esență, se punea pe baza anticonstituționalității dispoziției ministeriale: «D-l Ministru al cultelor zice că i-am cerut concediu. Să-mi dea voie să rectific aceasta. Eu am refuzat a-i cere concediu, fiind că prin aceasta aş fi lipsit, cred eu, demnității de deputat, când Constituțiunea îmi dă dreptul de deputat și nu pronunță incompatibilitatea. Ce fel puteam eu ca deputat chemat a exercita controlul asupra actelor puterii executive să cer puterii executive favoarea de a fi aci! (Aplauze). Aceasta mi-a părut atât de monstruos, încât nu mi-am permis nici a mă gândi un moment de a o face și nu am făcut-o, pentru demnitatea mandatului de reprezentant al țării»¹⁾. Arătând apoi că măsura era luată numai împotriva lui Nicolae Ionescu, încheia: «In niciun caz însă nu se poate primi o cale deturnată prin o falsă interpretare a principiilor constituționale, prin o procedură, care ne aduce aminte că nu este destul de largă Dunărea care ne desparte de Bizanț, nu se poate, zic, să procedăm în asemenea mod contra oamenilor, care în parlament ne sunt incomozi; nu găesc, domnilor, că este demn de un guvern de a proceda în asemenea mod în contra cuiva, care, conform cu sistemul constituțional, vine a-și exercita mandatul său de deputat, așa cum el crede că trebuie să o facă». După o discuție, la care luară parte Manolache Kostake, pentru a aproba decizia ministerială, și G. Vernescu și N. Blaremburg, pentru a o combate, Adunarea primi moțiunea lui M. Kostake, A. Lahovari, C. Văleanu, pentru simpla trecere

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 114.

la ordinea de zi, așa că cei doi profesori își pierdută catedrele. Iată cum își notează Maiorescu fizionomia ședinței Camerei, în nota dela 30 Noemvrie 1871 din *Insemnări*¹⁾: «Kogălniceanu, în urma cuvântării, foarte prietenos cu mine, asemenea Vernescu și Blahenberg. Vrednic de disprețuit Lahovari, care se temea acum că mă pierde și se prefăcea insinuant de prietenos, pe când până aici se purta din timp în timp arogant și voia să mă câștige pentru moțiunea lui, a lui Iepureanu și a lui G. Racoviță, pentru ordinea de zi simplă. Eu am votat însă contra și găsesc, în general, nelogic că «juna dreapta» și în această chestiune și astă vară, la propunerea mea în favoarea vechei cifre mai ridicate pentru școalele primare, a luat poziție în contra mea. Nu putem face mult timp casă împreună».

6. La intrarea lui în Ministerul Lascar Catargi, la 7 Aprilie 1874, T. Maiorescu reintegră pe N. Ionescu la catedră fără a se reintegra și pe sine, rămânând astfel în afară de învățământ timp de 13 ani, până ce Ministrul G. Chițu îl numi la 10 Octomvrie 1884 la Universitatea din București la «catedra de Logică cu adaosul istoriei filosofiei contemporane dela Kant încoace».

«Astfel, conchide biograful oficial Soveja²⁾, a stat 13 ani afară din învățământ, până ce un ministru liberal, răposatul Chițu, dând peste dosarul cu faimoasa rezoluție a generalului Tell, îi trimite în 10 Octomvrie 1884

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 178.

²⁾ Soveja, *op. cit.*, p. 78.

următoarea adresă». Urmează adresa. S'ar crede că miniștrii români caută prin dosarele prăfuite pentru a descoperi vechile nedreptăți ale precedesorilor lor. Realitatea e alta. La 14 Iunie 1884 într'o odae a hotelului Brofft avusese loc cunoscuta intrevedere între primul ministru Ion Brătianu de o parte, și P. Carp și T. Maiorescu, de alta, în vederea reconstituirii guvernului cu participarea « Junimiștilor ». Tratatивele, după cum se știe, n'au isbutit din pricina intransigenței junimiste. În alegerile din Noemvrie 1884, la care toată opoziția s'a abținut, dintre « Junimiști » fură lăsați — ca să reprezinte opoziția — 12 în Cameră și Senat între care Carp, Maiorescu, Negruzzi, Pogor, etc. Pe tema acestei complicități guvernamentale au fost și atacați, după cum se vede între altele și din discursul lui P. Carp din 28 Noemvrie 1885 și al lui Maiorescu din 6 Decemvrie 1884 ¹⁾. Numirea lui T. Maiorescu la Universitatea din București, ca și mutarea lui Iacob Negruzzi la București tocmai în această epocă se datoresc conjuncțiunei politice liberalo-junimistă și nu acțiunii dezinteresate a înlăturării unei nedreptăți descoperite întâmplător. E, cu alte cuvinte, o tranșacție potrivită tradiției locului; despre ea vom mai pomeni la timp și loc.

7. Cea dintâi grijă a tânărului deputat fu în chip natural strămutarea luptei ieșene dintre *Junimea* și *Fracțiunea liberă și independentă* pe scena mai răsunătoare a tribunei parlamentare, cu atât mai mult cu cât șeful

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, III, p. 320.

Fracțiunii era unul din leaderii cei mai temuți ai opoziției. Maiorescu se afla în situația de a se măsura, așa dar, și cu o școală ideologică sau mai de grabă cu o mentalitate, pe care o combătea de atâți ani și cu oamenii ce-i însenaseră procesul din 1864. Primul lui discurs parlamentar (din 27 Iunie 1871) este, în adevăr, împotriva școlii Bărnauț, așa cum se manifesta în agitații politice la Universitatea din Iași, întreținând antidinasticismul, xenofobia și un fel de comunism *sui generis*. Stânjenit încă de titulatura de « conservator », cum, în deosebire de Carp, va fi multă vreme, el susținea că, în realitate, partidul conservator era adevăratul partid liberal, « iar ceea ce la noi este stânga iese afară din stat și, prin urmare, trebuie eliminat din stat » ¹⁾. Și, în adevăr, peste două zile, la 29 Iunie, propuse un amendament (iscălit și de I. Negruzzi, A. Balș, etc.) cu suprimarea catedrelor de dreptul public constituțional, de economie politică și finanțe, de geometrie analitică și trigonometrie sferică, de literatura română — și înlocuirea lor prin alte catedre și anume « o catedră de istoria universală, cu privire specială la cea română și o altă catedră de gramatică comparativă a limbilor romane ». Suprimarea, așa dar, pur și simplu a adversarilor. « Nu vin să propun mijloace iritante de anchete, care să constate prin confruntări nedemne de studenți și de profesori ceea ce s'a vorbit. Am un mijloc sigur de a vă dovedi că acest spirit fals domnește și d-voastră veți aprecia dovada » ²⁾.

¹⁾ T. Maiorescu, *Disc. parl.*, I, p. 81.

²⁾ T. Maiorescu, *Discursuri*, I, p. 96.

Dovada consta în expunerea ideilor din *Dreptul public* al lui Bărnuz ce nu se încadrau în doctrina statului nostru. Chestiunea era incontestabil principială — dar, în practică, ducea, fără anchete, fără înscenări de procese dezonorante, la același rezultat: la suprimarea adversarilor prin suprimarea catedrelor, chiar dacă una din catedre ar fi fost cea de literatura română! Comisia bugetară respinse cu unanimitate propunerea lui Maiorescu, cu adaosul de consolație: « Faptele denunțate se recomandă serioasei atențiuni a d-lui ministru al Instrucțiunii publice », iar Maiorescu, « mulțumit cu rezultatul dobândit », își retrase amendamentul. Comisia avea dreptate: altceva era anchetarea activității unui profesor și altceva suprimarea catedrei lui pe cale bugetară.

Din aceeași confuziune a principiilor cu persoanele pornește și amendamentul din 28 Iunie 1871, prin care cerea reducerea subvenției de 20.000 lei la 10.000 acordate *Societății academice române*, din care Maiorescu se retrăsese sub cuvânt că nu se credea « destul de învățat într'o asemenea societate »¹⁾. Motivul? Societatea academică se înființase cu scopul de a se ocupa de gramatică și dicționarul român; ea se modela acum pe forma *Institutului de Franța*, cu trei secțiuni « foarte savante » etc., pe când « în realitate, nu se lucra nimic . . . ». Atitudinea se încadra, firește, în aceeași luptă împotriva formelor fără fond și era naturală unui bărbat ce-și propusese, în caz că va ajunge ministru, să desființeze conservatoarele, școalele de bele arte, mai multe facultăți,

---

1) T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 89.

seminariile . . . — dar nu e mai puțin adevărat că lua un caracter personal și se manifesta oblic prin suprimări bugetare.

8. Dacă, oridecâteori are prilejul, intervine împotriva învățământului superior în principiu sau a indivizilor, tot așa ia apărarea învățământului elementar.

Cel mai de seamă discurs al lui în această epocă de inițiere politică îl rosti în ziua de 12 Martie 1872 pentru restabilirea școalelor normale prin suprimarea alocației lor de ministrul Tell . . . Tema intra în câmpul de viziune a criticului împotriva politicei urmate până acum de « a hrăni din veniturile statului ceea ce s'ar putea numi pentru noi o trebuință de lux și a lăsa la o parte ceea ce era neapărat necesar ». Structura culturii noastre reprezintă o piramidă înfiptă în vârful ei și cu baza răsturnată. Trebuie să suprimăm cheltuelile de lux și să susținem învățământul elementar, școalele reale și școalele de meserii. Idee esențial conservatoare, pe care însă, cu obișnuita lui stânjenire față de cuvântul « conservator » confundat de opinia publică cu « reacționar », Maiorescu stăruie să o numească liberală. « Rolul partidului conservator, afirma el specios ¹⁾, îmi pare a fi, permiteți să v' o spun, de a cuprinde în sine elemente liberale, ce nu știau până acuma ce să facă în viața publică a acestei țări; toate le aveam, numai partid liberal nu; căci nu sunt liberale, și aici este răul, nu sunt liberale partidele ce se dau de liberale până acuma, nu sunt încă liberali roșii, și niciodată fracționistii n'au fost liberali. Prin urmare

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 154.

partidul conservator, având misiunea acuma de a aduna spre sine elementele în adevăr liberale, care nu și-au putut găsi locul în partidele vechi, face prudent de a evita și aparența măcar de a lovi în interese, pe care un partid liberal cu drept cuvânt și cu titlu de onoare le înscrie pe drapelul său». Susținerea învățământului elementar nu este o idee esențial liberală, ci un simplu punct de plecare, dela sine înțeles, cu mult, cu foarte mult depășit de liberalism; a stăruii asupra întăririi învățământului elementar în dauna învățământului superior declarat necopt încă și, deci, inoportun, este o concepție gospodărește sănătoasă, dar conservatoare și în nicio legătură cu liberalismul anticipativ, pe baza căruia s'a clădit civilizația noastră după fatalități sociale ce nu țin seama de legile teoretice ale evoluționismului englez¹⁾. Dacă propunerea lui Maiorescu era onest

---

¹⁾ În polemica lui V. A. Urechia din *Revista contemporană* (1 Septembrie 1873), de unde avea să iasă atât de zdrobit, este totuși un punct, în care atacul lui nu-i lipsit de obiect. Nu e vorba de contradicțiile, în care îl punea pe Maiorescu, reproducându-i păreri rostite în diferitele ocazii oficiale, ca rector al Universității, în favoarea învățământului superior, ci de însăși apărarea acestui învățământ, pe care din spirit doctrinar voia să-l decapiteze. «Instrucția poporului, susținea Urechia, este un efect al culturii înalte a claselor superioare. Chiar și în Prusia, unde s'a spus că după Iena învățătorul a scăpat țara, universitățile au făcut școala primară. Pentru ca să existe o școală primară și secundară bună, trebuie să existe un învățământ superior pentru a pregăti dascăli destoinici. Aceasta a fost de altfel și la noi concepția lui Gh. Lazăr, care a ținut din capul locului la un învățământ secundar și superior pentru a ajunge apoi la sate. După Lazăr concepția lui a fost părăsită și s'au creat mii de școli fără folos, întru cât corpul didactic nu avea nicio pregătire, așa că suprimarea bruscă la 1848 a celor 4000 de școli s'a făcut fără nicio pagubă».

conservatoare, intenția ministrului Tell de a desființa școlile normale era de-a-dreptul reacționară. În urma cedării lui Tell, Camera îi dădu câștig de cauză și alocația școlilor normale fu restabilită în buget. Discursul, documentat, academic, nobil ca gândire și ca expresie îl impuse pe Maiorescu ca orator parlamentar. « Am vorbit o oră și jumătate, notează el în *Insemnări* pe ziua de 12 Martie 1872, Camera într'o tăcere absolută și atentă, la urmă aplauze nesfârșite. Costaforu (ministrul justiției) veni la mine și-mi zise: « Cea mai frumoasă cuvântare ce-am auzit în viața mea ». Iepureanu: « Vous étiez l'admiration de toute la chambre ». Mavrogheni (recele ministru de finanțe) m'a felicitat, iar ministrul cultelor Tell, împotriva căruia vorbisem, mi-a mulțumit în public pentru demnitatea, decența, și elocvența « îngerească » (« a vorbit ca un înger ») a cuvântării mele ». Dar bucuria lui e de a-și fi înfrânt adversarul, pe Nicolae Ionescu: « Pe Ionescu l-am anulat cu totul în cuvântarea mea, așa încât, de ciudă, a doua zi, a plecat. Și opiniunea generală între deputați era că trebuie să se dea bătut în fața mea ». Și apoi, după felurite semne de aprobare a discursului lui, această încheiere: « Citez toate acestea, fiind că sunt un lucru nou pentru mine, să fi ajuns pentru câteva zile omul popular al Bucureștilor. Mă bârfiseră atât de mult, și acum dintr'odată! Eu am rămas același, și numai direcția mea s'a întâlnit din întâmplare odată cu curentul popular » ¹⁾).

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 188.

9. Acest discurs ne dă puțința de a preciza atitudinea lui Maiorescu pur laică în concepția învățământului și căutarea perseverentă de a înlătura amestecul bisericii în școală.

Încă din timpul efemerului și atât de slabului minister Alex. G. Golescu (2 Februarie 1870—20 Aprilie 1870), cu ocazia desbaterii bugetului ministerului Cultelor se propusese în ședința din 14 Februarie un amendament al generalului I. Em. Florescu cu următorul cuprins:

«Preoții să fie învățători în școalele comunale; pentru aceea salariul prevăzut să se dea preoților. Se înțelege că aceasta să se realizeze treptat la ieșirea tinerilor din seminare sau chiar cu preoții, care ar justifica de cunoștințele necesare».

Argumentarea Generalului Florescu pornea, firește, dela nevoia de economie, ce făcea cu neputință întreținerea și a școlii și a bisericii, dar «religia este pe linia cea mai dintâi și apoi vin celelalte...». «Făcând să coincidă aceste două înalte misiuni, dând preoților resursele create pentru profesori, mi se pare că începe a fi posibilă, a fi demnă pozițiunea preoților».

Sufletul laic al lui Maiorescu își manifestă îndată revolta împotriva acestui amestec al bisericii în școală într'un vehement și strâns articol intitulat: *Învățământul primar amenințat* în *Convorbiri literare* din 1 Aprilie 1870, adică chiar în luna când, fără a fi deputat, era în tratative pentru a intra în Ministerul lui Manolache Kostake, care succedase lui Al. G. Golescu¹⁾. Argumentului că

---

¹⁾ *Conv. lit.*, 1870, IV, p. 33.

religiunea este pe linia cea mai «dintâi» el îi răspundea că «în stat religiunea nu este pe nicio linie, ci trebuie să rămână afacere comunală sau privată». Scopul școalelor rurale nu este numai predarea elementelor de scriere și citire, pe care le-ar putea face și preoții și seminariștii, ci «este în prima linie dezvoltarea inteligenței sătenilor prin înzestrarea cu toate cunoștințele importante în sfera lor de viață». Și se întreabă: «în ce raport stă preoțimea cu științele naturale și cu literatura unui popor, elementele de viață ale școalei comunale?». «Misiunea preoțimii nu este de a dezvolta și ageri inteligența ci de a produce credința dogmatică supranaturală. Metoda pentru aceasta este în state civilizate exaltarea fanteziei spre detrimentul rațiunii, iar în state necivilizate tâmpirea rațiunii prin memorizare mecanică și prin întretinerea superstițiilor. Astfel credința dogmatică este compatibilă cu școala, a cărei obiect este înțelegerea lumescă, numai până când se mărginește în sfera ei supranaturală, dar îndată ce se întinde mai departe și cere credință oarbă în chestiuni care se raportă la știința naturală, devine incompatibilă cu școala și trebuie combătută». «Dacă sunt mijloace mai multe, se vor face școale mai multe; dacă sunt mijloace puține, se vor face școale puține. Inșă multe, puține, câte vor fi, trebuie să fie bune în sensul culturii moderne și sensul culturii moderne restrânge pretutindeni influența Bisericii asupra școalei».

Poziția fostului elev dela Theresianum, care arăta o atât de ascuțită aversiune pentru fenomenul religios, rămâne fermă pe câmpul liberii cugetări fără nicio infiltrație

religioasă, — în afară de cea a moralei creștine, pe care o recunoștea ca un îndreptar al vieții spirituale.

Pe această poziție va rămâne, de altfel, până la 1891, nu numai ca simplu cugetător, ci și ca Ministru al cultelor.

În ciorna de pe eventualul program ca ministru din Aprilie 1870 el își propunea: « să desființez seminarul dela Socola și în locul lui, să introduc la Mitropolie un curs de un an sau doi, în care să fie primiți (candidați) cu patru clase gimnaziale ». Ceea ce însemna un fel de laicizare a preoților. Ba adăuga mai jos: « Poate de desființat seminariile, fiindcă libertate religioasă, deși (religia) ortodoxă e religie de stat și ministerul se numește Ministerul *cultelor* și nu cultului »¹⁾.

Ajuns deputat sub guvernul Lascar Catargi, el notează pe ziua de 6 Martie 1872: « A doua zi, 6 Martie, am vorbit cu Manolache Kostake despre învățământ. Aprobă atribuirea învățământului primar la preoți, căci acum stau goale (fără preoți) 1000 de biserici. Asta nu se poate. Preotul e elementul moralizator aflător pe loc. Asta trebuie utilizat mai departe »²⁾.

Cum Generalul Tell, ministrul cultelor și al instrucției publice, împărtășind aceleași idei, voia să desființeze școlile normale și să lase învățământul primar pe seama preoților, în această ședință Maiorescu își expuse din nou teoriile din *Convorbiri*³⁾, susținând că simțirea religioasă și inteligența pozitivă se separă radical una de alta și că tendința statelor moderne e de a separa biserica

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 138.

²⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 185.

³⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 141.

de școală. Exemplele nu și le luă numai din politica culturală a lui Bismarck pentru separarea teritoriului laic de teritoriul eclesiastic din stat, ci și dela state mai mici, dovedind că unde s'a introdus sistemul reprezentativ s'a introdus și cultura laică în școli. În Serbia, unul din primele acte ale Scupcinei legislative a fost luarea învățământului din mâna preoților și instituirea școlilor laice prin sate.

Succesul restabilirii școalelor normale și al menținerii învățământului la menirea lui laică se încadrează, așa dar, într'o concepție organică ¹⁾.

Activitatea parlamentară a tânărului deputat nu e de altfel prea întinsă, limitată la puține intervenții dominate mai ales de lupta împotriva agitației profesorilor fracționiști dela Iași și a adversarului lui de totdeauna N. Ionescu, iar în chestii mai mari, pe stricta observație a prescripțiilor constituționale. Acestei din urmă griji îi revine intervenția dela 23 Ianuarie 1873 pentru

---

¹⁾ Lupta împotriva amestecului religios în școală se găsește pretutindeni în scrierile lui din acea epocă. Iată câteva rânduri dintr'o dare de seamă asupra *Compendiului de pedagogie* al lui I. Popescu (*Conv. lit.*, 1867, I, p. 145): «Intr'o singură parte n'am putut recunoaște spiritul de moderație, prin care altfel se distinge autorul în privința religiei. Pasagiul: «E constatat însă că moralitatea se întărește și se asigurază în om cu deosebire sub binefăcătoarea influență a religiei creștine» ne pare greșit într'un compendiu de pedagogie. Mai întâi ar fi un punct încă în discuție, pentru că religia creștină să aibă o influență încă mai salutară decât d. e. Budhismul; dar apoi ne pare că, în orice caz, pedagogia trebuie să fie o artă cosmopolită, și să se adreseze tot așa de bine la Evrei și la Turci ca la Creștini».

Citând apoi alt pasagiu, încheia:

libertatea presei ¹⁾. Cu scopul de a înfrâna licența presei dezlănțuită și împotriva dinastiei, G. Costaforu propusese modificarea unor articole din codul și procedura penală, prin care i se acorda judecătorului de instrucție dreptul de a sechestra ziarele și de a elibera mandate de arestare preventivă împotriva ziariștilor. Poziția lui Maiorescu e strict constituțională. « Libertatea presei fiind înscrisă în Constituțiunea noastră, este prin urmare o lovire indirectă adusă Constituțiunii ». Arbitrarul ce s'ar institui prin acordare de drepturi discreționare judecătorului de instrucțiune la dispoziția guvernului prin lipsa inamovibilității, ar constitui un remediu mai rău decât răul libertății excesive a presei. Măsuri, cum ar fi trecerea delictelor de presă pe seama curților cu juri, (cerută de « petiția dela Iași ») cer modificarea

---

« Pedagogia este o știință omenească și ar face bine de a nu amesteca în sfera ei cea terestră, chestiuni, care, după starea actuală a științei, nu sunt lipsite de controversă ».

Intr'o dare de seamă (*Conv. lit.*, III, p. 136) asupra manualelor de geografie și istorie ale lui W. Pütz, editate de *Junimea* în traduceriile lui I. G. Meșota, fostul lui coleg de clasa întâi gimnasială la Brașov, și acum directorul școlii, el laudă pe Pütz pentru că lasă libertate elevilor de a-și forma singuri opinia asupra dualismului între păgânism și creștinism, între Stat și Biserică, între împărați și papi, atacând manualele franceze scrise sub influență religioasă. La examenul de licență în litere, încheia el, se cere neapărat tratatul lui Fénelon despre existența lui Dumnezeu. Vițiul acestui sistem e manifest ». Prin urmare « toată partea literară a învățământului e falsificată ». El se declară și aici pentru libertatea de cugetare cu tot ce urmează dintr'însa: separația Bisericii de Stat, toleranța religioasă, independența învățământului, libertatea presei.

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri*, I, p. 166.

Constituției, preferabilă anulării ei prin « legi deturnate ». După 12 zile de discuție, amendamentul lui Maiorescu fu primit și modificările cerute de Costaforu înlăturate.

În tot, dela primul discurs rostit ca deputat la 27 Iunie 1871 și până la primul discurs rostit la 18 Decembrie 1874 ca ministru al cultelor și instrucțiunii publice, adică timp de doi ani și jumătate de activitate parlamentară, treisprezece intervenții la tribuna Camerei, puțin în comparație cu activitatea tenorilor parlamentarismului epocii (Nicolae Ionescu, Giorgio Brătianu, N. Blaremburg etc.).

XXV

1. Intrarea în Ministerul Lascar Catargi, 7 Aprilie 1874. — 2. Acțiunea în favoarea școalelor din Brașov. — 3. Restaurarea bisericii episcopale de la Curtea de Argeș. — 4. Publicarea documentelor Hurmuzachi. — 5. Raport asupra lucrărilor Ministerului, 15 Noembrie 1875. — 6. T. Maiorescu și Teatrul Național. — 7. Proiectul de lege pentru instrucțiunea publică, Ianuarie 1876 în discuția Parlamentului. — 8. Votul de neîncredere a Senatului dela 28 Ian. 1876. — 9. Maiorescu apără ca deputat proiectul. Căderea guvernului Lascar Catargi.

1. Generalul Tell demisionând la 9 Ianuarie 1874, după scurtul interimat al lui V. Boerescu, T. Maiorescu intră în guvern la 7 Aprilie. Cunoaștem tratativele din 1870 pentru intrarea lui în Ministerul Manolache Kostake; cu prilejul primului său succes parlamentar dela 12 Martie 1872 găsim în *Insemnări*¹⁾; «mi-a spus prințul Ghica că e vorba de retragerea lui Tell, imediat după închiderea Camerei, iar Waldberg, care regulează zilnic afaceri financiare cu Lascar Catargiu, mi-a spus că ar fi vorba că o să fiu ministru». Când, după doi ani, Maiorescu ajunse, cu adevărat, nu mai găsim în

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 185.

Insemnări decât doar aceste rânduri ¹⁾: « La 10 Ianuarie generalul Tell dat demisia ca ministru de culte. Cică eu o să fiu succesorul lui; Boerescu (ministrul de externe) în contra mea. Principele, Principesa, Cantacuzino hotărît pentru mine, probabil și Mavrogheni, posibil Lahovari și L. Catargi.

Des tiraillements infinis. Trebuie să rămân în rezervă, dar prin aceasta sunt într'o situație foarte neplăcută. În aproximativ trei săptămâni lucrul se va hotărî». Atât. De altfel, pentru epoca de aproape doi ani a ministeriatului (7 Aprilie 1874—30 Ianuarie 1876) notele din *Insemnări* sunt rare și foarte puține de ordin politic, așa că nu-i putem reface activitatea decât după acte și după *Discursuri parlamentare*, care, de fapt, leagă firul 9 luni după intrarea în minister și aproape un an după ultimul discurs asupra reformei legii comunale (31 Ianuarie 1874). Prima lui manifestare la tribună, cu ocazia bugetului rectificativ al Instrucției pe 1875, fu o acțiune împotriva internatelor statului. Atitudine veche. Încă din ciorna programului ministerial din 1870, când credea că va intra în ministerul Manolache Kostake găsim: « Să desființez internatele statului, dar să le păstrez la școalele normale». Intenția deocamdată e nemărturisită și oblică; reducerea sumei bugetare după numărul real de elevi interni (Ministrul Tell luase măsuri să nu se mai primească de câțiva ani elevi noi la București, Iași, Craiova). Din suma prisosită se vor da ajutoare elevilor săraci. Strâmtorat de Nicolae Ionescu, declară fățiș:

¹⁾ T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 212.

«sunt contra internatelor la liceele statului și mă opun să se primească mai mulți decât sunt astăzi». E primul act parlamentar al noului ministru și va fi și ultimul și chiar unul postum, întru cât, după votul de blam al Senatului din 28 Ianuarie 1876, va rosti un discurs ca deputat, apărându-și proiectul de lege asupra învățământului public, pe care îl susținea acum noul ministru al Instrucțiunii publice P. P. Carp (5 Februarie 1876)¹⁾. Suprimarea internatelor (era vorba de vreo 40 de interni în Moldova și vreo 100 în Muntenia) e un punct de program invariabil, dintr'un motiv și cu o importanță ce ne scapă, oricâte explicații ar încerca să ne dea: la început spiritul de agitație întreținut de «fracționiștii» ieșeni prin internate, apoi lipsa de pedagogi etc. Chestiunea era, de altfel, de neînsemnată importanță; inflexibilitatea lui Maiorescu ne poate însă mira. Înainte de a ne ocupa de proiectul de lege a învățământului trebuie să notăm câteva inițiative din activitatea lui ministerială, acțiunea în favoarea școalelor române din Brașov, restaurarea bisericii dela Curtea de Argeș și publicarea documentelor Hurmuzachi.

2. Interesul lui Maiorescu pentru școlile din Brașov — unde își făcuse o parte din clasele primare cu Iosif Barac și clasa întâia a Gimnaziului — era firesc. Dintr'o scrisoare recent publicată din 20 Aprilie 1871²⁾ către soru-sa Emilia îi vedem intenția de a face o atmosferă

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 459.

²⁾ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 8.

favorabilă în jurul școlilor de acolo, cerându-i să scrie ea sau să-l pună pe Meșota să scrie pentru *Convorbiri literare* un articol informativ asupra acelor școli. Se propusese, în adevăr, un proiect de lege din inițiativă parlamentară, cerând sporirea subvenției guvernului român dela zece la cincisprezece mii de lei (peste cei 23.500 ce se dădeau în baza unei legi anterioare). Proiectul de lege, al cărui raportor fusese Maiorescu, nu putuse însă veni la ordinea zilei decât la 31 Ianuarie 1875, când fu susținut de dânsul în calitate acum de ministru și în Senat la 6 Martie 1875 ¹⁾. Subvenția trecuse de atunci în bugetul fiecărui an. Suprimată de ministerul de trei săptămâni al lui Al. Orăscu, la 22 Aprilie 1876, succesorul lui, Gh. Chițu, restabili însă sumele din amândouă legile.

În afară de aceasta, încă dela 10 Martie 1873, intervenise la Cameră și obținuse ridicarea subvenției de 15.000 lei la aceeași cifră, deoarece fusese redusă « de doi ani » la zece mii. Cine o redusese? Insuși P. Carp, ministrul interimar al Instrucției în guvernul Manolache Kostake! Sau cum se exprimă Maiorescu în scrisoarea citată către Emilia: « Carp ar fi făcut negliobia să-i suprima subvenția noastră de stat ». « În cazul acesta aș stărui să i-o redobândesc. Să se facă aluzie și la asta în articolul nostru ». A redobândit-o în adevăr ²⁾.

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 291.

²⁾ Solicitudinea pentru biserica Sfântului Nicolae a îmbrățișat în această epocă și alte forme mai personale. Într'o notă dela 19/31 August 1883 (*Insemnări*, II, p. 193) găsim o scrisoare a lui Maiorescu către Almășanu, președintele eforiei, prin care îi arăta că acceptă ca el împreună cu T. Rosetti să-i împrumute banii ce-i mai trebuiau pentru

N'a fost însă ultima intervenție în favoarea școlilor din Brașov. Un sfert de veac după aceea la 23 Noemvrie 1898, avea să-l interpeleze pe D. A. Sturdza și pe Ministrul de Culte și Instrucțiune publică « asupra refuzului d-lor de a plăti bisericei Sf. Nicolae și gimnaziului român din Brașov anuitatea de 38.500 lei prevăzută în două legi speciale ale Statului român »¹⁾. În urma refuzului lui D. A. Sturdza de « a mai da un ban », Biserica Sf. Nicolae și gimnaziul din Brașov însărcinaseră pe Maiorescu, Vasile Lascăr și Dissescu ca să dea în judecată ministerul pentru plata alocației legale. În acest discurs găsim o expunere istorică și juridică a chestiunii luată din originile ei; o rezumăm pentru a nu mai reveni. El cita mai întâiu o scrisoare din 1860 a lui Vasile Boerescu, directorul Eforiei Școalelor din București, prin care recunoștea « că adevărat Camera dela Iași a votat 500 de galbeni pentru « școala din Brașov ». Poate să se facă și aici tot așa cu ocazia discuției bugetare ». Cererea lui Ioan Maiorescu (12 Iulie 1860) se sprijinea pe două hrisoave date de doi Domni ai Moldovei bisericii Sf. Nicolae din Brașov: nu era deci vorba nici de danie nici de favoare, ci de un drept. Un hrisov provenia

---

cumpărarea moșiei Meleteu dela Zappa; suma de 165.000 de lei o aveau lichidă, iar restul de 15.000 de lei îl putea împrumuta pe creditul său personal. Afacerea s'a făcut, după cum se constată din nota dela 15/27 Septemvrie a aceluiași an. « Alaltăeri la Buzău transcris actul de vânzare a Meleteului pentru Biserica din Brașov, noaptea la ora 2 îndărăt la București. În același timp înscris eu ipototeca împrumutul meu și al lui Th. Rosetti 7 $\frac{1}{4}$ %, Bisericei din Brașov ».

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, V, p. 285.

dela Aron-Vodă al Moldovei din 1594 acordând un ajutor de 12.000 aspri pe an; altul din 1731 al lui Mihail Racoviță, — scutea de vămi vinurile din viile bisericeii din Moldova — prima dovadă a unei proprietăți imobiliare în Moldova. S'au mai găsit apoi și alte acte, din care se vede că biserica avea și în Valachia moșia *Bu-dișteni* și o vie la Scăeni pe valea Greciu. Pe baza acestor proprietăți se înscriesese în bugetul Moldovei alocația din 1860 și anul următor 1861 avea să se înscrie și în Valachia.

Așa se urmasse și în primul buget unificat al țării din 1862 cu sumele adunate din cele două bugete, adică 36.400 de lei. Odată cu crearea din 1867 a dualismului austro-ungar, se crezuse că subvenția școlalelor românești trebuie sporită și ministrul D. Gusti acordase în Aprilie 1868 prin lege specială Eforiei școalelor centrale române din Brașov, suma de 23,500 lei — cu titlul de subvențiune, deși era bazată pe o obligație. La 1871 sub ministeriatul lui Chr. Tell, din guvernul Lascar Catargi, pe lângă suma dinainte se mai adăuga «idem gimnaziului și bisericeii Sf. Nicolae din Brașov 13.481», în urma propunerii din inițiativă parlamentară a lui T. Maiorescu, M. Kogălniceanu, generalul G. Manu etc. Legea ungară din 1883 interzisesse însă formal instituțiilor de cultură din Ungaria de a primi subvenții dela state străine. Alocația se plătise cu toate astea fără nicio dificultate. Intr'un articol iscălit un bătrân liberal, *Voința națională* din 8 Octomvrie 1894 susținea totuși că subvenția fusese dată de liberali și refuzată de conservatori! «Ministrul sub conservatori, ministrul care a șters din

buget subvenția a fost d-l T. Maiorescu, actualul rector al Universității din București».

Iată cum se falsifică istoria chiar sub ochii celor ce au făcut-o. « Eu, exclama Maiorescu, care am scris cea propunere din inițiativă parlamentară pentru adaosul de 15.000 lei, eu care am susținut această lege specială în Senat și am documentat-o și am pus toată chestia pe adevăratul ei tărâm legal, eu, fiul lui Ioan Maiorescu, eu să fi șters subvenția școalelor române din Brașov și să o reînființeze alții! Dar cu ce fel de neadevăruri, cu ce fel de falsuri hrăniți d-voastră mintea cititorilor d-stră la 1894?».

Refuzul lui D. A. Sturdza de a mai da subvenția, pe care o acordaseră toți miniștrii împotriva legii ungare din 1883; nu avea decât un motiv: în urma exceselor naționaliste, la care se lăsase târît în cuvântarea dela Orfeu din 1894, pentru a putea veni la putere, i se impusese de Austro-Ungaria cumplitele scuze dela Iași. El nu mai avea acum autoritatea necesară în susținerea drepturilor statului român față de Monarhia vecină.

Pentru a expune până la capăt această chestiune și a nu mai reveni, anticipăm cronologic. Într-o întâlnire la P. Carp cu ministrul austro-ungar Aerenthal, la 16 Noemvrie, Maiorescu îi explică originea juridică a chestiunii și-i propuse ca, spre a evita greutatea viitoare, statul român să acorde un capital al cărui venit să fie egal cu anuitatea servită până acum. Aerenthal îi aprobă modul de vedere. A trebuit să aștepte însă căderea lui D. A. Sturdza pentru facerea transacției,

dându-i-se odată pentru totdeauna bisericii Sf. Nicolae și școalei române din Brașov un capital de 962,500 în în rentă de 4% cu un venit anual de lei 38.500, și adăugând și suma de 115.500 lei anuitatea neplătită pe trei ani de D. Sturdza. Legea se votă de Cameră la 29 Ianuarie 1900 prin silințele lui Take Ionescu.

Astfel s'a sfârșit chestiunea subvenției bisericii și școalelor brașovene.

3. Restaurația bisericii episcopale dela Curtea de Argeș intrase de mult în prevederile guvernamentale, de pe vremea scurtului ministeriat al lui Al. Odobescu din 1863 ¹⁾. Contractul încheiat la 1872 cu arhitectul Montareanu «șezător aici în țară», cum se exprimă Maiorescu, nu avusese ca rezultat în patru ani și jumătate decât cheltuiala unei sume de 400.000 lei, pe urma căreia nu se vedea decât o schelă ce costase 163.000 de lei, fără nicio reparație și fără prezentarea unui plan de lucru. Maiorescu îi rezilie contractul intentând arhitectului și un proces de despăgubiri; numi apoi o comisie al cărei raport fu redactat de Odobescu, prin care se stabiliră bazele restaurării și, în deosebire de vedere de ceilalți membri ai comisiei, concludea că Ministerul să

---

¹⁾ Articolul lui Odobescu din *Epoca*, 13 Sept. 1887, în care își revendică partea de merit a lui și a lui T. Maiorescu în restaurarea bisericii. La fel, cuvântarea solemnă *Biserica de la Curtea de Argeș și legenda Meșterului Manole*, cuvântare destinată să fie citită în ședința de închidere a sesiunii Academiei din 1879, în prezența Regelui, neținută însă din pricina lipsei Regelui. Publicată în vol. III, *Opere comp.*, ed. «Minerva», p. 263.

se adreseze lui Viollet le Duc, restauratorul bisericii Notre Dame de Paris. «Raportul, arată Odobescu, a servit pururea ca îndreptar al întregii operații întru ceea ce privește prenoirile și completările exterioare». Pornită în 1875 de Lecomte du Nouy, unul din elevii lui Viollet le Duc, lucrarea a durat 11 ani, târnosirea bisericii având loc la 12 Octomvrie 1886. Reconstructă pe baza raportului său, Odobescu aproba în totul lucrarea lui Lecomte du Nouy. «Neagra stafie, spunea el în cuvântarea nerostită din 1879, s'a luminat azi prin știința rațională a echilibrului construcțiunii și s'a nă-lucit prin cercetări erudite în artele arhaice. Meșterul modern a așternut un strat neted și solid și elegant, care ne strămută acum de-a-dreptul într'o mândră regiune artistică a trecutului nostru».

În articolul din *Epoca* (13 Septemvrie 1887) lăuda la fel pe «osebit de meritosul arhitect d-l Lecomte du Nouy, care cu inteligență pasiune s'a devotat operei». Maiorescu era și el de părerea lui Odobescu asupra «modului artistic, cu care arhitectul și-a executat întreprinderea de restaurare...»¹⁾. Nu mult după aceia acest «mod» începu să fie privit în lumina unor noi concepții, care nu mai admit distrugerea monumentelor vechi pentru a fi ridicate din nou, evident după aceleași planuri. În fața furtunii stârnite, Maiorescu fu silit de câteva ori să intervină dela tribuna Camerei în apărarea arhitectului. Oponându-se unei interpelări a lui N. Ionescu sub ministeriatul lui Vasile Conta (ședința din 12 Ianuarie 1881),

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 258.

el îl felicita pe Lecomte du Nouy de a fi dus la bun sfârșit întreprinderea, « prin talent, prin energie, prin conștiință și prin o iubire de artă mai pre sus de laudă ». Solidaritatea lui cu arhitectul francez mergea până la aprobarea policromiei exterioare. « D. Lecomte du Nouy, a cărui competență după antecedentele sale este mai pre sus de contestare, ne afirmă că așa a fost policromia, și așa a trebuit să fie restaurată, precum s'a făcut »¹⁾. De altfel, comisia de recepție opinase în unanimitate « că lucrarea nu lăsa nimic de dorit ». Creditul cerut de Conta se votă cu aproximativ aceeași unanimitate.

Arhitectul avea să fie totuși atacat și mai târziu cu ocazia restaurării bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași. Ministru de culte în cabinetul T. Rosetti, Maiorescu trebui să-l apere în ședința dela 14 Februarie 1889²⁾, recapitulând și istoricul restaurației bisericii dela Curtea de Argeș, reafirmând că ea « face admirațiunea celor mai competenți cunoscători străini și indigeni ». Condușă mai ales de N. Ionescu și de C. Esarcu, campania împotriva arhitectului francez se întee și mai mult, așa că Maiorescu fu din nou silit să-l apere în ședința dela 29 Ianuarie 1891³⁾. Era vorba de biserica Sfântul Nicolae Domnesc, în controversa căreia se apelase și la părerea arhitectului Révoil. Și aci prețuia în Lecomte du Nouy « un om care merită recunoștința noastră pentru zelul extraordinar, pentru capacitatea artistică

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II, p. 458.

²⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, IV, p. 239.

³⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, IV, p. 435.

excepțională ce a dovedit-o în lucrările săvârșite de d-sa în țara noastră».

La lumina concepțiilor moderne, metoda lui Viollet le Duc, aplicată la noi de elevul său Lecomte du Nouy, este azi rău privită și în Franța. Monumentele vechi nu se distrug și nu se reconstruiesc, ci se păstrează așa cum sunt, împiedecându-se doar acțiunea de măcinare a timpului; câteva pietre antice trezesc o emoție istorică și estetică mai puternică decât toate poleielile moderne făcute în «stilul» celor de odinioară. Nimeni n'a reconstruit Partenonul sau micul templu al Nikei Apteros.

4. Printre măsurile meritoase trebuie privită inserarea în bugetul pe 1876 a alocației necesare pentru publicarea documentelor Hurmuzachi. Documentele privitoare la istoria Românilor fuseseră copiate din arhiva imperială prin stăruința lui Eudoxiu Hurmuzachi, iar, după moartea acestuia, se aflau în păstrarea fratelui său Gheorghe la Cernăuți. În chiar ziua numirii sale ca ministru, Maiorescu se duse la Cernăuți (7 Aprilie 1874) spre a se înțelege cu Hurmuzachi; lăzile cu documente fură trimise imediat la București lui D. A. Sturdza, numit împreună cu M. Kogălniceanu, Al. Odobescu și T. Rosetti, membri în comisia de publicare. Secretar al comisiei fu numit I. Slavici. Dela 1880 publicarea a trecut pe seama Academiei Române și ne-a dat atât de cunoscuta și de prețioasa colecție Hurmuzachi, temelia istoriografiei românești ¹⁾.

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 288.

5. Graficul activității lui ministeriale e consemnat de altfel, într'un *Raport către Măria sa Domnitorul asupra lucrărilor Ministerului cultelor și al instrucțiunii publice, 15 Noemvrie 1875*.

Iată rezumatul acestei activități dela 7 Aprilie 1874 până la 15 Noemvrie 1875:

1. Reorganizarea învățământului rural.

Obligativitatea instrucției primare era iluzorie; școlile sătești erau create la întâmplare sau după stăruinți locale. Prin revizori școlari s'a procedat la o nouă distribuție și s'a întocmit la Minister un tablou general al reorganizării școlilor, pus în aplicare la 1 Septemvrie 1875. Reorganizarea cerea însă 5 până la 7 ani.

Inființarea cu grămada a școlilor e o calamitate, prin lipsă de localuri și de personal pregătit; se vor înființa școli numai pe măsura absolvenților școlilor normale; școlile normale trebuie sporite; deocamdată statul a luat pe seama sa pe cea din Bârlad.

În cursul anului școlar, a înființat 177 de școale rurale noi — exact numărul absolvenților (în 1875, așa dar, școlile au sporit dela 1960 la 2138). Pentru clădiri s'a întocmit un plan tip după modelul școalelor suedeze. Grija pentru cărțile școlare s'a tradus prin numirea unei comisiuni, așa că la începutul anului 1875 s'a putut introduce ca obligatorii:

1. *Abecedarul* lui Barbu Constantinescu; 2. *Metoda nouă de cetire* a lui I. Creangă; 3. *Gramatica română* a lui Manliu, partea etimologică și sintactică; 4. *Cartea de cetire* în 3 volume (Manliu, Mihăescu, Barbu Constantinescu, Lambrior, Panu, Matilda Cugler-Burlă).

Invățământul secundar :

Până la noua lege, care să împiedece prin studiile clasice afluența spre funcționarism, Ministerul a introdus limba română ca materie de studiu în liceu. S'a numit o comisiune pentru examinarea cărților didactice.

Invățământul superior :

Reforma nu se poate face decât pe baza unei noi legi supusă desbaterii Corpurilor legiuitoare, în care partea esențială e înființarea unei școli politehnice.

Burse și ajutoare pentru studii în străinătate :

Se menționează bursele lui A. Lambrior, G. Panu și G. Dem. Teodorescu, câte doi ani la Paris, și apoi un an sau doi la Universitatea din Praga, Lipsca sau Berlin pentru studii slavistice; Spiru Haret pentru a obține licența în matematici la Paris.

Publicații sub auspiciile Ministerului :

1. Colecția de documente relative la Istoria română. Numirea unei comisii compusă din M. Kogălniceanu, D. Sturdza, Al. Odobescu și T. Rosetti (B. P. Hasdeu refuzase) — având ca secretar pe I. Slavici. Publicarea colecției Eudoxiu Hurmuzachi a și început.

2. Monografia asupra tezaurului dela Pietroasa. Al. Odobescu a fost însărcinat cu această publicație monumentală în limba română și franceză.

Lucrări în interesul artei naționale :

1. Pregătiri pentru înființarea unei secții deosebite de costume naționale în muzeul național.

2. Însărcinarea de a scoate copii după tablouri ctitoricești din biserici în vederea unei secții în muzeu.

3. Inceputul unei colecții sistematice de « gemme » și « camee » în reproduceri în ipsos după cele din cabinetul Stosch din muzeul din Berlin.

4. Intemeierea unei secții industriale pe lângă muzeul din Capitală.

5. Insărcinarea învățătorilor cu adunarea poeziilor și cântecelor populare.

Restaurarea Bisericii episcopale din Curtea de Argeș. Pornită de trei ani, restaurarea nici nu începuse. Maiorescu înlătură pe Montaureanu și, după indicațiile lui Viollet le Duc, Lecomte du Nouy începu lucrările în Mai 1875.

6. Un schimb de scrisori cu Vasile Alecsandri ne pune în măsură de a preciza preocupările lui Maiorescu față de teatru. Abia ajuns Ministru, Alecsandri îi ceruse oarecare dispoziții în « favorul » lui Millo ¹⁾.

După ce i-l acordă, într'o scrisoare din 22/6 1874 ²⁾, Maiorescu îi ceru lui Alecsandri sfaturi pentru a da « o temeinică îndreptare teatrului român, deocamdată în Capitală ». « In ce legătură să stea Conservatorul de muzică și declamație cu teatrul? Ce întindere de atribuții să aibă Comitetul teatral? Din cine să fie compus? Câți și ce fel de elevi ai Conservatorului trebuiesc trimiși în străinătate, cu toată strâmtorarea finanțelor noastre? ». Il ruga apoi să primească « sarcina unui organizator al mișcării

¹⁾ V. Alecsandri, *Scrisori*, I, ed. Socec, II. Chendi-Eugenia Carcalechi, p. 3.

²⁾ Publicată de I. Massof, *Matei Millo*, ed. Națională-Ciornei, 1940, p. 258.

noastre artistice, sub orice titlu și cu orice competență veți voi ». « Știți că din parte-mi v'aș fi cel mai zelos urmaș la propunerile dv. și că, în toate schimbările politice, singur numele dv. ar fi de ajuns pentru a păstra intactă organizarea ce ați face ». « Puneți-vă din nou în capul mișcării, noi suntem gata a vă urma ».

Ceea ce Alecsandri n'a făcut, firește ¹⁾.

Dar care erau adevăratele sentimente ale lui Maiorescu față de teatrul nostru?

« Toți cunoaștem importanța teatrului pentru un popor, scria el în *Direcția nouă* (1872); toți știm asemenea, că ne lipsește acest element de cultură. Vom traduce dar dramele eminente din alte literaturi, vom încuraja începuturile noastre cele bune, *dacă le avem*, vom descuraja pe cele rele și ne vom interesa, la timp oportun, de a forma actori adevărați . . . zeci și zeci de ani vor trece înainte de a se putea compune o singură trupă de actori, care să merite acest nume ». Rândurile acestea fuseseră scrise la 1872. N'a fost, din fericire, nevoie să așteptăm zeci și zeci de ani; abia peste cinci ani, Teatrul Național deveni o instituție de Stat, care n'a dezonorat cultura română.

În ciorna programului său ministerial din 1870 suprimarea conservatoarelor era un punct stabilit; iar în discursul ținut ca ministru la 18 Februarie 1875 declara: « După aprecierea mea, astăzi nu ar fi justificată nicio înscriere în buget pentru încurajarea artei dramatice, care nu există, nici pentru orice dezvoltare artistică, care mi se pare că lipsește ».

¹⁾ Răspunsul lui Alecsandri în *Scrisori*, I, p. 4.

Atitudinea pleca din aceeași concepție junimistă a «realităților sociale».

7. Adevărata piatră de încercare a întregii concepții asupra învățământului a lui Maiorescu se condensează în proiectul de lege pentru instrucțiunea publică prezentat și apărât în ședințele camerei dela 21 și 22 Ianuarie 1876¹⁾. Elementele lui esențiale își trag în parte ființa din ciorna de program din 1870. Puțin de observat în privința învățământului primar, decât doar reînființarea școlilor normale de învățători, victime ale diverselor remanieri ministeriale. La învățământul secundar, înlocuirea gimnaziilor vechi cu o învățătură clasică prin gimnaziile reale cu predarea «cunoștințelor complete trebuincioase» — ca o stavilă împotriva funcționarismului și îndreptarea tinerimii spre îndeletniciri practice. Desființarea, firește, a internatelor. Obligația titlurilor academice pentru toți profesorii. La Universitate vechea lui idee a desființării Facultății de litere și filosofie dela Iași, sub cuvânt că «țara nu are destui profesori cu înaltă cultură cerută pentru a ocupa catedrele a două facultăți de filosofie și litere organizate într'un mod suficient»; în schimb, extinderea facultății de științe dela Iași, spre a se putea transforma în școală politehnică și crearea unei Facultăți de teologie tot la Iași.

Tendința generală a proiectului era întoarcerea spre realități, spre învățământul practic, între altele și pentru crearea unui *tiers état* (comercianți, fabricanți, manufacturieri, industriași, etc.) pentru «a nu face prin

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 394.

instrucțiune un stat incapabil de a putea exista ca proprie activitate economică».

8. După aprigi discuții, Camera votă luarea în considerație a proiectului de lege, cu toate interpelările lui Aristide Pascal, G. Brătianu, Meitani, susținuți de V. Boerescu. La senat primi însă votul de neîncredere, în ședința dela 28 Ianuarie 1876, înainte de a se ajunge la luarea lui în considerare, în urma interpelării lui I. Deșliu, pe chestia suprimării unor catedre, după vechiul lui procedeu al suprimării adversarilor prin suprimări bugetare. Incercase ca simplu deputat; ca ministru, în bugetul rectificativ pe 1876 propusese suprimarea uneia din cele două catedre de drept roman dela Universitatea din București și a catedrei de economie politică și de filosofia dreptului dela Universitatea din Iași. Cea dintâi suprimare privia pe Danieleanu (cunoscut apoi ca romanist sub adevăratul lui nume Danielopol); iar cea de a doua pe Al. Gheorghiu, adept al școlii lui Bărnauț, (« fost elev al liceului din Iași, fără bacalaureat, fost student al Universității locale, fără licență, și întors doctor în drept din Italia»). Că măsurile lui Maiorescu porneau dintr'un interes pentru bunul mers al învățământului e neîndoios; dar nu e mai puțin adevărat că legile aveau un caracter special și suprimau și adversari personali. Cu toată opoziția lui V. Boerescu, Camera ratifică suprimările cerute de Maiorescu în ședința dela 13 Decembrie 1875; în urma intervenției lui C. Bosianu, Senatul îi dădu însă un vot de blam (31 bile negre contra 21 albe). Maiorescu se retrase astfel în ziua de 28 Ianuarie

înainte de a-și fi trecut proiectul de reformă a învățământului.

9. Ministerul Lascar Catargi demisionă și el, dar se refăcu pe ziua de 30 Ianuarie într'o nouă compoziție, având pe P. Carp (întors din misiunile lui în străinătate) la Ministerul de Culte. Carp își însuși proiectul, iar Maiorescu îl susținu la votarea pe articole, cerând încă odată desființarea internatelor în ședința dela 5 Februarie¹⁾, ceea ce obținu, și înființarea Facultății de teologie, ceea ce se primi, dar nu se și realiză, deoarece cabinetul Catargi căzu înainte de votarea reformei instrucției. Facultatea de teologie avea să se înființeze de abia la 3 Iulie 1890 sub ministeriatul interimar al lui T. Roșetti. Luă din nou cuvântul pentru desființarea catedrei de economie politică și în contra profesorilor agitatori.

Zilele ministerului Catargi erau însă numărate. Proiectele financiare ale lui I. Strat fură admise după desbateri aprinse de Cameră, dar la Senat ministrul de finanțe fu pus în minoritate (29 de voturi contra 25); Catargi disolvă atunci numai Senatul și, în fața insuccesului în alegerile din Martie, demisionă la 3 Aprilie 1876. Faptul solidarizării guvernului cu Strat, prin disolvarea Senatului, pe când lui îi primise doar demisia, oricâtă amărăciune i-ar fi produs, nu-l făcu să se arunce în opoziție, cum obișnuiau mai toți foștii miniștri, chiar când se numeau M. Kogălniceanu, V. Boerescu sau Manolache Kostake. Continuă să-l susțină pe Catargi și în timpul celor două

---

¹⁾ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 458.

luni dela ieșirea din minister, trebuind a-și susține, ce-i drept, propriul lui proiect de lege a învățământului însușit de P. Carp. Avu, în deosebi, prilejul să apere guvernul în ședința dela 9 Februarie 1876 împotriva moțiunii de blam a lui Gr. Ventura, G. Brătianu și Aristide Pascal etc.¹⁾ și să aibă câștig de cauză. «Luni 9 Februarie 76, scrie el în *Insemnări*,²⁾ am ținut marea cuvântare spre apărarea ministerului Catargi și moțiunea de blam a lui Ventura, Meitani, D. Moruzi (dela Dorohoi), Pascal ș. a. m. fu respinsă cu 66 de voturi în contra a 24. Mare emoție de bucurie, probabil fiindcă întâia oară (se producea) faptul moral că un ministru demisionat sprijină mai departe pe foștii săi colegi. Pe când Boerescu și G. Cantacuzino, dimpotrivă, uneltesc contra». Dar când, două zile după aceia, susținu amendamentul pentru desființarea catedrei de economie, amendament de caracter personal împotriva lui Al. Gheorghiu, încadrat, firește, în lupta lui împotriva «fracționismului» ieșean, amendamentul fu respins. «Mercurea următoare, constată el în *Insemnări*³⁾, cuvântarea lăncedă în contra Bărnuțianilor din Iași.

«Am rămas în minoritate cu 7 voturi, amendamentul lui Boerescu fu primit. Invățătură: după un mare succes câteva timp să stai cu totul în rezervă. Oamenii se răz-bună bucuos pentru admirația ce le-ai smuls-o».

Nu cuvântarea fusese lăncedă, ci cauza putea părea pornită din reacțiuni personale.

1) T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 480.

2) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 241.

3) Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 241.

XXVI

1. O broșură politică a lui Maiorescu: *Asupra broșurii: Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern* (1875). — 2. *Logica* (1876).

1. «*Asupra broșurii: Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern*» e un răspuns făcut unui articol al lui D. A. Sturdza, sub pseudonimul Erdmann de Hahn, apărut în ziarul *Politik* din Praga și scos apoi în broșură, prin care Domnitorul era atacat pentru că înșelase speranțele ce se puseseră într'însul de a împlânta la noi «cultura germană, sinceritatea germană și simțul german pentru datorie, știința germană și arta germană». Cauza era: 1. reaua administrare a finanțelor dela 1871 încoace; 2. menținerea ministerului Lascar Catargi dela 1871 până acum, așa că «Principele Carol a căzut în mâinele unei camarile, care exploatează statul fără rușine».

În privința scăderii influenței germane, Maiorescu răspunde categoric: «Onestitatea, sinceritatea și știința nu sunt privilegiul exclusiv al Germanilor. Cât pentru cultura și arta special germană, întru-cât este germană, în deosebire de alte națiuni, pe aceste nu

a putut trece niciunui Român cu mintea sănătoasă prin cap de a le introduce în România. Niciun popor, dacă voiește a mai trăi ca popor independent, nu poate abdica la cultura și la arta sa proprie națională».

Ia apoi apărarea ministerului Lascar Catargi. Starea țării stă în răspunderea oamenilor politici ce s'au succedat la cârmă: «Toți bărbații de stat ai României, atât cei însemnați, cât și unii foarte puțin însemnați, au avut ocazia liber deschisă de a guverna țara lor. Cum au guvernat-o, acesta privește responsabilitatea lor ministerială și anume responsabilitatea, nu ca o frază constituțională, ci responsabilitatea proprie și întregă în toată puterea cuvântului. Căci Principele era încă străin, ei însă erau fiii țării și trebuiau să cunoască părerile ei». Laudă cu deosebire opera financiară a lui Mavrogheni, prin care iscălitura statului a fost totdeauna onorată, iar sporirea datoriei publice se datorește unor investiții productive, intensificării căilor ferate. Dovadă a prosperității statului este plasarea favorabilă a rentei române la Paris, scăderea dobânzii.

Și cum broșura lui Sturdza prezintă «avertismentele ce le dă un bărbat leal», Maiorescu încheia:

«Dacă d. Erdmann de Hahn este, în adevăr, un bărbat leal, atunci va lua d-sa în considerare aceste observări moderate la avertismentele d-sale mai puțin moderate.

Dar, dacă subt numele d-lui E. de Hahn s'ar ascunde alte persoane, dacă s'ar ascunde poate Români, s'ar ascunde poate chiar vreunul sau altul din foștii miniștri dela 1870 și 71, care sunt singurii bărbați lăudați în

articolul d-lui de Hahn, atunci am da unor bărbați, care aruncă insinuări în contra Prințului și guvernului Țării lor prin foi străine, un alt epitet decât epitetul de leal. Atunci însă și discuția ar trebui să înceteze. Căci orice discuție presupune buna credință și un scop comun, spre care țintește, și care nu poate fi altul decât sincera aflare a adevărului».

2. Din lipsă de imaginație creatoare și de forță speculativă, preferințele filosofice ale lui Maiorescu n'au mers spre metafizică, nici chiar spre psihologie sau sociologie, discipline încă în formație, ci spre logică, singura care i-se părea destul de științificată pentru a merita o ocupație aproape exclusivă; ea răspundea și formalismului structurii lui intelectuale. Am văzut că primul contact cu logica lui Herbart și cu prelegerile lui Suttner dela Theresianum trezise într'însul un fel de frenezie, o iluminăție, care îi arată vocația precisă. « Altfel, — notează el în Decembrie 1857 ¹⁾ — prelucrez acum în românește *Logica* lui Herbart și lucrez la o sistematizare a prelegerilor despre *Logică* ale lui Suttner. Filosofia (înțelege: logica) e o știință *divină*. Orice alt studiu pe de lături l-am părăsit acum». Pentru ca o știință atât de abstractă, de rigidă și de formală să trezească o astfel de pasiune la un tânăr de 17 ani încât să-l facă să părăsească toate celelalte veleități literare, drame și poezii, înseamnă că răspundea structurii sale intelectuale. Vocația lui de logician sau de profesor de logică, la catedră, în critica sau în viața

---

¹⁾ *Insemnări zilnice*, I, p. 82.

publică, era fixată pentru totdeauna; dela această dată nu se mai cunosc alte încercări literare ale lui Maiorescu. « Pentru direcțiunea mea științifică — aruncă el o privire generală asupra anului 1857 ¹⁾ — a fost de cea mai mare însemnătate cunoștința cu privire generală asupra filosofiei și cu logica, această știință așa de extrem de interesantă. Ea m-a adus să năzuesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre o formulare fără greșeli, scurtă, *adevărată*, spre o ferire de acele cuvinte umflate și goale, pe care tinerii sunt așa de aplecați să le întrebuințeze; ea mi-a insuflat întâi într'adevăr iubirea pentru o direcție de gândire, de care *niciodată* nu mă voiu despărți ». E greu de presupus ca cineva să-și poată vedea destinul cu mai multă precizie, destin care nu vine din întâmplări exterioare, ci e proiecția posibilităților noastre sufletești. Pentru anul următor el își propunea să ducă la bun capăt sistematizarea prelegerilor de logică audiate: « Aș dori să las această lucrare la câțiva din așa numiții mei « școlari » la plecarea mea . . . ca amintire ».

Prin Septembrie 1858 ²⁾ lucra încă la Brașov la *Logica lui Loebner* (pentru că voia să o lase amintire prietenului său Loebner) « care va fi în curând gata ». Și, în adevăr, pe cele două foi răzlețe ale *Insemnărilor*, I, scrise de mâna la Maiorescu prin 1860, 1861 găsim la rubrica *Lucrărilor*

---

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 84.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 107.

literare pe anul 1858: «4. *Grundzüge der Logik für Gymnasien*. Prelucrată la Braşov» ¹⁾).

Problema publicării logicei lui I-a preocupat mult și apoi; după 14 ani în «*proecte pentru 1873*», găsim «5. Să public logica mea» ²⁾); abia la 1876 se confirmă: «Eu ocupat cu ultima coală pentru tipar a părții I a Logicei. — Logica partea I în cea din urmă zi în Berlin, Duminică 18/30 Iulie 1876». (La Berlin fusese pentru scurt timp agentul nostru diplomatic ³⁾).

Astfel — după o gestație și prelucrare de 18 ani — văzu, în sfârșit, lumina zilei manualul de *Logică* de 110 pagini, obiectul de admirație dar și de spaimă al atâtor generații de școlari (întrucât timp de treizeci de ani a circulat aproape singurul în învățământul nostru), manual precis, abstract, arid, cu o rară economie verbală, cu note abundente pline de formule latinești și grecești ce intimidau și măguleau totuși forțele încrezătoare sau încredute ale școlarului român.

În istoria activității lui Maiorescu, manualul acesta didactic s'a înscris și prin atacurile și apărările ce i s'au adus: atacurile erau semnate de dr. Zotu în *Columna lui Traian* ⁴⁾ iar apărările de M. Eminescu în *Curierul de Iași* ⁵⁾ și apoi în *Convorbiri literare* ⁶⁾.

¹⁾ *Insemnări*, I, p. 348.

²⁾ *Insemnări*, I, p. 205.

³⁾ *Insemnări*, I, p. 256.

⁴⁾ *Columna lui Traian*, nr. 6—7, Iunie-Iulie 1877, p. 293. Reprodus apoi în *Presa și Telegraful*.

⁵⁾ *Observații critice în Curierul de Iași*, 12 August 1877; articol reprodus în I. Crețu, M. Eminescu, *Opere*, I, p. 492.

⁶⁾ *Încă odată recenziunea logicei Maiorescu* sub semnătura y în *Conv. lit.*, 1 Sept. 1877, reprodus în I. Crețu, M. Eminescu, *Opere*, I, p. 504.

Și cu *Logica* se repetă ceea ce se întâmplase cu cercetarea lui asupra *Poeziei române* din 1867: după cum Aron Densușianu susținuse că Maiorescu se folosise de *Estetica* lui Vischer, întrebuițându-l uneori chiar în exemple și aproape și în text, tot așa și d-rul Zotu susținea că se folosise în câteva aliniate din introducere chiar de textul logicei lui J. St. Mill. Iată unul din cele câteva citate:

«Fiindcă cea mai mare parte a cunoștințelor noastre nu sunt câștigate prin intuițiune, scrie Maiorescu în *Logica* sa la p. 5, ci se întemeiază pe argumentări din experiențele noastre sau din ale altora, mai toată știința și toată practica omenească sunt supuse autorității Logicei». Acum textul lui Mill: «Cea mai mare parte din cunoștințele noastre, fie a adevărilor generale, fie a faptelor particulare, consistând în chip notoriu în inferențe, e evident că aproape totalitatea, nu numai a științei ci și a conducerii omenești, e supusă autorității logicei». Alăturare, din care se vede că Maiorescu a cunoscut textul lui Mill, fără ca să se vadă importanța asemănării unor caracterizări atât de generale. Concluzia d-rului Zotu nu merge atât la plagiat, cât la faptul că, folosindu-se în introducere de Mill, în restul lucrării a urmat pe alți autori de școala lui Herbart. «Această infidelitate către Mill n'a putut rămâne nepedepsită. Teoriile susținute de Mill și adoptate de d. Maiorescu în *Introducere* fiind conținuturi celorlalte teorii împrumutate de d. Maiorescu

dela alții, *Logica* d-sale a dobândit un caracter *ne-logic*»¹⁾.

În lucrarea sa *Inceputurile filosofice ale lui T. Maiorescu*²⁾ d. Mircea Florian arată că doctrinele logice ale lui Herbart și Mill au mari asemănări între dânsese, așa că Maiorescu nu s'a pus în contradicție, urmărindu-i pe unul și pe cellalt.

Din cele ce cunoaștem din *Insemnări*, din influența profesorului său, herbartianul Suttner, din rezumatul de logică herbartiană, pe care-l prelucra încă din 1857, caracterul *Logicei* sale nu putea fi decât herbartian. În

¹⁾ Afirmația aceasta a fost combătută cu succes de M. Eminescu în primul său articol de *Observații critice*, arătând că Maiorescu nu urmărește pe Mill până la sfârșit; adică, nu admite că *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu* (sensualismul lui Epicur admis și de Mill) decât cu adaosul lui Leibnitz: *nisi intellectus ipse*, așa cum l'a admis și Kant, scoțând din el «critica rațiunii pure». «Consecvența d-lui Maiorescu, scrie Eminescu, constă tocmai într'aceia că nu admite sensualismul ca sistem și dacă admite argumentația lui Mill pentru *Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu* nu-l admite însă pentru *intellectus ipse*. Și dacă nu-l admite, e o dovadă că, deși Mill «cearcă cu mult spirit a demonstra — că acele principii așa numite legi ale cugetării sunt niște adevăruri bazate tot pe experiență», autorul va fi avut rațiunile sale de a vedea nesuficiente argumentările lui Mill în privința izvorului al doilea al cunoștinței noastre».

Prin urmare Maiorescu poate fi în contradicție cu Mill dar nu și cu el însuși din introducere.

«Căci nu stă nicăeri în manual că cele trei principii de sine evidente (*identitatis, contradictionis, exclusi tertii*) sunt generalizări ale experienței. Din contră aceste principii sunt condiții, sub care experiența este abia cu putință și se presupune pe tăcute existența lor, ca să putem judeca ceva». Cauza e judecată.

²⁾ *Cov. lit.*, număr jubilar 1867—1937, LXX, Ianuarie-Mai 1937, p. 149.

lucrarea sa citată, d. Mircea Florian ne dă o serie întreagă de definiții și distincțiuni herbartiene, luate fie direct, fie din tratatul herbartianului Moritz Wilhelm Drobisch, *Neue Darstellung der Logik nach ihren einfachsten Verhältnissen*. Mai caracteristice și evidente sunt exemplele reproduse pe de-a'ntregul din Drobisch (de ex.: teoria chimistului Stahl asupra combustiei; definiția virtuții a lui Platon din *Menon*; definiția mamiferelor, o definiție a punctului a lui Euclid și alte definiții luate mai ales din geometrie).

În *Curierul de Iași* și apoi în *Convorbiri literare*, Eminescu arată că Mill era citat la bibliografia generală dela sfârșitul *Logicei* și de șase ori cu indicații speciale. « Trebuie apoi să însemnăm în mod hotărâtor, apasă el, că citațele d-lui Maiorescu nici nu sunt scrise ca să arate, care autori anume au servit la compilarea cărții sale (căci orice carte de școală secundară e cu atât mai bună, cu cât este un compilat mai bine aranjat al formulărilor celor mai exacte și mai limpezi de știința respectivă); ci că ele sunt scrise, cu restrângere la acele pasaje, din a căror studiere să se tragă în adevăr un folos pentru lămurirea întrebărilor, atinse în text».

Și mai departe: « A plagia va să zică a lua ideile sau formularea lor ca autor, fără a-l cita nicăieri. Dela Mill în cele trei citate autorul logicei n'a luat ideile noi, căci acestea se găsesc în orice logică elementară; ci numai formularea limpede. Ajungea deci să citeze o singură dată cartea ca op întrebuințat, pentru a-i lua oricui dreptul de a presupune plagiare». După concepția obișnuită, teoria ar putea părea puțin cam specioasă;

este însă procedeul întrebuițat de Maiorescu și cu Hegel și cu Vischer, iar mai târziu față de Schopenhauer, de a topi unele idei împrumutate într'un text unitar, armonic și personal: e concepția, pe care o putem numi a artei clasice; libertatea aceasta — prezentă mai la toți scriitorii clasici — o găsim uneori (cum e în cazul de față) împinsă până la agregarea unor molecule întregi — mici definiții etc. — într'un text personal mai mult prin ordonanță decât prin originalitate de concepție, ceea ce, vorba lui Eminescu, nici nu i se putea cere unui manual de școală.

Așa și cu Trendelenburg, ale cărui *Logische Untersuchungen* sunt citate odată ca op întreg întrebuițat și de patru ori cu indicații speciale. Întrebuițarea lui «este» ca *terminus medius* după Trendelenburg, îl aduce pe Eminescu în a pune față în față cele două texte, pentru a trage apoi concluzia: «Dintr'aceasta e evident, că, dacă autorului logicei i-a rămas în minte în mod neconștient o idee a lui Trendelenburg, el a întrebuițat-o mai bine, mai limpede, mai cu temei, de cum s'a întrebuițat Trendelenburg pe el însuși . . . Dacă acesta e un plagiat atunci tot ce gândește vreun om din lume e asemenea un plagiat, căci toți nu facem decât a gândi până la capăt, ceea ce altul a gândit în mod embrionar».

E teoria artei clasice exprimată în toată limpiditatea sa, a progresului realizat prin asimilare și prin personalizare, fie a expresiei, fie a organizării într'un tot.

Invinuirile, ce i se aduceau lui Maiorescu, veniau tot din acea atmosferă de inimizție, pe care o trezise în jur accentul viguros al personalității lui. Aceasta o afirmă

și Eminescu în cuvintele, pe care le reproducem ca încheiere:

«Și un asemenea cap cu judecată vastă și limpede este într'adevăr autorul manualului de logică, din care cauză republica literelor române e cât se poate în contra lui.

Insinuări, bâiguiri confuze despre cosmopolitism, bănuieli de neștiință, acuzări de plagiat, toate aceste se aruncă asupra unui spirit, care în fiecare șir e de transparența cristalului și nu lasă nimăruia îndoieli asupra celor ce voia să zică».

A N E X E

ANEXA Nr. 1

Primul discurs al lui T. Maiorescu

Cuvântul rostit la împărțirea premiilor în școlile române din Brașov
(*Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. din 2 August 1851).

Onorabilă adunare,

Aceste sunt probele de sporul ce am făcut pe câmpul învățaturii în cursul acestui an scolastic. Școlarii, care împlinindu-și datoria, care învățând și-au adunat cunoștințele sunt astăzi bucuria iconomului isbitor de osteneală, când el toamna după ostenelele de peste an își vede gră-narele pline de rodul sudoarei feței sale.

Nu mai puțină bucurie, credem că simt astăzi și acci buni tați de familie, care, pătrunși de marele adevăr, că învățătura e averea cea mai secură ce dânșii o pot lăsa de moștenire după moarte la copiii lor, își dau copiii la învățătură și sprijinesc școlile din toate puterile lor; da, dragilor noștri părinți, învățătura e averea cea mai secură ce o lăsați nouă fiilor voștri; averea materială e supusă la varii schimbăciuni: numai învățarea e nepieritoare, o astfel de moștenire nici moliile n'o rod, nici focul nu o mistuește, nici furii nu o sapă.

Insă, dacă ne am învrednicit a serba împreună această zi însemnătoare, dacă noi suntem acei copii norociți, căroră învățătura să ni se propună în limba ce o înțelegem, în dulcea limbă ce o am supt ca laptele de la iubitele noastre mame; aceasta suntem datori — însemnați-vă bine, fraților școlari — suntem datori zic numai patronilor acestei școle. Așa, onorabili patroni! mai mult de 300 de copii dumneavoastră sunt datori, căci ei se adapă din fântâna științelor, ce se le aducă capital

nepieritor pentru toate vremile. Pânea ce o dă creștinul milostiv la cel flămând, întâmpină foamea acestuia vremelnicește pentru o zi, o săptămână, o lună, sau un an, haina, cu care creștinul darnic îmbracă pe săracul cel gol, îl apără de frig numai vremelnicește; însă ajutorul ce dumneavoastră, onorabili patroni, îl faceți la școale, milostenia ce o dați întru învățătură, întru dobândirea adevărului, este veșnică ca adevărul; învățătura ce se împarte prin ajutorul dumneavoastră nu folosește numai pe primitor, ci pe generații întregi.

Primiți dar de la cei 300 și mai bine de școlari ce învață în această școală patronată de dumneavoastră, primiți, onorabili patroni, prin mine, fragedul lor organ, mulțumirile cele mai sincere, și fiți încredințați că recunoștința lor va fi veșnică în inima lor, că și roadele învățăturai semănate în mintea lor prin generozitatea dumneavoastră.

ANEXA Nr. 2

Iată scrisoarea lui Titu Maiorescu trimisă în 1857 sub pseudonimul Aureliu lui Iacob Mureșianu. Ii păstrăm ortografia numai în prima parte, ca un document de felul cum scria Maiorescu în acea epocă¹⁾.

Domnule redactore

Deschide unui june, care tocmai acuma pasese primele trepte ale scarei literare, organul d-tale, singura propta publică a Romaniloru dincoace de Carpati, spre a-si începe prin elu realizarea unei idee care și-o propusese ca scopu al vieții, ideei: de a cuminecare Romaniloru spiritulu celu aduncu și fundamentale alu clasiciloru germani si englezi si alu celoru anticu în contrastu cu usiaritatea și supraficialitatea Franciloru, care prin traducerile unei multime de secaturi romantice și romanescce (celu pucinu la scriitorii din Valahia) începe a isi revocare cate un echo ce nu credu ca pote aduce literatura pe o cale probabile, ci ne o baga în stricta sentimentalitate idilica, a carei ieroi vedendu o lacrima, o manusia sau un papucu de dama, împreuna cu obligata lumina a lunei cadu în

¹⁾ O reproducem după Aurel Mureșianu, *Cea dintâi încercare publicistică a lui Titu Maiorescu* în «*Gazeta cărților*», Ploești, nr. 1, 15 Iulie 1934.

cate o extasa, incatu paru a fi destinati spre colonizarea turnului nebulilor. Dar la scopul! Ma rog, domnule, a nu refuza traducerii mele alaturate, un locușor în *Foaia* d-tale, mai ales fiind asta traducere à propos la anul nou. În privința gramaticii sper ca ma pot justifica și ca sunt consecințe în ea. Cuvintele: *ii, iar, îmi, îlu* le scriu *ei, ieru, 'si, ilu*, ca mai apropiate așa la derivatiunea lor din *ei, iterum, sibi, illum*. Alții vad ca scriu *potutu, fromosu* etc., dar zeu prea mare revoluție ar trebui să fie iscată în limba, dacă s'or corege după metoda asta; nu se mai poate scoate transformarea lui *o* în *u* din *ea*.

Reținui « *sum* » în loc de « *sunt* » și « *ista* » pentru « *ăsta* » fiind ca formînd o limbă curată după principiul drept al comunismului, cei mai mulți Romîni, care pronunță cuvintele aceste în modul arătat au tot dreptul a cere aprobarea lor generală, fiind și mai apropiate rădăcinei latine.

Infinitivul după: *a, aș, vei, ar* etc., îl scriei când deplin când prescurtat p. e. « *vei striga* », « *n'ar veni* », prin întrebuițarea a amîndouă formelor câștigăm și în privința eufonismului foarte mult. Spre distingere pusei la imperfect accentul grav, la perfect circumflex. Nu știu, ar fi cu puțință a-mi publica și rîndurile astea înaintea traducerii mele. V'ași mulțumi foarte mult, pentru că ar servi drept apel la indulgența lectorilor.

M'aș ruga încă de a-mi răspunde prin corespondența publică din *Gazeta* (sub semnul: Aur. Vien.) dacă îmi pot lua libertatea de a trimite astfel de cercări.

Înainte fiind recunoscător al d-tale,

Aureliu

Viena 4/2 1857, c. n.

Iacob Mureșianu n'a publicat nici traducerile, nici scrisoarea, dar i-a răspuns în nr. dela 2 Ianuarie al *Gazetei* din 1857:

« V. A. (Viena Aureliu) Intențiunea e bună, proba e mică, vom vedea ».

ANEXA Nr. 3

Iată articolul lui A. Pelimon (*Reforma*, 24 Sept. 1859) despre cea dintâi conferință ținută de T. Maiorescu la București cu privire la *Socialism și comunism*.

« Cu o limbă proprie a științelor, cu înțeles înalt și cu idei luminoase, junele d. Titu Liviu Maiorescu ținu un discurs duminică la 20 Sept.

în una din salele cotegiului național din București, prin care acest orator june și dotat de un talent rar, dezvoltă cu multă elocință înaintea unui însemnat număr de auditori, marea idee ce ocupă în timpuri moderne spiritele și frământă cele dintâi capacități din lumea europeană: principiul sau întinsa idee a comunismului și a socialismului.

Oratorul începu discursul său printr'un exordiu pompos, cită pe rînd materiile ce voia a trata, desfășură știința într'un mod ingenios, debătu idea sus-numită, și arată în fine care sunt avantajile sau dezavantagiile ce pot să aducă cu sine aceste idei, dacă sunt practicabile sau nu, și dacă pot produce vreun bine pentru omenire. Vocea sa plină de armonie făcu plăcere ascultătorilor; ideile sale luminate fură conduse de cea mai profundă erudițiune; aceste idei debătute și propagate de către cei mai iluștri bărbați ai secolului, atrase luarea aminte a auditorului; părea că-i inima (?) și-i transporta în regiuni secrete, le insufla acel gust și amoare de știință. Eruditul orator demonștră, defini, ca să zic așa, prin litere și prin cifre, ce este comunismul și socialismul, din care cauză și ce fel se iviră aceste idei pe orizontul societății moderne, care fură efectele ce produsură în societatea de azi.

...D. T. L. Maiorescu dezvoltă cât se poate de bine această idee; arată relele, în care ar fi căzut societatea luând aceasta de o bază practică, spre a o transforma în legi; în fine oratorul demonștră, că, dacă aceste idei sunt folositoare în teorie, în practică însă sunt vătămătoare și irealizabile; arată într'un mod strălucit cum clasa celor avuți — a proprietarilor, ajunse a se interesa de aceea a proletarilor mizeri și nefericiți, din cauza legilor nedrepte și inegale. Comunismul și socialismul sguduind lumea, prind mai cu seamă de pe la finele secolului XVIII clasele în luptă, Europa întregă fiind în neconțință mișcare până astăzi, și pentru care învățații Franței și ai Germaniei se ocupară și scriseră atât de mult, mulți din inamicii țării noastre voiră a califica și revoluția socială a Românilor de la 1848, ca o tendință către ideile de socialism și comunism.

Așteptăm însă dela junele orator să arate, dacă, în adevăr, Românii, după principiile și datinile ce moșteniră dela străbunii lor, după pozițiunea locului și starea primitivă a societății lor, avea nevoie să alerge la idei și sisteme împrumutate dela celelalte staturi, spre a se putea reorganiza într'acest mod.

Articolul urmează și în nr. 27/9 Sept. cu o expunere proprie a lui Pelimon asupra chestiunii, dacă în adevăr România țintiră vreodată la comunism și, dacă cei care îi calificară astfel, avură dreptate sau nu.

ANEXA Nr. 4

Doctorul Iuliu Barasch, cu care avea relațiuni încă dela *Isis*, publică următoarea dare de seamă asupra cărții lui Maiorescu: *Einiges philosophische* ¹⁾.

« Accia ce m'a isbit la prima vedere în opul d-lui T. M. este talentul superior care-l are a trata materiile filozofice cele mai abstracte, nu numai în mod foarte popular, putem să zicem în o conversație foarte ușoară și plăcută, ci, ce este mai mult, a înfățișa aceste adevăruri sub niște puncturi de vedere cu totul nouă și interesante. Deja Lessing a zis că în filozofie noutatea nu consistă în invențiunea ideilor nouă (căci ideile nu sunt ca mașinile, care poate cineva să născocoască nouă în toate zilele) ci a da forme nouă chiar ideilor vechi. Cine găsește a da în filozofie o metodă nouă, care conduce la cunoștința adevărilor vechi, a găsit într'adevăr o filozofie nouă; căci filozofia nu constă în puținele rezultate, care se află pe paginile finale ale fiecăreia sisteme filozofice, ci tocmai în operațiile adânci, intelectuale, care au condus prin o lăntuire logică la aceste rezultate. Sistemele filozofice sunt niște faze trecătoare, pe când metodele bune rămân nemuritoare. Așa este în filozofie ca și în matematici; nu teoremele, ci argumentele lor constituie adevărata știință.

Așa dar cu bucurie și cu admirație am văzut în numitul op desvoltarea ideilor filozofice în un mod original și nou; apoi accia ce am admirat mai mult în junele nostru autor este o erudiție imensă, pe lângă aceasta o originalitate de concepție, căci în genere cei prea erudiți în filozofie sunt rar spirite originale și de concepție nouă spontană.

---

¹⁾ S'a publicat în *Românul*, dar noi o reproducem după G. Sion, *Revista Carpaților*, 1861, I. p. 709-727.

Coprinsul cărții d-lui T. M. este cel următor. Afară de o introducere scurtă, opul cuprinde următoarele 12 capitole: 1. Ce este filozofia?; 2. O definiție mai lămurită despre filozofie; 3. Enumerarea părților filozofiei. 4. Fundamentele psihologiei; 5. Tot despre psihologie (Facultatea reproducțiunii); 6. Tot psihologia (simțirea, dorința, voința, județul și caracterul); 7. O revistă scurtă a principiilor psihologice după metoda autorului; 8. Idei generale filozofice; 9. Teismul și ateismul; 9. Moartea și Nemortalitatea; 11. Consecințele sociale ale acestor sisteme filozofice; 12. Apendice (aci sunt grămădite notele și citațiile savante ale autorului).

Ne este cu totul imposibil a intra aici mai mult în detaliurile acestor articole, dară suntem încredințați că orice Român, care are simpatie și amuzare pentru cercetările înalte filozofice și care nu se mulțumește cu o lucrare oare cum instructivă a inteligenței sale pentru obiectele prozaice ale vieții sale de toată zilele; că acest om, zicem, cetind cuprinsul acestui op, își va simți excitată curiozitatea de a-l citi. Cu toate acestea n'am putut a ne împiedica de a face aci autorului câteva observații subiective. Dânsul a făcut prea bine că a dat în opul său cea mai mare întindere psihologiei, fiindcă este știut că dela Cartesiu (Descartes) până acum toate sistemele filozofice sunt bazate pe psihologie, căci dela Descartes, care a început sistema sa zicând «De tot trebuie să mă îndoesc, afară de existența mea proprie» până la Kant și mai cu seamă la idealismul lui Fichte, la sistemul transcendental al lui Schelling, și fenomenologia spiritului lui Hegel, baza strămutabilă și indubitabilă în filozofie a rămas idea unității ființei noastre psihice (*ego, le moi, das Ich*) care este ca punctul celebru al lui Archimede, din care filozofii moderni când răstoarnă, când reconstruiesc lumea fizică și morală. Eu pot să mă îndoesc de veritatea existenței lumii, dar cel puțin un lucru este pentru mine indubitabil, adică că există în mine un ce care se îndoeste.

Junele nostru autor a urmat în cercetările sale fiziologice sistema lui Herbart. Pentru un spirit matematic (ca autorul) această sistemă are ceva fascinant și izbitor; căci este într'adevăr spectacol curios de a vedea șirul ideilor noastre formulat în niște serii algebrice, ca când ar fi niște mărimi materiale; este frapant de a vedea prin argumente matematice explicată deducția lucrurilor noastre intelectuale (precum este reproducția

ideilor, imaginația, memoria, chiar și dorințele și voința noastră liberă), nu devine alt nimic, de cât un « faci » (?) al unui calcul algebric. Dar ni s'a părut totdeauna că sistema psihologică a lui Herbart nu exprimă tocmai fundul acestei științe și că îmbrăcarea ideilor într'un înveliș de cifre este o îmbrăcare stranie, în care fiecare cunoaște îndată costumul împrumutat.

Cât pentru idea proprie a autorului nostru, adică de a deduce diversele facultăți ale noastre psihice numai de la un singur punct de plecare, adică de la lupta și de la coliziunea ideilor (*Kampf der Vorstellungen*) avem să observăm cele următoare. Autorul zice că nici o idee nu se pierde în creerii noștri, și numai că ideia nouă *B* atacă pe cea veche *A*, o împinge parecă în fundul scenei și o întunecă până când va veni ideia *C*, care va întuneca la rândul său pe *B* și atunci *A* va redobândi puterea sa primitivă și va reocupa din nou antiscena teatrului nostru intelectual. Asta este principiul fundamental dela care junele nostru autor deduce cu o genială sagacitate toate lucrările noastre fizice. Dar întrebăm cele următoare: când *C* atacă și biruește pe *B*, care ocupă acum singur inteligența noastră, punându-se în locul ei, oare prin ce drept o să iasă ideia *A* din ascunsul ei? Căci din două lucruri, unul: or că *C* va fi o idee așa de puternică ca *B*, sau nu; dacă nu, este invederat că nu va putea birui pe *B* și că acesta va rămânea omnipotent observând pe *A* ca mai înainte, dar, dacă din contră, *C* va fi de o putere egală cu *B* este asemenea invederat că ea exercită în raportul său cu *A* tot acel exclusivism ca *B*, fiindcă toți puternicii în lume au o calitate comună; adică că împing și depărtează pe cei mai debili de cât ei, care le stau în drum. Așa dară această tiranie, pe care *B* a exercitat-o cătră *A*, negreșit că și *C* o va exercita cătră sărmanul *A* care n'a dobândit alt nimic decât că și-a schimbat stăpânul, și va rămânea ca și mai înainte în o apăsare nimicitoare, ca cum n'ar exista.

« Dar întreb, cine ne zice că ideile (impresiunile intelectuale) nu se pierd și nu slăbesc de sine odată, pe când vedem că impresiile simțirilor noastre se slăbesc și se sting (*verklingen*) de sine? Este știut din optică că oricine privește câteva minute neconținut la o culoare monotonă (d. e. galbenă) nervul optic se ostenește de această monotonie pentru această culoare și nu mai este în stare câteva minute a o percepe; și tocmai după ce vederea noastră a fost ocupată câteva minute

cu privirea unei alte colorii, tocmai atunci revine nervului optic facultatea sa primitivă de a percepe culoarea galbenă, fiindcă diversitatea impresiilor este un repaos plăcut și restaurant pentru organele simțurilor noastre (asta e și cauza plăcerii distracțiilor). De ce dară toată această lege de osteneală și de restaurație să nu domnească și în sfera noastră psihică? Ni se pare că și această lege ar putea servi ca un punct de plecare pentru o serie de deducții fiziologice».

ANEXA Nr. 5

Articolul lui G. Sion scris la sosirea lui T. Maiorescu din străinătate, publicat în *Revista Carpaților*, (1861) I, 709-727 la *Relațiuni științifice* sub titlul «*Un student român în Germania*»:

«... Voim a vorbi despre un june student carele, într'o etate nematură încă, a știut prin talentele sale a-și face un renume în Germania. Acesta este Titu Maiorescu, fiul domnului Ioan Maiorescu, cunoscut între toți Românii după erudițiunea sa și după lucrările însemnate ce ne-a dat asupra istoriei și a lingvisticei noastre.

... Junele laureat (e vorba de doctoratul din Germania), adăpat din pruncia sa dela sorgințele autorilor germani, simți o predilecție particulară pentru filozofie, știință și muzică. Spiritul său precoce, inteligența sa pentru ideile abstracte care fac gloria spiritului german, îi atraseră de timpuriu admirația camarazilor săi și chiar a învățătorilor săi. După concursul ce a depus la București înaintea Eforiei școalelor, Titu Maiorescu căpătă un stipendiu din partea Statului cu obligațiunea de a merge în Franța și a se perfecționa în litere. Mergând la Paris, se puse cu mare activitate pe studii, pe lângă litere, el se ocupă și cu dreptul, și în curs de un an el căpătă gradul de licențiat în amândouă aceste specialități; lucru rar într'adevăr căci ramura literelor este cea mai dificilă, și foarte greu poate căpăta cineva licența¹⁾. Dar în curând acest june promite a se întoarce chiar cu doctoratul de litere, lucru cu îndoit

¹⁾ La Paris Maiorescu și-a echivalat numai doctoratul în filozofie din Germania cu licența în litere, fără alt examen.

mai greu de căpătat, fiind știut că până acuma din facultatea de litere dela Paris n'a venit decât prea puțini doctori»¹⁾.

Apoi după ce pomeneste de cartea filozofică a lui Maiorescu: *Etwas (= Einiges) philosophische(s) in gemeinsasslicher Form*, reproduce darea de seamă a doctorului Barasch din *Românul* și adaugă: « Cu această operă, junele Român își făcu o adevărată reputație filozofică în lumea filozofică germană. Mai multe ziare științifice germane și chiar franceze, mai mulți scriitori eminenti și competenți făcură recensii și critice judicioase și pline de laudă pentru opusculul acesta»²⁾.

Amintește apoi de conferința ținută de Maiorescu la Berlin pentru ridicarea unui monument lui Lessing și reproduce darea de seamă a lui R. A. Stahr din *National Zeitung*, din 25 Martie și încheie:

« Critica Germană ne scutește de a mai vorbi despre spiritul ingenios al junelui M. Noi, din parte-ne, nu putem decât să-l felicităm și să-l binecuvântăm. Studiile sale, silințele sale nu pot fi decât un nobil model pentru junimea studioasă. Talentul său, cunoștințele sale fac onoare părinților ce l-au născut, patriei și națiunii române. Dar pe cât a reușit a-și face un renume între Germani, putea-va reuși oare a se face folositor și națiunii sale? O îngrijire ne preocupă: că el s'a prea aruncat în germanism, adevă în teoriile și sistemele cele abstracte ale Nemților, care sunt necompatibile cu spiritul pozitiv al Românilor. De aceea și ne permitem a-l conjura să-și aducă totdeauna aminte că e Român, să cugete mai mult la gloriile naționale, să mediteze la lucrări cari pot să fie folositoare Românilor și să prefere o glorioară românească în schimb cu aplauzele ideologilor nemți. Aceasta ar fi puntea cea mai salutară, peste care am dori să-l vedem pășind».

Aceasta a și făcut Maiorescu — devenind nemuritorul autor al *Beșiei de cwinte*, în care G. Sion era stigmatizat.

¹⁾ Ceeace nu s'a întâmplat; dar ne dovedește că informațiile lui Sion veneau diu cercul familiei Maiorescu.

²⁾ *Berlinische* (sic) *Zeitung*, de fapt *Vossische Zeitung*, de L. Rellstab; în *National Zeitung* de A. Stal (= Ad. Stahr); în *Revue de l'instruction publique* nr. 38 din 1860 de M. le Baron Caserta.

ANEXA Nr. 6

Iată articolaşul lui G. Creţeanu scris la venirea lui T. Maiorescu în ţară cu prilejul debuturilor lui de conferenţiar¹⁾:

Studiile serioase, prin care se disting Românii în Universităţile străine sunt atâtea merite de care se mândreşte şi se foloseşte patria noastră. Junele d. Titu Liviu Maiorescu, fiul învăţatului nostru profesor, după un adevărat succes în studiile filozofice, constatat în Germania prin teza sa, a revenit în ţară şi fără întârziere a început a preda un curs de filozofie practică şi familiară, pe care-l expune cu mai multă înlesnire şi eleganţă decât claritate. Nu voim însă a censura pe junele profesor; defectul nu e poate atât al său cât al publicului nostru puţin datat în ideile adânci, şi grele de pătruns ale doctei Germanii.

ANEXA Nr. 7

Pentru a da atmosfera întregului proces al lui Maiorescu din 1864 printr'un document contemporan, vom reproduce acest fragment de scrisoare a lui Iacob Negruzzi către Al. Gregoriady-Bonachi din 17 Februarie 1865:

« Abia scăpat de astă năpastă dădui într'o altă, în « procesul Maiorescu » căruia veste de sigur a parvenit până la înfloritele maluri a mărăţului Istris. Apărarea lui Maiorescu ce se compunea de — pot zice fără a-mi compromite modestia — de mai toată inteligenţa jună a Iaşului, adică de mai toate membrele Societăţii *Junimei* (P. Carp, V. Pogor, G. Mărzescu, N. Mandrea, G. Cimarra şi eu) a fost în tot timpul acestui monstruos dar, din punctul de vedere juridic, ridicol proces, în friguri cumplite de mişcare, îndoială şi aşteptare. In fine d. procuror, convins din toată întregimea instrucţiunii că Maiorescu este nevinovat, retrage actul de acuzare şi declară solemn că nu-i rămâne nici măcar un prepus despre nevinovăţia lui Maiorescu. Atunci parchetul apărării renunţă la orice cuvântare şi însărcinează numai pe Mărzescu să expue cum intrigile

¹⁾ G. Creţeanu în *Mişcarea literară* din *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, I, 1861 p. 853.

s'au urzit pentru convingiunea morală a judecătorilor și a masei publicului ce se adunase. Majoritatea disculpă pe Maiorescu și desființează orice acuzare, citește sentința ca absolutoare sub nesfârșitele aplauze și bravote a aceluiaș public, care patru zile de rând dela zece dimineța până la 5 după prânz, aplausese pe clica calomniatorilor! Vezi, Alecule, acest proces mi-a umplut sufletul cu amărăciune. Când am văzut la ce este expus un bărbat cu adevărate merite, un bărbat care singur este în stare să diregă școalele spre o mai bună cale, cum o societate coruptă este plecată să apuce răul cu ghiare de sticlă și să tăgăduiască orice merit, orice bine; când am văzut sute și iarăși sute de oameni hulind sanctuarul dreptății și aplaudând calomniatorii care singuri se dădeau de gol, când am văzut că între trei magistrați s'a aflat unul, care voia să condamne, împins fiind de clica intriganților; când, în fine, după o fericită isbiture, văd că ministrul prin depeșă cere dela procuror să-și dea seama de ce și-a retras acuzarea și ordina procurorului instanței mai înalte să facă pe loc apel, *ordin, care, cum am aflat din izvoare private, vine deadreptul dela Măria Sa*, am fost cuprins de un adânc desgust și majoritatea iluziilor care-mi mai rămâneau s'au cufundat într'un ocean fără fund. Acest proces este un eveniment ce face epocă și caracterizează starea morală a unei națiuni.

Dacă Maiorescu nu avea doi-trei amici care l-ar fi sprijinit cu toată energia demnă de oameni onești și cu toată abnegațiunea unor adevărați amici, ura, invidia și calomnia ar fi rămas învingătoare, adică elementele stricacioase ar fi dobândit o victorie, care pentru nefericire țării noastre ar fi fost lung și adânc vătămătoare. Noi, un buchet de tineri, ne luptăm cu elementul răufăcător ce predomină în societate. Rămâne-vom învingători până la sfârșit? Fi-vom învinși și rămâne-va elementul rău predominant până la timpuri viitoare, când moștenitorii noștri mai tari și mai numeroși îi vor înmormânta. Dumnezeu știe.

Apărarea lui Maiorescu va publica o broșură cuprinzătoare a tot istoricului procesului cu toate actele autentice aflătoare la dosar, totodată și apărarea rostită de Mărzescu»¹).

¹) I. E. Torouțiu, *Studii și doc. lit.*, III, p. 341.

ANEXA Nr. 8

Iată răspunsul lui G. Bariț la «*Limba română în jurnalele din Austria*» (1868) apărut în *Transilvanja* (1868, p. 366) sub titlul: *Critica în «Convorbirile literare»*.

«D. Titu Maiorescu în *Conv. lit.*, nr. 2 din 1 Iunie a. c. la p. 101—2, se încearcă a da și redacției acestei foi una din loviturile cele mai grele, cu care cineva își propune a discredita orice scriere. Din parte-ne asigurăm pe d. M. că lovitura d-sale resaltă în distanță de câteva miluri (?) și se poate că echo al ei să se auză numai cam pe la sfânta Maria. În cât acea asvârlitură șueră și pe la urechile redacției, poate că dânsa însă va reflecta la ea îndată ce redactorul va ajunge ca să lucreze mai puțin de 12 ore pe zi, să-i rămână adică timp și pentru conversații asupra corecturilor ce se fac în clasă la ocupațiunile băeților, care la locul lor pot fi încă de folos.

În marele număr de proverbe românești este și unul care zice: «Satul arde, baba se piaptână». Acuma, uită-te, acum la a. 1868 își află d. M. timpul de a cere dela publicității de dincoace stil neted, gramatică, ortografie. Sunt mai bine de 18 ani de când ne-am muștrătat noi înșine de repetite ori și ne-am spus-o curat că scriem rău românește, că ne stricăm limba și stilul, nu numai prin germanisme ci și prin latinisme și maghiarisme, că nu-i cunoaștem geniul ei ș. c. l. Acolo este *Fecia pentru minte, inimă și literatură*, în care din ani în ani s'au publicat articole scrise înadins în această materie. Sunt asemeni mai mulți ani, de când am zis și am scris tot noi cei de dincoace: *Critica*, să vină împărțirea ta. În August al a. tr. am mărturisit-o din nou în *Românul* că scriem rău, am enumerat însă rațiunile pentru care noi nu scriem bine, apoi însă tot atunci oricât am meditat, nu am putut afla rațiunile, pentru care Românii mai anume în Iași scriu poate mai tot așa de stricat ca și noi, iar uneori și mai rău.

Noi însă pe aici necum să avem timp de a ne ocupa cu scrierea de critice literare, deși adesea ne lipsește și timpul de a le citi. Fiecare din noi ducem câte trei și patru sarcini grele, din care, bine să observăm, abia câte una este plătită sau uneori niciuna. De aceea noi ne bucurăm văzând că d-lui T. M. îi rămâne timp prea de ajuns de a citi tot ce se publică în limba românească, prin urmare, că e în stare de a se

ocupa cu critica, pentru care noi pe aici nu avem «răgaz» și nici că putem ști când îl vom avea. Intr'aceia noi între împrejurările de față facem d-lui T. M. o rugare colegială, iar aceasta este, că d-lui să continue cu criticele d-sale; însă — pe cât timp noi aici suntem condamnați a ne ocupa și îngriji întru înțelesul cel mai strâns și mai genuin al cuvântului de condițiunile sine quibus non, ale conservăției noastre naționale, pe atâta d-lui să nu ne încurce în tragerea cercurilor noastre, în care ne aflăm în aceste timpuri absorbiți cu totul, ci să-și exerciteze deocamdată arta criticei sale acolea în Iași, unde-i stă deschis un câmp larg destul și încă tocmai în ziaristică locală. A cere dela noi astăzi ca să scriem pe placul d-lui T. M. ar fi tocmai ca și când ai cere dela ofițeri, ca între șuerăturile gloanțelor și între vaetele celor răniți să scrie raporturi și buletine elegante și caligrafice. D. M. ar îndatora prea mult pe publicul literat, dacă i-ar arăta frumusețele de expresiune și de stil din Iași, ieșite din condeile atâtor tineri geniale, care își făcură după timp cursurile de știință în academia și în Universitatea de acolo. Așa de ex. d. T. M. ar putea descoperi o mulțime de frumuseți stilistice, cum și ortografia și gramatica corecte ca nicăeri, în următoarele pasagii tipărite la anul Domnului 1868 în Iași». Urmează un lung șir de citate luate din ziarele din Iași ca să-și dovedească afirmarea, — cu încheierea optimistă «că oricât scriem de rău astăzi, tot scriem și vorbim mai bine decât odinioară», «iar dacă de peste Carpați ne vor veni modele de limbă și stil, precum ni se recomandă dela Iași, atunci o vom învăța și mai curând și mai bine».

Intr'un cuvânt, deși recunoștea temeinicia observațiilor lui Maiorescu, se punea la adăpostul necesității de a se preocupa de chestiuni mai importante pentru viața națională. Scuză nevalabilă sau mai bine niciun fel de scuză. Nici erorile de limbă ale presei din Iași nu pot legitima germanizarea presei ardelenе.

ANEXA Nr. 9

Răspunsul lui Iosif Vulcan la acelaș articol al lui T. Maiorescu¹⁾: «D. T. Maiorescu, scrie el, după ce criticase pe repausatul Barnuțiu, care nu-i mai poate răspunde — după ce-și bătu joc de încercările poetice

¹⁾ *Familia*, Nr. 2 din 2 Iunie 1868.

ale unor tineri, — cu un cuvânt, după ce învinsese toată lumea, se urcă pe pedestalul unui critic bun și arogându-și un aer de linguist mare, vine și atacă stilul ziaristilor români de dincoace de Carpați, și trage într'o dungă clopotul, strigând că e pericol, că ziaristii de dincoace de Carpați într'atât au stricat și denaturat limba română, încât « încă zece ani de o asemenea convingere publică, încă o generație de tineri cu acelaș sistem de expresiuni și limba română poate deveni o ruină ». După aceste oricine va presupune că prea învățatul d. M. va motiva exagerația cu niște exemple în adevăr monstruoase citate din zierele românești din Austria; d-sa însă în loc de aceasta face pe eroul Don Quixotte, se luptă în contra morilor de vânt și ne înșiră niște greșeli bagatele, care în ziare scrise multe ori în pripă nu se pot înconjura. Erori de aceste putem să cităm și noi d-lui M. din foile de peste Carpați, ma — dacă am dispune de timp — poate că chiar în scrierile d-sale. Să-l lăsăm dară ca să mai cerce nod în papură! Să-i concedem petrecerea aceasta. Nu toți oamenii au ambiția de a trece de critici mari ».

ANEXA Nr. 10

Alocuțiune la solemnitatea în memoria lui Barnuțiu ținută de T. Maiorescu în calitate de Rector la 13/25 1864.

« Vă este cunoscută trista ocaziune ce ne împreună astăzi în acest loc; este moartea profesorului din facultatea noastră juridică, Simeon Barnuțiu, întâmplată la 16 Mai 1864. Prin această moarte Universitatea de Iași este lovită de o pierdere ireparabilă. Căci Barnuțiu era prin învățătură și autoritatea sa cel dintâi profesor al ei și o ilustra printr'un renume, al cărui răsunet străbatea departe peste confinele acestui institut până unde se lățește cuvântarea română. De aceea Com. Academic al Universității a împlinit o scumpă datorie, instituind această solemnitate publică funebră și a aflat în mijlocul durerii sale o consolăție a însărcina pe d. Mârzescu, școlarul și apoi colegul răposatului bărbat, să exprime în numele său simțimintele tuturor și cauzele acestor sentimente. Prezența unui public așa de numeros la solemnitatea de față dă o probă mai mult că ceea ce privește memoria lui Barnuțiu, nu interesează numai corpul profesoral, ci interesează pe toți Români cu sentimente de naționalitate. Cu deosebită intenție însă ne bucurăm de a vă

vedea aici pe voi, junilor școlari. Căci când se atinge de un bărbat ca S. Barnuțiu atunci durerea noastră individuală trebuie să fie cumpănită prin idea că aici este mai întâi de toate vorba de o persoană istorică în înțelesul strâns al cuvântului. Și fiindcă al istoriei române este Barnuțiu, de aceea să fie pentru voi și să rămână pentru toți un model ilustrat, o strălucită încurajare de a conlucra cu aceeași bună credință la cauza comună, într'un timp, în care generația sa și generația noastră nu vor fi mai fi și numai în mâna și în mâna voastră va fi pus destinul României».

ANEXA Nr. 11

Chiar și în sânul *Junimei* se aud și alte glasuri față de atacurile lui Maiorescu în *Contra direcției de astăzi*, așa, de pildă, iată câteva fragmente dintr'o scrisoare din 17 Ian. 1869 a prolixului dar judiciosului A. D. Xenopol către I. Negruzzi:

«Intregul articol (al lui Maiorescu) este pornit din adâncă convicțiune că țara noastră e incapabilă de progres, că progresul aparent cu care ne fâlim este neadevărat, ca unul ce nu e pornit din impulsul poporului, ci vine dela influențe exterioare: *nu pornește de jos în sus, ci de sus în jos*; că un popor poate mai degrabă să existe fără cultură, așteptând momentul natural al dezvoltării acesteia, decât să se îmbrace cu o cultură «falșă» venită din afară, care nu prezintă decât formule fără de fondul ei și prin aceasta chiar le depreciază.

... Nu neg că suntem în o stare care nu e de dorit ca să rămână astfel, neg însă că această stare ar fi *efectul unui progres greșit* și că prin urmare ar trebui să aibă de consecvență pieirea noastră. Starea noastră cum este ea, este foarte legitimă cu toate că prezintă multe nelegitimități. Răul care există va trece, întrucât această este posibil. Ceea ce trebuie unui popor pentru a se desvolta impulsul spre viață, acela l'avem...

... Cea ce este periculos este adormirea, este lipsa de interes fie pentru bine fie pentru rău. Cea ce apare ca neadevăr, va dispăre când spiritul nostru va fi în stare să pătrundă mai adânc în natura lucrurilor, când gustul nostru se va fi curățit. Aceasta (însă) este treaba timpului... Progresul se efectuează din sus în jos ¹⁾».

¹⁾ I. E. Torouțiu, *St. și doc. lit.* II. p. 18 și următoarele.

ANEXA Nr. 12

Reproducem câteva articole ale lui Hasdeu împotriva lui Maiorescu. Iată fragmente din articolul *D. Titus Livius Maiorescu* din *Buletinul Interior*, din *Columna lui Traian*, II, nr. 20 din 24 Mai 1871 cu prilejul alegerii lui T. Maiorescu ca deputat al țăranilor în 1871.

... « Inșă omul cel mai iubit în toate cătunele României este anume d. Titu Liviu Maiorescu. Dumnealui s'a ales la Severin, dumnealui s'a ales la Pitești, dumnealui s'ar mai fi putut alege la Cahul sau la Dorohoi, dacă nu se mulțumea cu extremitatea Munteniei, de oarece petrecerea-i personală la capătul opus al Moldovei garantează până la evidență prin ea însăși că acolo nu avea decât a sbârci cu lene degetul cel mic pentru a fi pe dată aclamat cu un număr de voturi chiar peste unanimitatea celor prezenți.

Dela Bahlui și până la Cerneți d. Titu Liviu Maiorescu este idolul cel mai nebănuț, este figura cea mai tradițională, este un Ler împărat al tuturor țăranilor, care nu vor întârzia de a-l pune la rândul său în colinde, dacă nu-i vor opri cumva perfecții.

Ce-i pasă opincei că d. Titu Liviu Maiorescu e luptătorul cel mai sfruntat al școalei cosmopolite?

Ce-i pasă opincei române că d. Titu Liviu Maiorescu e cel mai cinic avocat al Evreimei?

Ce-i pasă opincei române că d. Titu Liviu Maiorescu nu se rușinează a propaga pe față colonizarea germană a Daciei lui Traian!

Ce-i pasă opincei române că d. Titu Liviu Maiorescu personifică tot ce-i mai antinațional într'o păcătoasă unire cu tot ce-i mai antidemocratic!

Dragostea nu raționează și prin urmare: opinia română îl iubește până la nebunie».

* * *

Iată alt atac din *Columna*, 11 Iunie 1870 (I, nr. 26, p. 4):

« Francmasonii posedă două mari sucursale în România: una în București și cealaltă în Iași.

Cea dintâi se numește *Clubul Tinerimea*.

Cea a doua: *Societatea Junimea*.

În cea dintâi sunt doi membri Evrei.

În a doua sunt doi membri Români.

Misiunea celor dintâi este de a vorbi nimicuri.

Misiunea celei de a doua este de a scri nimicuri.

Acestea sunt puncturile de divergență între ambele.

Trăsăturile de asemănare sunt mai puțin numeroase.

Ele se reduc toate la unul singur.

Nici « Tinerimea » din București, nici « Junimea » din Iași nu este românească.

Onoare.

Cui?

Națiunii române!

* * *

În 1902 Hasdeu mai putea scrie aceste absurdități ¹⁾:

« Capii cei mai autentici și necontroversabili ai *Junimei*, d. Maiorescu și Carp sunt Nemți prin cultură și anume de școală germană cea mai antinaționalistă a pesimistului Schopenhauer, căruia îi era rușine de a fi Neamț. Schopenhaueriștii din România au fost foarte consecvenți de a desprețui neamul românesc, de a nu-i recunoaște nicio însușire superioară, de a pune pe Români mai jos chiar de Jidani, și de a califica până și pe adepți prin epitetul de *gogomani*. Sunt gata a respecta orice convicție întru cât este o adevărată convicție, fie cât de greșită și de absurdă. D. Maiorescu și Carp, bărbați prea onorabili, mai ales d. Carp, erau adânc convinși că prigoana cea nemțească schopenhaueriană va face să progreseze și să se ridice sus România în ochii lumii. Să admitem că aceiaș ar fi fost convicția d-lor și fără principele strein; li s'a părut însă natural, natürlich, o garanție de succes.

D. Maiorescu și Carp contau dară pe principele străin nu din ambițiune sau interese personale, ci numai și numai pentru victoria convicțiunii lor, adică pentru triumful *Junimiștilor*. Calculul era dibaciu, principele străin la 1866, schopenhauerianismul în România la 1867; dar socoteala cea mai evreiască tot încă adesea se încurcă ».

¹⁾ *Carliștii în Apărarea națională*, III, nr. 66, din 23 Martie 1902.

Cum se încurcase?

...« Pe când d-nii Maiorescu și Carp din România se nemțiseră și persistau a fi Nemți, alesul Românilor dela 1866 din Neamț a devenit treptat cu desăvârșire Român prin naționalism. In acest mod șefii *Junimiștilor* și-au pierdut busola! »

Rânduri înfiorătoare sub raportul echilibrului judecății.

ANEXA Nr. 13

Iată câteva articole din *Revista contemporană* îndreptate împotriva lui Maiorescu și a *Convorbirilor literare*. Incepem cu articolul lui P. Grădișteanu (*Convorbirile literare și Revista contemporană*¹⁾:

« Dacă sentimentul de justiție este străin de d. M., ce mobil i-a pus oare condeiu în mână? Simpla dorință de a culege exemple pentru teza sa? E vorba de a veni în ajutorul științei? să-i oferim și noi un buchet pentru completarea studiului său. N'avem decât să luăm un număr oarecare din *Convorbiri*, de exemplu numărul din 10 Oct. 1872.

Găsim aci o poezie de d. Eminescu, de *genialul* d. Eminescu, pe care *direcția nouă* îl pune imediat alături cu D. V. Alecsandri! S'o examinăm. Poezia se intitulează *Egiptul* și începe astfel:

Nilul mișcă valuri blonde pe câmpii cuprinși de maur

Cu primul vers începe scrânteala: cum ia d. Eminescu câmpii? ca pluralul dela *câmpie* ori dela *câmp* împreună cu articolul?

Giganți care rimează cu lanț! Și asta să fie o licență?

Noua direcție o să ajungă să rimeze *amor* cu *ciur* și *iubit* cu *văzjut*, pentrucă se potrivesc consoanele dela fine...

Las la o parte o mulțime de alte frumuseți ale *genialului* d. Eminescu, care și-a câștigat un loc atât de înalt în noua direcțiune și mă opresc un moment la strofa a opta:

Râul sfânt etc.

Mare necaz trebuie să fi avut d. Eminescu pe prozodie ca să-și permită

¹⁾ *Revista Contemporană*, I, 4 Iunie 1873 p. 384.

a rima *sbor* du *nori* și *rază* cu *luminoasă*. De ce nu și *casă* cu *lumină*? Amândouă se termină cu aceeași vocală. Asemenea ineptii nu sunt tolerate niciunui școlar din cl. III gimnazială, și d. E. este în fruntea *nouei direcțiuni!*

... Dacă vreodată cuvintele au fost «însirate pentru plăcerea sonului lor și fără nici un respect pentru inteligență» de sigur că poezia d-lui Eminescu poate fi premiată în acest gen de elucubrațiuni.

Ce este însă d. E. cu tot bogatul său asortiment de greșale grosolane, de gramatică, de prozodie, de logică, cu toate pleoșnițele sale chiar din o altă poezie, pe lângă d. Bodnărescu, un alt poet *lăudat* al *nouei direcțiuni*?

* * *

Iată articolul lui Anghel Demetrescu publicat sub pseudonimul G. Gellianu: *Schițe literare: Poesiile d-lui Eminescu*, în *Rev. Contimporană*, III, 1 Martie 1875, p. 268—288.

... «Dintre toți scriitorii, care, în timpul din urmă, s'au încercat în poezie, d. Eminescu ne atrage mai cu dinadinsul privirile, pentru că-l vedem pus în fruntea «noui direcțiuni». Când un critic de talia d-lui T. Maiorescu, recunoscând negreșit imperfecțiunile d-lui E., îl pune însă alături, imediat alături cu marele nostru poet Alecsandri, nu mai putem vedea în d. E. un debutant, care să aibă nevoie de încurajare spre a nu i se împiedeca avântul».

Urmează analiza severă a poeziilor *Mortua est, Impărat și proletar*.
Și ca încheiere:

«Așa dar «poet în suflet» dacă vreți, dar așa de «puțin format» încât nici știe să exprime ce poate că simte, întrebuițând figuri neînțelese, însirând unele după altele cuvinte, care nu produc nici un sens, sfidând gramatica și analiza logică și prin urmare fără farmec nici preciziunile posibile în limbaj, răsturnând neconținut rima și ritmul și prin urmare fără ușurință posibilă în versificare, iată cum ne apare d. E. Persistăm a crede că, dacă, în locul laudelor exagerate care au putut umfla vanitatea poetului fără a-i crește meritul, s'ar fi dat de la început d-lui E. consilii severe, dar juste, studiul, reflecțiunea, cercetarea mai cu amăruntul a versurilor sale l-ar fi împiedecat de a mai da publicului niște producțiuni atât de incorecte, de neterminate încât mulțimea

greșelilor formeii împiedică de a zări chiar scânteia inspirațiunii, l'ar fi împiedicat mai cu seamă de a publica versuri ca acestea:

*De mi-i da o sărutare
Nime 'n lume n'a să știe
Căci va fi sub pălărie
Ș'apoi cine treabă are?*

Ne-a lovit în pălărie, ar zice un glumeț, servindu-se cu o expresiune populară de pe aici».

TABLA DE MATERII

- «Theresianum»; cheltueli de întreținere. — 3. *Insemnări zilnice* (1855); importanța lor pentru biografia spirituală a lui T. Maiorescu; cuprinsul și caracteristica lor 25-31

IV

1. *Insemnări zilnice*: recapitularea epocii dinainte de Noemvrie 1855. — 2. Cariera și succesele școlare. — 3. Lecturile, teatrul, muzica. — 4. Activitatea lui literară în epoca dela Theresianum. — 5. Vocația lui pedagogică și prozelitică 32-49

V

1. Frenezia lui pentru prietenie. — 2. Prima lui dragoste. — 3. Criza religioasă. — 4. T. Maiorescu în cadrul familiei: tata, mama, sora 50-70

VI

1. Intoarcerea la Brașov. — 2. La Berlin, 3 Noemvrie 1858—1 Iulie 1859. — 3. Legătura cu familia Kremnitz: Clara Kremnitz. — 4. Doctoratul la Giessen și altă activitate. — 5. Intoarcerea la București: *Măsura înălțimii prin barometru* în revista *Isis*; conferența *Socialismul și comunismul*. — 6. Plecarea la Paris (3 Noemvrie 1859) ca bursier 71-79

VII

1. Influența lui I. F. Herbart. — 2. *Einiges philosophische in gemeinfaßlicher Form*. — 3. Influența lui Ludwig Feuerbach. — 4. *Ueber des Herbartianers C. S. Cornelius teleologische Grundgedanken*. — 5. Conferența: *Vechea tragedie franceză și muzica viitorului a lui Richard Wagner*. — 6. Atitudinea de mai târziu față de muzica lui Wagner 80-98

VIII

1. Intoarcerea la București (27 Noemvrie 1861) și primirea ce i se face în publicistică. — 2. Primele lui conferințe despre

	<u>Pagina</u>
<i>Educațiunea în familie.</i> — 3. Numirea în magistratură și căsătoria lui cu Clara Kremnitz	99-103

IX

1. Numirea la <i>Gimnaziul central sau colegiul național dela Iași</i> (4 Dec. 1862). — 2. <i>Anuariul Gimnaziului și Internatului din Iassi</i> 1862—1863. — 3. Disertația asupra limbii latine ca fundament al educației morale. — 4. Obiecții	104-113
--	---------

X

1. Activitatea la <i>Institutul Vasilian.</i> — 2. <i>Anuariul Institutului Vasile Lupu</i> (1863—1864). — 3. Continuarea activității până la înlocuirea lui (16 Ianuarie 1868). — 4. Intemeierea Universității din Iași. — 5. Activitatea lui la Universitate. — 6. Intemeierea <i>Institutului Academic</i> (1866) devenit apoi <i>Institutele Unite</i> (1879)	114-125
---	---------

XI

1. Primele conferențe ale lui T. Maiorescu la Iași. — 2. Primele conflicte cu B. P. Hasdeu. — 3. Primele conferențe organizate cu V. Pogor și P. P. Carp	126-132
--	---------

XII

1. Preludiul intrigii universitare. — 2. Atacurile lui N. Ionescu în <i>Tribuna română</i> privitor la «scandalul» dela <i>Școala centrală de fete.</i> — 3. Suspendarea lui T. Maiorescu și ancheta judiciară. — 4. Procesul dela 4—8 Febr. 1865. Achitarea. — 5. Procesul ajunge la Curtea de Apel. Achitarea și reintegrarea lui T. Maiorescu	133-146
--	---------

XIII

1. Atitudinea lui T. Maiorescu față de 11 Febr. 1866. — 2. Lupta împotriva separatismului prin ziarul <i>Vocea națională.</i> — 3.	
--	--

- Acțiunea lui în răscoala separatistă dela 3 Aprilie 1866. — 4. Acțiunea lui în frământările alegerilor pentru Constituantă din Octomvrie-Noemvrie 1866. — 5. Inscrierea ca avocat; contestarea cetățeniei române 147-159

XIV

1. Originile și fizionomia *Junimii*. — 2. Ședințele literare ale *Junimei* și rolul lui T. Maiorescu 160-169

XV

1. Cele trei forme de manifestare publică a societății *Junimea*. — 2. « Prelecțiunile populare ». — 3. Tipografia *Junimii*. — 4. *Convorbiri literare* 170-183

XVI

1. Problema alfabetului latin în discuțiile *Junimii* în 1864-65. — 2. *Despre scrierea limbii române*, 1866. — 3. Despre literele latine primite la noi fără schimbare. — 4. Despre scrierea unor litere primite la noi cu schimbări. — 5. Critica sistemului fonetic. — 6. Critica sistemului etimologic. — 7. Polemica T. Maiorescu-Timotei Cipariu. — 8. Problema alfabetului latin în discuția *Societății academice române*. — 9. Atitudinea lui T. Maiorescu în sânul *Societății academice române* și demisia lui. — 10. *Limba română în jurnalele din Austria*, 1868 184-203

XVII

1. Geneza studiului *O cercetare critică asupra poeziei române dela 1867*. — 2. Punctul de plecare hegelian al esteticei lui T. Maiorescu. — 3. Condiția materială a poeziei: mijloacele poetului pentru a sensibiliza cuvintele. — 4. Problema influenței lui Fr. Th. Vischer asupra studiului lui T. Maiorescu; atacul lui Aron Densusianu. — 5. Obiecții la « condiția materială a poeziei ». — 6. « Condiția ideală a poeziei »: sentimentele constituie domeniul

excluziv al poeziei. — 7. Cele trei argumente ale lui T. Maiorescu și obiecțiile ce li se pot aduce. — 8. Cele trei asemănări între afecte și poezie și obiecțiile ce le aducem. — 9. Excluderea reflexivului și a politicului din poezie. Obiecții și limitări. — 10. Anexa antologică la studiul său. — 11. *Asupra poeziei noastre populare*, 1868 204-237

XVIII

1. Personalitatea lui Simion Bărnuț. — 2. *Contra școalei Bărnuțiu*, 1868; distincțiuni între spiritul polemic și cel pamfletar. — 3. Analiza critică a ideilor de drept ale lui Bărnuț. — 4. Reducerea lor la absurd prin examinarea a patru consecinți ale acestor idei. — 5. Maiorescu ia o atitudine «umanitară» față de problema evreiască; istoria politică a momentului; P. P. Carp, în aceeași chestie 238-262

XIX

1. *In contra direcției de astăzi în cultura română*, 1868. — 2. Temele esențiale ale criticii maioresciene. — 3. Se caută și se găsesc «precursori» ai unora din ideile lui T. Maiorescu: I. Eliade, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. — 4. Originalitatea criticei junimiste. — 5. Teoria «spiritului critic», ca fenomen moldovenesc și analiza ei. — 6. Buckle, Hegel. — 7. Obiecții la critica culturală junimistă. — 8. Procesul invers de la formă la fond. — 9. Formele nu trebuiesc distruse. — 10. Variațiile atitudinii practice a *Junimiștilor* 263-302

XX

1. Necesitatea unei atitudini pozitive și simțul relativității estetice. — 2. *Direcția nouă* (1872) e restabilirea adevărului. — 3. *Direcția nouă* în poezie: V. Alecsandri, M. Eminescu, Samson Bodnărescu, Matilda Cugler-Poni, T. Șerbănescu. — 3. *Direcția nouă* în proză 303-316

XXI

1. Reacțiunea: acuzațiile de cosmopolitism și germanism. Polemica G. Bariț-T. Maiorescu. — 2. Acuzațiile se răspândesc în presă și devin arme politice. — 3. Acuzațiile în cadrul discuțiilor dela *România jună* din Viena. Apărarea lui Eminescu. — 4. Atacurile lui Hasdeu. — 5. Atacurile *Revistei contemporane* . . . 317-331

XXII

- x 1. Atacuri literare împotriva *Direcției noi* și Hasdeu. — 2. Replica lui T. Maiorescu: *Beția de cuvinte*, 1873. — 3. Răspunsurile *Revistei contemporane*, 1873 332-346

XXIII

1. A doua înscenare împotriva lui Maiorescu (1869—79): destituirea lui. — 2. Tratatavele pentru intrarea în ministerul Manolache Kostake-Iepureanu. — 3. Chestiunea reintegrării lui la catedră; fricțiunile cu P. P. Carp. — 4. Evoluție în idei politice? — 5. Programul lui ministerial. — 6. Studiul *despre învățământul public* 347-363

XXIV

1. Vizita Domnitorului Carol la Iași și propunerea făcută de G. Costaforu *Junimiștilor* de a intra în parlament. — 2. T. Maiorescu și «petiția dela Iași» a lui Gr. M. Sturdza. — 3. T. Maiorescu în Cameră (Mai 1871). — 4. Indepărtarea lui din învățământ. — 5. Indepărtarea lui adusă în discuția Parlamentului. — 6. Indepărtarea lui rămâne definitivă până la numirea la Universitatea din București la 10 Oct. 1884. — 7. Activitatea lui parlamentară: lupta cu «fracțiunea liberă și independentă» dela Iași; subvenția Institutului academic. — 8. Lupta pentru restabilirea «Școalelor normale» și împotriva învățământului superior dar în favoarea învățământului elementar. — 9. Atitudinea lui laică și lupta împotriva amestecului religiei în școală. — 10. Libertatea presei 364-388

XXV

1. Intrarea în ministerul Lascar Catargi, 7 Aprilie 1874. — 2. Acțiunea în favoarea școalelor din Brașov. — 3. Restaurarea bisericeii episcopale dela Curtea de Argeș. — 4. Publicarea documentelor Hurmuzachi. — 5. Raport asupra lucrărilor Ministerului, 15 Noemvrie 1875. — 6. T. Maiorescu și « Teatrul Național ». — 7. Proiectul de lege pentru instrucțiunea publică, Ianuarie 1876, în discuția Parlamentului. — 8. Votul de neîncredere a Senatului dela 28 Ianuarie 1876. — 9. T. Maiorescu își apără ca deputat proiectul. Căderea guvernului Lascar Catargi 389-407

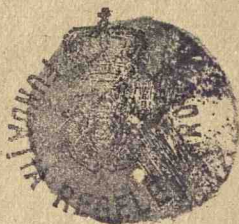
XXVI

1. O broșură politică a lui T. Maiorescu: *Asupra broșurei « Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern, 1875. »*
 2. *Logica*, 1876 408-417

ANEXE

- Anexa nr. 1.* — Primul discurs al lui T. Maiorescu 421
Anexa nr. 2. — Cea dintâi încercare publicistică a lui T. Maiorescu 422
Anexa nr. 3. — Articolul lui A. Pelimon despre conferința lui T. Maiorescu: *Socialism și comunism* 423
Anexa nr. 4. — Articolul d-rului Iuliu Barasch despre *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form* 425
Anexa nr. 5. — Articolul lui G. Sion despre T. Maiorescu, la venirea lui în țară 428
Anexa nr. 6. — Articolașul lui G. Crețeanu despre debutul de conferențiar al lui T. Maiorescu 430
Anexa nr. 7. — O scrisoare a lui Iacob Negruzzi din 17 Fevr. 1865, către Al. Gregoriady-Bonachi despre procesul lui T. Maiorescu din 1864 430
Anexa nr. 8. — Răspunsul lui G. Bariț la articolul lui T. Maiorescu, *Limba română în jurnalele din Austria* 432

<i>Anexa nr. 9.</i> — Răspunsul lui Iosif Vulcan la același articol în <i>Familia</i>	433
<i>Anexa nr. 10.</i> — Discursul lui T. Maiorescu la comemorarea lui S. Bărnuz	434
<i>Anexa nr. 11.</i> — O scrisoare a lui A. D. Xenopol privitoare la articolul lui Maiorescu <i>In contra direcției de astăzi</i>	435
<i>Anexa nr. 12.</i> — Câteva articole ale lui Hasdeu împotriva lui T. Maiorescu	436
<i>Anexa nr. 13.</i> — Câteva articole ale <i>Revistei contemporane</i> împotriva <i>Convorbirilor literare</i>	438

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1940